

Από τη Βαβέλ στις Βρυξέλλες

Η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και η Σημασία του Διεθνικού
Γλωσσικού Κεφαλαίου*

Jürgen Gerhards

* *The manuscript "From Babel to Brussels: European Integration and the Importance of Transnational Linguistic Capital". (Berlin Studies on the Sociology of Europe (BSSE). No. 28. Berlin: Freie Universität Berlin) was translated from English into Greek by Ilias Marios Kounas. Ilias Marios Kounas studied Sociology at the Panteion University of Social and Political Sciences and Translation at Hellenic American University.*

Ο Συγγραφέας

Ο Jürgen Gerhards είναι Καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Τα κύρια πεδία ενδιαφέροντός του είναι τα εξής: συγκριτική πολιτισμική κοινωνιολογία, ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, κοινωνιολογία της δημόσιας σφαίρας. Οι πιο σημαντικές του δημοσιεύσεις περιλαμβάνουν τα βιβλία *Cultural Overstretch? Differences Between Old and New Member States of the EU and Turkey* [Πολιτισμική Διεύρυνση; Διαφορές Μεταξύ Παλαιών και Νέων Κρατών-Μελών της ΕΕ και της Τουρκίας] (Routledge 2007)· *The Name Game. Cultural Modernization and First Names* [Το παιχνίδι των Ονομάτων. Πολιτισμικός Εκσυγχρονισμός και Μικρά Ονόματα] (Transaction Publishers 2005) και το *Shaping Abortion Discourse: Democracy and the Public Sphere in Germany and the United States* [Διαμορφώνοντας τη Συζήτηση για την Έκτρωση: Δημοκρατία και η Δημόσια Σφαίρα στην Γερμανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες] (Cambridge University Press 2003, μαζί με τους Myra Marx Ferree, William Gamson και Dieter Rucht). Τα πιο σημαντικά του άρθρα περιλαμβάνουν τα εξής: *European Integration, Equality Rights and People's Beliefs* [Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, Δικαιώματα Ισότητας και Ανθρώπινες Πεποιθήσεις] (European Sociological Review 2012, με τον Holger Lengfeld)· *Why not Turkey? Attitudes towards Turkish Membership in the EU among Citizens in 27 European countries* [Γιατί όχι η Τουρκία; Στάσεις απέναντι στην Τουρκική Ένταξη στην ΕΕ ανάμεσα στους Πολίτες 27 Ευρωπαϊκών χωρών] (Journal of Common Market Studies 2011, με την Silke Hans)· *Non-Discrimination Towards Homosexuality* [Μη-Διάκριση Ενώπιον της Ομοφυλοφιλίας] (International Sociology 2010)· *From Hasan to Herbert; Name giving Patterns of Immigrant Parents between Acculturation and Ethnic Maintenance* [Από τον Χασάν στον Χέρμπερτ: Πρότυπα Ονοματοδοσίας Μεταναστών Γονέων ανάμεσα στην Πολιτιστική Αφομοίωση και την Εθνική Διατήρηση] (American Journal of Sociology 2009, με την Silke Hans)· *Forms of Capital and Social Structure in Cultural Fields: Examining Bourdieu's Social Topology* [Μορφές Κεφαλαίου και Κοινωνικής Δομής στα Πολιτισμικά Πεδία: Εξετάζοντας την Κοινωνική Τοπολογία του Bourdieu] (American Journal of Sociology 1995, με τους Helmut K. Anheier, και Frank P. Romo), καθώς και το *Mesomobilization. Organizing and Framing in Two Protest Campaigns in West Germany* [Μεσοκινητοποίηση. Οργάνωση και Στοχοποίηση σε Δύο Καμπάνιες Διαμαρτυρίας στη Δυτική Γερμανία] (American Journal of Sociology 1992, με τον Dieter Rucht).

Μετάφραση: Το χειρόγραφο μεταφράστηκε από τα γερμανικά στα αγγλικά από την Maureen Metzger.

Σελιδοποίηση & Τελική Επιμέλεια: Inga Ganzer

Εικόνα Εξωφύλλου: “Πύργος της Βαβέλ” (1563) από τον Pieter Bruegel τον Πρεσβύτερο

Παραπομπή: Gerhards, Jürgen (2012): From Babel to Brussels. European Integration and the Importance of Transnational Linguistic Capital. Berlin Studies on the Sociology of Europe (BSSE). No. 28. Berlin: Freie Universität Berlin.

Επικοινωνία: Jürgen Gerhards, Ινστιτούτο Κοινωνιολογίας, Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, Garystraße 55, 14195 Βερολίνο, j.gerhards@fu-berlin.de.

Από την Βαβέλ στις Βρυξέλλες. Η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και η Σημασία του Διεθνικού Γλωσσικού Κεφαλαίου

Σύνοψη

Η παγκοσμιοποίηση και η πολιτική διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης κατέστησαν τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης πιο ανοικτά, το ένα απέναντι στο άλλο. Καθώς τα διαφορετικά κράτη-μέλη της Ε.Ε. μιλούν διαφορετικές γλώσσες, η συμμετοχή στην παγκοσμιοποίηση και η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης εξαρτώνται από την ικανότητα των Ευρωπαίων να μιλούν τις γλώσσες άλλων. Εκείνοι, οι οποίοι μιλούν πολλές γλώσσες μπορούν να έρθουν ευκολότερα σε επαφή με πολίτες από άλλες χώρες, να ασκήσουν επιχειρηματικές δραστηριότητες και να επιδοθούν στη διπλωματία, να συνεργαστούν στο πλαίσιο της ακαδημαϊκής κοινότητας, να διοργανώσουν διαδηλώσεις που να υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα, ή να συνάψουν ερωτικές σχέσεις. Συνελόντι ειπείν, μπορούν να κοινωνικοποιηθούν διεθνώς σε μια σειρά διαφορετικών διαστάσεων. Εκείνοι, οι οποίοι μιλούν μοναχά την εθνική τους γλώσσα, είναι, αντιθέτως, προσκολλημένοι στις πατρίδες τους και, μόνο μερικώς, μπορούν να εκμεταλλευτούν τα πλεονεκτήματα μίας ενωμένης Ευρώπης και ενός παγκοσμιοποιημένου πλανήτη. Η κατοχή διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα όσον αφορά τη δυνατότητα συμμετοχής σε μία αναδυόμενη ευρωπαϊκή κοινωνία· αναδεικνύεται σε μέτρο της κοινωνικής ανισότητας, σε πόρο που μπορεί να οδηγήσει είτε στην κοινωνική ένταξη, είτε στον κοινωνικό αποκλεισμό.

Το κεντρικό ερώτημα της μελέτης μας είναι σε ποιον βαθμό οι πολίτες των είκοσι επτά κρατών-μελών της Ε.Ε. διαθέτουν διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο και πώς να εξηγήσουμε τις διαφορές στην πολυγλωσσία, τόσο μεταξύ των κρατών-μελών, όσο και στο εσωτερικό του καθενός. Παρουσιάζουμε ένα γενικό εξηγητικό μοντέλο για την ξενόγλωσση επάρκεια, δημιουργούμε υποθέσεις από αυτό το υπόδειγμα, και τις ελέγχουμε εμπειρικά. Αντλώντας από έρευνα με ερωτηματολόγιο που διεξήχθη σε είκοσι επτά ευρωπαϊκές χώρες, καθίσταται φανερό ότι η ικανότητα των λαών να μιλούν διαφορετικές γλώσσες μπορεί να προβλεφθεί με τη βοήθεια των διαφορετικών εξηγητικών παραγόντων. Ανακαλύπτουμε ότι το μέγεθος μιας χώρας, ο βαθμός επικράτησης της μητρικής γλώσσας ενός αποκρινόμενου, η γλωσσική απόσταση μεταξύ της μητρικής του γλώσσας και μίας ξένης γλώσσας, καθώς και η ηλικία, επηρεάζουν αρνητικά την απόκτηση γλώσσας, ενώ, από την άλλη μεριά, το επίπεδο εκπαίδευσης μίας χώρας φέρει θετική επίδραση στην απόκτηση αυτή. Χρησιμοποιώντας τη θεωρία του Μπουρντιέ για την κοινωνική τάξη, δείχνουμε ότι, πέραν των άλλων παραγόντων, η θέση του ερωτηθέντος στην κοινωνική του τάξη και το μορφωτικό επίπεδο αποτελούν σημαντικούς παράγοντες μικρο-επιπέδου που βοηθούν να αυξηθεί το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο ενός ατόμου.

Είναι απαραίτητο να εντάξει κανείς αυτά τα αποτελέσματα στο πλαίσιο των πιο πρόσφατων εξελίξεων. Η ανάλυση της πολυγλωσσίας συνιστά μείζον θέμα στη γλωσσολογία, την ψυχολογία, και την εκπαίδευση. Οι κοινωνικές συνθήκες, στις οποίες είναι ενσωματωμένοι όσοι μαθαίνουν μία γλώσσα,

μόλις και μετά βίας συνυπολογίζονται σε αυτές τις μελέτες. Αυτό δεν θα έχρηζε περαιτέρω συζήτησης εάν η κοινωνιολογία δεν ήταν σχετική με την πολυγλωσσία· όμως, το αντίθετο φαίνεται να ισχύει. Η ανάλυσή μας δείχνει ότι οι παραγνωρισμένες κοινωνικές συνθήκες είναι στην πραγματικότητα πρωταρχικής σημασίας στον καθορισμό του διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικό σημείωμα: Γιατί αυτό το βιβλίο δημοσιεύεται σε ανοιχτή πρόσβαση;.....	7
Ευχαριστίες.....	9
1. Θέτοντας το σκηνικό.....	10
2. Εννοιολογικό Πλαίσιο.....	19
2.1 Τι είναι η Γλώσσα;	19
2.2 Η Γλωσσική Επάρκεια ως Ανθρώπινο Κεφάλαιο.....	24
2.3 Το Διεθνικό Γλωσσικό Κεφάλαιο και η Αυξανόμενη Σημασία του.....	40
3. Από τα Έθνη-Κράτη προς μια Ευρωπαϊκή Κοινωνία.....	45
3.1 Εθνική Οικοδόμηση, και Γλωσσική Τυποποίηση, Παγκόσμια Κοινωνία και η Ανάδειξη των Αγγλικών σε Ηγεμονική <i>lingua franca</i>	46
3.2 Εξευρωπαϊσμός και Παγκοσμιοποίηση των Κοινωνιών των Εθνών-Κρατών στην Ευρώπη.....	65
3.3 Η Γλωσσική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	81
4. Το Διεθνικό Γλωσσικό Κεφάλαιο των Ευρωπαίων Πολιτών.....	100
4.1 Ποιος μιλάει Πόσες Γλώσσες;.....	101
4.2 Εξηγώντας τις Διαφορές στο Διεθνικό Γλωσσικό Κεφάλαιο.....	112
4.3 Άποψη σχετικά με το Πώς θα Εξελιχθεί η Πολυγλωσσία των Πολιτών.....	149
5. Επιχείρημα υπέρ μιας νέας Γλωσσικής Πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	153
Παράρτημα Α: Η σχέση μεταξύ Γλώσσας και Πολιτισμού.....	165
Παράρτημα Β: Περιγραφή Μεταβλητών.....	171
Παραπομπές.....	172

- Από τη Βαβέλ στις Βρυξέλλες -

Προλογικό σημείωμα: Γιατί αυτό το βιβλίο δημοσιεύεται σε ανοιχτή πρόσβαση;

Το παρόν βιβλίο αποτελεί ελληνική μετάφραση του γερμανικού έργου "Mehrsprachigkeit im vereinten Europa. Transnationales sprachliches Kapital als Ressource in einer globalisierten Welt" (Πολυγλωσσία στην Ευρώπη. Το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο ως πόρος σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο), το οποίο δημοσιεύτηκε το 2010 από την Verlag für Sozialwissenschaften. Η βιβλιογραφία που έχει εμφανιστεί από το 2010 και μετά δεν έχει συστηματικά εξεταστεί για αυτήν τη μετάφραση. Αυτή η παράλειψη περιλαμβάνει το έργο του Philippe van Parijs του 2010, "Linguistic Justice for Europe and the World" [Γλωσσική Δικαιοσύνη για την Ευρώπη και τον Κόσμο].

Η αγγλική εκδοχή δεν θα εκδοθεί από εκδοτικό οίκο, αλλά, απ'εναντίας, θα διατεθεί ως δημοσίευση ανοικτής πρόσβασης. Πρόκειται για το πρώτο μου βιβλίο που δημοσιεύεται κατ' αυτόν τον τρόπο. Καθώς ο αριθμός των περιοδικών ανοικτής πρόσβασης έχει αυξηθεί σημαντικά, η δημοσίευση βιβλίων ανοικτής πρόσβασης δεν έχει ακολουθήσει το ίδιο μοτίβο. Από αυτήν την άποψη, η δημοσίευση του "Από την Βαβέλ στις Βρυξέλλες" αποτελεί ένα ενδιαφέρον προσωπικό πείραμα.

Επέλεξα αυτόν τον τρόπο δημοσίευσης για τους ακόλουθους λόγους. Πρώτον, ένα βιβλίο δημοσιευμένο από έναν εκδοτικό οίκο κοινωνικών επιστημών θα κοστίζει, χαρτόδετο, γύρω στα 25-30 ευρώ, ενώ η εκδοχή ανοικτής πρόσβασης είναι διαθέσιμη για τους αναγνώστες δωρεάν. Είναι αυταπόδεικτο ότι οι αναγνώστες θα προτιμούσαν να διαβάσουν ένα βιβλίο δωρεάν, παρά να το πληρώσουν. Το διαδίκτυο καθιστά επίσης δυνατό για όποιον διαθέτει υπολογιστή να αποκτήσει άμεση πρόσβαση στο βιβλίο, γεγονός που σημαίνει όχι μόνο πως το βιβλίο είναι διαθέσιμο χωρίς κόστος, αλλά επίσης, πως δεν υπάρχει περίοδος αναμονής προτού ένας αναγνώστης καταστεί ικανός να διαβάσει το βιβλίο. Οι βιβλιοθήκες έχουν γενικά μόνο ένα διαθέσιμο αντίγραφο ενός δοσμένου βιβλίου. Εάν αυτό το αντίγραφο είναι δανεισμένο, οι δυνάμει αναγνώστες πρέπει να περιμένουν έως ότου το βιβλίο επιστραφεί. Η διαθεσιμότητα ανοικτής πρόσβασης σημαίνει ότι πολλοί δυνητικοί πελάτες έχουν ταυτόχρονη πρόσβαση στο βιβλίο.

Δεύτερον, οι περισσότεροι συγγραφείς επιστημονικών βιβλίων δεν κερδίζουν κανένα εισόδημα από τη δημοσίευση ενός βιβλίου από εκδοτικό οίκο. Αυτό σημαίνει ότι οι συγγραφείς δεν έχουν καμία σημαντική χρηματική απώλεια με την ανοικτή πρόσβαση δημοσίευση του έργου τους. Τα οικονομικά κίνητρα δεν είναι, επιπλέον, ο βασικός λόγος για τον οποίο συγγραφείς γράφουν ακαδημαϊκά βιβλία. Θέλουν το έργο τους να διαβαστεί από άλλους, και ιδίως να επηρεάσουν τους ομολόγους τους, μία επιρροή που εκδηλώνεται μέσω

των παραπομπών του δημοσιευμένου έργου. Από τη στιγμή που το δυνητικό εύρος των βιβλίων ανοικτής πρόσβασης που είναι διαθέσιμα στο διαδίκτυο είναι πολύ μεγαλύτερο από το εύρος των παραδοσιακά δημοσιευμένων βιβλίων, οι συγγραφείς έχουν συμφέρον από τη δημοσίευση ανοικτής πρόσβασης.

Τρίτον, οι εκδότες δεν είναι μόνο πωλητές που μεσολαβούν μεταξύ των συγγραφέων και των δυνητικών αναγνωστών, αλλά επιτελούν επίσης μία ελεγκτική και διορθωτική λειτουργία, επιλέγοντας έργα από μια λίστα υποβεβλημένων χειρογράφων, σχολιάζοντας αυτά τα χειρόγραφα και προβαίνοντας σε προτάσεις για βελτίωση (επιτρέποντας στο συγγραφέα να αναθεωρήσει και να βελτιώσει το κείμενο), στοιχειοθετώντας τα βιβλία και δημιουργώντας ελκυστική σελιδοποίηση. Έχω την εντύπωση, ωστόσο, ότι οι εκδότες αποδίδουν όλο και λιγότερη προσοχή σε αυτά τα καθήκοντα. Η καλή επεξεργασία των κειμένων απουσιάζει αισθητά, και προσδοκάται ολοένα και περισσότερο από τους συγγραφείς να επεξεργαστούν τα ίδια τους τα χειρόγραφα βιβλία, ούτως ώστε οι εκδότες να έχουν πολύ λίγη δουλειά να κάνουν. Αυτό θα το καταστήσει ολοένα και λιγότερο ελκυστικό για τους συγγραφείς να δημοσιεύουν τα βιβλία τους μέσω εκδοτικών οίκων.

Τα παραπάνω επιχειρήματα υπονοούν ότι η δημοσίευση ανοικτής πρόσβασης αποτελεί κατάσταση αμοιβαίου κέρδους, για αμφότερους τους συγγραφείς και τους αναγνώστες. Μολοταύτα, υπάρχουν σημαντικά πλεονεκτήματα στην έκδοση βιβλίων μέσω εκδοτικού οίκου. Συγκεκριμένα, οι αναγνωρισμένοι αγγλόγλωσσοι επιστημονικοί εκδότες έχουν καθιερώσει μία καλή φήμη, και έχουν συσσωρεύσει μεγάλη ποσότητα συμβολικού κεφαλαίου στο ακαδημαϊκό πεδίο, και αυτό το κεφάλαιο μεταφέρεται στα βιβλία και ιδιαίτερα στους συγγραφείς που δημοσιεύουν με αυτούς τους εκδότες. Βιβλία, τα οποία δημοσιεύονται από διάσημους εκδότες αντιμετωπίζονται ως σημαντικά και αξιόλογα χάρη απλώς στο γεγονός ότι εκδίδονται από αυτούς τους ευυπόληπτους εκδότες. Για τον δύναμι αναγνώστη, οι εκδότες, με αυτόν τον τρόπο, παρέχουν καθοδήγηση. Χωρίζουν τα δημοσιευμένα βιβλία σε σημαντικά και ασήμαντα, συντελώντας στην ιεραρχική δόμηση του επιστημονικού πεδίου. Αυτό αυξάνει την πιθανότητα να διαβαστούν βιβλία, τα οποία λογίζονται ως σημαντικά, θα διαβαστούν. Καθώς ο ρυθμός οριζόντιας διάδοσης των βιβλίων ανοικτής πρόσβασης είναι οπωσδήποτε πολύ μεγαλύτερος απ' ό,τι βιβλίων που διανέμονται από εκδότες, πολύ καλοί εκδότες ασκούν μεγαλύτερη επίδραση στην κάθετη και ιεραρχική δόμηση των επιστημονικών πεδίων απ' ό,τι η δημοκρατική αγορά της δημοσίευσης ανοικτής πρόσβασης. Είναι δύσκολο αποφανθούμε εάν η δημοσίευση μέσω ανοικτής πρόσβασης μπορεί να αντισταθμίσει τα πλεονεκτήματα των εκδοτικών οίκων. Είμαι περίεργος να ανακαλύψω εάν έχω λάβει τη σωστή απόφαση δημοσιεύοντας το παρόν βιβλίο σε ανοικτή πρόσβαση.

Ευχαριστίες

Αρκετοί άνθρωποι και θεσμοί έχουν συνεισφέρει σημαντικά στην επιτυχία αυτής της μελέτης. Οι εξής παρείχαν βοηθητικά σχόλια σε επιμέρους κεφάλαια καθώς και υποδείξεις σε σχετικές παραπομπές (σε αλφαβητική σειρά): Peter A. Berger, Juan Díez Medrano, Claudia Finger, David Glowsky, Monika Hufnagel, Hartmut Kaelble, Juliane Klein, Hubert Knoblauch, Stanley Lieberman, Richard Münch, Sebastian Nix, Thomas Risse, Jörg Rössel, Jochen Roose, Mike S. Schäfer, Jürgen Trabant και Georg Vobruda. Ο Mike S. Schäfer πρότεινε επίσης τον τίτλο του βιβλίου.

Ειδικές ευχαριστίες οφείλω στους Maureen Metzger, Silke Hans, Inga Ganzer και Paul DiMaggio. Η Maureen Metzger έκανε εξαιρετική δουλειά στη μετάφραση του μεγαλύτερου μέρους του γερμανικού χειρογράφου στα αγγλικά, καθώς και στην εξομάλυνση των υπερβολικά πολύπλοκων γερμανικών προτάσεων. Η Silke Hans με υποστήριξε ενεργά στην εμπειρική ανάλυση και σχολίασε επισταμένως το κυρίως εμπειρικό κεφάλαιο. Η Inga Ganzer είναι υπεύθυνη για τη σελιδοποίηση και την τελική επιμέλεια. Ο Paul DiMaggio διάβασε ολόκληρο το χειρόγραφο επισταμένως και έκανε πολλές εξαιρετικές προτάσεις για βελτιώσεις, αν και δεν μπόρεσα να τις υλοποιήσω όλες.

Η ερευνητική ομάδα “Γλώσσες του Συναισθήματος”, χρηματοδοτούμενη από την Deutsche Forschungsgemeinschaft (Γερμανικό Ερευνητικό Ίδρυμα), μου χορήγησε εκπαιδευτική άδεια ώστε να καταπιαστώ με το έργο. Μία πρόταση στο “Κέντρο για τις Ευρωπαϊκές Σπουδές” στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ, το οποίο αποδείχτηκε εξαιρετικό εργασιακό περιβάλλον, μου έδωσε την ευκαιρία να γονιμοποιήσω αυτούς τους αναστοχασμούς στο χαρτί, σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα. Και μία πρόσκληση στο Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (Ερευνητικό Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών του Βερολίνου) μου έδωσε την ευκαιρία να εργαστώ στην αγγλική μετάφραση του γερμανικού χειρογράφου.

Βερολίνο, Σεπτέμβρης 2012

1. Θέτοντας το Σκηνικό

Ο κόσμος σήμερα χαρακτηρίζεται από πολλαπλότητα διαφορετικών γλωσσών – συχνά, μάλιστα, απεικονίζεται ως βαβυλωνιακή σύγχυση γλωσσών – διότι αποτρέπει τους ανθρώπους από την κατανόηση όσων μιλούν μία διαφορετική γλώσσα. Αυτή η αναλογία συνδέει την πολύγλωσση παγκόσμια τάξη του σήμερα με τον Πύργο της Βαβέλ, έναν από τους παλαιότερους μύθους που αφορούν τη γλωσσική ποικιλομορφία. Η πιο διαδεδομένη εκδοχή του μύθου εντοπίζεται σε ένα εδάφιο της Παλαιάς Διαθήκης, στο Γένεσις 11:1-9:

Απ' αρχής και μέχρι της εποχής εκείνης όλοι οι άνθρωποι ωμιλούσαν μίαν γλώσσαν, είχαν την ίδιαν ομιλίαν. Όταν οι απόγονοι του Νώε εξεκίνησαν από τα ανατολικά μέρη, εύρον την πεδιάδα εις την περιοχὴν Σενναάρ και κατώκησαν εκεί. Εκεί εἶπεν ὁ ἕνας στον ἄλλον· “ελάτε να πλάσωμεν ὅλοι μαζή πλίνθους και να τας ψήσωμεν εις την φωτιά”. Αἱ πλίνθοι ἐχρησίμευσαν εις αὐτούς ὡς λίθοι οἰκοδομῆς· ὡς συνδετικόν δὲ υλικόν, ὡς πηλόν, μεταξύ των πλίνθων, ἐχρησιμοποίησαν τὴν ἄσφαλτον. Εἶπαν δὲ κατόπιν μεταξύ των· “ελάτε να οἰκοδομήσωμεν ὅλοι μαζή δια τον εαυτὸν μας και τὴν φήμην μας πόλιν και ἕνα πύργον, του οἱοῦ ἡ κορυφή θα φθάνη ἕως τον ουρανόν. Ἐτσι θα ἀφήσωμεν ὄνομα στους ἀπογόνους μας, πρὶν διασκορπισθῶμεν στο πρόσωπον ὅλης τῆς γῆς”. Καὶ ἤρχισαν να κτίζουν τὴν πόλιν και τὸν πύργον. Κατέβη τότε ὁ Θεὸς ἀπὸ τον ουρανόν να ἴδῃ τὴν πόλιν και τὸν πύργον, που εἶχαν ἀρχίσει να οἰκοδομοῦν οἱ ἄνθρωποι. Καὶ εἶπε τότε ὁ Κυριος· “ἰδοὺ ἕως τώρα ἕνας λαὸς εἶναι αὐτοὶ και μίαν γλώσσαν ομιλοῦν ὅλοι. Ἰδοὺ ὅτι ἤρχισαν δι' ἀλαζονείαν και ἐπείδειξιν τὸ οἰκοδομικὸν ἔργον των. Καὶ νομίζουν ὅτι τώρα δεν θα τους λείψῃ τίποτε ἀπὸ ὅσα σκέπτονται να κάμουν”.

Εἶπε δὲ τότε ὁ Τριαδικὸς Θεός· “ἐμπρὸς ας καταβῶμεν ἐκεῖ και ας ἐπιφέρωμεν σύγχυσιν εις τὴν γλώσσαν των, ὥστε να μην ἐννοῇ ὁ ἕνας τὴν γλώσσαν του ἄλλου”. Ἐτσι και ἐγένε. Με τὴν σύγχυσιν δὲ αὐτὴν των γλωσσών και τὴν ἀδυναμίαν των να συνεννοοῦνται μεταξύ των οἱ ἄνθρωποι, τους ἠνάγκασεν ὁ Θεός να ξεχωρισθοῦν εις ομάδας μεταξύ των, να διασκορπισθοῦν εις ὅλην τὴν γῆν και να παύσουν πλέον να οἰκοδομοῦν τὴν υπερῆφανον πόλιν και τὸν πύργον των. Δια τούτο και ἐκλήθη τὸ ὄνομα τῆς περιοχῆς αὐτῆς “Συγχυσις”, διότι ἐκεῖ ἐπέφερεν ὁ Θεός σύγχυσιν εις τὰς γλώσσας των ἀνθρώπων και διεσκόρπισεν αὐτοὺς εις ὅλην τὴν γῆν.¹

Ο Πύργος της Βαβέλ αποτελεί μία μονάχα από τις αναρίθμητες τραγικές ιστορίες στην Παλαιά Διαθήκη, όπως ήταν η αποβολή από των Κήπο της Εδέμ, η αδελφοκτονία, ή η Μεγάλη Πλημμύρα· η αιτία αυτών των τραγωδιών, παρά την προσπάθεια του ανθρώπου για απόκτηση Θείας δύναμης, είναι παρόμοια σε όλες τις ιστορίες. Η ιστορία του Πύργου της Βαβέλ περιέχει αρκετά ενδιαφέροντα κοινωνιολογικά θεωρήματα εφαρμόσιμα στον σημερινό γλωσσικό αστερισμό. Οι άνθρωποι που εγκαταστάθηκαν στην Βαβυλώνα αποτελούσαν μία κοινότητα, εν μέρει διότι μιλούσαν την ίδια γλώσσα. Η σημασία της γλώσσας στη διαδικασία της διαμόρφωσης ταυτότητας

¹ http://users.sch.gr/aiasgr/Palaia_Diathikh/Biblia/Genesis.htm

υπογραμμίζεται από τις συνέπειες της τιμωρίας του Θεού: μετά τον διασκορπισμό τους, οι άποικοι άρχισαν να μιλούν πολλές γλώσσες· από έναν ενωμένο λαό προέκυψαν πολλοί, και ο καθένας μιλούσε μια διαφορετική γλώσσα. Ενώ μια κοινή γλώσσα ενώνει και ενδυναμώνει την κοινοτική ταυτότητα, οι πολλαπλές γλώσσες διασπούν και οδηγούν σε μια κατακερματισμένη δομή διαφορετικών κοινοτήτων.

Επιπρόσθετα στη λειτουργία οικοδόμησης ταυτότητας και κοινότητας, η γλώσσα, διαθέτει επίσης μία λειτουργία κοινωνικής οικοδόμησης. Το χτίσιμο μιας πόλης και ενός πύργου που εκτείνεται μέχρι ψηλά στους ουρανούς είναι μονάχα εφικτό ακριβώς διότι οι άνθρωποι μιλούν την ίδια γλώσσα. Η κοινοτική τους γλώσσα τους επιτρέπει να συντονίζουν τις δράσεις τους επειδή κατανοούν ο ένας τον άλλον. Κατά συνέπεια, το σχέδιό τους για ένα ευρείας κλίμακας κοινωνικό εγχείρημα αποτυγχάνει όταν ο Θεός τους αποστερεί την ικανότητα να συντονίζουν τις ενέργειές τους, αφαιρώντας τους τα μέσα επικοινωνίας. Και, οπωσδήποτε, δύσκολα μπορεί κανείς να φανταστεί πώς ένα μεγάλο κατασκευαστικό εγχείρημα, όπως η δημιουργία μίας ολόκληρης κοινωνίας, θα μπορούσε να επιτύχει, εάν οι άνθρωποι που συμμετείχαν σ' αυτό δεν μπορούσαν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους.

Μία, λοιπόν, από τις θεματικές της ιστορίας του Πύργου της Βαβέλ αφορά την κοινωνιολογία της γλώσσας η οποία επανεμφανίζεται και αναπτύσσεται περαιτέρω στην Πεντηκοστιανή ιστορία της Καινής Διαθήκης. Μετά τη Σταύρωση του Ιησού και πενήντα μέρες μετά την Ανάστασή Του το Πάσχα, οι μαθητές του Ιησού συγκεντρώθηκαν στην Ιερουσαλήμ για το φεστιβάλ της σοδειάς του Σαβουότ, όταν το Άγιο Πνεύμα κατέρχεται επάνω τους, καθώς λέγεται:

Καθώς δε επροχωρούσε να συμπληρωθή και να κλείση η ημέρα της Πεντηκοστής, η οποία είχε αρχίσει από την προηγούμενην εσπέραν, ήσαν όλοι οι πιστοί ομόψυχοι, συγκεντρωμένοι στο ίδιον μέρος. Και έξαφνα ήλθε από τον ουρανόν ένας ήχος, σαν ισχυρή βοή ανέμου που κινείται με ορμήν, και εγέμισε όλο το σπίτι, μέσα στο οποίον εκάθηντο οι μαθηταί. Και παρουσιάσθησαν εις αυτούς γλώσσες σαν από φλόγες πυρός, να διαμοιράζωνται· και στον καθένα από αυτούς εκάθισε από μία γλώσσα. Και εγέμισαν όλοι από Πνεύμα Αγιον και ήρχισαν να ομιλούν ξένας γλώσσας και να κηρύττουν τας υψηλάς αληθείας, όπως το Πνεύμα το Αγιον τους εφώτιζε και τους έδιδε την δύναμιν να ομιλούν.²

Το θαύμα της Πεντηκοστής δεν ακυρώνει τη βαβυλωνιακή σύγχυση των γλωσσών· οι άνθρωποι μιλούν, λοιπόν, ακόμα διαφορετικές γλώσσες και είναι ακόμα χωρισμένοι σε διαφορετικές γλωσσικές κοινότητες, διασκορπισμένες σε ολόκληρη τη Γη. Είναι τώρα οι μαθητές του Ιησού που είναι πολύγλωσσοι και οι οποίοι κατέχουν εκείνο που αργότερα θα αποκαλέσουμε διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο, εννοώντας την ικανότητα να επικοινωνήσει κανείς με άλλους ανθρώπους στην εκάστοτε μητρική του γλώσσα. Εξαιτίας αυτής της ικανότητας, οι μαθητές του Ιησού ήταν ικανοί να μοιράσουν τον λόγο του Θεού

² http://users.sch.gr/aiasgr/Kainh_Diathikh/Praxeis_Apostolwn/Praxeis_Apostolwn.htm

σε διαφορετικές κοινότητες ανά τον κόσμο. Η Πεντηκοστή αποκαλείται επίσης ορθά η γενέθλια ημέρα της Εκκλησίας ως οργανισμού, μία από τις πρώτες 'εταιρείες' με παγκόσμια δράση. Η ικανότητα των ακολούθων του Κυρίου να μιλούν ξένες γλώσσες τους επέτρεψε να δημιουργήσουν μια παγκοσμιοποιημένη κοινωνία και να αντενεργήσουν στην προηγουμένως τεμαχισμένη και διασκορπισμένη της δομή.

Αν και το παρόν απέχει παρασάγγας από τη βιβλική εποχή, ανακαλύπτουμε ωστόσο την ίδια ένταση – την ένταση ανάμεσα στις αφηγήσεις της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, ανάμεσα σε μια σύγχυση γλωσσών και στην ευκαιρία να δημιουργήσουμε μία κοινωνία που διαπερνά τα γλωσσικά σύνορα – η οποία διαμορφώνει τη βάση της παρούσης μελέτης μας. Η ανάλυσή μας εστιάζει σε αναπτυξιακές διαδικασίες που ξεκίνησαν κατά το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα. Οι πολιτικοί επιστήμονες αναφέρονται στη σύγχρονη παγκόσμια τάξη ως μία «βεστφαλιανή κυριαρχία», η οποία χρονολογείται πίσω στην Ειρήνη της Βεστφαλίας το 1648 η οποία δημιούργησε τα έθνη-κράτη και καθιέρωσε τα εσωτερικά ευρωπαϊκά σύνορα. Η σύγχρονη βεστφαλιανή πολιτική τάξη αποτελείται από πολλά εσωτερικά, όπως και εξωτερικά, κυρίαρχα κράτη, «κοντέινερ» που συνυπάρχουν το ένα πλάϊ στο άλλο (Taylor 1994· Beck 1997). Η βεστφαλιανή τάξη έχει επίσης οικοδομήσει τη θεσμοποιημένη γλωσσική τάξη στον βαθμό που τα περισσότερα έθνη-κράτη διαθέτουν διαφορετική, το καθένα, επίσημη γλώσσα· κατά κανόνα, τα εθνικά σύνορα αποτελούν την ίδια στιγμή και γλωσσικά σύνορα. Η γλωσσική ετερογένεια στο εσωτερικό μιας συγκεκριμένης χώρας είναι σπάνια, ενώ η γλωσσική ετερογένεια ανάμεσα στα έθνη-κράτη είναι υψηλή, καθώς διαφορετικές χώρες μιλούν συνήθως διαφορετικές γλώσσες. Αυτός ο σχηματισμός αναπαριστά τον μετα-βαλυνιακό κόσμο των ανθρώπων που είναι διασκορπισμένοι ανά τη Γη. Πολλοί άνθρωποι σε αυτόν τον κόσμο δεν μπορούν να κατανοήσουν ο ένας τον άλλον, διότι ζουν στο εθνικό τους «κοντέινερ», μιλώντας μόνο την επίσημη γλώσσα της πατρίδας τους.

Με την αυγή της παγκοσμιοποίησης, στις αρχές του δεύτερου μισού του εικοστού αιώνα, ο σχηματισμός αυτός άρχισε να μεταβάλλεται ριζικά. Η έκταση, η συχνότητα, και η ταχύτητα της ανταλλαγής μεταξύ των διαφορετικών εθνών-κρατών και των διαφορετικών παγκόσμιων περιφερειών έχουν αυξηθεί ιλιγγιώδως στη διάρκεια των τελευταίων εξήντα χρόνων. Η παγκοσμιοποίηση έχει μεταβάλει ριζικά τις κοινωνίες, τόσο μέσω της άμβυνσης των διεθνών συνόρων, όσο και μέσω της δημιουργίας περισσότερων ευκαιριών για οικονομική, επικοινωνιακή, πολιτιστική, και πολιτική ανταλλαγή. Η Ευρώπη έγινε μάρτυρας θεμελιωδών μεταβολών, αποτελώντας, συνεπώς, το επίκεντρο της μελέτης μας. Η πολιτική διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης διάνοιξε τα είκοσι επτά κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης το ένα προς το άλλο διαμέσου της δημιουργίας μίας ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς και μέσω της ελεύθερης μετακίνησης αγαθών, υπηρεσιών, εργατικού δυναμικού, και χρηματιστικού κεφαλαίου. Η δημιουργία μίας κοινής αγοράς έχει ευνοήσει τις διασυνοριακές οικονομικές διαδικασίες και έχει προωθήσει το ενδο-ευρωπαϊκό εμπόριο, τις αλυσίδες προστιθέμενης αξίας και τη διεθνοποίηση (transnationalisation) του χρηματιστικού κεφαλαίου.

Τόσο η παγκοσμιοποίηση όσο και ο εξευρωπαϊσμός προηγουμένως απομονωμένων εθνών-κρατών «κοντέινερ» δημιουργούν νέες ευκαιρίες για τους Ευρωπαίους. Ωστόσο, επειδή τα διαφορετικά κράτη-μέλη της Ε.Ε. μιλούν διαφορετικές γλώσσες, η συμμετοχή στην παγκοσμιοποίηση και τον εξευρωπαϊσμό εξαρτάται από την ικανότητα των Ευρωπαίων να μιλούν τις γλώσσες των άλλων. Κατά συνέπεια, η κατοχή διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα όσον αφορά τη δυνατότητα κάποιου να συμμετάσχει σε αυτές τις διεθνείς διαδικασίες. Εκείνοι, οι οποίοι, όπως οι μαθητές του Ιησού, μιλούν πολλές γλώσσες μπορούν ευκολότερα να έρθουν σε επαφή με πολίτες άλλων χωρών, όπως επίσης και να αλληλεπιδράσουν, να μεταστραφούν, να διεξαγάγουν επιχειρηματικές και διπλωματικές δραστηριότητες, να συνεργαστούν ακαδημαϊκά, να διοργανώσουν διαδηλώσεις που να υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα, ή να συνάψουν ερωτικές σχέσεις μεταξύ τους. Συνελόντι ειπείν, μπορούν να κοινωνικοποιηθούν σε διεθνές επίπεδο σε μία σειρά διαφορετικές διαστάσεις. Οι Ευρωπαίοι που διαθέτουν διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο, δηλαδή οι πολύγλωσσοι, είναι κατά συνέπεια σε θέση να οικοδομήσουν διεθνείς σχέσεις και να συμμετάσχουν στις διαδικασίες εξευρωπαϊσμού. Εκείνοι που μιλούν μόνο τη μητρική τους γλώσσα είναι, σε αντίθεση, δεμένοι με τις πατρίδες τους και μόνο μερικώς μπορούν να δρέψουν τα οφέλη της ενωμένης Ευρώπης και του παγκοσμιοποιημένου κόσμου. Συνεπώς, το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο αναδεικνύεται σε μέτρο κοινωνικής ανισότητας στην ολοένα και πιο παγκοσμιοποιημένη και εξευρωπαϊσμένη σημερινή κοινωνία, αποτελώντας πόρο που μπορεί να οδηγήσει είτε στην κοινωνική ένταξη είτε στον κοινωνικό αποκλεισμό.

Επιπρόσθετα στις συνέπειες της μονογλωσσίας και της πολυγλωσσίας στο ατομικό επίπεδο, υπάρχουν επίσης συλλογικές συνέπειες. Κοινωνίες, που μοιράζονται μία κοινή γλώσσα, διαθέτουν συνήθως ζωηρότερο εμπόριο μεταξύ τους, απ' ό,τι έθνη-κράτη που μιλούν διαφορετικές γλώσσες, καθώς τα έξοδα συναλλαγής είναι πολύ μεγαλύτερα στην τελευταία περίπτωση. Ως εκ τούτου, εάν οι Ευρωπαίοι πολίτες ήταν πολύγλωσσοι, αυτό θα οδηγούσε οπωσδήποτε σε αύξηση της συνολικής οικονομικής μεγέθυνσης στην Ευρώπη. Η κατανομή των πόρων στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής αγοράς επίσης θα βελτιωνόταν αξιοσημείωτα, εάν οι συμμετέχοντες σε αυτήν ήταν πολύγλωσσοι. Η ελλιπής επάρκεια στις ξένες γλώσσες αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα αίτια για τα ιδιαίτερος χαμηλά επίπεδα χωρικής κινητικότητας στο εσωτερικό της Ε.Ε. Μία αύξηση σε αυτήν την κινητικότητα, πλαισιωμένη από την πολυγλωσσία, θα οδηγούσε σε μία καλύτερη ισορροπία παροχής και ζήτησης στο εσωτερικό της Ε.Ε. και θα έφερε θετικό αντίκτυπο στην οικονομική μεγέθυνση σε αμφότερες τις χώρες με εργασιακό έλλειμμα και πλεόνασμα. Επιπλέον, μία αύξηση της κινητικότητας στο εσωτερικό της Ε.Ε. θα οδηγούσε σε μία καλύτερη αντιστοιχία μεταξύ των δεξιοτήτων των εργαζομένων και των ανοιχτών θέσεων εργασίας με συγκεκριμένες απαιτήσεις που προσφέρονται από τους εργοδότες (βλέπε Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit 2008).

Η ανάδυση μίας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας επίσης θα επωφελείτο από ένα περισσότερο πολύγλωσσο σώμα πολιτών (βλέπε Gerhards 1993, 2000). Οι πολιτικές αποφάσεις λαμβάνονται ολοένα και περισσότερο από τους

θεσμούς της Ε.Ε., παρά από τις εθνικές κυβερνήσεις, όμως τα μέσα ενημέρωσης παραμένουν προσηλωμένα στο εθνικό επίπεδο. Ο γαλλικός λαός ακόμα ενημερώνεται σχετικά με τα γαλλικά δρώμενα στη γαλλική γλώσσα, οι Γερμανοί διαβάζουν σχετικά με τα τεκταινόμενα στο Βερολίνο στα γερμανικά, κ.λπ. Κατά συνέπεια, οι πολίτες δεν είναι καλά ενημερωμένοι σχετικά με τις αποφάσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ο γλωσσικός αστερισμός ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για την απουσία μίας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας. Η δημιουργία μίας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας και η συμμετοχή των πολιτών στο εγχείρημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης θα ήταν πολύ ευκολότερες εάν οι ευρωπαϊκοί λαοί ήταν σε θέση να κατανοήσουν ο ένας τον άλλον.

Καθώς η πολυγλωσσία κομίζει τόσο ατομικά, όσο και συλλογικά οφέλη, φιλοδοξούμε να προσδιορίσουμε τον βαθμό, στον οποίο οι Ευρωπαίοι μιλούν ξένες γλώσσες και μπορούν, κατά συνέπεια, να δρέψουν αυτά τα οφέλη. Δεν υποθέτουμε ότι το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο είναι σαν το Άγιο Πνεύμα που επισκέπτεται τους μαθητές του Ιησού την Πεντηκοστή· αντιθέτως, υποθέτουμε ότι η πολυγλωσσία έχει κοινωνικά αίτια. Το κεντρικό ερώτημα της μελέτης μας είναι σε ποιον βαθμό οι πολίτες στα είκοσι επτά κράτη-μέλη της Ε.Ε. κατέχουν διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο και πώς να εξηγήσουμε τις διαφορές στην πολυγλωσσία τόσο μεταξύ των κρατών-μελών, όσο και στο εσωτερικό τους. Κάνοντάς το αυτό, διακρίνουμε μεταξύ δύο τύπων διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου: τον αριθμό των γλωσσών που μιλάει κανείς, ανεξαρτήτως ποιες, καθώς και την ικανότητα να μιλά κανείς αγγλικά, τη γλώσσα με την υψηλότερη επικοινωνιακή χρήση εντός της Ε.Ε. Πριν απαντήσουμε αυτά τα ερωτήματα, πρέπει να αναλογιστούμε κάποιες εννοιολογικές όψεις της σχέσης μεταξύ γλώσσας και κοινωνίας· επιπροσθέτως, θα αναλύσουμε τις μακρο-κοινωνικές συνθήκες που καθιστούν την πολυγλωσσία αναγκαία. Τέλος, θα αναλογιστούμε το κανονιστικό ερώτημα μίας φρόνιμης και δίκαιης γλωσσικής πολιτικής στην Ε.Ε.

Το επιχείρημά μας στοιχειοθετείται ως εξής: Το δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσει ένα θεωρητικό πλαίσιο για την επακόλουθη εμπειρική ανάλυση. Σε αυτό το κεφάλαιο, περιγράφουμε συνοπτικά πώς κατανοούμε τη γλώσσα γενικά και σύμφωνα με ποια χαρακτηριστικά προσδιορίζονται οι διαφορετικές γλώσσες. Έπειτα, πραγματευόμαστε τις κοινωνικές λειτουργίες της γλώσσας και διακρίνουμε ανάμεσα στις λειτουργίες της κοινοτικής και της κοινωνικής οικοδόμησης: μία κοινή γλώσσα δεν καθιστά μονάχα εφικτή μία υψηλότερη συγκέντρωση αλληλεπιδράσεων, αλλά μπορεί, επίσης, να εξυπηρετήσει την οικοδόμηση κοινότητας και συλλογικής ταυτότητας. Αυτή η δυαδική λειτουργία βρίσκει, επίσης, εφαρμογή στην πολυγλωσσία. Θα εξηγήσω αναλυτικότερα την άποψή μας για το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο, αντλώντας από τη θεωρία του Pierre Bourdieu.

Το τρίτο κεφάλαιο αποτελεί ανάλυση του θεσμοποιημένου γλωσσικού συστήματος στην Ευρώπη. Η περιγραφή των βασικών κοινωνικών συνθηκών μάς βοηθά να κατανοήσουμε γιατί το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο έφτασε να αποτελεί έναν τόσο σημαντικό πόρο για τη συμμετοχή στην διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Τρεις παράγοντες είναι εδώ σημαντικοί: (α) Σε αντίθεση με τις Η.Π.Α., στις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης δεν υπάρχει

μία κοινή γλώσσα, αλλά, αντιθέτως, είκοσι τρεις διαφορετικές επίσημες γλώσσες. Η γλωσσική ετερογένεια στο εσωτερικό μιας συγκεκριμένης χώρας είναι πολύ σπάνια, διότι τα περισσότερα κράτη-μέλη διαθέτουν μία μόνο επίσημη γλώσσα. Από την άλλη πλευρά, η γλωσσική ετερογένεια μεταξύ κρατών είναι πολύ υψηλή, διότι υπάρχουν είκοσι τρεις διαφορετικές γλώσσες μεταξύ είκοσι επτά κρατών. Το τρίτο κεφάλαιο περιέχει μία λεπτομερέστερη περιγραφή και εξήγηση του πώς αναπτύχθηκε αυτός ο γλωσσικός κατακερματισμός κατά μήκος των εθνικών συνόρων κατά τη διάρκεια του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα. Οι συνέπειες αυτού του ιστορικά καθιερωμένου συστήματος συνίστανται στο ότι η πολυγλωσσία αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για κάθε διεθνή και ευρωπαϊκή δραστηριότητα, καθώς ο λαός σε κάθε ευρωπαϊκή χώρα μιλά διαφορετική γλώσσα. (β) Η πολυγλωσσία δεν αποτελεί ουσιαστικό πόρο σε απομονωμένες κοινωνίες με μικρή επαφή με τον έξω κόσμο, διότι η δεξιότητα αυτή δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί πολύ συχνά. Αυξάνοντας τις ανταλλαγές μεταξύ των διαφορετικών ευρωπαϊκών χωρών, η παγκοσμιοποίηση και ο εξευρωπαϊσμός έχουν αλλάξει ριζικά τη σημασία της πολυγλωσσίας. Διακρίνουμε μεταξύ διαφόρων διαστάσεων του εξευρωπαϊσμού και της παγκοσμιοποίησης, χρησιμοποιώντας αρκετές πηγές δεδομένων για την περιγραφή της ανάπτυξής τους. Τα ευρήματα δείχνουν ότι οι ευρωπαϊκές κοινωνίες δεν έχουν μόνο καταστεί περισσότερο διασυνδεδεμένες μεταξύ τους, αλλά, επίσης, ο βαθμός της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης έχει αυξηθεί ραγδαία εξ αιτίας της παγκοσμιοποίησης. Αυτός ο αλληλεξαρτημένος κόσμος παρουσιάζει πολίτες με νέες απαιτήσεις, αλλά, επίσης, με νέες δυνατότητες, τις οποίες δεν μπορούν να εκμεταλλευτούν, εκτός εάν μάθουν ξένες γλώσσες. (γ) Η δημιουργία εθνών-κρατών μάς δείχνει πώς προηγουμένως γλωσσικά ετερογενείς ολότητες ομογενοποιήθηκαν μέσω πολιτικών διαδικασιών. Κατά συνέπεια, πρέπει να παρατηρήσουμε πιο προσεκτικά τη γλωσσική πολιτική της Ε.Ε., κάτι το οποίο κάνουμε στο τρίτο τμήμα αυτού του κεφαλαίου. Σε αντίθεση με την πολιτική των εθνών-κρατών, η γλωσσική πολιτική της Ε.Ε. υποστηρίζει τη γλωσσική πολυμορφία των μελών της, όπως επίσης και τις υπάρχουσες μειονοτικές γλώσσες. Ως εκ τούτου, η γλωσσική ετερογένεια της Ευρώπης δεν θα αλλάξει βραχυπρόθεσμα ως αποτέλεσμα της γλωσσικής πολιτικής της Ε.Ε. Αυτός είναι άλλος ένας λόγος, για τον οποίο η πολυγλωσσία αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα για τη συμμετοχή στον εξευρωπαϊσμό.

Το τέταρτο κεφάλαιο αποτελεί τον εμπειρικό πυρήνα αυτής της μελέτης: Χρησιμοποιώντας έρευνα με ερωτηματολόγιο που διεξάγεται στα είκοσι επτά κράτη-μέλη της Ε.Ε., αναλύουμε την επάρκεια των ερωτηθέντων στις ξένες γλώσσες. Έως τώρα, μόνο ο Neil Fligstein (2008) στη ρηξικέλευθη μελέτη του “Euroclash”, έχει αρχίσει να αναλύει την επάρκεια των Ευρωπαίων στις ξένες γλώσσες. Ξεπερνάμε τη μελέτη του Fligstein, κατά το ότι (α) παρουσιάζουμε ένα γενικότερο εξηγητικό υπόδειγμα, το οποίο (β) επιπρόσθετα στα ατομικά χαρακτηριστικά, λαμβάνει υπ’ όψιν το ευρύτερο πλαίσιο και (γ) διευρύνει τον αριθμό των χωρών οι οποίες αναλύονται. Τα εμπειρικά αποτελέσματα της ανάλυσής μας δείχνουν ότι η πολυγλωσσία στις τάξεις των πολιτών της Ε.Ε. δεν είναι ιδιαίτερα προχωρημένη: Περισσότεροι από τους μισούς πολίτες της Ε.Ε. δεν μιλούν ξένες γλώσσες και οι πιθανότητές τους να συμμετάσχουν στις διαδικασίες εξευρωπαϊσμού είναι, ως εκ τούτου, πολύ περιορισμένες. Παρ’ όλα αυτά, τα αποτελέσματα δείχνουν, επίσης, ότι η επάρκεια στις ξένες

γλώσσες ποικίλλει δραματικά, τόσο μεταξύ των χωρών, όσο και στο εσωτερικό τους: Ενώ περισσότεροι από το ενενήντα τοις εκατό των Ολλανδών μιλούν μία ξένη γλώσσα, αυτό ισχύει μόνο για το τριάντα τοις εκατό των Ούγγρων.

Δεν ανοίγει κάθε ξένη γλώσσα τις ίδιες επικοινωνιακές διόδους: Όσο περισσότερους ανθρώπους μπορούν οι δυνάμει μαθητές μιας γλώσσας να προσεγγίσουν μέσω της εκμάθησής της, τόσο υψηλότερες οι αποδόσεις στο γλωσσικό τους κεφάλαιο. Κατά συνέπεια, η γνώση μίας ευρέως διαδεδομένης και ομιλουμένης ξένης γλώσσας αποτελεί σημαντικότερο πόρο, απ' ό,τι η γνώση μίας γλώσσας που ομιλείται μονάχα από λίγους. Μετρήσαμε, λοιπόν, τον αριθμό των ερωτηθέντων, οι οποίοι διαθέτουν το ανώτατο επίπεδο στην πιο διαδεδομένη γλώσσα της Ευρώπης, την αγγλική: Σχεδόν οι μισοί Ευρωπαίοι μιλούν αγγλικά, υπάρχουν, όμως, επίσης, εντελώς διαφορετικά επίπεδα αγγλικής επάρκειας, τόσο μεταξύ των χωρών, όσο και στο εσωτερικό τους. Στη Βουλγαρία, για παράδειγμα, 84.6% του πληθυσμού δεν μιλάει αγγλικά· στην Ολλανδία, το αντίστοιχο ποσοστό είναι μόλις 12.4%.

Το δεύτερο μέρος του τέταρτου κεφαλαίου διερευνά το ερώτημα, γιατί άνθρωποι σε συγκεκριμένα κράτη-μέλη της Ε.Ε. κατέχουν υψηλά επίπεδα διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου και είναι ικανοί να μιλούν αγγλικά και γιατί δεν ισχύει το ίδιο στην περίπτωση άλλων χωρών. Παρουσιάζουμε, κατ'αρχάς, ένα γενικό εξηγητικό υπόδειγμα για τη γνώση ξένων γλωσσών, το οποίο ξεπερνά την απόπειρα του Fligstein (2008) να εξηγήσει την πολυγλωσσία: Οι ευκαιρίες για την εκμάθηση ξένων γλωσσών, τα έξοδα που αυτή η εκμάθηση συνεπάγεται, και το κίνητρο απόκτησης μίας νέας γλώσσας αποτελούν τα τρία κεντρικά στοιχεία που χρησιμοποιούμε για να εξηγήσουμε την εκμάθηση ξένων γλωσσών. Οι κοινωνικές συνθήκες, στις οποίες οι άνθρωποι είναι ενσωματωμένοι, επηρεάζουν αυτές τις τρεις διαστάσεις και συχνά καθορίζουν ποιος έχει πρόσβαση στην απόκτηση διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου και ποιος όχι. Εξάγουμε υποθέσεις από αυτό το εξηγητικό υπόδειγμα και, ακολουθώντας, τις ελέγχουμε εμπειρικά. Ανακαλύπτουμε πως το μέγεθος μίας χώρας και ο βαθμός διάδοσης της μητρικής γλώσσας ενός αποκρινόμενου επηρεάζουν αρνητικά το κίνητρο και την αναγκαιότητα εκμάθησης ξένων γλωσσών. Το επίπεδο εκσυγχρονισμού μιας χώρας και, ιδίως, η ανάπτυξη του εκπαιδευτικού της συστήματος, επιδρά θετικά στη γνώση ξένων γλωσσών. Χρησιμοποιώντας τη θεωρία του Bourdieu για την κοινωνική τάξη, δείχνουμε επίσης ότι η θέση ενός αποκρινόμενου στην κοινωνικο-οικονομική του τάξη και το επίπεδο εκπαίδευσης αποτελούν σημαντικούς παράγοντες μικρο-επιπέδου που συντελούν στην αύξηση διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου ενός ατόμου. Εξετάζουμε επίσης την επίδραση της ηλικίας, του καθεστώτος μετανάστευσης, και της ενδεχόμενης συναισθηματικής πρόσδεσης των αποκρινόμενων προς τη μητρική τους γλώσσα. Συνολικά, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι πολλοί παράγοντες που επηρεάζουν την κοινωνική ανισότητα μεταξύ και εντός των χωρών ταυτίζονται με εκείνους, που επηρεάζουν το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο. Μόνο συγκεκριμένες ομάδες πολιτών των ευρωπαϊκών κρατών-μελών, πρωτίστως εκείνοι, οι οποίοι είναι ήδη προνομιούχοι μέσω της τάξης, της εκπαίδευσης, ή κατά άλλον τρόπο, θα είναι ικανοί να επωφεληθούν από τον εξευρωπαϊσμό, καθώς διαθέτουν έναν από τους κεντρικούς πόρους: διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο. Το ευρωπαϊκό

εγχείρημα είναι, μαζί με όλους τους άλλους στόχους του, επίσης ένα εγχείρημα σχετικά με την κοινωνικο-οικονομική τάξη.

Τα εμπειρικά μας αποτελέσματα πρέπει, επίσης, να ερμηνευθούν στο πλαίσιο άλλων ακαδημαϊκών πεδίων: η γλώσσα και η πολυγλωσσία αποτελούν μείζονα θέματα στη γλωσσολογία, την ψυχολογία, και την εκπαίδευση, ενώ εκδόσεις σχετικά με τη διγλωσσία και την πολυγλωσσία γεμίζουν ολόκληρες βιβλιοθήκες (βλέπε, για παράδειγμα, τις επισκοπήσεις των Wei 2000· Bialystok 2001· Bhatia & Ritchie 2006· Auer & Wei 2007). Αυτές οι δημοσιεύσεις βρίθουν, ωστόσο, επιμέρους ερωτημάτων σχετικά με την πολυγλωσσία και ακόμη διεξοδικότερης μεθοδολογίας. Για παράδειγμα, οι ερευνητές καταδεικνύουν τις απαραίτητες νευρολογικές διαδικασίες που συνοδεύουν την εκμάθηση μίας δεύτερης γλώσσας, καθώς και τις γνωσιακές συνθήκες που προϋποθέτουν την εκμάθηση πολλών γλωσσών, και αποδεικνύουν την επίδραση της πολυγλωσσίας στη γνωσιακή ανάπτυξη. Υπάρχουν μελέτες που επιχειρούν να αποκρυπτογραφήσουν την ηλικία, στην οποία τα παιδιά μπορούν να μάθουν ταχύτερα μία δεύτερη γλώσσα, ποια γλωσσικά προγράμματα παράγουν τα καλύτερα αποτελέσματα, κ.λπ. Οι κοινωνικές συνθήκες, εντός των οποίων αυτοί οι μαθητές γλωσσών είναι ενσωματωμένοι, μόλις και μετά βίας λαμβάνονται υπ'όψιν. Και οι κοινωνιολόγοι έχουν γενικά αποσυρθεί από την έρευνα της γλώσσας και την ανάλυση των συνθηκών πολυγλωσσίας.

Αυτό δεν θα ήταν άξιο περαιτέρω συζήτησης εάν η κοινωνιολογία δεν σχετιζόταν με την έρευνα γλωσσών και την πολυγλωσσία· όμως, το αντίθετο ισχύει. Η ανάλυσή μας δείχνει ότι αυτές οι παραμελημένες κοινωνικές συνθήκες είναι, στην πραγματικότητα, κεντρικής σημασίας στον καθορισμό της πολυγλωσσίας. Η γνώση αγγλικών εξαρτάται λιγότερο από τις γνωσιακές ικανότητες κάποιου, απ' ό,τι, για παράδειγμα, ένα άτομο να προέρχεται από οικογένεια της ανώτερης τάξης μίας μικρής δυτικής χώρας ή από οικογένεια της εργατικής τάξης μίας πρώην Σοβιετικής χώρας. Τέτοιοι είναι οι πραγματικά αποφασιστικοί παράγοντες της πολυγλωσσίας, οι οποίοι όμως δεν έχουν ληφθεί υπ' όψιν σε προηγούμενες αναλύσεις. Η μελέτη μας δείχνει ότι η έρευνα σχετικά με τη διγλωσσία και την πολυγλωσσία, και σχετικά με τη γλώσσα γενικά, βρίσκεται σε απέλπιδα ανάγκη επέκτασης προς μία κοινωνιολογική κατεύθυνση.

Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο συζητάμε το κανονιστικό ερώτημα, εάν η τρέχουσα πολιτική της Ε.Ε. της υποστήριξης είκοσι τριών επίσημων γλωσσών και της προστασίας των μειονοτικών γλωσσών είναι δίκαιη. Υποστηρίζουμε ότι η τρέχουσα γλωσσική πολιτική της Ε.Ε. οδηγεί στη διαιώνιση των ανισοτήτων πρόσβασης στο διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο εκ μέρους των πολιτών, ακόμη κι εάν κάτι τέτοιο συμβαίνει ακούσια. Θα ήταν προτιμότερο εάν η Ε.Ε. δεν αναγνώριζε μονάχα την κυριαρχία της αγγλικής γλώσσας, αλλά υποστήριζε επίσης τα αγγλικά ως *lingua franca* της Ευρώπης, ακόμα και εις βάρος άλλων εθνικών και μειονοτικών γλωσσών. Αυτή η πρόταση δεν έρχεται μονάχα σε αντίθεση με τη γλωσσική πολιτική της Ε.Ε. και την ιδεολογία της “ενότητας στην πολυμορφία”, αλλά έρχεται επίσης σε αντίθεση με το κυρίαρχο παράδειγμα των γλωσσολόγων και των ανθρωπολόγων, οι οποίοι υποστηρίζουν τη γλωσσική ποικιλομορφία. Κατά συνέπεια, αυτό το κεφάλαιο

(και το Παράρτημα) υπεισέρχεται σε μία εκτενέστερη συζήτηση όσον αφορά τις αιτίες που μία πολιτική υπέρ της γλωσσικής πολυμορφίας βασίζεται σε ιδιαίτερος αδύναμα επιχειρήματα.

Η υποστήριξη των αγγλικών ως *lingua franca* αναντίρρητα θα ευνοούσε χώρες, στις οποίες τα αγγλικά είναι ήδη επίσημη γλώσσα. Προς αποζημίωση αυτής της ασυμμετρίας, προτείνουμε τα είκοσι επτά κράτη-μέλη να χρηματοδοτήσουν τη νέα γλωσσική πολιτική της Ε.Ε. σε διάφορα επίπεδα. Οι γλωσσικές κοινότητες των οποίων η μητρική γλώσσα επιλέγεται ως *lingua franca* πρέπει να επιδοτήσουν τις γλωσσικές κοινότητες που πρέπει να μελετήσουν τη *lingua franca*. Η δυσανάλογη χρηματική υποστήριξη αποτελεί επίσης υφέρπον χαρακτηριστικό των περιφερειακών πολιτικών της Ε.Ε. και, ως εκ τούτου, προσαρμόζεται στο υπάρχον πολιτικό υπόδειγμα.

2. Εννοιολογικό Πλαίσιο

Ο βασικός σκοπός της ακόλουθης συζήτησης συνίσταται στην ανάπτυξη ενός εννοιολογικού πλαισίου το οποίο θα λειτουργήσει ως κατευθυντήρια γραμμή της εμπειρικής μελέτης στα ακόλουθα κεφάλαια. Μέχρι τώρα, η κοινωνιολογία έχει αποδώσει λίγη προσοχή στην ανάλυση της πολυγλωσσίας. Οι μείζονες κοινωνιολογικές θεωρίες δεν προσφέρουν ιδιαίτερη βοήθεια όταν αναπτύσσει κανείς ένα θεωρητικό πλαίσιο για την οργάνωση της εμπειρικής έρευνας στοχεύοντας στην απάντηση των ερωτημάτων που διατυπώνονται στην εισαγωγή. Ο ερευνητής πρέπει να προσανατολιστεί μόνος του. Βοήθεια για την ανάπτυξη ενός θεωρητικού πλαισίου μπορεί να βρεθεί ως επί το πλείστον σε έρευνες σχετικά με την οικονομική και κοινωνική μετανάστευση και ένταξη, η οποία έχει αναλύσει τον τρόπο με τον οποίο οι μετανάστες μαθαίνουν μια νέα γλώσσα. Ως εκ τούτου, θα ευθυγραμμιστώ με τις πιο πρόσφατες εξελίξεις σε αυτό το ερευνητικό πεδίο. Θα ξεκινήσω δίνοντας έναν ορισμό της γλώσσας και των επιμέρους γλωσσών. Σε ένα δεύτερο στάδιο, θα συζητήσω τις κεντρικές κοινωνικές λειτουργίες που εκπληρώνει μία γλώσσα, ενώ θα διακρίνω μεταξύ της επίδρασης της γλώσσας στην κοινωνική και την κοινοτική οικοδόμηση. Εάν η γλώσσα χρησιμοποιείται για διαδικασίες κοινωνικής οικοδόμησης, θα χρησιμοποιώ τον όρο *οργανικό γλωσσικό κεφάλαιο*· εάν η γλώσσα χρησιμοποιείται για διαδικασίες κοινοτικής οικοδόμησης, δηλαδή, για τη διαμόρφωση συλλογικής ταυτότητας, θα χρησιμοποιώ τον όρο *συμβολικό γλωσσικό κεφάλαιο*. Σε ένα τρίτο στάδιο, αυτές οι έννοιες θα εφαρμοστούν στην ικανότητα να μιλά κανείς αρκετές γλώσσες. Υπό συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες, οι οποίες απαντώνται στη βιβλιογραφία υπό τη σκέπη των όρων «παγκοσμιοποίηση» και «εξευρωπαϊσμός», η πολυγλωσσία αναδεικνύεται σε κεντρικό πόρο. Εκείνοι, που έχουν αποκτήσει διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο, με άλλα λόγια: οι πολύγλωσσοι, είναι σε θέση να συμμετάσχουν στις διεθνείς διαδικασίες και τον εξευρωπαϊσμό, ενώ εκείνοι που μπορούν να μιλήσουν μόνο τη μητρική τους γλώσσα, περιορίζονται στη χώρα τους και μπορούν μόνο σε περιορισμένο βαθμό να επωφεληθούν από τα πλεονεκτήματα μιας ενωμένης Ευρώπης και ενός παγκοσμιοποιημένου κόσμου. Η κατοχή διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου αποτελεί, λοιπόν, μία νέα πηγή κοινωνικής ανισότητας στο εσωτερικό μίας αναπτυσσόμενης ευρωπαϊκής κοινωνίας.

2.1 Τι είναι η Γλώσσα;

Οι περισσότεροι ορισμοί της γλώσσας την εξηγούν ως ένα σύστημα σημείων, το οποίο εξυπηρετεί τη μεταφορά πληροφορίας. Ένας τόσο στοιχειώδης ορισμός περιέχει διαφορετικά καίρια σημεία. Η έννοια της μετάδοσης υποδεικνύει ότι υπάρχει τουλάχιστον ένας ομιλητής και ένας παραλήπτης και ότι υπάρχει μια ανταλλαγή που εκτυλίσσεται ανάμεσά τους. Η πληροφορία ανταλλάσσεται. Η πληροφορία μπορεί να πάρει τη μορφή δηλώσεων σχετικά με τον κόσμο, ή ενός φρονήματος και συναισθημάτων, σχεδίων, προτιθέμενων αγορών, δηλώσεων αγάπης, πολιτικών ομιλιών, κλπ. Αυτή η ανταλλαγή πληροφορίας εκτυλίσσεται μέσω σημείων. Όπως κατέδειξε ο

Ferdinand de Saussure (1967), τα σημεία συνίστανται σε δύο συστατικά: το σημαινόμενο και το σημαίνον. Το σημαίνον διαθέτει ένα υλικό υπόστρωμα, αποτελείται από ήχους/ηχητικά κύματα ή γράμματα/εικόνες. Οι ήχοι ή τα γράμματα και οι εικόνες σηματοδοτούν εκείνο το οποίο δηλούται. Δεν είναι, ωστόσο, ταυτόσημο με το σημαινόμενο. Ο René Magritte αναφέρεται σε αυτήν ακριβώς την διαφορά στον πιο διάσημο πίνακά του “La trahison des images”. Σε αυτήν την εικόνα υπάρχει μια πίπα κάτω από την οποία οι λέξεις “Ceci n’est pas une pipe” (“Αυτή δεν είναι πίπα”), καταδεικνύουν ότι η αναπαράσταση ενός αντικειμένου δεν είναι ταυτόσημη με το ίδιο το αυθεντικό αντικείμενο. Η κατανομή συγκεκριμένων ήχων ή σημείων σε συγκεκριμένα νοήματα είναι πάντοτε αυθαίρετη. Δεν υπάρχει εγγενής λόγος στο σημαινόμενο σχετικά με το γιατί η κατανομή είναι αυτή που είναι· συνεπώς η κατανομή ποικίλλει από γλώσσα σε γλώσσα. Η διάταξη των γραμμάτων T-i-s-c-h δηλώνει ένα αντικείμενο στα γερμανικά, το οποίο συνήθως εδράζεται σε τέσσερα πόδια και στο οποίο μπορεί κανείς να καθίσει για να φάει ή να γράψει. Εκείνο που αποκαλούμε “Tisch” στα γερμανικά ονομάζεται “mesa” στα ισπανικά, “table” στα αγγλικά και “stół” στα πολωνικά.

Οι πλήρεις νοήματος ήχοι και τα σημεία συνδυάζονται το ένα με το άλλο σε συμφωνία με ένα σύστημα κανόνων, παράγοντας, έτσι, μεγαλύτερες ενότητες, φράσεις και προτάσεις.³ Αυτοί οι κανόνες συγκροτούν τη γραμματική μιας γλώσσας. Ως εκ τούτου, μία γλώσσα αποτελείται, κατ’ ουσίαν, από τη γραμματική και το λεξιλόγιο. Μιλώντας ή γράφοντας προτάσεις – που αποτελούνται από λέξεις και γραμματική – οι άνθρωποι περιγράφουν ‘πράγματα στον κόσμο’: Διατυπώνουν δηλώσεις αγάπης, εκδηλώνουν προθέσεις να αγοράσουν αντικείμενα ή να αναλάβουν άλλες δράσεις. Κατά συνέπεια, κάθε επικοινωνία περιέχει μία τριαδική δομή: Το Εγώ υποδεικνύει στον Άλλον κάτι στον κόσμο, με τη βοήθεια ήχων και σημείων.⁴ Ο Άλλος κατανοεί το νόημα του μηνύματος και σε αυτήν τη βάση μπορεί να διατυπώσει τις δικές του δηλώσεις οι οποίες, με τη σειρά τους, γίνονται κατανοητές από το Εγώ. Βασισμένα σε αυτήν την αμοιβαία ανταλλαγή τα ανθρώπινα όντα καθίστανται ικανά να συντονίσουν τις δράσεις τους και να συνεργαστούν το ένα με το άλλο.

Η ικανότητα των ανθρώπινων όντων να μιλάνε συνδέεται με έναν αριθμό συνθηκών οι οποίες εκτείνονται από τις ανατομικές προϋποθέσεις, έως προϋποθέσεις στον εγκέφαλο (αυτό σκιαγραφείται πολύ ξεκάθαρα, για παράδειγμα, στο Friederici 2002· Fischer 2008a). Η ικανότητα προς παραγωγή διαφοροποιημένων ήχων εξαρτάται από μία συγκεκριμένη ανατομία του στόματος και του λαιμού, στον οποίο η θέση του λάρυγγα παίζει

³ Δεν θα διαπραγματευτώ εδώ την διάσταση των γλωσσικών ενότητων – φώνημα, μόρφημα, λέξη, φράση, πρόταση, κείμενο – και τα αντίστοιχα υπο-πεδία (φωνητική, μορφολογία, κλπ)· οι γλωσσολογικές εξηγήσεις θα παραμείνουν λίγες και περιορίζονται στις αναγκαίες.

⁴ Ο Michael Tomasello (2008) συμπεραίνει ότι η προφορική επικοινωνία των ανθρώπινων όντων εξελίχθηκε από τις χειρονομίες. Η επικοινωνία με χειρονομίες παρουσιάζει μία επίσης τριαδική δομή. Προτού μπορέσουν να μιλήσουν, τα παιδιά χρησιμοποιούν τον δείκτη τους προκειμένου να δείξουν κάποιον με τον οποίο επικοινωνούν κάτι στον κόσμο. Αυτή η χειρονομία του να δείξουν υποδεικνύει ένα αντικείμενο· οι άνθρωποι που εμπλέκονται αμέσως υιοθετούν τη γραμμή της όρασης καθώς επίσης και την όψη και την πρόθεση του άλλου προσώπου, μοιραζόμενοι, συνεπώς, μαζί του ένα κοινό νόημα. Είναι αυτή ακριβώς η ικανότητα, σύμφωνα με τον Tomasello (2008: 331), που δεν κατέχεται από τους χιμπαντζήδες.

σημαντικό ρόλο. Σε σύγκριση με τους χιμπαντζήδες, ο λάρυγγας στα ανθρώπινα όντα είναι τοποθετημένος πολύ χαμηλότερα, παράγοντας με αυτόν τον τρόπο μία μεγαλύτερη και ταυτοχρόνως περισσότερο αρμονική δόνηση, η οποία επιτρέπει την παραγωγή πολύ διαφορετικών ήχων, ιδίως φωνηέντων. Αυτή είναι η ανατομική θεμελίωση, την οποία οι πίθηκοι, στενοί συγγενείς των sapiens, δεν κατέχουν. Δεν θα συζητήσω περαιτέρω τις διαφορετικές προ-υποθέσεις οι οποίες καθιστούν την ανθρώπινη ομιλία και, τελικά, τη γραφή, δυνατές. Ωστόσο, εκείνο που οι διαφορετικές προϋποθέσεις καθιστούν εφικτό είναι ότι κάθε ανθρώπινο ον – στον βαθμό που δεν κατατρώχεται από κάποια αναπηρία – μαθαίνει να μιλάει και, οπωσδήποτε, το κάνει αυτό σχεδόν αυτόματα χωρίς την ανάγκη να παρακινηθεί. Η ικανότητα προς ομιλία είναι έμφυτη (πρβλ. Pinker 1994, ακολουθώντας τα έργα του Noam Chomsky).

Αν και οι άνθρωποι διαθέτουν εξίσου τη γενική προδιάθεση εκμάθησης γλωσσών, κάθε ανθρώπινο ον μαθαίνει μόνο τη γλώσσα που ομιλείται γύρω του (μητρική γλώσσα). Κατά συνέπεια, η ικανότητα επικοινωνίας εξαρτάται από το εάν μιλάει κανείς την ίδια γλώσσα με το άτομο, στο οποίο απευθύνεται ο λόγος, ή όχι. Σύμφωνα με τον ορισμό μας για τη γλώσσα, η ομιλία της ίδιας γλώσσας με κάποιον άλλον σημαίνει ότι οι ομιλητές δίνουν την ίδια σημασία στους ήχους και την ακολουθία των ήχων και στα σημεία και την ακολουθία των σημείων, καθώς επίσης ότι διαχειρίζονται το ίδιο σύστημα κανόνων που διέπει τους συνδυασμούς λέξεων και προτάσεων, δηλαδή, την ίδια γραμματική. Σε αυτήν την περίπτωση, μπορούν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους· εάν όχι, τότε η άμεση επικοινωνία σπανίως καθίσταται εφικτή. Αυτός αποτελεί έναν αρκετά απλό ορισμό των διακριτών γλωσσών. Όλες οι γλώσσες διαφέρουν η μία από την άλλη μέσω διαφορετικών γραμματικών, διαφορετικών λεξιλογίων και, εν μέρει, μέσω ενός διαφορετικού συστήματος σημείων. Τα γερμανικά, τα σουηδικά, τα ιαπωνικά, τα ρωσικά κ.λπ., αποτελούν διακριτές γλώσσες.

Οι διαφορές μεταξύ των διαφόρων γλωσσών ως προς τη γραμματική και τη σημειολογία και, κατά συνέπεια, ως προς την αμοιβαία κατανόηση, είναι σχετικές. Προκειμένου να περιγράψει τη σχέση των διαφόρων γλωσσών μεταξύ τους και να αναλύσει τη γλωσσική μεταβολή, η συγκριτική γλωσσολογία χρησιμοποιεί έννοιες από την εξελικτική βιολογία (πρβλ. Dixon 1997· Mufwene 2001). Αρκετές γλώσσες δημιουργούν μία γενετική μονάδα, εάν προέρχονται από μία κοινή προηγούμενη γλώσσα, κάτι που σημαίνει ότι μπορούν να αναχθούν σε έναν κοινό κόμβο στο οικογενειακό δέντρο των γλωσσών. Μία γενετική μονάδα δεν χρειάζεται να αποτελείται από σχετικές γλώσσες, καθώς ενδέχεται επίσης να πρόκειται για μία γλώσσα εάν η γλώσσα που αντιμετωπίζουμε είναι απομονωμένη. Γλώσσες που μοιράζονται την ίδια καταγωγή, δηλαδή, που προέρχονται από μια κοινή αυθεντική γλώσσα, ανήκουν στην ίδια οικογένεια γλωσσών (πρβλ. Lewis 2009). Τα γερμανικά, τα αγγλικά, τα γαλλικά, τα ρωσικά, τα βουλγαρικά και τα λετονικά ανήκουν, σε αντίθεση με τα αραβικά, τα κινέζικα, τα τουρκικά, τα ουγγρικά και τα βασκικά, στην ίδια οικογένεια των Ινδο-Γερμανικών γλωσσών. Όπως και στις πραγματικές οικογένειες, εντός της ίδιας εκτεταμένης οικογένειας, διαφορετικές γλώσσες κατέχουν επίσης διαφορετικούς βαθμούς εγγύτητας στην καταγωγή καθώς και κοινά γονίδια, δηλαδή διαφορετικούς βαθμούς

κοινών σημείων στη γραμματική και το λεξιλόγιο. Η απόσταση ανάμεσα στις διαφορετικές εξατομικευμένες γλώσσες επηρεάζει την προσπάθεια που χρειάζεται να καταβάλει κανείς προκειμένου να μάθει την άλλη γλώσσα. Όσο μικρότερη η απόσταση μεταξύ δύο διακριτών γλωσσών, τόσο ευκολότερο είναι να μάθει κανείς την άλλη. Θα επιστρέψω σε αυτό το σημείο παρακάτω όταν θα συζητάμε τις υποθέσεις που αφορούν την εκμάθηση ξένων γλωσσών.

Πώς, όμως, να ορίσουμε την εξατομικευμένη γλώσσα; Η έννοια της εξατομικευμένης γλώσσας καθίσταται ανακριβής όταν ο βαθμός σύμπτωσης μεταξύ δύο γλωσσών είναι εκτεταμένος, όπως θα ίσχυε με τα διζυγωτικά ή ακόμα και με τα μονοζυγωτικά δίδυμα. Σε αυτές τις περιπτώσεις, από τη γλωσσολογική άποψη, πρόκειται συνήθως για εν πολλοίς τεχνητές, κυρίως πολιτικές αποφάσεις, όσον αφορά το εάν κάνει κανείς λόγο για δύο διακριτές γλώσσες ή για δύο διαλέκτους της ίδιας γλώσσας. Αυτό ισχύει για τα νορβηγικά και τα σουηδικά ή για τα κροατικά και τα σερβικά. Οι Νορβηγοί και οι Σουηδοί, από τη μια μεριά, και οι Κροάτες και οι Σέρβοι, από την άλλη, μπορούν να κατανοήσουν ο ένας τον άλλον, αν και επισήμως οι γλώσσες τους είναι διαφορετικές. Αυτό οφείλεται στο ότι κοινωνικές ομάδες, όπως οι εθνότητες ή τα έθνη, συχνά προσδιορίζουν τους εαυτούς τους μέσω μίας κοινής γλώσσας. Η διαφορά μεταξύ δύο γλωσσών, η οποία είναι, από γλωσσολογική άποψη οριακή, ορίζεται σε τέτοιες περιπτώσεις ως ουσιαστική προκειμένου να διακρίνουμε ένα έθνος ή μία εθνική ομάδα από ένα άλλο έθνος. Θα επιστρέψω σε αυτήν τη συμβολική λειτουργία της γλώσσας για τον ενδελεχέστερο ορισμό των κοινοτήτων.⁵ Ωστόσο, σε αυτό το σημείο, μπορούμε να επαληθεύσουμε ότι οι διακριτές γλώσσες συνήθως διακρίνονται από διαφορετικές γραμματικές και λεξιλόγια. Αυτές οι διαφορές εκδηλώνονται πραγματολογικά μέσω του γεγονότος ότι δύο ομιλητές που μιλάνε διαφορετικές γλώσσες, δεν μπορούν, ή μόλις που μπορούν, να κατανοήσουν ο ένας τον άλλον.

Το γεγονός ότι κάποια υποκείμενα δεν διαθέτουν μία κοινή γλώσσα δεν σημαίνει ότι είναι αδύνατο να αλληλεπιδράσουν μεταξύ τους. Ωστόσο, τα έξοδα συναλλαγής της αλληλεπίδρασης είναι εξαιρετικά υψηλά σε σύγκριση με την ομιλία της ίδιας γλώσσας. Χρειάζεται ένας μεταφραστής που να μιλά και τις δύο γλώσσες. Τα έξοδα συναλλαγής συνίστανται, πρώτον: στην ανάγκη πληρωμής για τη μετάφραση, δεύτερον: στον χρόνο που απαιτείται για τη μετάφραση, κάτι το οποίο επιβραδύνει την επικοινωνία, και τρίτον: μία μετάφραση είναι πάντοτε ανακριβής, κάτι το οποίο από μόνο του κάνει τα πράγματα πιο δύσκολα και συρρικνώνει την επικοινωνία.

Μία εναλλακτική προς τη μετάφραση για τους συμμετέχοντες είναι να προσπαθήσουν να επικοινωνήσουν άμεσα και χωρίς τη χρήση γλώσσας. Όποιος έχει βρεθεί σε μία χώρα, της οποίας τη γλώσσα δεν μιλά, και έχει προσπαθήσει να βρει τον δρόμο για τον σταθμό του τρένου, γνωρίζει τα υψηλά έξοδα συναλλαγής που εμπλέκονται. Ακόμα και μία σχετικά απλή μορφή επικοινωνίας, όπως η παροχή κατευθύνσεων, είναι πρακτικά αδύνατη

⁵ Επιπλέον, η διαφορά ανάμεσα στα σερβικά και τα κροατικά εμφανίζεται μέσω της χρήσης διαφορετικού αλφαβήτου – του λατινικού και του κυριλλικού (πρβλ. τα σχόλια στο Nic Craith (2008: 25 και εξής) σχετικά με την πολιτική οικοδόμηση της διαφοράς ανάμεσα στις δύο αυτές γλώσσες).

μέσω μιμικής και χειρονομιών, όχι μονάχα επειδή η διακριτικότητα της μιμικής και των χειρονομιών είναι περιορισμένη, αλλά επίσης διότι οι γραμματικοί συνδυασμοί των σημείων είναι πολύ λίγοι. Ο Peter A. Kraus (2004: 100) μας αφηγείται ένα περιστατικό στο Βέλγιο το 2001, στο οποίο μία σύγκρουση τρένων ήταν αδύνατο να αποφευχθεί, διότι οι σιδηροδρομικοί υπάλληλοι που ήταν υπεύθυνοι ασφαλείας μιλούσαν μόνο φλαμανδικά ή γαλλικά.

2.2 Η Γλωσσική Επάρκεια ως Ανθρώπινο Κεφάλαιο

Ποια είναι η σημασία της γνώσης μίας ή αρκετών γλωσσών για μία κοινωνία; Η γλώσσα και η γνώση μίας γλώσσας είναι δυνατό να κατανοηθούν ως πόρος ή κεφάλαιο, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί αφ' ενός, για την οργάνωση μιας κοινωνίας και, αφ' ετέρου, για την κοινοτική οικοδόμηση. Όταν η γλώσσα χρησιμοποιείται για διαδικασίες κοινωνικής οικοδόμησης, θα κάνω λόγο για οργανικό γλωσσικό κεφάλαιο, ενώ όταν η γλώσσα χρησιμοποιείται για διαδικασίες κοινοτικής οικοδόμησης, θα μιλώ περί συμβολικού γλωσσικού κεφαλαίου. Όταν πρόκειται για ικανότητα σε αρκετές γλώσσες, θα αναφέρομαι σε αυτήν ως διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο και θα διακρίνω αναλόγως μεταξύ οργανικής και συμβολικής λειτουργίας του διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου. Αυτές οι έννοιες βασίζονται στο έργο του Pierre Bourdieu (1992· συνοψίζεται στο Loos 2000), ο οποίος κατανοεί τη γλωσσική ικανότητα ως κεφάλαιο και διακρίνει μεταξύ, αφ' ενός, της λειτουργίας πόρων και, αφ' ετέρου, της συμβολικής λειτουργίας.⁶

Ωστόσο, ούτε ο Bourdieu ούτε άλλοι συγγραφείς χρησιμοποιούν την έννοια του διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου. Ακριβώς όπως όλα τα έργα του Bourdieu εμμένουν ευρέως στον μεθοδολογικό εθνικισμό (Beck & Grande 2004), κατά το ότι αναλύουν πρωτίστως την ταξική δομή μίας κοινωνίας οργανωμένης ως έθνος-κράτος, έτσι και η έννοιά του περί γλωσσικού κεφαλαίου παραπέμπει επίσης σε μεγάλο βαθμό στο έθνος-κράτος. Κατά συνέπεια, η έννοια του Bourdieu περί γλωσσικού κεφαλαίου αναφέρεται πρωταρχικά στην πολύπλοκη γνώση της υψηλής, επίσημης γλώσσας μίας χώρας και την ικανότητα να μιλά κανείς αυτήν τη γλώσσα, η οποία συνήθως εξαρτάται από την τάξη (Bourdieu 1992). Ωστόσο, υπό τη συνθήκη της διεθνοποίησης και του εξευρωπαϊσμού, νέες δεξιότητες αναδεικνύονται σημαντικές προκειμένου να μπορεί κανείς να δράσει πέραν των εθνών-κρατών “κοντέινερ” (Taylor 1994· Beck 1997). Η πολυγλωσσία είναι μία από αυτές.

2.2.1 Η Γλώσσα ως Οργανικό Κεφάλαιο

Όπως είναι ευρέως γνωστό, η βασική έννοια της κοινωνιολογίας είναι, σύμφωνα με τον Max Weber, αυτή που αποκαλείται κοινωνική δράση.⁷ Μία αμοιβαία αναφορά των υποκειμένων μεταξύ τους συνιστά διαντίδραση και οδηγεί σε κοινωνικές σχέσεις. Ο Weber διακρίνει μεταξύ δύο μορφών κοινωνικών σχέσεων: ‘Vergesellschaftung’ (κοινωνική οικοδόμηση) και ‘Vergemeinschaftung’ (κοινοτική οικοδόμηση). Η γλώσσα επιτελεί κεντρική λειτουργία για τις διαδικασίες της κοινωνικής οικοδόμησης, καθώς και για την

⁶ Στη βιβλιογραφία, παρόμοιες έννοιες είναι δυνατό να βρεθούν για να παραπέμψουν στο ίδιο νόημα. Ο Peter A. Kraus (2004) διακρίνει μεταξύ μίας οργανικής και μίας εκφραστικής λειτουργίας της γλώσσας. Ο Hartmut Esser (2006: 52) περιγράφει τη γλωσσική ικανότητα εν μέρει ως πόρο, μέσω του οποίου άλλοι κοινωνικά σχετικοί πόροι μπορούν να αποκτηθούν. Επιπλέον, συζητά τη συμβολική λειτουργία της γλώσσας. Η γλώσσα μάς καθιστά ικανούς να ονομάσουμε αντικείμενα, να οικοδομήσουμε στερεότυπα και να κάνουμε διακρίσεις. Τέλος, ο Jochen Roose (2010: 126) συζητά το πρακτικό και το συμβολικό νόημα της γλώσσας.

⁷ Σύμφωνα με τον Weber, «Η δράση είναι “κοινωνική” στον βαθμό που το υποκειμενικό της νόημα συνυπολογίζει τη συμπεριφορά των άλλων και κατευθύνεται προς αυτούς» (Weber 1985: 4).

κοινοτική οικοδόμηση. Υιοθετώ τις δύο έννοιες, κοινωνική οικοδόμηση και κοινοτική οικοδόμηση, από τον Weber, αν και ο ίδιος δεν συζήτησε τον ρόλο της γλώσσας σε καμία από τις δύο αυτές διαδικασίες.

Ο Weber ορίζει μία κοινωνική σχέση ως «"συνεταιριστική" (Vergesellschaftung) εάν και στον βαθμό που ο προσανατολισμός της κοινωνικής δράσης στο εσωτερικό της [κοινωνικής σχέσης] εναπόκειται σε μία προσαρμογή συμφερόντων με ορθολογικό κίνητρο (...)» (Weber 1985: 40 και εξής). Με τον ορισμό «προσαρμογές συμφερόντων με ορθολογικό κίνητρο» ο Weber έχει πρωτίστως κατά νου αλληλεπιδράσεις με κίνητρο οικονομικά συμφέροντα. Ωστόσο, πρέπει να κατανοούμε πολύ ευρύτερα την έννοια της κοινωνικής οικοδόμησης, καθώς περιλαμβάνει όλες τις μορφές ανταλλαγής μεταξύ ανθρώπων που αλληλεπιδρούν - μεταξύ άλλων: την ανταλλαγή πληροφορίας, αγαθών, μετοχών, σεξουαλικών «υπηρεσιών» ή επιστημονικής γνώσης.

Το γεγονός ότι η γλώσσα καθιστά εφικτή τη διαντίδραση μεταξύ των ανθρώπων, χωρίς να έχει πολύ υψηλά έξοδα συναλλαγής, μάς διαβεβαιώνει ότι είναι πολύ πιθανότερο η κοινωνική οικοδόμηση να εκτυλιχθεί μεταξύ εκείνων που μιλούν την ίδια γλώσσα παρά μεταξύ εκείνων που μιλούν διαφορετικές γλώσσες. Όποιος έχει παρευρεθεί σε διεθνή συνέδρια ή σε πολύγλωσσες καταστάσεις γνωρίζει αυτό το πρόβλημα από πρώτο χέρι. Άνθρωποι που μιλούν την ίδια γλώσσα τείνουν να μιλούν μεταξύ τους παρά σε εκείνους που δεν μιλούν την ίδια γλώσσα. Όσοι μιλούν την ίδια γλώσσα κάθονται στο ίδιο τραπέζι και συνδιαλέγονται. Άλλοι άνθρωποι, οι οποίοι κάθονται στο ίδιο τραπέζι και δεν μιλούν την ίδια γλώσσα με τους υπόλοιπους, είναι λιγότερο ή περισσότερο αποκλεισμένοι. Συχνά, η επικοινωνία στην ίδια γλώσσα γίνεται εντονότερη και ισχυρότερη. Οι ομιλητές ανακαλύπτουν ένα αμοιβαίο ενδιαφέρον μεταξύ τους και εκείνοι, οι οποίοι μιλούν την ίδια γλώσσα, κάθονται ξανά μαζί στην επόμενη συνάντηση. Συναντώνται συχνότερα και, ως εκ τούτου, η διαντίδραση γίνεται ολοένα εντονότερη μεταξύ των επικοινωνιακών εταίρων, αποκλείοντας εκείνους που μιλούν άλλη γλώσσα. Αυτό αποτελεί το πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση της κοινωνικής οικοδόμησης ανάμεσα σε εκείνους που μιλούν την ίδια γλώσσα. Σε αυτήν την βάση και αναλόγως των συμφερόντων, προκύπτουν διανοητικές, ερωτικές ή επαγγελματικές σχέσεις. Από αυτήν την άποψη, η γλώσσα μπορεί να εκληφθεί ως μέσο, ως απόθεμα, το οποίο καθιστά εφικτή την εγκαθίδρυση μίας κοινωνίας. Αυτό δεν σημαίνει πως δεν υπάρχουν κοινωνίες οι οποίες είναι δίγλωσσες ή τρίγλωσσες. Στο επίπεδο των συστημάτων αλληλεπίδρασης (φιλία, συνεργασίες, γάμος), καθώς επίσης και στο επίπεδο ολόκληρων εθνών-κρατών (για παράδειγμα, η Ελβετία, ο Καναδάς, η Ινδία, η Νότια Αφρική), βρίσκουμε κοινωνίες οργανωμένες από ανθρώπους, που δεν μιλούν την ίδια γλώσσα. Ωστόσο, η εμφάνισή τους συνεπάγεται πολλές ακόμα προϋποθέσεις και είναι, γι' αυτόν τον λόγο, λιγότερο πιθανή.

Πόσο ισχυρή είναι η επίδραση της γλώσσας, ή μάλλον των διαφορετικών γλωσσών, ακόμα κι εάν οι άνθρωποι ζουν σε ένα κοινό έθνος-κράτος, φανερώνεται από το παράδειγμα της Ελβετίας. Η Ελβετία υπάρχει ως χαλαρή συνομοσπονδία από τον 13^ο αιώνα. Ιδρύθηκε στην παρούσα της μορφή ως ομοσπονδιακό κράτος το 1848. Τα γερμανικά, τα γαλλικά, τα ιταλικά και τα ραιτορομανικά αποτελούν τις επίσημες γλώσσες της. Παρά την πολύχρονη

διαδικασία εθνικής ενοποίησης, η γλωσσική διαίρεση της Ελβετίας διαμορφώνει ακόμα τη συμπεριφορά των πολιτών της. Για παράδειγμα, ας δούμε τον τρόπο, με τον οποίο οι Ελβετοί χρησιμοποιούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.⁸ Η εθνική τηλεόραση της Ελβετίας αποτελείται από δύο κανάλια, καθένα με δύο πλήρη προγράμματα για τις τρεις μεγάλες γλωσσικές περιοχές (το SF 1 και το SF 2 για τη γερμανόφωνη Ελβετία, το TSR 1 και το TSR 2 για τη γαλλόφωνη Ελβετία, και το TSI 1 και το TSI 2 για την ιταλόφωνη Ελβετία). Επιπροσθέτως, υπάρχουν τρεις εκπομπές οι οποίες μπορούν να ληφθούν από το εξωτερικό, πρωτίστως τα τηλεοπτικά προγράμματα από τη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ιταλία. Οι ξένοι σταθμοί καταλαμβάνουν πολύ μεγάλο μέρος της ελβετικής αγοράς, αντιστοιχώντας περίπου στο εξήντα πέντε τοις εκατό του τηλεοπτικού χρόνου του κοινού (πρβλ. Hasebrink & Herzog 2009). Η μηνιακή συμπεριφορά των Ελβετών συμβαδίζει πλήρως με τη γλωσσική διαίρεση της χώρας. Οι Ελβετοί Γερμανοί παρακολουθούν τα ελβετικά γερμανικά προγράμματα και τα γερμανικά προγράμματα του εξωτερικού, οι Ελβετοί που μιλούν γαλλικά συντονίζονται στα γαλλικά, και οι Ελβετοί Ιταλοί στα ιταλικά προγράμματα. Βασιζόμενοι μόνο στα προγράμματα της ελβετικής τηλεόρασης, οι Daniel Beck και Bertil Schwotzer (2006: 26) καταλήγουν στο ακόλουθο συμπέρασμα: «Το μερίδιο αγοράς των τηλεοπτικών προγραμμάτων της ελβετικής δημόσιας ραδιοφωνίας και τηλεόρασης από άλλες γλωσσικές περιοχές είναι αρκετά χαμηλό. Το 2005, ήταν 0.7 τοις εκατό στο γερμανόφωνο κομμάτι, στο γαλλόφωνο ανερχόταν στο 1.8 τοις εκατό και στο Τιτσίνο, 4.1 τοις εκατό». Ο όρος “αρκετά χαμηλό” μου φαίνεται πως αποτελεί σαφή υποτίμηση. Είναι γεγονός πως η Ελβετία διαιρείται σε διαφορετικές κοινωνίες βάσει της γλώσσας. Εάν υποθέσουμε ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν αξιοσημείωτη επίδραση στην πρόσληψη του κόσμου εκ μέρους των ανθρώπων, τότε οι Ελβετοί ζουν, τουλάχιστον εν μέρει, σε διαφορετικούς κόσμους.

Η ιδέα ότι μία κοινή γλώσσα επηρεάζει σημαντικά τον σχηματισμό μίας κοινωνίας επαληθεύεται πανηγυρικά από ευρήματα στη μακρο-οικονομία. Στα οικονομικά, έχει εκτυλιχθεί μία schoinoτενής συζήτηση σχετικά με την επίδραση μιας κοινής γλώσσας στο εμπόριο μεταξύ διαφορετικών χωρών. Τα συμπεράσματα των εμπειρικών μελετών είναι κατηγορηματικά: Χώρες οι οποίες μιλούν την ίδια γλώσσα εμπλέκονται σε εμπόριο πολύ πιο έντονα η μία με την άλλη, απ’ ό,τι χώρες οι οποίες δεν μιλούν την ίδια γλώσσα (συνοψίζεται στο Melitz 2008). Αυτό το γεγονός παραμένει ίδιο ακόμη κι όταν εξεταστούν άλλοι παράγοντες, που επηρεάζουν το εμπόριο μεταξύ των χωρών (για παράδειγμα, η ύπαρξη ζώνης ελευθέρων συναλλαγών, η κοινή ιδιότητα μέλους σε μία πολιτική ένωση, κοινό νόμισμα, κοινή ιστορία και κουλτούρα, γεωγραφική απόσταση, Α.Ε.Π., κ.λπ.). Οι οικονομολόγοι θεωρούν αιτία αυτών των ευρημάτων τα πολύ μειωμένα έξοδα συναλλαγής που περιλαμβάνονται στην επικοινωνία μέσω μίας κοινής γλώσσας. Η απόκτηση πληροφοριών

⁸ Δυστυχώς, δεν υπάρχει άλλη διαθέσιμη απόδειξη σχετικά με τον αντίκτυπο της γλωσσικής διαίρεσης στην Ελβετία, όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία της είναι οργανωμένη. Θα ήταν ενδιαφέρον να μάθουμε σε ποια έκταση τα γλωσσικά σύνορα επηρεάζουν τα οικονομικά σύνορα, για παράδειγμα, πόσο έντονο είναι το εμπόριο μεταξύ των διαφορετικών γλωσσικών περιοχών. Ένας ενδιαφέρων δείκτης θα ήταν επίσης ο αριθμός των γάμων που υπερβαίνουν τα γλωσσικά σύνορα προκειμένου να μελετήσουμε την επίδραση των γλωσσών στην ιδιωτική σφαίρα.

σχετικά με έναν ενδεχόμενο εμπορικό εταίρο είναι πολύ απλούστερη και η διεξαγωγή επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, πολύ ευκολότερη.⁹

Η συσχέτιση, που έχει περιγραφεί μεταξύ γλώσσας και οργάνωσης μίας κοινωνίας, μπορεί επίσης να περιγραφεί από την οπτική του ατόμου. Η γνώση της γλώσσας που ομιλείται σε μία ομάδα αποτελεί, από την οπτική του ατόμου, κεντρικό πόρο για τη συμμετοχή σε μία κοινωνία. Από τη στιγμή που οι περισσότεροι άνθρωποι ζουν στην κοινωνία όπου μεγάλωσαν και, κατά συνέπεια, μιλούν τη γλώσσα αυτής της κοινωνίας ως μητρική τους γλώσσα, το γλωσσικό προαπαιτούμενο για τον σχηματισμό κοινωνίας είναι δεδομένο. Ωστόσο, η σημασία της γλώσσας για όλες τις μορφές κοινωνικής οικοδόμησης καθίσταται φανερή όταν αυτό το προαπαιτούμενο δεν απαντάται και όταν οι συμμετέχοντες διαθέτουν μικρό γλωσσικό κεφάλαιο. Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, για τους μετανάστες, οι οποίοι, μετακινούμενοι από μία χώρα σε μία άλλη, πρέπει συχνά να μάθουν μία καινούργια γλώσσα. Αυτό σημαίνει ότι το κεφάλαιο της μητρικής τους γλώσσας απαξιώνεται συνολικά, επειδή δεν μπορούν να επικοινωνήσουν στη μητρική τους γλώσσα.¹⁰ Η έρευνα σχετικά με την ένταξη έχει φανερώσει τόσο θεωρητικά, όσο και εμπειρικά, πόσο μεγάλο ρόλο διαδραματίζει η γλώσσα στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών.¹¹ Ποια είναι τα κεντρικά ευρήματα; Η γνώση και η επαρκής χρήση της γλώσσας που ομιλείται σε μία κοινωνία αποτελεί ειδική μορφή ανθρώπινου κεφαλαίου.¹² Η γλώσσα μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε διάφορες σφαίρες της κοινωνίας και συχνά συνεπάγεται επιτυχία για εκείνους που τη διαθέτουν στις δεξιότητές τους.¹³

⁹ Αυτή η συσχέτιση έχει συγκεκριμενοποιηθεί περαιτέρω στην έρευνα, κατά το ότι, από τη μια μεριά, γίνεται διάκριση μεταξύ των διαφόρων αγαθών που πρόκειται να ανταλλαχθούν, ενώ, από την άλλη, διαφορετικοί βαθμοί σύμπτωσης μεταξύ διαφορετικών γλωσσών διαφοροποιούνται (πρβλ. Melitz 2008· Felbermayr & Toubal 2010).

¹⁰ Αυτό ισχύει μόνο σε περιορισμένο βαθμό για τις περιπτώσεις, στις οποίες η χώρα υποδοχής δέχεται μία μεγάλη ομάδα μεταναστών, που μιλούν την ίδια γλώσσα.

¹¹ Ο Hartmut Esser (2006) έχει συνοψίσει πολύ καλά τη θεωρητική και εμπειρική στάση της βιβλιογραφίας, ενσωματώνοντάς τη σε μία γενική θεωρία εξήγησης του εμπορίου. Ο ίδιος ο Esser πατάει στους ώμους διεξοδικών ερευνών, την οποία δεν επιθυμώ να μνημονεύσω εδώ, της οποίας, όμως, οι θεωρητικές προκείμενες και τα εμπειρικά ευρήματα συμφωνούν ευρέως (πρβλ. πολλούς άλλους, όπως συνοψίζονται στο Chiswick 2007).

¹² Το ανθρώπινο κεφάλαιο σημαίνει ανθρώπινες ικανότητες, γνώση, εμπειρίες και κίνητρα, τα οποία οι άνθρωποι χρησιμοποιούν προκειμένου να αποκτήσουν χρήματα (Becker 1993).

¹³ Η χρήση του γλωσσικού κεφαλαίου εξαρτάται από την δομή κάθε κοινωνίας, με άλλα λόγια, από τις συγκεκριμένες συνθήκες μίας κοινωνίας. Ως εκ τούτου, σε μια κοινωνία κυνηγών και τροφοσυλλεκτών, η ικανότητα να χρησιμοποιήσει κανείς καλά τόξο και βέλος ενδέχεται να είναι πολύ πιο σημαντική και να συνεισφέρει περισσότερο στην απόκτηση ενός καλύτερου “εισοδήματος” και την απόλαυση μεγαλύτερου σεβασμού εκ μέρους των άλλων μελών της κοινωνίας, απ’ ό,τι η ικανότητα να εκφραστεί κανείς με λόγιο τρόπο. Στις μετα-βιομηχανικές κοινωνίες, οι “δεξιότητες στο τόξο και το βέλος” δεν θα προσκομίσουν ιδιαίτερα πλεονεκτήματα. Εδώ είναι όπου η γλωσσική ικανότητα που προέρχεται από τη συγκεκριμένη δομή αυτής της κοινωνίας αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Ο Esser (2006: 39 και εξής), σε συμφωνία με τον Siegwart Lindenberger (1989) και άλλους, συμπεραίνει ότι όλα τα ανθρώπινα όντα ασχολούνται με τη διατήρηση ή τη βελτίωση της φυσικής τους ευημερίας και με τη λήψη αναγνώρισης από άλλους ανθρώπους. Μπορούν μονάχα να επιτύχουν αυτούς τους καθολικούς στόχους, όταν επιτυγχάνουν ειδικούς στόχους, όπως προσδιορίζονται από μια συγκεκριμένη κοινωνία, οι οποίοι με τη σειρά τους οδηγούν στους καθολικούς στόχους. Οι ειδικοί στόχοι, ή αλλιώς: «ενδιάμεσα αγαθά», διαφέρουν ανάλογα με τον τύπο κοινωνίας.

(α) *Εκπαίδευση και πτυχία*: Το εισόδημα των ανθρώπων και η αναγνώριση που απολαμβάνουν από την κοινωνία καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από το επαγγελματικό τους γόητρο. Η επίτευξη ενός ελκυστικού επαγγελματικού κύρους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα πτυχία και τα προσόντα. Για παράδειγμα, μπορεί κανείς να γίνει καθηγητής πανεπιστημίου, γιατρός ή δικηγόρος μόνο εάν έχει περάσει τις αντίστοιχες πανεπιστημιακές εξετάσεις. Βασικό προαπαιτούμενο για την απόκτηση πτυχίων και των ελκυστικών επαγγελματικών θέσεων, τις οποίες τα πρώτα συνεπάγονται, είναι η γνώση της γλώσσας που μιλιέται σε μια κοινωνία. Ανεπαρκής ή κακή ευχέρεια στη γλώσσα οδηγεί σε έλλειψη επιτυχίας στο σχολείο. Αυτό δεν ισχύει μόνο για τα γνωστικά αντικείμενα, στα οποία εξετάζεται η γλώσσα καθ' εαυτή, αλλά, επίσης, και για άλλα αντικείμενα. Τα μαθηματικά και η φυσική διδάσκονται επίσης στη μητρική γλώσσα της αντίστοιχης χώρας. Εκείνοι που δεν κατέχουν μία γλώσσα, ή τη μιλούν μόνο σε μικρό βαθμό, θα μάθουν συνεπώς λιγότερα, θα λάβουν χειρότερα αποτελέσματα στις εξετάσεις, όπως επίσης και στην τάξη, χαμηλότερους βαθμούς στους ελέγχους τους, και κατώτερα πιστοποιητικά. Καθώς η ποιότητα των σχολικών απολυτηρίων επηρεάζει την είσοδο στην αγορά εργασίας και τα επαγγέλματα, οι φτωχές γλωσσικές ικανότητες μειώνουν τις πιθανότητες πρόσβασης σε μία ελκυστική επαγγελματική θέση.

(β) *Ένταξη στην αγορά εργασίας και επαγγελματικές θέσεις*: Η ευχέρεια σε μία γλώσσα αυξάνει τη δυνατότητα απόκτησης αναγνωρισμένων σχολικών απολυτηρίων και πρόσβασης στις καλοπληρωμένες, ευυπόληπτες επαγγελματικές θέσεις, στις οποίες αυτά οδηγούν. Επιπλέον, η ποιότητα γνώσης της γλώσσας φέρει άμεσο αντίκτυπο στην πιθανότητα απόκτησης ελκυστικών επαγγελματικών θέσεων (πρβλ. Esser 2006: 399 και εξής). Τα διαφορετικά επαγγέλματα διαφέρουν στον βαθμό, ως προς τον οποίο η γνώση της γλώσσας είναι αναγκαία για να αντεπεξέλθει κανείς στο περί ού ο λόγος επάγγελμα. Στη σωματική εργασία, η ανάγκη για γλωσσικές δεξιότητες είναι αξιοσημείωτα μικρότερη, απ' ό,τι στην εργασία, στο επίκεντρο της οποίας βρίσκεται η επικοινωνία, όπως, για παράδειγμα, στον τομέα των υπηρεσιών και στη συμβουλευτική. «Η υψηλότερη δυνατή ευχέρεια σε μία γλώσσα L1,¹⁴ είτε πρόκειται για τα φινλανδικά είτε τα ιταλικά, είναι άχρηστη σε ένα τμήμα συμβούλων πωλήσεων προϊόντος και διαβούλευσης σε μια τράπεζα στην Ολλανδία ή τη Γαλλία, όταν οι πελάτες κατανοούν μόνο τη γλώσσα της χώρας υποδοχής» (Esser 2006: 402). Το ίδιο ισχύει και όταν το άτομο διαθέτει ένα υψηλό πτυχίο. Υπάρχει, επίσης, άλλος ένας παράγοντας που εξηγεί γιατί η ελλιπής ευχέρεια στη γλώσσα μπορεί να οδηγήσει σε μειονεκτήματα στην αγορά εργασίας. Η γλωσσική ευχέρεια συχνά ερμηνεύεται από τους εργοδότες ως έμμεσος δείκτης για άλλες επαγγελματικά απαιτούμενες δεξιότητες. Στη βάση της ασθενούς γλωσσικής ευχέρειας, η οποία «επαληθεύεται» στη διάρκεια κάθε συνέντευξης για μια θέση εργασίας εν παρόδω, όπως αυτή ήταν, χωρίς διαγωνίσματα, θα εξαχθεί το συμπέρασμα ότι ο αιτών δεν κατέχει πλήρως ούτε και άλλα σημαντικά προσόντα (πρβλ. Esser 2006: 207).

¹⁴ Με τον όρο «ευχέρεια σε μία γλώσσα L1» ο Esser εννοεί την ευχέρεια στη μητρική γλώσσα.

(γ) *Ένταξη και κοινωνικό κεφάλαιο*: Εκείνοι που δεν μιλούν καθόλου τη γλώσσα της χώρας όπου ζουν, ή τη μιλούν μόνο σε χαμηλό βαθμό, δεν έχουν ιδιαίτερες ευκαιρίες να γνωρίσουν ανθρώπους από αυτήν τη χώρα. Η επαφή, ωστόσο, αποτελεί προαπαιτούμενο για έντονες σχέσεις, φιλία, αγάπη ή γάμο. Ως εκ τούτου, δεν μας εκπλήσσει το ότι εκείνοι οι μετανάστες οι οποίοι δεν διαθέτουν ιδιαίτερος εκτεταμένη γνώση της γλώσσας της χώρας υποδοχής είναι επίσης εκείνοι, οι οποίοι δεν είναι πολύ καλά ενταγμένοι. Οι κοινωνικές σχέσεις συχνά δεν υπάρχουν απλώς για να υπάρχουν. Αποτελούν κοινωνικό κεφάλαιο, καθώς λειτουργούν ως βάση για την απόκτηση χρήσιμων πληροφοριών και για τη λήψη υποστήριξης σε καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης, διευκολύνοντας συνεπώς με τη σειρά τους, την πρόσβαση σε άλλες κοινωνικές σφαίρες (αγορά εργασίας, σχολεία ή γιατρούς).

(δ) *Πολιτική συμμετοχή*: Οι κοινωνίες που βρίσκονται στο επίκεντρο αυτής της μελέτης είναι όλες δημοκρατίες. Δημοκρατία σημαίνει ότι η λήψη συλλογικά δεσμευτικών αποφάσεων συνταιριάζεται με τα συμφέροντα και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων των πολιτών. Ένας τέτοιος δεσμός προκύπτει πρωτίστως μέσω εκλογών. Οι πολίτες ψηφίζουν κατά περιοδικά διαστήματα για αντιπροσώπους, οι οποίοι έπειτα αναλαμβάνουν τις θέσεις ισχύος και εξουσιοδοτούνται να περάσουν και να εφαρμόσουν δεσμευτικές αποφάσεις για τους πολίτες που ζουν σε μία επικράτεια. Ωστόσο, την ίδια στιγμή, ενδέχεται να παυθούν από τις θέσεις ισχύος στις επόμενες εκλογές, εάν οι πολίτες δεν αισθάνονται ότι εκπροσωπούνται επαρκώς. Πέραν της ψήφου στις εκλογές, οι πολίτες μπορούν να επιχειρήσουν να επηρεάσουν πολιτικές αποφάσεις ή τους ίδιους τους πολιτικούς, δραστηριοποιούμενοι υπέρ πολιτικών κομμάτων, ομάδων συμφερόντων ή οργανώσεων κοινωνικών κινήματων.

Σε όλες σχεδόν τις χώρες, το δικαίωμα ψήφου συνδυάζεται με την υπηκοότητα και σε αρκετές χώρες, όπως για παράδειγμα στις Η.Π.Α., μπορεί κανείς να γίνει πολίτης μόνο όταν είναι ικανός να μιλήσει τη γλώσσα της χώρας. Ως εκ τούτου, σε αυτές τις χώρες η δυνατότητα για συμμετοχή στις εκλογές συνδέεται με τη γλωσσική ευχέρεια. Επίσης, σε εκείνες τις χώρες όπου αυτό δεν ισχύει, η ελλιπής γλωσσική ευχέρεια περιορίζει τις ευκαιρίες για πολιτική συμμετοχή. Προκειμένου οι πολίτες να μπορούν να αποφασίσουν υπέρ ποιου να ψηφίσουν και να μπορούν να αλλάξουν γνώμη στις επόμενες εκλογές, ή να εμπλακούν σε διάφορες ομάδες συμφερόντων, κοινωνικά κινήματα και κόμματα, πρέπει να μπορούν να ενημερώνονται σχετικά με την πολιτική, τους αντιπροσώπους και τους ανταγωνιστές τους. Οι δημόσιες αντιπαραθέσεις και η ανταλλαγή πληροφοριών στην πολιτική αρένα – στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα κομματικά συνέδρια και το διαδίκτυο – όλα διεξάγονται στην επίσημη γλώσσα κάθε χώρας. Η συμμετοχή στον πολιτικό στίβο και, κατά συνέπεια, στη δημοκρατική διαδικασία διαμόρφωσης απόψεων, οπωσδήποτε εξαρτάται από την ικανότητα κατανόησης και επικοινωνίας στη γλώσσα, στην οποία μεταδίδονται οι πληροφορίες και διεξάγονται οι αντιπαραθέσεις. Εάν κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, τότε βρίσκεται κανείς αποκλεισμένος από τη δημοκρατική διαδικασία. Συνεπώς, η γνώση της

γλώσσας της χώρας κατοικίας αποτελεί προαπαιτούμενο για την πολιτική συμμετοχή.¹⁵

Η προηγούμενη συζήτηση θα έπρεπε να έχει καταδείξει ότι η γνώση μίας γλώσσας, η οποία ομιλείται σε μία ομάδα αποτελεί κεντρικό πόρο για την κοινωνική ένταξη ενός ατόμου. Διευκολύνει αξιοσημείωτα την πρόσβαση σε άλλους σημαντικούς πόρους και, κατά συνέπεια, τη δυνατότητα βελτίωσης του εισοδήματος και την ικανότητα να χαίρει κανείς κοινωνικής αναγνώρισης. Έχω συζητήσει αυτήν την αλληλεξάρτηση χρησιμοποιώντας το παράδειγμα των μεταναστών, οι οποίοι έχουν εγκαταλείψει την αρχική γλωσσική τους κοινότητα και άρα αντιμετωπίζουν έναν περίγυρο, στον οποίο χρησιμοποιείται μία άλλη γλώσσα, διότι απεικονίζει πολύ καλά τη σύνδεση μεταξύ γλώσσας και συμμετοχής σε μία κοινωνία. Ωστόσο, η σύνδεση μεταξύ γλωσσικής ευχέρειας και ευκαιριών συμμετοχής ισχύει, επίσης, για ομιλητές στην ίδια γλωσσική κοινότητα. Μπορεί να διαθέτουν γνώση της (μητρικής) γλώσσας τους σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό. Όσο καλύτερα μπορούν οι άνθρωποι να διαβάζουν και να γράφουν στη γλώσσα που ορίζεται ως η επίσημη γλώσσα, τόσο πιθανότερη είναι η επιτυχία υψηλότερων εκπαιδευτικών προσόντων, η επίτευξη πιο επιτυχών θέσεων στην εργασιακή ιεραρχία, η εγκαθίδρυση συνάψεων με ανώτερες τάξεις, και η καλύτερη συμμετοχή στις πολιτικές διαδικασίες (Bourdieu 1992· Bourdieu & Passeron 1977). Το έργο του Basil Bernstein στη δεκαετία του 1960 έχει ήδη καταδείξει ότι η κατοχή της κατάλληλης γλωσσικής ευχέρειας εξαρτάται από την κοινωνική τάξη. Ο Bernstein (1960, 1973) έχει αποδείξει ότι υπάρχει ταξικά προσδιορισμένη γλωσσική ανάπτυξη και χρήση της γλώσσας (περιορισμένη εναντίον σύνθετης), κάτι το οποίο φέρει ισχυρό αντίκτυπο στη σχολική επιτυχία και συνεπώς βοηθά στην αναπαραγωγή της ταξικής δομής των κοινωνιών.¹⁶ Η πρόσφατη εμπειρική έρευνα στην εκπαίδευση έχει σταθερά επαληθεύσει αυτά τα ευρήματα.

Είναι η σύνδεση μεταξύ γλωσσικής ευχέρειας και ευκαιριών για συμμετοχή σε διαφορετικά πεδία της κοινωνίας επίσης έγκυρη για την εκμάθηση μίας ξένης

¹⁵ Το γεγονός ότι οι διάφοροι παράγοντες αλληλοεπηρεάζονται δεν έχει συζητηθεί εδώ. Η απόκτηση της ιδιότητας του πολίτη αποτελεί, λοιπόν, αναγκαίο προαπαιτούμενο για πολλά επαγγέλματα. Όταν, ωστόσο, η υπηκοότητα συνοδεύεται από τη γλωσσική ευχέρεια, αυτό φέρει άμεσο και έμμεσο αντίκτυπο στις εργασιακές ευκαιρίες. Το ίδιο πράγμα ισχύει και για την κοινωνική ένταξη, στον βαθμό που η κατοχή ενός δικτύου βελτιώνει επίσης τις ευκαιρίες στην αγορά εργασίας.

¹⁶ Οι ιδέες του Bernstein έχουν επικριθεί από τον William Labov (1966). Βάσει της έρευνας που διενέργησε ο ίδιος, προ παντός σχετικά με τη γλώσσα της αфро-αμερικανικής νεολαίας, ο Labov συμπεραίνει ότι διαφορετικές ταξικές διάλεκτοι με αναφορά στο πλάτος και τη διαφοροποίηση της έκφρασής τους αποτελούν λειτουργικά ισοδύναμα των Standard English (Πρότυπα Αγγλικά). Η γλώσσα της κατώτερης τάξης οπωσδήποτε διαφέρει από τα Standard English, αλλά δεν είναι ανεπαρκής (διαφορά έναντι υπόθεσης ελλείμματος). Ο Steven Pinker επιχειρηματολογεί στο ίδιο πνεύμα (1994: 28 και εξής). Ωστόσο, από μία κοινωνιολογική οπτική, δεν έχει σημασία εάν γλωσσολόγοι, όπως ο William Labov, ή γνωστικοί ψυχολόγοι, όπως ο Steve Parker, ακολουθώντας τον Chomsky, υποθέτουν ότι οι διαφορετικές ταξικές διάλεκτοι είναι ισάξιες, διότι αποτελούν μονάχα διαφορετικές επιφανειακές εκδηλώσεις μίας πανομοιότυπης βαθιάς δομής. Όταν, σε μία κοινωνία, διαφορετικές γλώσσες αξιολογούνται διαφορετικά και αυτή η αξιολόγηση συνεπάγεται το γεγονός ότι οι άνθρωποι είναι πιο επιτυχημένοι σε αυτήν την κοινωνία, χρησιμοποιώντας μία συγκεκριμένη γλώσσα – κατά κανόνα, την πρότυπη γλώσσα – απ' ό,τι μία άλλη, τότε αυτό αποτελεί κοινωνικό γεγονός.

γλώσσας και την κατοχή διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου; Οι μετανάστες, οι οποίοι θέλουν να αποκτήσουν πρόσβαση σε μία γλωσσική κοινότητα, έχουν μεγάλο κίνητρο να μάθουν τη νέα γλώσσα. Άνθρωποι, οι οποίοι ζουν σε μια ομογενή γλωσσική κοινότητα, διαχωρισμένοι από άλλες γλωσσικές κοινότητες, δεν έχουν λόγο – τουλάχιστον, όχι με την κοινωνιολογική έννοια – να διδαχθούν ξένες γλώσσες. Δεν μπορούν να βελτιώσουν τις πιθανότητές τους για συμμετοχή και απόκτηση πρόσβασης σε σχετικούς πόρους μέσω της εκμάθησης ξένων γλωσσών, από τη στιγμή που, εξαιτίας της απομονωμένης τους θέσης, δεν μπορούν καθόλου να συνάψουν κοινωνικές σχέσεις με τους ομιλούντες μία ξένη γλώσσα. Υπό αυτές τις συνθήκες, το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο είναι άχρηστο.

Εάν, ωστόσο, οι κοινωνικές συνθήκες είναι διαφορετικές, εάν αντιμετωπίζουμε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο με πολυπρόσωπες σχέσεις ανταλλαγής μεταξύ διαφορετικών χωρών που μιλάνε διαφορετικές λαλίες, τότε οι ξενόγλωσσες δεξιότητες μετατρέπονται σε χρήσιμο κεφάλαιο, διότι μπορούν τώρα να χρησιμοποιηθούν για διεθνικές διαντιδράσεις. Πρόκειται για αυτήν ακριβώς την κατάσταση η οποία έχει εμφανιστεί από τα μέσα του περασμένου αιώνα, το αργότερο από τη δεκαετία του 1970. Οι σχετικές διαδικασίες μετασχηματισμού απαντώνται στη βιβλιογραφία υπό τους όρους “παγκοσμιοποίηση, διεθνισμός (transnationalism) και εξευρωπαϊσμός”. Προτού συζητήσω αυτές τις αλλαγμένες περιστάσεις και τη σημασία του διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου αναλυτικότερα, θα ήθελα να εξετάσω από πιο κοντά τη δεύτερη λειτουργία της γλώσσας, δηλαδή το ρόλο της στη διαμόρφωση ταυτότητας και στην κοινοτική οικοδόμηση.

Αρκετά παραδείγματα υποδεικνύουν ότι παρά την εκτεταμένη χρησιμότητα της γλώσσας για την απόκτηση πρόσβασης σε σχετικούς πόρους, πολλοί άνθρωποι δεν είναι προετοιμασμένοι να παραμερίσουν τη μητρική τους γλώσσα, ακόμα κι αν κάτι τέτοιο θα ήταν ιδιαίτερος επωφελής. Επίσης, οι μαζικές συγκρούσεις μεταξύ διαφορετικών γλωσσικών ομάδων, οι οποίες διαφωνούν σχετικά με την ηγεμονία ή την αυτονομία των γλωσσών τους, είναι δύσκολο να καταστούν κατανοητές όταν η λειτουργία της γλώσσας ανάγεται στην οργανική της μόνο διάσταση (από την οικονομική οπτική πρβλ. Grin 1994: 32). Η γλώσσα μπορεί να μετατραπεί και συχνά μετατρέπεται σε χαρακτηριστικό ομαδικής ταυτότητας και αποκτά εφεξής μια λειτουργία οικοδόμησης ταυτότητας. Εάν αυτό ισχύει τότε η απάρνηση της ίδιας σου της γλώσσας και η προσαρμογή σε μια νέα γλώσσα μπορεί να εγείρει ένα ζήτημα ταυτότητας.

2.2.2 Η Γλώσσα ως Συμβολικό Κεφάλαιο

“Μία σχέση θα καλείται ‘κοινοτική’ (Vergemeinschaftung) εάν και στον βαθμό που η κατεύθυνση της κοινωνικής δράσης – είτε στην επιμέρους περίπτωση, κατά μέσο όρο, ή στον καθαρό τύπο – βασίζεται σε ένα υποκειμενικό αίσθημα των μερών, είτε συναισθηματικό είτε παραδοσιακό, του συνανήκειν” (Weber 1985: 40). Το αίσθημα του ανήκειν σε μια ομάδα, η ταύτιση με μια ομάδα μπορεί να “παραχθεί” από διάφορα χαρακτηριστικά. Κοινότητες είναι δυνατό να συσταθούν από μόνες τους στη βάση ενός κοινού χρώματος δέρματος,

παρόμοιας καταγωγής, ενός κοινού τρόπου ζωής ή στη βάση μιας κοινής γλώσσας. Μία κοινή γλώσσα αποκτά εδώ ειδική σημασία (Lieberson 1970: 5 και εξής). Πρώτα απ' όλα, θα εξηγήσω, με αναφορά στη συναφή κοινωνική ψυχολογική έρευνα, τη συστηματική σύνδεση ανάμεσα στη γλώσσα και την κοινοτική οικοδόμηση και την ομαδική ταυτότητα. Έπειτα, θα απεικάσω μέσω διαφόρων παραδειγμάτων, το ρόλο που παίζει η γλώσσα για την ταύτιση στο εσωτερικό διαφορετικών κοινοτήτων.¹⁷ Από τη στιγμή που ο μηχανισμός ο οποίος καθιστά μια γλώσσα μοναδικά κατάλληλη για τη δημιουργία ενός αισθήματος ταυτότητας συνήθως υπονοείται, χωρίς ωστόσο να γίνεται ρητός στην κοινωνιολογική και ιστορική βιβλιογραφία, μου φαίνεται ότι αξίζει τον κόπο να αφιερώσουμε περισσότερη προσοχή στην έρευνα της κοινωνικής ψυχολογίας.

2.2.2.1 Γλώσσα και Κοινότητα από την Οπτική της Κοινωνικής Ψυχολογίας

Η κοινωνικο-ψυχολογική συζήτηση σχετικά με τους παράγοντες οι οποίοι οδηγούν στη δημιουργία συλλογικής ταυτότητας επηρεάζεται ιδιαίτερα από το έργο των Henri Tajfel και John C. Turner και την έννοια της «Θεωρίας Ελάχιστων Ομάδων» (Tajfel 1981· Tajfel & Turner 1986· Billig & Tajfel 1973). Στα πειράματα των Tajfel και σία. οι συμμετέχοντες στο πείραμα χωρίστηκαν σε δύο τυχαίες ομάδες, οι οποίες δεν προϋπήρχαν. Οι ομάδες έλαβαν τα ονόματά τους από ζωγράφους, έτσι ώστε υπήρχε μία Ομάδα Klee και μία Ομάδα Kandinsky. Έπειτα, ζητήθηκε από τα άτομα στις ομάδες να δώσουν συγκεκριμένα χρηματικά ποσά σε δύο άτομα. Ένας από τους δύο ανήκε στην Ομάδα Klee και ένας στην Ομάδα Kandinsky. Δεν είχε υπάρξει προηγούμενη επαφή μεταξύ των συμμετεχόντων και των άλλων οι οποίοι επρόκειτο να λάβουν τα χρήματα. Οι Ομάδες Klee και Kandinsky δεν ήταν, ως εκ τούτου, πραγματικές ομάδες αλλά υπήρχαν ως τέτοιες μόνο στο μυαλό των συμμετεχόντων. Τα αποτελέσματα των πειραμάτων κατέδειξαν ότι οι συμμετέχοντες έδωσαν υψηλότερα χρηματικά ποσά σε εκείνα τα άτομα που ήταν μέλη της ομάδας τους, και έδωσαν στα μέλη της ξένης ομάδας σημαντικά λιγότερα χρήματα. Από αυτά τα ευρήματα οι συγγραφείς της μελέτης συμπέραναν ότι κάθε τοποθέτηση των ατόμων σε ομάδες, ανεξαρτήτως του πόσο τεχνητές είναι αυτές, οδηγεί στο γεγονός ότι ομάδες συστήνονται απλώς στη βάση της κατηγοριοποίησης σε μία μόνο ομάδα και ότι τα άτομα ευνοούν τα μέλη της ομάδας τους σε αντίθεση με εκείνα της ξένης ομάδας. Εάν αυτή η συνθήκη ισχύει για όλα τα κριτήρια κατηγοριοποίησης, τότε είναι επίσης έγκυρη για τη γλώσσα (Giles & Johnson 1987). Ωστόσο, υπάρχουν άραγε ευρήματα τα οποία να πηγαίνουν πέρα από αυτό, τα οποία να καταδεικνύουν πως η κοινή γλώσσα συνεισφέρει περισσότερο από άλλα κριτήρια στην οικοδόμηση ομάδων;

¹⁷ Το κοινωνιολογικό ενδιαφέρον στην ανάλυση των συνθηκών για τη γένεση κοινοτικών συναισθημάτων προκύπτει από την παραδοχή ότι οι κοινότητες φέρουν συνέπειες σχετικές με την δράση. Από τη μια μεριά μια κοινότητα υποστηρίζει την αλληλεγγύη των μελών της ομάδας μεταξύ τους σε διαφορετικές πράξεις αλληλεγγύης. Από την άλλη, οι κοινότητες ορίζονται από σύνορα με άλλες ομάδες· η κοινοτική οικοδόμηση συχνά συμβαδίζει με αμυντικές δράσεις ενώπιον άλλων ομάδων, εκτεινόμενες από την προκατάληψη μέχρι τον πόλεμο.

(2) Σχετικό με την απάντηση αυτού του ερωτήματος είναι το πρόσφατο έργο των Katherine Kinzler και σία (Kinzler et al. 2007, 2009 πρβλ. την παραπομπή σε πιο πρώιμα έργα η οποία δίνεται εκεί). Η ομάδα συγγραφέων γύρω από την Kinzler διεξήγαγε αρκετούς πειραματικούς ελέγχους, στους οποίους επιχείρησαν να καταδείξουν, εάν και σε ποια έκταση η μητρική γλώσσα αποτελεί κριτήριο, το οποίο προσδιορίζει το ανήκειν σε μια ομάδα και οδηγεί στο γεγονός ότι οι άνθρωποι προτιμούν εκείνους, οι οποίοι μιλούν τη μητρική τους γλώσσα σε αντίθεση με εκείνους οι οποίοι δεν τη μιλούν. Η καινοτομία των μελετών της Kinzler και των υπολοίπων συγγραφέων συνίσταται στο ότι έχουν αποδείξει τη σύνδεση μεταξύ της γλώσσας και του ανήκειν σε ομάδα, ακόμα και για τα νεογέννητα. Επιπλέον, καταστάθηκαν ικανοί να αποδείξουν ότι η γλώσσα, σε αντιπαράβολή με άλλα κριτήρια, διαθέτει ιδιαίτερη σημασία για τον προσδιορισμό του ανήκειν σε ομάδα.

(α) Μωρά μεταξύ πέντε και έξι μηνών παρακολούθησαν μία ταινία, στην οποία μία αγγλόφωνη γυναίκα τους μιλούσε. Το τεστ οργανώθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε στην πρώτη προβολή η ταινία παίχτηκε κανονικά. Στην δεύτερη προβολή με μία δεύτερη γυναίκα η γλώσσα πήγαινε ανάποδα, δημιουργώντας μια τεχνητή γλώσσα. Έπειτα, οι δύο γυναίκες προβλήθηκαν ενώ ήταν σιωπηλές. Μετρήθηκε η διάρκεια του χρόνου, κατά τον οποίο τα παιδιά κοιτούσαν τις γυναίκες. Κοιτούσαν σημαντικά πιο συχνά και για μεγαλύτερη διάρκεια τη γυναίκα η οποία μιλούσε στη μητρική τους γλώσσα, απ' ό,τι τη γυναίκα, η οποία μιλούσε στην τεχνητή γλώσσα. Κατά συνέπεια, μητρική γλώσσα, ασκεί επίδραση στον βαθμό της προσοχής την οποία κάποιος λαμβάνει.

Το πείραμα επαναλήφθηκε με τη χρήση αγγλικών και γαλλικών αντί της τεχνητής γλώσσας· αγγλικά για τα μωρά των οποίων η μητρική γλώσσα ήταν τα αγγλικά και γαλλικά για εκείνα, των οποίων η μητρική γλώσσα ήταν τα γαλλικά. Αναδείχθηκε ότι τα μωρά απέδιδαν ξεκάθαρα μεγαλύτερη προσοχή στο πρόσωπο, το οποίο μιλούσε στη μητρική τους γλώσσα. Προκειμένου να αναλυθεί η επίδραση της γλώσσας όχι μόνο στην προσοχή, αλλά επίσης στη συμπεριφορά, διεξήχθη το ακόλουθο πείραμα. Τα μωρά – τώρα δέκα μηνών – παρακολούθησαν μία ταινία, στην οποία μία γυναίκα τους μιλούσε πρώτα στη μητρική τους γλώσσα, κι έπειτα σε μία άλλη γλώσσα. Στο τέλος της ταινίας, κάθε γυναίκα κρατούσε ένα μικρό λούτρινο παιχνίδι στα χέρια της. Αμέσως μετά την ταινία αυτά τα λούτρινα στέκονταν σε ένα τραπέζι μπροστά από τα παιδιά. Τα παιδιά μπορούσαν να διαλέξουν ένα από αυτά. Πήραν σημαντικά πιο συχνά το λούτρινο παιχνίδι το οποίο κρατούσε νωρίτερα στα χέρια της η γυναίκα, η οποία είχε μιλήσει στη μητρική τους γλώσσα. Αυτά τα ευρήματα επιβεβαιώθηκαν σε ένα περαιτέρω πείραμα. Οι επιστήμονες έδειξαν σε μερικά πεντάχρονα παιδιά φωτογραφίες δύο άγνωστων παιδιών, καθώς την ίδια ώρα άκουγαν το ένα παιδί να μιλάει στα αγγλικά, το άλλο στα γαλλικά. Έπειτα ερωτήθηκαν ποιο από τα δύο παιδιά που παρουσιάζονταν στις φωτογραφίες θα προτιμούσαν να έχουν φίλο. Τα παιδιά επέλεξαν σημαντικά συχνότερα το παιδί, το οποίο είχε μιλήσει στη μητρική τους γλώσσα. Τα αποτελέσματα φανερώνουν ότι η γλώσσα ασκεί ξεκάθαρη επιρροή στην επιλογή άλλων ανθρώπων, στον βαθμό προσοχής, την οποία οι άνθρωποι απολαμβάνουν, όπως επίσης και στην προτίμηση για ανθρώπους, οι οποίοι μιλούν την ίδια γλώσσα.

(β) Αυτό, ωστόσο, δεν έχει ακόμη απαντήσει το ερώτημα αναφορικά στον βαθμό, στον οποίο η γλώσσα διαθέτει ειδική, σε σύγκριση με άλλους παράγοντες, ίσως ακόμα και ισχυρότερη επίδραση στην οικοδόμηση ομάδων. Οι Kinzler και σία (2009) έχουν επίσης επιστρατεύσει ευρήματα για να απαντήσουν αυτό το ερώτημα. Πεντάχρονα λευκά παιδιά κοίταξαν εικόνες άλλων παιδιών. Μισά από τα παιδιά στις φωτογραφίες ήταν μαύρα, τα υπόλοιπα λευκά. Έπειτα τα παιδιά ερωτήθηκαν με ποια από τα παιδιά που απεικονίζονταν στις φωτογραφίες θα προτιμούσαν να συνάψουν φιλική σχέση. Η πλειοψηφία των παιδιών επέλεξε ένα λευκό παιδί σημαντικά συχνότερα – δηλαδή, κάποιον με το ίδιο χρώμα δέρματος που είχαν και τα ίδια. Στο δεύτερο πείραμα οι επιστήμονες έδειξαν στα παιδιά τις ίδιες φωτογραφίες, μόνο που αυτή τη φορά τα παιδιά στις φωτογραφίες μιλούσαν. Τα λευκά παιδιά μίλησαν γαλλικά, τα μαύρα παιδιά μίλησαν αγγλικά. Η μητρική γλώσσα των παιδιών, με τα οποία διεξήχθη το πείραμα, ήταν τα αγγλικά. Ξανά επιτράπηκε στα παιδιά να διαλέξουν έναν φίλο. Αυτή τη φορά τα μαύρα παιδιά επιλέχθηκαν πολύ πιο συχνά· εκείνα, κατά συνέπεια, τα οποία μιλούσαν επίσης αγγλικά, αν και είχαν διαφορετικό χρώμα δέρματος. Το ενδιαφέρον σχετικά με αμφότερα τα πειράματα και τα ευρήματά τους είναι ότι οι διαφορετικές δυνάμεις δύο διαφορετικών κατηγοριών ελέγχθηκαν ταυτόχρονα. Μέχρι εκείνη την εποχή, η έρευνα είχε υποθέσει ότι πάνω απ' όλα ήταν τα οπτικά κριτήρια εκείνα, τα οποία χρησιμοποιούνταν για την ταξινόμηση των “εντός-ομάδας” και των “εκτός-ομάδας”, όπως είναι το φύλο, η φυλή και η ηλικία. Το πείραμα, ωστόσο, καταδεικνύει ότι η γλώσσα είναι φανερά πιο σημαντικά απ' ό,τι, στο αμερικανικό συγκείμενο, ένα τόσο σημαντικό κριτήριο, όπως το χρώμα του δέρματος.

(3) Ο λόγος, για τον οποίο η γλώσσα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην καθιέρωση της ομαδικής ταυτότητας, δεν καθίσταται αντικείμενο εξέτασης από τους συγγραφείς των πειραμάτων. Η ακόλουθη υπόθεση μπορεί να βοηθήσει να προσφέρουμε μία αιτιολόγηση για τη συσχέτιση. Το γεγονός ότι η γλώσσα μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο αποτελεσματικά για τη δημιουργία κοινοτήτων ανάγεται ενδεχομένως στο γεγονός ότι όλα τα πειράματα κοινωνικοποίησης τα οποία κάνουμε μετά τη γέννηση συμβαίνουν μέσω του μέσου της γλώσσας. Οι πρώτες λέξεις που μιλά μια μητέρα, η προσοχή, την οποία λαμβάνουμε στο γονικό μας σπίτι, ολόκληρη η διαδικασία της γνωσιακής και συναισθηματικής κοινωνικοποίησης συμβαίνει στο μέσο της γλώσσας. Αρχίζουμε να σκεφτόμαστε και να επικοινωνούμε στη μητρική μας γλώσσα. Η γλώσσα γίνεται ένα ενδιάμεσο συστατικό στοιχείο της προσωπικής μας ιστορίας, επιτρέποντάς μας έτσι να αποκτήσουμε μία σχέση βαθύτατης οικειότητας με την ίδια μας τη γλώσσα, με τις λέξεις της και τους ήχους της.

Είναι αυτό ακριβώς το γεγονός, το οποίο καθιστά τη μητρική μας γλώσσα ιδιαίτερα κατάλληλη για τις διαδικασίες οικοδόμησης συλλογικής ταυτότητας. Σε αντιπαράθεση με άλλα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία συλλογικών ταυτοτήτων, η μητρική μας γλώσσα είναι συνυφασμένη σε σπουδαίο βαθμό με προσωπικές εμπειρίες, με την ίδια μας την ιστορία και την προσωπική ταυτότητα. Σηματοδοτεί το ανήκειν στην ομάδα, η οποία είναι η πρωταρχική ομάδα για κάθε ανθρώπινο ον. Οι Kinzler και σία (2009), με αναφορά στη σχετιζόμενη βιβλιογραφία, προτείνουν ότι ιδωμένο από μια

εξελικτική οπτική, αυτό μπορεί να συνδυαστεί με πλεονεκτήματα. Ενώ η διακύμανση φυσιογνωμίας μεταξύ διαφορετικών ομάδων τείνει να είναι χαμηλή, δεν ισχύει το ίδιο για τη γλώσσα και τις διαφορετικές προφορές δια των οποίων μπορεί κανείς να αναγνωρίσει την ομάδα του σε αντίθεση με ομάδες ξένων. Προς επίρρωση αυτού, η γλώσσα σε σύγκριση με άλλα κριτήρια ταυτότητας, όπως η ένδυση με συγκεκριμένα ρούχα, η ζωγραφική σώματος (body painting) ή πολιτισμικές πρακτικές, δεν είναι δυνατό απλώς να αλλαχθεί και αποτελεί διαρκή δείκτη του ανήκειν σε μία ομάδα. Συνήθως, δεν είναι δυνατό να μιλήσει κανείς μία νέα γλώσσα χωρίς προφορά, εάν δεν την έχει μάθει από το τέλος της νεαρής του ηλικίας. Η μητρική γλώσσα παραμένει λοιπόν ένας σχετικά διαρκής σηματοδότης ταυτότητας (Liebersohn 1981).

(4) Τα ευρήματα που συζητήθηκαν μέχρι τώρα από την πειραματική κοινωνική ψυχολογία έχουν αναφερθεί στη σημασία της γλώσσας, όσον αφορά την κατηγοριοποίηση ανθρώπων, χωρίς οι άνθρωποι να έχουν περαιτέρω επαφή ο ένας με τον άλλον στη βάση της γενομένης ταξινόμησης. Όταν, ωστόσο, μία κοινή γλώσσα αποτελεί το κεντρικό κριτήριο για την οικοδόμηση ομάδας, τότε κατά κανόνα συγκεκριμένες συνέπειες προέρχονται από αυτήν την οικοδόμηση ομάδας σε καθημερινές καταστάσεις. Έχοντας επιλέξει, τα πρόσωπα θα αλληλεπιδράσουν το ένα με το άλλο και θα το κάνουν αυτό σε μία και μόνη γλώσσα. Η διαδικασία κοινοτικής οικοδόμησης, βασιζόμενη σε μία κοινή γλώσσα, οδηγεί σε συγκέντρωση διαντιδράσεων ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας και, έτσι, οδηγεί σε μία διαδικασία κοινωνικής οικοδόμησης: Τα παιδιά στην ομάδα τα οποία έχουν επιλέξει τους φίλους τους, θα παίξουν μαζί τους, σχεδιάζουν να συναντηθούν ξανά, παίζουν το ένα με το άλλο ξανά, κ.λπ. Από τη στιγμή που η επιλογή φίλων διεξάγεται στη βάση μίας κοινής γλώσσας, η κοινωνική οικοδόμηση λαμβάνει, επίσης, χώρα σε μία κοινή γλώσσα. Η μεγεθυνόμενη διαδικασία κοινωνικής οικοδόμησης ενδυναμώνει με τη σειρά της το κοινοτικό αίσθημα των μελών της ομάδας. Η γλώσσα, συνεπώς, σε σύγκριση με άλλα κριτήρια δεν διαθέτει μόνο ένα ειδικό νόημα για τη γέννηση της ομάδας, αλλά ρυθμίζει επίσης τη διαδικασία κοινωνικής οικοδόμησης της ομάδας και φέρει με τη σειρά της αντίκτυπο στην κοινοτική οικοδόμηση της ομάδας.

(5) Ας υποθέσουμε ότι για διάφορους λόγους η ομάδα η οποία έχει σχηματισθεί αποφασίζει να αυτοπροσδιοριστεί ως ομάδα, τούτ' έστιν, να ονοματοδοτήσει χαρακτηριστικά τα οποία είναι τυπικά εκείνων των ίδιων. Επομένως, ένας βαθμός αναστοχασμού και αυτο-περιγραφής μπορεί να προστεθεί στη διαδικασία της κανονικής ομαδικής διαντίδρασης. Η ομάδα γνωρίζει ότι είναι ομάδα, ότι όλα τα μέλη της ομάδας μιλούν την ίδια γλώσσα και ότι αυτό είναι εκείνο, το οποίο την διαφοροποιεί από άλλες ομάδες. Είναι πολύ πιθανόν τα μέλη της ομάδας, προκειμένου για την περιγραφή της ομαδικής τους ταυτότητας, να προσφύγουν στο κοινό χαρακτηριστικό μίας γλωσσικής ταυτότητας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η κοινότητα έχει συσταθεί αναστοχαστικά ως γλωσσική κοινότητα. Έχει μετατραπεί σε ομάδα, η οποία αντλεί την ταυτότητά της πραγματολογικά, όπως επίσης και αναστοχαστικά από μία κοινή γλώσσα. Πολιτικοί επιχειρηματίες μπορούν να βασιστούν στο ενδεχόμενο του σχηματισμού ομαδικής ταυτότητας μέσω της αυτο-περιγραφής. Η ιστορία, ιδιαίτερα οι περιγραφές της ανάδυσης των εθνών-κρατών, έχει παράσχει πολλά παραδείγματα του πώς τα έθνη ως

φαντασιακές κοινότητες δημιουργούνται από πολιτικές ελίτ, στη βάση της γλώσσας. Θα επιστρέψω σε αυτό αργότερα, όταν θα συζητήσουμε τη σημασία της γλώσσας στη δημιουργία των εθνών-κρατών.

Τα επιχειρήματα, τα οποία έχουν μέχρι τώρα στοιχειοθετηθεί με αναφορά στην κοινωνικο-ψυχολογική βιβλιογραφία έχουν προσπαθήσει να καταστήσουν εύλογο τον λόγο που η γλώσσα, πέραν της λειτουργίας κοινωνικής οικοδόμησης, φέρει επίσης μια λειτουργία κοινοτικής οικοδόμησης. Αυτό είναι φανερό πως δεν σημαίνει ότι η γλώσσα αποτελεί το μοναδικό χαρακτηριστικό, μέσω του οποίου οι κοινότητες μπορούν να συγκροτηθούν. Δεν σημαίνει επίσης ότι γλωσσικά ετερογενείς ομάδες δεν μπορούν να αναπτύξουν μια ομαδική ταυτότητα· τα χαρακτηριστικά της οικοδόμησης ταυτότητας είναι απλώς διαφορετικά σε αυτές τις περιπτώσεις. Ωστόσο, οι εξηγήσεις θα όφειλαν να έχουν καταδείξει ότι μία κοινή γλώσσα αποτελεί ένα μεταξύ αρκετών χαρακτηριστικών, που είναι κατάλληλο για (α) τη διαμόρφωση κοινοτήτων και ότι (β) η γλώσσα – για τους προαναφερθέντες λόγους – είναι ιδιαιτέρως κατάλληλη για τη διευκόλυνση των διαδικασιών της κοινοτικής οικοδόμησης.

Μπορούμε, επίσης, να διατυπώσουμε την προαναφερθείσα σύνδεση μεταξύ γλώσσας και κοινοτικής οικοδόμησης, κατ' αναλογία εκείνης, μεταξύ γλώσσας και κοινωνικής οικοδόμησης, από την άποψη του ατόμου. Η γνώση της γλώσσας, η οποία ομιλείται σε μία ομάδα, και μία καλή γνώση αυτής της γλώσσας, από την άποψη του ατόμου, δεν αποτελεί μονάχα πόρο, οργανικό κεφάλαιο, αλλά μπορεί επίσης να είναι σημαντική για την οικοδόμηση ταυτότητας μίας κοινωνίας.

Δεν έχουμε ακόμη προσδιορίσει τον τύπο κοινότητας, για τον οποίο η γλώσσα μπορεί να “χρησιμοποιηθεί”. Η ιστορία και το παρόν μας δείχνουν ότι η γλώσσα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον προσδιορισμό της ταυτότητας εθνών, περιοχών και τάξεων. Αυτό γίνεται, επίσης, να απεικονιστεί μέσω αρκετών παραδειγμάτων.

2.2.2.2 Γλώσσα και Ταύτιση με διάφορες Κοινότητες

Έθνος και Γλώσσα: Η παγίωση των εθνών-κρατών αποτελεί πιθανώς το πιο περίοπτο παράδειγμα στην ιστορία της χρήσης μίας κοινής γλώσσας ως σηματοδότη ταυτότητας για την εγκαθίδρυση μίας κοινότητας. Σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις, η καθιέρωση ενός έθνους-κράτους συμβαδίζει με μία πολιτική γλωσσικής ομογενοποίησης μίας χώρας και καθιέρωσης μίας μοναδικής γλώσσας, η οποία μετατρέπεται, έπειτα, σε επίσημη γλώσσα.¹⁸ Η διαδικασία καθιέρωσης μίας μοναδικής επίσημης γλώσσας δεν αποτελεί μόνο εργαλείο της κοινωνικής οικοδόμησης σε επίπεδο έθνους-κράτους, αλλά και μέσο κοινοτικής οικοδόμησης. Η μία γλώσσα γίνεται επίσημη γλώσσα, καθώς επίσης και μητρική γλώσσα και, επομένως, το κεντρικό χαρακτηριστικό της ταυτότητας ενός έθνους. Σχεδόν όλα τα έθνη-κράτη έχουν αναπτύξει θεσμούς για τη διαφύλαξη και καλλιέργεια της γλώσσας τους. Θεσπίζουν κανόνες για

¹⁸ Μερικά από τα μικρότερα κράτη στην Ευρώπη, για παράδειγμα, το Βέλγιο και η Ελβετία, αποτελούν εξαιρέσεις του γενικού κανόνα· εδώ η εσωτερική γλωσσική διαίρεση θεσμοποιήθηκε κοινωνικά.

τη μεταχείριση της γλώσσας μέσω της συγγραφής λεξικών και μέσω θεσμών επιφορτισμένων με το έργο της διατήρησης της γλώσσας. Αρχίζουν να αγιοποιούν την εθνική τους λογοτεχνία, διαφυλάττουν τα λαϊκά τραγούδια και τη λαϊκή κουλτούρα και περιγράφουν την ταυτότητά τους μέσω της εθνικής τους γλώσσας. Η αντίστροφη όψη της διαδικασίας της γλωσσικής ομογενοποίησης και της καθιέρωσης μίας κοινής γλώσσας ως σηματοδότη ταυτότητας του έθνους είναι ο αποκλεισμός και η καταπίεση μειονοτικών γλωσσών (πρβλ. Mann 2001). Θα υπεισέλθω ενδελεχέστερα στη σύνδεση της οικοδόμησης έθνους-κράτους με τη γλωσσική ομογενοποίηση στο κεφάλαιο 3.

Περιοχή και Γλώσσα: Ωστόσο, στην ιστορία υπάρχουν επίσης πολλά παραδείγματα απόρριψης της εθνικής γλώσσας προκειμένου να εκφραστεί η ταυτότητα μίας υπο-εθνικής μονάδας. Η διαίρεση του Βελγίου στη Βαλλωνία και τα φλαμανδικά μέρη αποτελεί μία αμιγώς γλωσσική διαίρεση και έχει μακρά ιστορία. Η υπεροχή της γαλλόφωνης Βαλλωνίας, η οποία είχε υποστηρίξει την ίδρυση ενός βελγικού κράτους το 1831, αφύπνισε σταδιακά την αντίσταση της Φλάνδρας και του φλαμανδικού κινήματος, το οποίο κέρδισε, βήμα το βήμα, πολιτισμικά και γλωσσικά δικαιώματα (πρβλ. Kern 1997). Η ανάπτυξη η οποία έχει λάβει χώρα σε αρκετές περιοχές της Ισπανίας στη μετά Φράνκο εποχή, ή τα Βαλτικά κράτη μετά την ανεξαρτητοποίηση από τη Σοβιετική Ένωση αποτελούν περαιτέρω σύγχρονα παραδείγματα. Η Χώρα των Βάσκων, η Γαλικία και η Καταλωνία εξεγέρθηκαν ενάντια στην κυριαρχία του ισπανικού κεντρικού κράτους μετά τον θάνατο του Φράνκο και ανέπτυξαν την περιφερειακή τους αυτονομία. Αυτή η απελευθέρωση εκδηλώθηκε σε μια σειρά διαφορετικές διαστάσεις. Και στις τρεις περιοχές η γλώσσα καθεμιάς έχει αναδειχθεί στο κεντρικό χαρακτηριστικό της περιφερειακής ταύτισης. Τα καστιλιάνικα, σε αντιστάθμισμα, εκλαμβάνονταν ως η γλώσσα της κεντρικής εξουσίας, η οποία είχε καταπιέσει για αιώνες την περιφερειακή αυτονομία και το συμβολικό τους κεφάλαιο ολοένα απαξιωνόταν. Η Καταλωνία έχει υπάρξει ιδιαίτερα επιτυχής με την αυτονομία της και με τις γλωσσικές πολιτικές (πρβλ. για το ακόλουθο Bernecker et al. 2007). Στη διάρκεια της εποχής του Φράνκο η επίσημη χρήση της καταλανικής γλώσσας ήταν απαγορευμένη και η σχολική διδασκαλία λάμβανε χώρα μόνο στα ισπανικά. Σήμερα, αυτό έχει αλλάξει ριζικά. Στο κοινοβούλιο και στις δημόσιες υπηρεσίες, ομιλούνται καταλανικά και οι πινακίδες στους δρόμους είναι γραμμένες σ' αυτά. Το πιο σημαντικό μέσο μετάδοσης για τη διαβίβαση των καταλανικών είναι τα σχολεία. Μία πολιτική "απορρόφησης" έχει εισαχθεί στα δημοτικά σχολεία, στόχος της οποίας είναι τα παιδιά που δεν γνωρίζουν καταλανικά, να διδαχθούν τη γλώσσα όσο το δυνατόν ταχύτερα. Σήμερα, τα πανεπιστημιακά μαθήματα διδάσκονται επίσης κυρίως στα καταλανικά, καθώς τα μέσα μαζικής ενημέρωσης εκπέμπουν και τυπώνουν, επίσης, κυρίως στα καταλωνικά, επίσης. Πολλές δουλειές, ιδίως στον δημόσιο τομέα της Καταλωνίας, προϋποθέτουν το πρόσωπο το οποίο καλύπτει τη θέση να μπορεί επίσης να μιλά καταλωνικά. Μία ευχέρεια στην καταλανική γλώσσα, και ιδιαίτερα η ικανότητα να τη μιλά κανείς αντί των καστιλιάνικων έχει αναδειχθεί σε ορόσημο της καταλωνικής ταυτότητας. Για εκείνους, οι οποίοι μιλούν τη γλώσσα αυτή, η ευχέρεια επαρκεί για τη διασφάλιση της αναγνώρισης από τη γλωσσική τους κοινότητα. Οι Kathryn A. Woolard και Tae-Joong Gahng (1990)

στη μελέτη τους σχετικά με το γόητρο των καταλανικών ήταν σε θέση να αποδείξουν αυτή τη συσχέτιση.¹⁹

Παρόμοιες εξελίξεις είναι δυνατό να αναδειχθούν στα βαλτικά κράτη έπειτα από την ανεξαρτητοποίησή τους από τη Σοβιετική Ένωση. Για παράδειγμα, η Λετονία. Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου η χώρα ήταν κατειλημμένη από τη Ρωσία και προσαρτημένη με τη βία στη Σοβιετική Ένωση. Μεταξύ του 1940 και του 1990 η σύσταση του πληθυσμού άλλαξε μέσω της μετανάστευσης και της επανεγκατάστασης και ο αριθμός των Ρώσων αυξήθηκε εκθετικά. Μετά την ανάκτηση της κυριαρχίας το 1990, τα λετονικά έγιναν η μόνη επίσημη γλώσσα. Η νέα λετονική κυριαρχία και ταυτότητα εκφράστηκε μέσω μιας αντίστοιχης γλωσσικής πολιτικής, που αναβάθμισε τα λετονικά σε όλες τις περιοχές της κοινωνίας εις βάρος των ρωσικών (πρβλ. Nic Craith 2008: 31 και εξής). Πολλοί άνθρωποι στη Λετονία, οι οποίοι έχουν υποφέρει υπό τον ζυγό της Σοβιετικής Ένωσης, δεν είχαν κάποια ιδιαίτερη τάση να μιλήσουν ρωσικά, παρά το γεγονός ότι γνώριζαν τη γλώσσα, απλώς επειδή ήταν η γλώσσα του καταπιεστή.

Κοινωνική Τάξη και Γλώσσα: Για κοινωνίες, στις οποίες ομιλείται μία γλώσσα και ο καθένας μαθαίνει αυτήν τη γλώσσα κατά την κοινωνικοποίησή του, ισχύει, εν τούτοις, ότι υπάρχουν κατά κανόνα διαφορετικές διάλεκτοι, ταξικές διάλεκτοι και προφορές, στις εν λόγω κοινωνίες. Ακόμα κι αν οι διάλεκτοι όσον αφορά τις προφορικές και γραπτές γλωσσικές δεξιότητες και την δυνατότητα επικοινωνίας είναι ίσες, συχνά δεν ισχύει το ίδιο με τη συμβολική αναγνώριση που αποδίδεται στις διαλέκτους. Μαζί με τη διαδικασία της γλωσσικής ομογενοποίησης, πολλά έθνη-κράτη ανέπτυξαν μία υψηλού επιπέδου γλώσσα, η οποία αγιοποιήθηκε από γλωσσολόγους και άλλους ακαδημαϊκούς. Ο Pierre Bourdieu (1992) έχει αναδομήσει αυτήν τη διαδικασία για τη Γαλλία και έχει δείξει πώς ήταν δυνατό για τις ελίτ να θεσπίσουν μία μοναδική γλώσσα και να απονομιμοποιήσουν άλλες γλώσσες και διαλέκτους (Bourdieu 1992· πρβλ. επίσης Loos 2000· από την άποψη ενός ιστορικού πρβλ. Weber 1976). Γνώση της υψηλού επιπέδου γλώσσας συνάδει με υψηλή κοινωνική αναγνώριση. Εκείνοι οι οποίοι τη γνωρίζουν, αποστασιοποιούνται από εκείνους, οι οποίοι δεν τη γνωρίζουν. Κεφαλαιοποιούν την ικανότητά τους χρησιμοποιώντας την ως συμβολικό κεφάλαιο, εισπράττοντας διάκριση μέσω της αποστασιοποίησής τους από την κοινή γλώσσα των κατώτερων τάξεων με όλη της τη “χυδαιότητα” (Bourdieu & Passeron 1977:119· πρβλ. επίσης Bourdieu 1992: 43-65). Προ παντός, τα σχολεία και τα ιδρύματα εκμάθησης ανταμείβουν εκείνους που είναι ικανοί να εκφραστούν καλά στην υψηλού επιπέδου γλώσσα με υψηλή κοινωνική αναγνώριση.

¹⁹ Παρόμοιες εξελίξεις εκτυλίσσονται στη Γαλικία, η οποία, με τους περίπου 2.7 εκατομμύρια κατοίκους της, είναι μία από τις φτωχότερες περιοχές στην Ισπανία. Τον Ιούνιο του 2007 τα ακόλουθα ψηφίσματα περάστηκαν σχετικά με τη γαλικική γλώσσα. (1) Όλη η επικοινωνία με τις δημόσιες υπηρεσίες πρέπει να γίνεται στα γαλικικά. (2) Η σχολική διδασκαλία πρέπει κατά πηνήντα τουλάχιστον τοις εκατό να είναι στα γαλικικά. Αυτό αφορούσε τόσο την προσχολική, όσο και την πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Όλα τα μαθήματα επρόκειτο να διδασθούν στα γαλικικά, συμπεριλαμβανομένης της Φυσικής, της Βιολογίας κλπ. (3) Οι δάσκαλοι έπρεπε να παράσχουν απόδειξη ευχέρειας στα γαλικικά, η οποία, φυσικά, απέκλεισε πολλούς αιτούμενους από άλλα μέρη της Ισπανίας.

Η ευχέρεια στην υψηλού επιπέδου γλώσσα όχι μονάχα κομίζει πλεονεκτήματα όσον αφορά σε προσόντα, καλύτερες ευκαιρίες στην αγορά απασχόλησης και ένα υψηλότερο εισόδημα (βλέπε τις παρατηρήσεις σχετικά με τη λειτουργία κοινωνικής οικοδόμησης της γλώσσας), αλλά επισημαίνει επίσης την ιδιότητα του μέλους στην ανώτερη τάξη και βοηθά στη δημιουργία τάξεων, δηλαδή, βοηθά στη μεταφορά μίας ταξικής θέσης σε κατάσταση ταξικής συνείδησης και ταξικής ταυτότητας (Bourdieu 1992: 62 και εξής).²⁰ Έρευνες στην ψυχολογία της γλώσσας έχουν δείξει ότι η υψηλού επιπέδου γλώσσα, η οποία συνήθως ομιλείται από τις ανώτερες τάξεις, εκτιμάται αξιοσημείωτα περισσότερο, απ' ό,τι οι ταξικές διάλεκτοι (πρβλ. την επισκόπηση της βιβλιογραφίας στο Giles & Billings 2004). Οι διαφορετικές αποτιμήσεις της γλώσσας οδηγούν σε συνέπειες για τους ομιλητές της. Οι σπιτονοικοκύρηδες προτιμούν ομιλητές οι οποίοι μιλάνε την υψηλού επιπέδου γλώσσα· το ίδιο ισχύει για τους δασκάλους κατά την αξιολόγηση του σχολικού έργου των παιδιών. Για τα ίδια εγκλήματα, οι δικαστές μετριάζουν τις καταδίκες σε εκείνους οι οποίοι μιλούν την υψηλού επιπέδου γλώσσα καλά παρά σε εκείνους οι οποίοι δεν το κάνουν αυτό. Τέλος, έχει επίσης φανεί ότι εργοδότες, *ceteris paribus*, τείνουν περισσότερο να προσλαμβάνουν ανθρώπους οι οποίοι μιλάνε την υψηλού επιπέδου γλώσσα, παρά το αντίθετο.

Τα παραδείγματα απεικονίζουν ότι η γλώσσα μπορεί να είναι, και χρησιμοποιείται ως ο κεντρικός παράγοντας στη διαμόρφωση των διαφόρων ειδών συλλογικών ταυτοτήτων. Πολλή ιστορική έρευνα καταδεικνύει πόσο σημαντική και σχετική μπορεί να είναι η γλώσσα για την οικοδόμηση των “φαντασιακών κοινοτήτων”. Κοινωνικο-ψυχολογικά ευρήματα παρέχουν εύλογες αιτίες σχετικά με το γιατί η γλώσσα είναι ιδιαιτέρως κατάλληλη να λειτουργήσει ως παράγοντας στη δημιουργία κοινοτήτων. Όταν οι άνθρωποι ταυτίζονται με μία γλωσσική κοινότητα, συχνά προτίθενται να πληρώσουν υψηλό “αντίκρισμα” για να προστατεύσουν, ή να επεκτείνουν, τη γλωσσική τους κοινότητα. Για παράδειγμα, μετανάστες οι οποίοι έχουν υψηλή ταύτιση με τη μητρική τους γλώσσα και τη θεωρούν βασικό στοιχείο της ταυτότητάς τους, και για αυτόν τον λόγο απορρίπτουν τη γλώσσα της χώρας υποδοχής τους, θα πρέπει να αποδεχθούν μειονεκτήματα στην εκπαίδευση, στην ένταξή τους στην αγορά εργασίας, στη δημιουργία δικτύων με τους γηγενείς και στο εύρος της πολιτικής τους δράσης. Ο λαός της Γαλικίας, ο οποίος ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με την περιοχή του και ως εκ τούτου υποστηρίζει την κρατική εκπαιδευτική πολιτική διδασκαλίας των παιδιών στα γαλικά, θα περιορίσει τις ευκαιρίες των παιδιών του να έχουν διεθνή επικοινωνία και σχέσεις σε μία περιοχή, διότι τα γαλικά ομιλούνται από πολύ λίγους ανθρώπους.

Αυτά τα παραδείγματα καταδεικνύουν ότι οι λειτουργίες της κοινωνικής και της κοινοτικής οικοδόμησης μίας γλώσσας ενδέχεται να έρχονται σε αντίφαση μεταξύ τους. Εάν η γλώσσα αποτελεί σημαντικό σηματοδότη ταυτότητας μίας ομάδας, τότε η παραίτηση από την ίδια τους τη γλώσσα ενδέχεται να σημάνει την απώλεια της συλλογικής τους ταυτότητας. Υπό αυτές τις συνθήκες, οργανικά πλεονεκτήματα τα οποία ενδέχεται να έπονται της προσαρμογής σε

²⁰ Η κατάσταση είναι η ίδια για μετανάστες οι οποίοι αλλάζουν όχι μονάχα τη χώρα τους, αλλά επίσης τη γλωσσική κοινότητα. Η εκμάθηση και η ομιλία της γλώσσας της χώρας υποδοχής δεν συνδυάζεται μονάχα με πλεονεκτήματα στην κοινωνία, τα οποία έχουμε συζητήσει παραπάνω, αλλά επίσης με μια αύξηση στην αναγνώριση και το συμβολικό κεφάλαιο.

μία νέα γλώσσα θα αντισταθμιστούν από μειονεκτήματα στη συμβολική διάσταση της διαμόρφωσης ταυτότητας.

Αυτή η κατάσταση ισχύει επίσης για την πρόσκτηση ξένων γλωσσών. Οι άνθρωποι μπορούν να ταυτιστούν είτε θετικά είτε αρνητικά με μία ξένη γλώσσα. Όσο ισχυρότερη είναι μία θετική συναισθηματική ταύτιση με μία γλώσσα, τόσο μεγαλύτερη είναι η προθυμότητα να τη μάθεις, και αντίστροφα. Το επίπεδο ταύτισης με μία γλώσσα καθορίζεται, με τη σειρά του, πρωτίστως από το επίπεδο ταύτισης με την ομάδα η οποία μιλάει αυτή τη γλώσσα.²¹ Συνεπώς, το επίπεδο έντασης στο οποίο οι άνθρωποι ταυτίζονται με γλώσσες καθορίζεται από τις συλλογικές ταυτότητες με τις οποίες νοιώθουν συνδεδεμένοι.

2.3 Διεθνικό Γλωσσικό Κεφάλαιο και η Αυξανόμενη Σημασία του

Όταν οι άνθρωποι ζουν σε μία κοινωνία που είναι γλωσσικά ομογενής και αποκομμένη από άλλες κοινωνίες, οι οποίες μιλούν διαφορετικές γλώσσες, δεν υπάρχει πολύ νόημα στην εκμάθηση ξένων γλωσσών. Δεν μπορούν να βελτιώσουν ούτε τις κοινωνικές ούτε τις κοινοτικές τους ευκαιρίες μέσω της εκμάθησης μιας άλλης γλώσσας. Ωστόσο, όσο περισσότερο οι κοινωνίες είναι διασυνδεδεμένες με άλλες κοινωνίες, των οποίων τα μέλη μιλούν μια ξένη γλώσσα, τόσο πιο πολύτιμη γίνεται η γνώση αρκετών γλωσσών. Στο κεφάλαιο 3, θα αντιμετωπίσω λεπτομερέστερα τις αλλαγμένες συνθήκες, οι οποίες επιτρέπουν τη χρήση ξενόγλωσσων δεξιοτήτων. Σε αυτό το σημείο, αρκεί να προσφέρουμε μία σύνοψη των αλλαγμένων περιστάσεων, οι οποίες ενισχύουν το επιχείρημα ότι, υπό την παγκοσμιοποίηση και τον εξευρωπαϊσμό, η κατοχή διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου έχει καταστεί ιδιαίτερως σημαντική. Οι κοινωνίες – έθνη-κράτη περιγράφονται στη βιβλιογραφία ως κοινωνίες «κοντέινερ» (Taylor 1994· Beck 1997). Αυτό σημαίνει ότι οι θεσμοί μιας κοινωνίας παραμένουν περιορισμένοι στην επικράτεια κάθε έθνους-κράτους. Ακόμα και οι διάφορες μορφές διαντίδρασης (από την ανταλλαγή αγαθών μέχρι τον γάμο) λαμβάνουν χώρα ως επί το πλείστον στο εσωτερικό του έθνους-κράτους. Η παγκοσμιοποίηση και η διεθνοποίηση έχουν υποβάλει τα έθνη-κράτη σε ραγδαία αλλαγή. Αυτό επαληθεύεται προ πάντων, για τις χώρες, οι οποίες είναι μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. έχουν οπωσδήποτε καταστεί «πορώδη» κατά τα τελευταία σαράντα χρόνια, στον βαθμό που έχουν μεταβιβάσει μέρος της κυριαρχίας τους στους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διαδικασία μέσω της οποίας, οι πολιτικοί τομείς ευθύνης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και όχι των εθνών-κρατών, έχουν επεκταθεί. Αυτή η μεταβίβαση νομοθετικών εξουσιών, η πρωτοβουλία για την οποία ανήκει στα ίδια τα κράτη-μέλη της Ε.Ε., έχει οδηγήσει στον εξευρωπαϊσμό των κοινωνιών των κρατών-μελών της Ε.Ε., όπως επίσης και στην αύξηση των μεταξύ τους ανταλλαγών, συνεισφέροντας έτσι στην προσβασιμότητα των εθνικών κοντέινερ (πρβλ. Münch 2001, 2008· Fligstein 2008· για μια ιστορική προσέγγιση πρβλ. Kaelble 2005, 2007). Προπάντων, η δημιουργία της

²¹ Η απόρριψη των αγγλικών από μέρος του γερμανικού πληθυσμού μεταπολεμικά εξηγείται από την απόρριψη των Αμερικανών και των Βρετανών ως νικητών και κατακτητών· η απόρριψη των ισπανικών στην Καταλωνία αποτελεί έκφραση της απόρριψης της κυριαρχίας της ισπανικής κεντρικής κυβέρνησης.

ευρωπαϊκής εγχώριας αγοράς, όπως επίσης και η ελευθερία κυκλοφορίας αγαθών, κεφαλαίου, υπηρεσιών και εργασίας έχει ενθαρρύνει τη διασυνοριακή οικονομική ανάπτυξη, την αύξηση και τη μεγέθυνση του εσωτερικού ευρωπαϊκού εμπορίου, τη μεγέθυνση των ευρωπαϊκών αλυσίδων προστιθέμενης αξίας και τη διεθνοποίηση του κεφαλαίου (πρβλ. Ambrosius 1996· Hirst & Thompson 1998· Fligstein & Stone Sweet 2002· Fligstein & Merand 2002· Verwiebe 2004). Ωστόσο, οι ευρωπαϊκές κοινωνίες έχουν υποστεί βαθιά αλλαγή όχι μόνον ως αποτέλεσμα του εξευρωπαϊσμού, αλλά επίσης από την παγκοσμιοποίηση. Από τη δεκαετία του 1970, η διαπεριφερειακή οικονομική, επικοινωνιακή και πολιτική ανταλλαγή έχει αυξηθεί εκθετικά (βλέπε κεφάλαιο 3.2).

Αυτές οι δομικές αλλαγές οδηγούν σε διαφορετικές συνέπειες για τις διαφορετικές ομάδες στο εσωτερικό μιας κοινωνίας. Πολλοί παρατηρητές έχουν καταδείξει ότι προπάντων η ανώτερη τάξη και ιδίως το υψηλό χρηματιστικό κεφάλαιο επωφελείται από την παγκοσμιοποίηση και τον εξευρωπαϊσμό (Beck 1997· Zürn 1998· Altvater & Mahnkopf 1999· Hartmann 2007). Τα ανοιχτά σύνορα επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να κερδίσουν νέες αγορές και να επανατοποθετηθούν σε χώρες στις οποίες οι μισθοί και τα εργασιακά κόστη είναι σημαντικά φθηνότερα απ' ό,τι στην ίδια τους τη χώρα. Σε σύγκριση με το επιχειρείν, η κινητικότητα του εργατικού δυναμικού είναι πολύ χαμηλότερη. Οι άνθρωποι είναι ισχυρά δεμένοι με το σπίτι τους, την οικογένειά τους και την πατρίδα τους. Οι διαφορές στην κινητικότητα οδηγούν σε διαφορές στις ευκαιρίες και το εισόδημα. Ενώ το ίδιο το κεφάλαιο επωφελείται από την αλλαγμένη τάξη πραγμάτων, οι άνθρωποι πολύ συχνά πρέπει να υποστούν τη σφοδρότητα των μειονεκτημάτων, όπως είναι η ελάττωση ή η στασιμότητα στις πληρωμές, η πτώση των κρατικών φορολογικών εσόδων, ή η υψηλότερη ανεργία.

Παρ' όλα αυτά, όλη η εργασία δεν είναι ίδια, καθώς οι άνθρωποι είναι εξοπλισμένοι με διαφορετικούς τρόπους με ανθρώπινο κεφάλαιο· το εάν η διαδικασία της διεθνοποίησης και του εξευρωπαϊσμού είναι συνδεδεμένη με πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα, εξαρτάται από το επαρκές ανθρώπινο κεφάλαιο. Η πολυγλωσσία αποκτά προστιθέμενη σημασία υπό τις συνθήκες της διεθνοποίησης και του εξευρωπαϊσμού. Εφόσον τα έθνη-κράτη μιλούν συνήθως διαφορετικές γλώσσες, η διασυνοριακή ανταλλαγή είναι μόνο τότε εφικτή, ή γίνεται πάντως τότε σημαντικά ευκολότερη, όταν οι άνθρωποι διαθέτουν τις αναγκαίες διεθνικές γλωσσικές δεξιότητες. Η διάθεση αυτού του πόρου καθιστά πολύ ευκολότερη τη διαντίδραση με ανθρώπους από άλλες χώρες, το επιχειρείν, τη συνεργασία σε επιστημονικά ζητήματα, τη διεξαγωγή πολιτικών διαπραγματεύσεων, την οργάνωση διαδηλώσεων που να υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα, τη δημιουργία σχέσεων, κ.λπ., εν ολίγοις: τη διεθνική κοινωνικοποίηση σε διαφορετικές διαστάσεις. Η κατοχή διεθνικών γλωσσικών δεξιοτήτων τοποθετεί έτσι εκείνους, οι οποίοι είναι πολύγλωσσοι, σε θέση να διαδραματίσουν έναν ρόλο στη διαδικασία της διεθνοποίησης και του εξευρωπαϊσμού και να συνάψουν τις απαιτούμενες διεθνικές σχέσεις. Εκείνοι, οι οποίοι μιλούν μόνο τη μητρική τους γλώσσα, είναι περιχαρακωμένοι στην ίδια τους τη χώρα και δεν μπορούν να κάνουν χρήση των πλεονεκτημάτων μιας ενωμένης Ευρώπης και ενός παγκοσμιοποιημένου κόσμου. Ως εκ τούτου, η κατοχή διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου αποτελεί νέα

πηγή κοινωνικής ανισότητας στο συγκεκριμένο μιας αναδυόμενης ευρωπαϊκής κοινωνίας.

Στις εμπειρικές αναλύσεις, θα διακρίνω μεταξύ δύο παραλλαγών διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου. Οι άνθρωποι κατέχουν διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο όταν μιλούν ξένες γλώσσες, ανεξαρτήτως ποιες— όλες οι γλώσσες θα αντιμετωπισθούν εδώ ισότιμα. Ωστόσο, η χρησιμότητα μίας γλώσσας ποικίλλει αναλόγως της ποσότητας επικοινωνιακών εταίρων, τους οποίους μπορεί κανείς να αποκτήσει μέσω αυτής. Ο αριθμός των δυνητικών επικοινωνιακών εταίρων υπολογίζεται με τη σειρά του από το άθροισμα των ανθρώπων, οι οποίοι μιλούν αυτήν τη γλώσσα ως μητρική τους γλώσσα, και εκείνων, οι οποίοι τη μιλούν ως ξένη γλώσσα. Από τη στιγμή που ο αριθμός των ομιλητών διαφέρει ανάλογα με τη γλώσσα, η χρησιμότητα των διαφορετικών γλωσσών ποικίλλει. Το σύνολο των ανθρώπων, για παράδειγμα, οι οποίοι μιλούν λετονικά ή φινλανδικά ως μητρική ή ξένη γλώσσα είναι σημαντικά χαμηλότερο απ' ό,τι εκείνων, οι οποίοι μιλούν αγγλικά. Όπως θα δούμε, τα αγγλικά είναι η γλώσσα της Ε.Ε. με την υψηλότερη επικοινωνιακή αξία. Οι άνθρωποι κατέχουν – και αυτή είναι η δεύτερη ποικιλία – διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο όταν γνωρίζουν τη γλώσσα με την υψηλότερη γλωσσική χρησιμότητα (αγγλικά).

Η καλή γλωσσική ικανότητα μπορεί να φανεί, όπως έχουμε δει παραπάνω, χρήσιμη για διάφορα κοινωνικά πεδία. Αυτό ισχύει επίσης για την κατοχή διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου, υπό τις συνθήκες που έχουν ήδη επισημανθεί.

(α) Η πολυγλωσσία διανοίγει, κατ' αρχάς, εκπαιδευτικές δυνατότητες και παρέχει την ευκαιρία απόκτησης προσόντων, τα οποία θα οδηγήσουν σε καλύτερα αμειβόμενη εργασία. Όσο περισσότερο και όσο καλύτερα γνωρίζει κανείς διαφορετικές γλώσσες, τόσο καλύτεροι – *ceteris paribus* – θα είναι οι βαθμοί, που αυτός θα παίρνει στο σχολείο. Επιπλέον και πρωτίστως, η πολυγλωσσία καθιστά δυνατή την είσοδο σε εκπαιδευτικά ιδρύματα σε άλλες χώρες, την επιτυχία σε εξετάσεις και την απόκτηση προσόντων, τα οποία, εάν αναλογιστούμε τα αμερικανικά και τα βρετανικά πανεπιστήμια-ελίτ, τυγχάνουν μεγαλύτερης υπόληψης.

(β) Η πολυγλωσσία βελτιώνει την πρόσβαση σε καλύτερες επαγγελματικές θέσεις· θέσεις οι οποίες συνοδεύονται από υψηλό εισόδημα και αίγλη. Από τη μια μεριά, η πρόσβαση στην αγορά απασχόλησης είναι συχνά συνδεδεμένη με την πρόσκτηση εκπαιδευτικών προσόντων. Εάν η διάθεση διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου οδηγεί σε υψηλότερα και καλύτερα προσόντα, τότε αυτό συνδέεται έμμεσα με μία καλύτερη πρόσβαση σε καλύτερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας. Από την άλλη μεριά, η πολυγλωσσία συνδέεται άμεσα με ευκαιρίες στην αγορά εργασίας. Αυτό ισχύει ιδίως στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η θεσμοποίηση του κανόνα σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία έχει προσφέρει σε όλους τους πολίτες της Ένωσης την ελευθερία να αναζητήσουν εργασία, να εγκατασταθούν ή να παράσχουν υπηρεσίες σε κάθε κράτος-μέλος. Ο κανόνας σχετικά με την ελευθερία κυκλοφορίας είναι εξίσου έγκυρος για τους αυτό-απασχολούμενους (δικαίωμα εγκατάστασης). Αυτή η νομική επέκταση των εργασιακών δυνατοτήτων μπορεί στην πραγματικότητα να επωφελήσει

μόνο εκείνους, οι οποίοι μπορούν να μιλήσουν αρκετές γλώσσες, διότι οι περισσότερες ξένες θέσεις εργασίας απαιτούν τη γνώση της γλώσσας της χώρας κατοικίας. Εγχώριες εταιρείες έχουν επίσης διεθνοποιήσει τις επαφές τους, κάτι το οποίο έχει οδηγήσει σε αλλαγή των απαιτούμενων προσόντων για τους υπαλλήλους. Η διεθνής εμπειρία, η διαπολιτισμική ικανότητα και η πολυγλωσσία έχουν αναδειχθεί σε κεντρικά προσόντα. Το ίδιο ισχύει για την πολιτική και την πολιτική γραφειοκρατία. “Ακόμα και οι γραφειοκρατίες, παραδοσιακά το οχυρό της αυτο-απομόνωσης του έθνους-κράτους, είναι σήμερα ενσωματωμένες σε δίκτυα επικοινωνίας και πληροφόρησης. Πολλές τεχνικές επιτροπές και διευθύνσεις (...) πρέπει να συμβουλευούνται ειδικούς από άλλες χώρες προκειμένου να είναι ικανές να αποτιμήσουν ορθά νομικές υποθέσεις και ζητήματα που απορρέουν από αυτή τη σύνδεση” (Mau 2009: 69). Είναι αναντίρρητο ότι οπωσδήποτε το επίπεδο της διεθνοποίησής τους έχει αυξηθεί σε τεράστιο βαθμό (βλέπε κεφάλαιο 3.1). Συνολικά, μπορεί κανείς να υποθέσει ότι άνθρωποι, οι οποίοι διαθέτουν διεθνικές ικανότητες γενικά και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο συγκεκριμένα, διαθέτουν καλύτερες δυνατότητες σταδιοδρομίας.²²

(γ) Τρίτον, η πολυγλωσσία βελτιώνει τη δυνατότητα επέκτασης του δικτύου ενός ατόμου και άρα την ευκαιρία να διεθνοποιήσει τις κοινωνικές του σχέσεις. Τα διεθνή δίκτυα αποτελούν από μόνα τους, με τη σειρά τους, κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την επέκταση επιχειρηματικών διασυνδέσεων, πολιτικών επαφών, καθώς και ως κόμβος ανταλλαγής πληροφοριών.

(δ) Εν τέλει, η διάθεση διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου βελτιώνει τις ευκαιρίες για πολιτική συμμετοχή. Η γνώση ξένων γλωσσών καθιστά εφικτή τη συμμετοχή στην πολιτική ζωή μιας άλλης χώρας· μπορεί κανείς να παρακολουθήσει καλύτερα τις ειδήσεις στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και να εμπλακεί ενεργά, εγγραφόμενος σε κόμματα και πολιτικές οργανώσεις. Η διεθνοποίηση της πολιτικής συμμετοχής καθίσταται ιδιαιτέρως επίκαιρη, στο συγκεκριμένο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992, οι πολίτες της Ε.Ε. κατέχουν, πέραν της δικής τους εθνικότητας, την υπηκοότητα της Ένωσης, και έτσι κατέχουν το δικαίωμα ψήφου στις τοπικές εκλογές στην ευρωπαϊκή χώρα, όπου διαμένουν. Ωστόσο, μπορούν μονάχα να χρησιμοποιήσουν αυτό το νομικό δικαίωμα όταν κατανοούν τη γλώσσα της χώρας και όταν μπορούν, συνεπώς, να πληροφορηθούν σχετικά με τις πολιτικές εξελίξεις στην εν λόγω χώρα.

(ε) Πέραν της οργανικής χρήσης, η πολυγλωσσία διαθέτει μία συμβολική χρήση. Όπως έχουμε δει, η συμβολική χρήση της γλώσσας παραπέμπει στην ταύτιση με μια κοινότητα, ενώ η γλώσσα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή διαφόρων κοινοτήτων (έθνος, περιοχή, τάξη, κ.λπ.). Υποπτεύομαι πως η κατοχή διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία μίας νέας ταξικής συνείδησης. Άνθρωποι, οι οποίοι είναι πολύγλωσσοι και ως εκ τούτου μπορούν να είναι ενεργοί σε διαφορετικές χώρες και γλώσσες, χαίρουν του σεβασμού των ομολόγων τους για αυτήν

²² Σχετικά με το ερώτημα σε ποιον βαθμό έχουν εξευρωπαϊστεί οι ελίτ στις διάφορες χώρες βλέπε Michael Hartmann (2007: 195-213, 2009).

τους την ικανότητα. Κατά τον ίδιο τρόπο που η πολιτισμική ελίτ σκηνοθετεί τον υψηλής κουλτούρας τρόπο ζωής ως μορφωμένη τάξη μέσω της δημόσιας εμφάνισης, αποστασιοποιούμενη από τις μεσαίες τάξεις, έτσι η κατοχή διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου καθιστά τους ανθρώπους ικανούς να παρουσιάσουν τους εαυτούς τους ως διεθνή τάξη και να αποστασιοποιηθούν όχι μονάχα από τις μεσαίες και τις κατώτερες τάξεις αλλά επίσης από τις ανώτερες τάξεις στις ίδιες τους τις χώρες, οι οποίες έχουν παραμείνει αμιγώς εθνικές. Μπορεί κανείς με αυτόν τον τρόπο να κεφαλαιοποιήσει επί της ικανότητας να μιλά πολλές γλώσσες, δημιουργώντας συμβολικό κεφάλαιο και αποστασιοποιούμενος από τους «ντόπιους». ²³ Δεν είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς ότι οι στρατηγικές για την απόκτηση διάκρισης στη βάση των ξενόγλωσσων δεξιοτήτων είναι εν πολλοίς όμοιες με εκείνες, τις οποίες περιγράφει ο Pierre Bourdieu για τον τρόπο ζωής της υψηλής κουλτούρας. Το γεγονός, ότι η ξενόγλωσση ικανότητα είναι αποτέλεσμα μιας μαθησιακής διαδικασίας συσκοτίζεται και η πολυγλωσσία παρουσιάζεται δήθεν ως φυσική ικανότητα. Εκείνοι, που δεν μιλούν καμία ξένη γλώσσα, θεωρούνται οπισθοδρομικοί.

Πέραν της νέας ταξικής συνείδησης, η νέα πολύγλωσση ελίτ ενδέχεται να παρουσιάζεται ως έχουσα μια μεταβεβλημένη αλληλεγγύη προς το το έθνος-κράτος. Ο Adam Smith διατύπωσε μία παρόμοια ιδέα 150 χρόνια πριν, στο βιβλίο του *Ο Πλούτος των Εθνών*: «Ο ιδιοκτήτης γης είναι αναγκαστικά πολίτης μιας συγκεκριμένης χώρας στην οποία εδράζεται το οίκημά του (...). Ο ιδιοκτήτης χρηματικού κεφαλαίου είναι, κατ' αναλογία, πολίτης του κόσμου, και δεν είναι προσδένεται αναγκαστικά σε μία συγκεκριμένη χώρα» (Smith 1864: 358). Είναι ακριβώς εκείνοι οι άνθρωποι, οι οποίοι λειτουργούν διεθνικά, ενταγμένοι σε διεθνικά δίκτυα, οι οποίοι απαλείφουν τους δεσμούς τους με το έθνος-κράτος.²⁴ Οι Steffen Mau, Jan Mewes και Ann Zimmermann (2008a/b) δείχνουν, για παράδειγμα, ότι οι άνθρωποι, οι οποίοι διαθέτουν πολλές ξένες διασυνδέσεις, οι οποίοι είναι ενσωματωμένοι σε διεθνικά δίκτυα, τείνουν περισσότερο να είναι κοσμοπολίτες στη συμπεριφορά τους και έχουν θετικές στάσεις απέναντι στους ξένους (Mau et al. 2008a/b).²⁵ Μπορεί κανείς να υποθέσει ότι μια διεθνική θέση θα οδηγήσει επίσης σε έναν νέο δεσμό και μια νέα ταύτιση με τους διεθνείς θεσμούς, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση. Θα επιστρέψω σε αυτό το θέμα στο κεφάλαιο 5, με τη δική μου σύντομη ανάλυση.

²³ Εμπειρικά γνωρίζουμε ελάχιστα σχετικά με τη νεοσύστατη διεθνική τάξη, ακόμα κι αν υπάρχουν ορισμένες δημοφιλείς επιστημονικές εικονολογίες πάνω σ' αυτό το θέμα.

²⁴ Ο Samuel P. Huntington (2004) περιγράφει στο βιβλίο του σχετικά με την αλλαγή στην αμερικανική ταυτότητα τον περιορισμό των δεσμών της διεθνούς ελίτ στις ΗΠΑ και βλέπει σε αυτό έναν κίνδυνο για το μέλλον των ΗΠΑ.

²⁵ Η ιδιότητα του κοσμοπολίτη ορίζεται από τους συγγραφείς ως ακολούθως: «Ο κοσμοπολιτισμός, σε αντίθεση, συλλαμβάνεται ως μια συγκεκριμένη κοσμοθεώρηση που χαρακτηρίζεται από την ικανότητα διαμεσολάβησης ανάμεσα σε διαφορετικές κουλτούρες, την αναγνώριση της αυξανόμενης αλληλεξάρτησης των πολιτικών κοινοτήτων και την αποδοχή του πολιτικού καθήκοντος στο υπερεθνικό και παγκόσμιο επίπεδο» (Mau et al. 2008b: 2).

3. Από τα Έθνη-Κράτη προς μια Ευρωπαϊκή Κοινωνία

Στο προηγούμενο κεφάλαιο, τόνισα πως μόνον υπό συγκεκριμένες περιστάσεις, αναδεικνύεται η ξενόγλωσση επάρκεια σε πολύτιμο ανθρώπινο πόρο. Τρεις παράγοντες είναι εδώ σημαντικοί, τους οποίους θα περιγράψω αναλυτικότερα παρακάτω. Αυτοί οι παράγοντες καθορίζονται από τις υφέρπουσες μακρο-δομικές συνθήκες, οι οποίες, άλλωστε, καθιστούν το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο απαραίτητο πόρο.

Η ανάγκη ομιλίας πολλών γλωσσών προκειμένου να αλληλεπιδράσει κανείς εντός της Ευρώπης εξαρτάται από τον αντίστοιχο θεσμοποιημένο γλωσσικό αστερισμό. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, για παράδειγμα, τα αγγλικά είναι η επίσημη γλώσσα σε όλες τις πολιτείες. Δεν είναι απαραίτητο για τους πολίτες του Μείν και του Αϊντάχο να μιλούν ξένες γλώσσες για να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, με την εξαίρεση των ενδεχόμενων δυσκολιών επικοινωνίας με μετανάστες. Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, ωστόσο, η κατάσταση είναι εντελώς διαφορετική. Η Ε.Ε. αποτελεί ένα αμάλγαμα είκοσι επτά κυρίαρχων κρατών. Κατά κανόνα, υπάρχει μία μόνο επίσημη γλώσσα για κάθε έθνος. Μία γλωσσικά κατακερματισμένη δομή, οργανωμένη σύμφωνα με τα έθνη-κράτη, αποτελεί συστατικό χαρακτηριστικό του ευρωπαϊκού γλωσσικού αστερισμού. Η περιγραφή της γένεσης αυτού του βασικού αστερισμού θα αποτελέσει τη θεματική του πρώτου τμήματος.

Εφ' όσον η πλειοψηφία της διαντίδρασης και της επικοινωνίας συμβαίνει εντός των συνόρων ενός συγκεκριμένου έθνους, δεν υπάρχει ανάγκη εκμάθησης ξένων γλωσσών. Παρ' όλα αυτά, όσο περισσότεροι οι κοινωνίες αλληλεπιδρούν με άλλες, οι οποίες μιλούν διαφορετικές γλώσσες, τόσο πολυτιμότερη καθίσταται η γνώση ξένων γλωσσών. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, θα εξηγήσω πώς οι διαδικασίες του εξευρωπαϊσμού και της παγκοσμιοποίησης έχουν αποδυναμώσει και διεθνοποιήσει τα σύνορα των ενθυλακωμένων κοινωνιών της Ε.Ε. – γνωστών και ως «κοινωνίες κοντέινερ» – ούτως ώστε η κατοχή διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου να έχει αναδειχθεί σε απαραίτητο αγαθό.

Η ανάδυση των εθνών-κρατών αποτελεί ιδανικό παράδειγμα του τρόπου, με τον οποίο μέχρι πρότινος γλωσσικά ετερογενείς δομές ομογενοποιήθηκαν, μέσω πολιτικών αποφάσεων. Γι' αυτόν τον λόγο, είναι σημαντικό να αναλύσουμε τις γλωσσικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενδελεχέστερα, κάτι που θα κάνω στο τρίτο τμήμα. Οι γλωσσικές πολιτικές της Ε.Ε. χαρακτηρίζονται από δύο σημαίνοντα χαρακτηριστικά: αφ' ενός, την αποδοχή της γλωσσικής ετερογένειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την απόρριψη μιας πολιτικής γλωσσικής ομογενοποίησης, και, αφ' ετέρου, την αξιοσημείωτη στήριξη της ευρωπαϊκής πολυγλωσσίας. Τρίτον, θα αναλύσω διεξοδικότερα το πολιτικό και ιδεολογικό υπόβαθρο αυτών των πολιτικών.

Ένα γενικό επιχείρημα υφέρπει αυτού του κεφαλαίου: Η γλωσσική τάξη παρασιτεί επί της κοινωνικής τάξης· εάν ο ξενιστής (κοινωνική δομή του κόσμου) αλλάξει, τότε αλλάζει και το παράσιτο (αστερισμός γλωσσών). Η κοινωνική τάξη αποτελεί με τη σειρά της μια ιεραρχικά δομημένη τάξη, με ένα

κέντρο και μια περιφέρεια· τα πλεονεκτήματα και οι αδυναμίες των μεμονωμένων γλωσσών αντανakλούν την ιεραρχική δομή της παγκόσμιας τάξης.

3.1 Εθνική Οικοδόμηση και Γλωσσική Τυποποίηση, Παγκόσμια Κοινωνία και η Ανάδειξη των Αγγλικών σε Ηγεμονική *lingua franca*

Η ανάγκη των ανθρώπων να μιλούν διαφορετικές γλώσσες, ούτως ώστε να μπορούν να διαντιδρούν μεταξύ τους σε ολόκληρη την Ευρώπη και πέραν αυτής, προκύπτει από τον συγκεκριμένο θεσμοποιημένο γλωσσικό αστερισμό. Εάν όλες οι ευρωπαϊκές χώρες μιλούσαν την ίδια γλώσσα, τότε δεν θα υπήρχε πρόβλημα αλληλοκατανόησης. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, δεν ισχύει, καθώς η θεσμισμένη τάξη των γλωσσών, δηλαδή, το ευρωπαϊκό γλωσσικό καθεστώς, οργανώνεται σύμφωνα με τα έθνη-κράτη και είναι, άρα, γλωσσικά κατακερματισμένο. Στο εσωτερικό των ίδιων των μεμονωμένων εθνών-κρατών, πάντως, υπάρχει μόνο πολύ περιορισμένη γλωσσική ετερογένεια, καθώς τα περισσότερα κράτη-μέλη αναγνωρίζουν μία μόνο γλώσσα· η διακρατική ετερογένεια, αντιθέτως, αγγίζει το εκατό τοις εκατό, διότι τα είκοσι επτά κράτη-μέλη έχουν είκοσι τρεις επίσημες γλώσσες. Στο Τμήμα 3.1.2, θα εξηγήσω πώς ακριβώς εμφανίστηκε στην Ευρώπη αυτός ο γλωσσικός σχηματισμός, κατά την εποχή της ανάδυσης των εθνών-κρατών.

Τα ίδια τα έθνη-κράτη είναι ενσωματωμένα σε μία διεθνή τάξη, σε μία παγκόσμια κοινωνία που περιβάλλει με διαφορετικό κύρος καθένα απ' αυτά. Αναπόφευκτα, η διαβάθμιση του κύρους των εθνών-κρατών συμβαδίζει με την ποικίλλουσα αξία των γλωσσών τους. Οι παράγοντες που ευθύνονται για την παγκόσμια κυριαρχία των αγγλικών θα συζητηθούν σε ένα δεύτερο στάδιο (κεφάλαιο 3.1.3). Η εκμάθηση ξένων γλωσσών αποτελεί μεν καλή ιδέα, μα η εκμάθηση της αγγλικής, ακόμα καλύτερη, διότι τα αγγλικά είναι σήμερα η πιο ευρέως διαδεδομένη γλώσσα. Οι ιδέες που αφορούν τη σχέση μεταξύ της παγκόσμιας κοινωνίας και του γοήτρου των γλωσσών βασίζονται πρωτίστως στο έργο του Abram de Swaan (de Swaan 1993, 2001b).

3.1.1 Γενικοί Μηχανισμοί της Γλωσσικής Αλλαγής

Η πρόσφατη συγκριτική γλωσσολογία έχει επιστρατεύσει έννοιες και θεωρίες από την εξελικτική βιολογία (πρβλ. Dixon 1997· Mufwene 2001) για να αναλύσει όχι μονάχα τη σχέση διαφορετικών γλωσσών μεταξύ τους, αλλά επίσης τις γλωσσικές τους αλλαγές. Κατ' αρχάς, τρεις αστερισμοί μπορούν να διακριθούν, όσον αφορά την ανάπτυξη των διαφόρων γλωσσών σε σχέση, η μία με την άλλη.

(1) Το εντευκτήριο σημείο της ανάπτυξης των γλωσσών αποτελεί αστερισμό, στον οποίο εντάσσονται αρκετές διακριτές γλωσσικές ομάδες που μιλούν διαφορετικές γλώσσες σε μία περιοχή, οι οποίες όμως δεν είναι, ή είναι μόνο σε περιορισμένο βαθμό, διασυνδεδεμένες μεταξύ τους. Σε αυτές τις συνθήκες, η γλωσσική ανάπτυξη των μεμονωμένων γλωσσών επηρεάζεται πρωτίστως από ενδογενείς παράγοντες. Η ανάπτυξη της γλώσσας βασίζεται στη διακριτή καθομιλουμένη γλώσσα και όχι στο αφηρημένο σύστημα κανόνων, το οποίο οι γλωσσολόγοι υποθέτουν πως αποτελείται από τα κοινά στοιχεία μιας γλώσσας, ή, με άλλα λόγια, από τη βαθύτερη δομή της. Οι γλώσσες δεν ομιλούνται με ομοιόμορφο τρόπο από τους ομιλητές τους· υπάρχουν διαρκείς αποκλίσεις από την τυπική γλώσσα, διότι μετά βίας βρίσκει κανείς ομιλητές που να μιλούν μια γλώσσα τέλεια. Αυτό ο μηχανισμός του “ατελούς αναδιπλασιασμού” μίας γλώσσας (Mufwene 2001: 193) οδηγεί στη διαρκή παραγωγή γλωσσικών αποκλίσεων (δεξαμενή παραλλαγών). Αυτές οι παραλλαγές οδηγούν στην ανάδυση διαλέκτων και, με το πέρασ αρκετών χιλιάδων χρόνων, αυτό οδηγεί σε μια αλλαγή στη γλώσσα, σε τέτοιον βαθμό ώστε η υπέρτατη αλλαγή αποκλίνει τόσο που μεταξύ της αυθεντικής γλώσσας και της μετάλλαξής της απομένουν πολύ λίγα κοινά.

(2) Η ανάπτυξη των γλωσσών είναι διαφορετική όταν διαφορετικές ομάδες ομιλητών διαφόρων γλωσσών έρχονται σε επαφή μεταξύ τους. Ο Dixon (1997) διακρίνει μία ειδική υπο-περίπτωση για αυτόν τον αστερισμό. Στο εσωτερικό μιας συγκεκριμένης επικράτειας υπάρχουν αρκετές γλωσσικές ομάδες με παρόμοιο μέγεθος. Εάν αυτές οι διαφορετικές ομάδες έλθουν σε επαφή μεταξύ τους τότε οι αλλαγές στις γλώσσες μπορούν να αποδοθούν σε εσωτερικές μεταλλάξεις από τη μια μεριά και αμοιβαίες γλωσσικές επιδράσεις ανάμεσα στις ομάδες από την άλλη· οι αλλαγές είναι, ωστόσο, μετριοπαθούς φύσεως. Εάν ο αστερισμός επιβιώνει για μακρά χρονική περίοδο, όπως για παράδειγμα, για αρκετές χιλιάδες χρόνια, κι αν η ανταλλαγή μεταξύ των (διαφορετικών) γλωσσικών ομάδων συνεχίζεται, τότε αυτό οδηγεί σε αργή προσαρμογή των γλωσσών μεταξύ τους, έτσι ώστε να συγκλίνουν σε ένα κοινό πρωτότυπο. Ο Dixon (1997) έχει καταδείξει ότι η ανάπτυξη των γλωσσών στην Αυστραλία μέχρι την ανακάλυψή της και την αποικιοποίηση ακολούθησε αυτό το υπόδειγμα.

(3) Ωστόσο, ο αστερισμός μεταξύ διαφόρων γλωσσών αλλάζει δραματικά, όταν επέρχεται κατάσταση εστιγμένης ισορροπίας. Η έννοια της εστιγμένης ισορροπίας παραπέμπει σε μία θεωρία που δημοσιεύτηκε από τους Αμερικανούς παλαιοντολόγους Niles Eldredge και Stephen Jay Gould το 1972, η οποία δηλώνει ότι η βιολογική ανάπτυξη κανονικά συμβαίνει αργά και μέσω μικρών παραλλαγών σε συγκεκριμένες φάσεις. Οι αλλαγές, από την άλλη

μεριά, συμβαίνουν με εκρηκτικό τρόπο όταν η διαδικασία είναι “εστιγμένη” από εξωγενή γεγονότα. Ο Dixon εφάρμοσε την ιδέα στην ανάλυση των αλλαγών στις γλώσσες. Γεγονότα τα οποία οδηγούν σε ταχεία μεταβολή του γλωσσικού αστερισμού είναι, γενικά μιλώντας, κοινωνικά γεγονότα, τα οποία μεταβάλλουν την ισχύ και το πρεστίτζ μεταξύ διαφορετικών γλωσσικών ομάδων. Συνεπώς, φυσικές καταστροφές ή επιδημίες μπορούν να αποδεκατίσουν τον αριθμό των ομιλητών μίας συγκεκριμένης γλώσσας, προκαλώντας αύξηση της σχετικής δύναμης άλλων γλωσσικών ομάδων, οι οποίες έπειτα επεκτείνονται εις βάρος των άλλων γλωσσών. Ως εκ τούτου, οι αλλαγές στη σχετική δύναμη διαφορετικών ομάδων ομιλητών ευθύνονται για το γεγονός ότι μερικές γλώσσες κερδίζουν ενώ άλλες χάνουν σε σημαντικότητα. Οι ίδιες οι γλώσσες αντιδρούν στις κοινωνικές αλλαγές όπως τα παράσιτα στον ξενιστή τους. Με την επέκταση ή την εξαφάνιση κοινωνικών ομάδων (ξενιστές), οι γλώσσες επίσης επεκτείνονται ή εξαφανίζονται (Mufwene 2001: 192 και εξής). Υπάρχουν πολλοί λόγοι για την ισχύ μιας ειδικής ομάδας. Για παράδειγμα, το στρατιωτικό σθένος, η κατάκτηση και η καταπίεση πρώην ξένων εδαφών, η οικονομική ισχύς μέσω της επέκτασης του εμπορίου, καθώς επίσης η θρησκευτική ή ιδεολογικά κινητοποιημένη επέκταση, συνιστούν τις μείζονες κινητήριες δυνάμεις.

Η γλωσσολογική έρευνα σχετικά με την εξέλιξη των γλωσσών διαμορφώνει τη βάση και το εντευκτήριο σημείο για την κοινωνιολογική ανάλυση. Οι δύο ακόλουθες εξελίξεις είναι ιδιαίτερες σημαντικές για το ερευνητικό μας ερώτημα. Η άνοδος των εθνών-κρατών στην Ευρώπη και η παγκόσμια επέκτασή τους ως τύπος και υπόδειγμα του τρόπου οργάνωσης μίας κοινωνίας είναι δυνατό να κατανοηθούν ως στίξη, η οποία έχει μεταβάλει θεμελιωδώς την ιεραρχία των γλωσσών, έτσι ώστε, από τη μια μεριά, σχεδόν σε όλα τα έθνη-κράτη πυροδοτήθηκε μία διαδικασία γλωσσικής ομογενοποίησης, ενώ από την άλλη μεριά ο γλωσσικός κατακερματισμός μεταξύ των εθνών-κρατών θεσμοποιήθηκε στον βαθμό που διαφορετικά έθνη-κράτη μιλούν διαφορετικές γλώσσες.

Ταυτόχρονα, τα έθνη-κράτη είναι ενσωματωμένα σε μία παγκόσμια κοινωνία, της οποίας η δομή αποδίδει ποικίλες θέσεις ισχύος σε διαφορετικά έθνη-κράτη. Ισχυρά έθνη-κράτη, ή μάλλον εκείνα τα οποία είχαν επιρροή στο παρελθόν έχουν αφήσει σημάδια της δύναμής τους πίσω τους, όπως οι αποικιακές δυνάμεις καθορίζουν τη διεθνή ιεραρχία των γλωσσών, επειδή η θέση τους στην παγκόσμια ηγεμονία απένειμε στις επιμέρους γλώσσες τους ηγεμονική θέση.

Για αμφότερες τις εξελίξεις αληθεύει να πούμε ότι οι κοινωνιακοί θεσμοί προηγούνται και καθορίζουν το γλωσσικό αστερισμό και την ιεραρχία μεταξύ των γλωσσών. Ο αριθμός μεμονωμένων γλωσσών οι οποίες μιλιούνται σε αυτή τη γη, η κυριαρχία ορισμένων γλωσσών και η ασημαντότητα άλλων καθορίζεται αδιαφιλονίκητα από τις δομές εξουσίας και την κοινωνική τάξη των θεσμών, οι οποίοι καθορίζουν την ιεραρχία των γλωσσών με απόλυτη ακρίβεια.

3.1.2 Οικοδόμηση Εθνών-Κρατών και Γλωσσική Τυποποίηση

Όταν οι κοινωνιολόγοι και, οπωσδήποτε, οι απλοί άνθρωποι μιλούν για την κοινωνία, σκέφτονται συνήθως τις κοινωνίες ως έθνη-κράτη, όπως είναι, για παράδειγμα, οι κοινωνίες των Η.Π.Α., της Γκάνας, της Γαλλίας ή του Περού. Ακόμα και σε περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει καν έθνος-κράτος, το πρόβλημα της απουσίας κοινωνίας αντιμετωπίζεται με όρους κατηγοριών του έθνους-κράτους. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα, σχετικά με το οποίο ακούμε στις ειδήσεις σχεδόν καθημερινά, είναι εκείνο των Παλαιστινίων, οι οποίοι πασχίζουν να αποκτήσουν δικό τους έθνος-κράτος. Ακόμα και σε περιοχές περιορισμένης κρατικότητας, όπως στο Αφγανιστάν, η διαδικασία αποσύνθεσης συζητάται με αναφορά στο έθνος-κράτος (πρβλ. Risse & Lehmkuhl 2007). Σύμφωνα με τον John W. Meyer, η παγόσμια κοινωνία αποτελείται από τον δομικό ισομορφισμό διαφορετικών εθνών-κρατών (Meyer et al. 1997). Η κατανόηση των κοινωνιών ως κοινωνίες εθνών-κρατών δεν είναι μια εφεύρεση των κοινωνιολόγων που τυφλώνονται από τον κονστрукτιβισμό, και ως εκ τούτου δεν είναι το αποτέλεσμα ενός μεθοδολογικού εθνικισμού, αλλά έχει πραγματικό, ουσιώδες περιεχόμενο. Η παγκόσμια κοινωνία είναι στην πραγματικότητα διαιρεμένη σε, μεταξύ άλλων, έθνη-κράτη. Προς το παρόν, υπάρχουν 193 διαφορετικά έθνη-κράτη (τα οποία αναγνωρίζονται από τα Ηνωμένα Έθνη) στον κόσμο.

Η ιστορική έρευνα σχετικά με την ανάδυση των εθνών-κρατών είναι τόσο εκτεταμένη ώστε μια επισκόπηση δεν είναι πλέον εφικτή. Η ακόλουθη σύντομη σύνοψη δεν μπορεί να αποτιμήσει δεόντως το σύνολο της ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας που είναι διαθέσιμη, ούτε την πολυμορφία των διαφορετικών οδών προς την υπόσταση του έθνους. Ωστόσο, δεν είναι αυτός ο στόχος μας. Από κοινωνιολογική άποψη, σκοπός μας εδώ είναι να περιγράψουμε ως ιδεότυπο τη γενική σχέση ανάμεσα στην εθνική οικοδόμηση και το γλωσσικό αστερισμό πρωτίστως με αναφορά στα ευρωπαϊκά έθνη-κράτη.

Από ιστορική άποψη, η οργάνωση των κοινωνιών σε έθνη-κράτη αποτελεί σχετικά πρόσφατη εξέλιξη. Η διαδικασία ξεκίνησε κατά τον 18^ο αιώνα και επιταχύνθηκε κατά τη διάρκεια του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα. Ποια είναι τα κεντρικά χαρακτηριστικά ενός έθνους-κράτους; Σύμφωνα με τον κλασικό ορισμό του κράτους από τον Georg Jellinek ("The Three Elements Theory" [Η Θεωρία των Τριών Στοιχείων] πρβλ. Jellinek 1905· Hobsbawm 1996: 516 και εξής), ένα κράτος απαιτεί πολιτική εξουσία στη βάση του να διαθέτει το μονοπώλιο της φυσικής εξουσίας, όπως επίσης και άσκηση της εξουσίας στο εσωτερικό των συνόρων μίας επικράτειας και επί των πολιτών που κατοικούν σε αυτήν την επικράτεια. Σύμφωνα με τον Max Weber το κράτος έχει "Anstaltscharakter" (θεσμικό χαρακτήρα) (Weber 1985: 516 και εξής): Πρώτον, διασφαλίζει και προσδιορίζει τα σύνορα με τη βοήθεια του στρατού και εξασφαλίζει τον έλεγχο πάνω σε όλα τα εισερχόμενα και εξερχόμενα αγαθά και ανθρώπους (με αναφορά στα ακόλουθα, βλέπε κυρίως Rokkan 1999, 2000). Οι μπάρες διοδίων, οι έλεγχοι διαβατηρίων και τα τελωνεία ενσαρκώνουν τις κρατικές συνοριακές πολιτικές. Δεύτερον, η δημιουργία ενός έθνους-κράτους είναι ταυτόχρονη με την εγκατάσταση ενός συστήματος θεσμών περιορισμένων μόνο σε αυτήν την επικράτεια όπως επίσης και με τη

δημιουργία ενός ενοποιημένου συστήματος νόμων και κανονισμών. Αυτό περιλαμβάνει τη δημιουργία μιας διοίκησης εθνικής εμβέλειας, οι διαταγές της οποίας φτάνουν στην πιο απομακρυσμένη γωνιά του έθνους, εννοώντας τη θέσπιση ενός ενοποιημένου ληξιαρχικού συστήματος (γεννήσεις, θάνατοι, κ.λπ.), όπως επίσης και ένα εθνικό νόμισμα και ένα εθνικό νομικό σύστημα, ένα εθνικό φορολογικό σύστημα, τη δημιουργία και συντήρηση ενός συστήματος συγκοινωνιών εθνικής εμβέλειας (δρόμοι και σιδηρόδρομος), και ένα σύστημα σχολείων και πανεπιστημίων εθνικής εμβέλειας. Μια εθνική επικράτεια διαπερνάται και ενοποιείται από αυτούς τους θεσμούς, ενώ οι τοπικές και περιφερειακές ιδιαιτερότητες συνήθως καταπραΰνονται. Σε μεταγενέστερο ιστορικό χρόνο, η κρατική εξουσία επανασυνδέεται με τη βούληση των ανθρώπων που κυβερνά μέσω της εγκαθίδρυσης δημοκρατικών μορφών διακυβέρνησης στο εσωτερικό της εθνικής επικράτειας και μέσω της έλευσης ενός παρεμβατικού κράτους, το οποίο παρεμβαίνει στην εθνική κοινωνία για να εγκαθιδρύσει ευνοϊκές συνθήκες για την αγοραία οικονομία και να διασφαλίσει την κοινωνική ισότητα μέσω του κράτους πρόνοιας (πρβλ. Leibfried & Zürn 2006).

Η ένταξη των ανθρώπων οι οποίοι ζουν εντός της επικράτειας ενός κράτους συμβαίνει παράλληλα με την ανάδυση των εθνικών θεσμών. Οι άνθρωποι γίνονται πολίτες του κράτους τους, τούς επιτρέπεται να καταχωρηθούν στα μητρώα, να εγγραφούν και να διοικηθούν ως πολίτες της χώρας τους. Πρέπει να εκπαιδευθούν (υποχρεωτική σχολική παρακολούθηση), είναι υποχρεωμένοι να υπεραμυνθούν της πατρίδας τους σε καιρό πολέμου, πρέπει να πληρώνουν φόρους και ειδικούς φόρους κατανάλωσης, σε αντάλλαγμα των οποίων απολαμβάνουν την προστασία του κράτους και την ελευθερία κυκλοφορίας εντός των συνόρων του. Πάνω απ' όλα, εάν πρόκειται για δημοκρατικό κράτος, έχουν το δικαίωμα να εκλέγουν την κυβέρνησή τους και μπορούν να αξιώσουν προνόμια κοινωνικής πρόνοιας από τη (και μόνο απ' αυτήν) χώρα τους.

Η μοναδική φύση του έθνους-κράτους συνίσταται στο γεγονός ότι οι διαφορετικές διαστάσεις του νεωτερικού κράτους αλληλοκαλύπτονται στο εθνικό επίπεδο (Leibfried & Zürn 2007: 10). Η εναρμόνιση επικράτειας, πληθυσμού και κρατικής υπόστασης στις προαναφερθείσες διαστάσεις αποτελεί, συνεπώς, το συστατικό χαρακτηριστικό της δημιουργίας των εθνών-κρατών (Held 1995· Zürn 1998). Από αυτήν την άποψη, η περιγραφή των εθνών-κρατών ως κοινωνιών κοντέινερ, που περιλαμβάνουν μια αύξηση στην αλληλεπίδραση, είναι σωστή (Taylor 1994· Beck 1997).

Ωστόσο, τα έθνη-κράτη δεν διέπονται μόνο από ειδικά θεσμικά χαρακτηριστικά, τα έθνη-κράτη χαρακτηρίζονται επίσης από έναν νέο τύπο αίσθησης της κοινότητας, από ένα ειδικό αίσθημα ή αίσθηση του ανήκειν που νοιώθουν οι πολίτες του. Το έθνος αναδεικνύεται σε κυρίαρχο αντικείμενο ταύτισης για τους πολίτες του και ανταγωνίζεται εναλλακτικά αντικείμενα ταύτισης, όπως η θρησκεία, η περιοχή, η εθνοτικότητα, ή η κοινωνική τάξη (Anderson 1991).

Ιστορικά και αναλυτικά, είναι δυνατό να διακριθούν δύο συνδυασμοί κράτους και έθνους. Στην πρώτη περίπτωση, η διαδικασία της οικοδόμησης ενός

κράτους λαμβάνει χώρα πρώτη, και το έθνος έπεται. Ο Charles Tilly περιγράφει αυτό το γεγονός ως “κρατικά καθοδηγούμενο εθνικισμό”. Στη δεύτερη περίπτωση, ένα εθνικό κοινωνικό κίνημα προηγείται της διαδικασίας κρατικής οικοδόμησης. Ο Tilly περιγράφει αυτήν τη διαδικασία ως διαδικασία «αναζήτησης κράτους». Η έλευση ενός κράτους μπορεί να έπεται της απόσχισης μιας επικράτειας από μια μεγαλύτερη ή μέσω της συγχώνευσης αρκετών επικρατειών σε ένα νέο έθνος-κράτος (πρβλ. Tilly 1994: 133 και εξής).

Η σημασία ορισμένων γνωρισμάτων για τη συλλογική ταυτότητα ενός συγκεκριμένου έθνους-κράτους και το κύρος που αποδίδεται σε ένα γνώρισμα υπέρ κάποιου άλλου ποικίλει αξιοσημείωτα μεταξύ των εθνών-κρατών (Weber 1985: 242 και εξής, 528 και εξής· Hobsbawm 1990). Πολλά έθνη-κράτη τοποθετούν τα θεσμικά χαρακτηριστικά στο επίκεντρο της αίσθησής τους περί ταυτότητας. Τα δικαιώματα που απορρέουν από την ιδιότητα του πολίτη, οι αξίες του συντάγματος, μετατρέπονται στα στοιχεία, που περιγράφονται ως τα ειδικά χαρακτηριστικά του έθνους, για το οποίο είναι κανείς περήφανος (κρατικό έθνος). Κατά κανόνα, αντιμετωπίζουμε εδώ έθνη-κράτη, στα οποία το κράτος και ο μηχανισμός εξουσίας έχουν ήδη εγκαθιδρυθεί πριν ξεκινήσει η διαδικασία εθνικής οικοδόμησης (πρβλ. εδώ Hroch 2005). Τυπικοί αντιπρόσωποι του κρατικού έθνους είναι οι ΗΠΑ και η Γαλλία κατά το τέλος του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Άλλα έθνη-κράτη εμφανίζονται μία κοινή καταγωγή, μία κοινή θρησκεία ή κοινές πολιτισμικές αξίες στο επίκεντρο των προσωπικών τους αφηγήσεων (πολιτισμικό έθνος). Πολύ συχνά αυτά είναι έθνη, τα οποία δεν έχουν ακόμη αναπτύξει κράτος, και στα οποία η διαδικασία δημιουργίας κράτους έπεται της διαδικασίας εθνικής οικοδόμησης.²⁶ Η Γερμανία και η Ιταλία παραπέμπονται συχνά ως οι ιδεότυποι ενός πολιτισμικού έθνους. Εν τούτοις, είναι εξίσου αληθές ότι τα αποκαλούμενα κρατικά έθνη αναζητούν να καθιερώσουν έναν αριθμό πολιτισμικών στοιχείων προκειμένου να δημιουργήσουν την ταυτότητά τους. Οι ΗΠΑ, για παράδειγμα, βλέπουν τον εαυτό τους ως έθνος στο εσωτερικό της Προτεσταντικής παράδοσης· οι Αμερικανοί γιορτάζουν την ίδια τους την ιστορία εκτεταμένα ως σύμβολο εθνικής ενότητας, καθώς επίσης και αναφερόμενοι στην αγγλική γλώσσα ως ένα από τα κεντρικά γνωρίσματα της ταυτότητάς τους (πρβλ. για πολλούς άλλους Huntington 2004).

Δραματικές συνέπειες για τη γλωσσική τάξη είναι δεμένες με την ανάδυση και την επέκταση των εθνών-κρατών ως κυρίαρχη μορφή κοινωνίας και κοινότητας. Πρακτικά, σε όλα τα ευρωπαϊκά έθνη-κράτη, αλλά όχι μόνο σ’

²⁶ Η ιστορική έρευνα έχει δείξει ότι σύμφωνα με το κάθε έθνος-κράτος και τον κάθε ιστορικό σχηματισμό χρησιμοποιούνταν αξιοσημείωτα διαφορετικοί σηματοδότες ταυτότητας, έτσι ώστε πιθανές γενικεύσεις πρέπει να αντιμετωπιστούν με προσοχή (βλέπε Hobsbawm 1990 για τα ακόλουθα). Σε πολλές χώρες η εθνοτικότητα παίζει σημαντικό ρόλο ως σηματοδότης ταυτότητας (Κίνα, Ιαπωνία και Κορέα), σε άλλες πολύ μικρό. Στην Πολωνία και την Ιρλανδία η Καθολική θρησκεία αποτελεί σημαντικό κριτήριο για την εθνική ταυτότητα, όχι, ωστόσο, στη Γαλλία. Υπάρχουν πολλές χώρες οι οποίες αντιμετωπίζουν τη μακρά (εν μέρει, προϊόν επιπόνησης) ιστορία ως κριτήριο για την ταυτότητά τους, ενώ από την άλλη υπάρχουν εξίσου πολλές εθνότητες οι οποίες έχουν μακρά ιστορία, όπως οι Ινδιάνοι Μαπούτσε και Αϊμάρα, που δεν τη χρησιμοποιούν ως κριτήριο για την κατασκευή της ταυτότητάς τους. Τέλος, σε πολλά έθνη-κράτη, μία κοινή γλώσσα αξιώνει τον ρόλο του προσδιορισμού του έθνους, όχι, ωστόσο, στην Ελβετία, το Βέλγιο ή τον Καναδά.

αυτά, μία γλωσσική ομοιογένεια καθιερώνεται όταν μια γλώσσα διακρίνεται ως η υποχρεωτική εθνική και επίσημη γλώσσα. Άλλες γλώσσες, διάλεκτοι ή οι γλώσσες των μεταναστών οι οποίες έχουν υπάρξει μέχρι τότε περιθωριοποιούνται και συχνά καταστέλλονται με δριμύτητα (πρβλ. την περιεκτική μελέτη του Kamusella 2009 σχετικά με την ανάπτυξη της Κεντρικής Ευρώπης).²⁷

Αρκετά από τα μικρότερα ευρωπαϊκά κράτη, για παράδειγμα το Βέλγιο και η Ελβετία, αποτελούν εξαιρέσεις στον γενικό κανόνα, από τη στιγμή που σε αυτές τις περιπτώσεις οι εσωτερικές γλωσσικές διασπάσεις θεσμοποιήθηκαν, πράγμα το οποίο έχει οδηγήσει σε ένα ομοσπονδιακό σύστημα θεσμών (Rokkan 1999· Rokkan & Urwin 1983). Παρά την κρατική ενότητα, οι εσωτερικές γλωσσικές διασπάσεις αμοιτέρων των χωρών προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη συμπεριφορά των πολιτών τους, όπως έχουν δει από το παράδειγμα της Ελβετίας στο κεφάλαιο 2. Σε αυτήν την περίπτωση, στο εσωτερικό μιας και της αυτής χώρας, οι δυνατότητες αμοιβαίας κατανόησης είναι περιορισμένες. Για το Βέλγιο, το οποίο συμμετείχε στην έρευνα ερωτηματολογίου του Ευρωβαρόμετρου πάνω στην οποία βασίζεται η εμπειρική μας ανάλυση στο κεφάλαιο 4, αποδείχθηκε η ακόλουθη κατανομή. Από εκείνους οι οποίοι μιλάνε φλαμανδικά ως μητρική τους γλώσσα, 70% μιλούν επίσης γαλλικά, αν και μόνο 27% των Βαλλωνών μιλούν φλαμανδικά (δικές μας εκτιμήσεις), το οποίο σημαίνει ότι 73% των Βαλλωνών δεν μπορούν να επικοινωνήσουν με τους Φλαμανδούς στη μητρική τους γλώσσα.

Στην Ελβετία, πέρα από τα ραιτορομανικά, τα οποία μιλούνται από πολύ λίγους ανθρώπους, υπάρχουν τρεις ακόμα γλώσσες. Ο Iwar Werlen (2008) αναφέρει την ακόλουθη κατανομή. Από εκείνους οι οποίοι μιλούν γερμανικά ως μητρική τους γλώσσα, 71% μιλούν γαλλικά και 32% ιταλικά. Από εκείνους που μιλούν ιταλικά ως μητρική τους γλώσσα, 74% μιλούν γαλλικά και 65% γερμανικά. Εάν οι Ελβετοί ή οι Βέλγοι θέλουν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους συχνά πρέπει να καταφύγουν στη γλώσσα την οποία μιλά η πλειοψηφία τους συχνότερα, χωρίς όμως να αποτελεί εθνική τους γλώσσα, ήτοι τα αγγλικά.²⁸

Ο λόγος για τον οποίο, στις περισσότερες περιπτώσεις, η διαδικασία οικοδόμησης έθνους-κράτους συμβάδισε με τη διαδικασία καθιέρωσης μίας μόνης επίσημης γλώσσας μπορεί να αναχθεί στις δύο κεντρικές λειτουργίες της γλώσσας: στην κοινωνία της (α) και στη λειτουργία της περί κοινοτικής οικοδόμησης (β).

(α) Η δημιουργία ενός εθνικού συστήματος θεσμών, η διείσδυση των θεσμών αυτών στην κοινωνία και η ενσωμάτωση των πολιτών σε αυτήν τη διαδικασία γίνονται πολύ ευκολότερες, εάν οι άνθρωποι που ζουν στην επικράτεια μιλούν

²⁷ Στο εξής, ο όρος «επίσημη γλώσσα» δεν κατανοείται ως ρητά προσδιορισμένη στο σύνταγμα επίσημη γλώσσα. Αυτό δεν ισχύει ούτε για το Ηνωμένο Βασίλειο ούτε για τις Η.Π.Α. Είναι μόνο στα συντάγματα ορισμένων ομοσπονδιακών πολιτειών των Η.Π.Α. που τα αγγλικά εκπεφρασμένα δηλώνονται ως η επίσημη γλώσσα στις Η.Π.Α.

²⁸ Για παράδειγμα, περισσότεροι Βαλλωνοί μιλούν αγγλικά, απ' ό,τι φλαμανδικά. Στην πορεία του χρόνου ο αριθμός Βαλλωνών οι οποίοι μιλούν φλαμανδικά έχει παρακμάσει, τουναντίον, ο αριθμός εκείνων οι οποίοι μιλούν αγγλικά έχει αυξηθεί. Η επικοινωνία μεταξύ Βαλλωνών και Φλαμανδών μέσω μιας τρίτης, ξένης, γλώσσας γίνεται αυξανόμενα πιθανή.

την ίδια γλώσσα. Η επιδίωξη γλωσσικής ομοιογένειας είχε τις ρίζες της στον Απολυταρχισμό (Hroch 2005: 62 και εξής), καθώς η γραφειοκρατία, η νομοθεσία, και όλοι οι κανονισμοί μπορούν πολύ πιο εύκολα να επιβληθούν όταν οι άνθρωποι οι οποίοι υπόκεινται σε αυτούς μιλούν την ίδια γλώσσα. Η διαδικασία γλωσσικής ομογενοποίησης συνεχίστηκε με την έλευση των εθνών-κρατών. Ένα σχολικό και πανεπιστημιακό σύστημα μπορεί πιο εύκολα να θεσπιστεί όταν η γλώσσα διδασκαλίας είναι η ίδια. Τα συστήματα συγκοινωνίας μπορούν καλύτερα να συντονιστούν όταν ο συντονισμός μπορεί να παραπέμπει σε ένα ενοποιημένο σύστημα συμβόλων, και η συμπερίληψη των πολιτών στη δημοκρατική διαδικασία επιτυγχάνεται ευκολότερα με τη μονογλωσσία. Η τεράστια μείωση των εξόδων συναλλαγής, η οποία συμβαδίζει με τη μονογλωσσία, αποτελεί τον σημαντικότερο λόγο για την οιονεί καθολική σύμπτωση των διαδικασιών οικοδόμησης εθνών-κρατών με την προσπάθεια καθορισμού, τυποποίησης και επιβολής μίας γλώσσας (Hobsbawm 1996: 88). Για να το θέσουμε αλλιώς, στις χώρες, όπου η ανάδυση ενός κράτους και η κοινωνική ολοκλήρωση ήταν πολύ προηγμένες, η πίεση προς επίτευξη γλωσσικής ομοιογένειας ήταν πολύ μεγάλη, σε αντίθεση με τις χώρες, οι οποίες ήταν λιγότερο κοινωνικά ολοκληρωμένες, όπου το επίπεδο γλωσσικού κατακερματισμού ήταν υψηλότερο. Ο Miroslav Hroch (2005: 65 και εξής) έχει χρησιμοποιήσει αυτό το επιχείρημα σε μια προσπάθεια να εξηγήσει γιατί οι δυτικές κοινωνίες ήταν περισσότερο γλωσσικά ομογενοποιημένες, απ' ό,τι εκείνες της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας.

(β) Ταυτόχρονα, και σε εναλλασσόμενο βαθμό στα διαφορετικά έθνη-κράτη, η γλώσσα που ανακηρύχθηκε εθνική γλώσσα, κατέστη σηματοδότης της εθνικής ταυτότητας. Στο κεφάλαιο 2, έχω ήδη καταδείξει, αναφερόμενος στην κοινωνικο-ψυχολογική βιβλιογραφία, ότι η γλώσσα είναι ιδιαίτερος κατάλληλη για την ανάπτυξη μιας συλλογικής ταυτότητας. Στην πραγματικότητα, πολλά έθνη-κράτη προσδιορίζουν την ταυτότητά τους, αν και όχι μόνον έτσι, μέσω της εθνικής τους γλώσσας. Με αυτόν το σκοπό, δημιουργούν γενικά θεσμούς οι οποίοι τυποποιούν και φρουρούν τη γλωσσική χρήση, επιβάλλοντας υποχρεωτικά λεξικά και βιβλία γραμματικής. Μύθοι σχετικά με την καταγωγή της γλώσσας “εφευρίσκονται”, η ιστορία της γλώσσας αγιοποιείται και οι ειδικές της ποιότητες εξαίρονται. Επιπλέον, μια εθνική λογοτεχνία γραμμένη σε αυτήν τη γλώσσα θεωρείται ως κάτι ιδιαίτερο. Όπως η ιστορική έρευνα έχει καταδείξει λεπτομερώς, πολλές από τις διαδικασίες στα διάφορα έθνη-κράτη της Ευρώπης έχουν αναπτυχθεί κατ'αυτόν τον τρόπο. Η συγχώνευση της εθνικής ταυτότητας εκφράζεται επίσης στα ονόματα πολλών εθνών-κρατών (Αγγλία/αγγλικά, Γερμανία/γερμανικά, Γαλλία/γαλλικά, και Ισπανία/ισπανικά). Σε αυτές τις περιπτώσεις, η νομενκλατούρα αυτή υποδεικνύει το γεγονός ότι η γλώσσα αποτελεί κεντρικό διακριτικό γνώρισμα στον προσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας.

Η Ευρώπη είναι η ήπειρος, απ' όπου όχι μόνο ξεκίνησε η ανάπτυξη των εθνών-κρατών, αλλά εκεί όπου αναπτύχθηκαν επίσης στον υψηλότερο βαθμό. Αυτό φαίνεται στη δομή των γλωσσών. Σήμερα, η Ευρώπη αποτελεί τη μεγαλύτερη περιοχή στον κόσμο με τον μικρότερο αριθμό περιφερειακών γλωσσών (πρβλ. τα δεδομένα στο Haarmann 2006: 326 και εξής). Το χρονικό διάστημα και η ταχύτητα ολοκλήρωσης της διαδικασίας ομογενοποίησης

ποικίλλει σημαντικά από χώρα σε χώρα. Δυστυχώς, είναι αρκετά δύσκολο να αποκτήσουμε σαφή εμπειρική πληροφόρηση σχετικά με τη διαδικασία γλωσσικής αλλαγής.²⁹ Θα μου ήθελα, ωστόσο, να αναφέρω τουλάχιστον ένα παράδειγμα από την εκτεταμένη βιβλιογραφία, ακόμη κι αν δεν είναι δυνατό να εξάγω συμπεράσματα για άλλες χώρες από την εν λόγω περίπτωση. Η γλωσσική αλλαγή έχει διερευνηθεί σχετικά καλά στη Γαλλία.

Η συστηματοποίηση που χρησιμοποιείται από τον Dennis Ager (1996) για την περιγραφή της άνοδου μιας επίσημης γλώσσας, την οποία εφήρμοσε στις εξελίξεις στη Γαλλία και την Αγγλία, είναι χρήσιμη. Ο Ager διακρίνει τέσσερις διαφορετικές φάσεις, «Επιλογή, Κωδικοποίηση, Ελαστικότητα και Αποδοχή» (Ager 1996: 29-39, 1997).

Το πρώτο βήμα είναι η επιλογή μιας γλώσσας ως τυπική γλώσσα μέσα από τον αριθμό γλωσσών που ομιλούνται σε μια επικράτεια. Στη Γαλλία είναι η διάλεκτος της Ιλ-ντε-Φρανς [Νήσου της Γαλλίας], τα φράγκικα (Francien). Οι λόγοι για την άνοδο αυτής και όχι μιας άλλης γλώσσας είναι πολλοί, αλλά όλοι τους σχετίζονται με παράγοντες κοινωνικής ισχύος. Υπό τους Καπέτους, το Παρίσι και η Νήσος της Γαλλίας σταδιακά αναδείχθηκαν στο πολιτικό κέντρο της Γαλλίας. Ήταν πυκνοκατοικημένο και πλούσιο, και επιπροσθέτως το Παρίσι ήταν το πολιτισμικό κέντρο, με τη βασιλική αυλή να δρα ως πόλος έλξης λογίων προσωπικοτήτων, και τη Σορβώννη ως κέντρο μάθησης. Στις αγροτικές περιοχές της Γαλλίας, οι περιφερειακές γλώσσες και διάλεκτοι εξακολουθούσαν να ομιλούνται. Οι περιφερειακές ελίτ, ωστόσο, συχνά υιοθετούσαν την ευυπόληπτη διάλεκτο της Νήσου της Γαλλίας και λειτουργούσαν ως μεσάζοντες. Το δεύτερο βήμα στην καθιέρωση μιας τυπικής γλώσσας συνίσταται στην κωδικοποίηση της επιλεγμένης γλώσσας. Η κωδικοποίηση της γαλλικής γλώσσας είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την ίδρυση της Γαλλικής Ακαδημίας, το έτος 1634. Η βασική της λειτουργία ήταν η κωδικοποίηση και η περιφρούρηση της γαλλικής γλώσσας μέσω της δημοσίευσης λεξικών και βιβλίων γραμματικής. Το τρίτο βήμα στην καθιέρωση μιας επίσημης γλώσσας ο Ager το αποκαλεί “Ελαστικότητα”. Αυτό σημαίνει την προσαρμοστικότητα της γλώσσας σε νέες (τεχνολογικές) εξελίξεις και τις αλλαγές στα λεξικά και την γραμματική. Τέλος, το τέταρτο βήμα συνίσταται στην επέκταση και άνοδο της τυπικής γλώσσας εις βάρος άλλων ομιλούμενων γλωσσών. Η ολοκληρωμένη άνοδος της τυπικής γλώσσας συμβαίνει στη Γαλλία κατά την περίοδο μεταξύ της Γαλλικής Επανάστασης και των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Ο Ager παραπέμπει σε διάφορες πηγές και συμπεραίνει ότι το μέρος του πληθυσμού που δεν μιλούσε γαλλικά στη Γαλλία ήταν σαράντα έξι τοις εκατό το 1764, το οποίο πέφτει σε ένα είκοσι πέντε τοις εκατό το 1863 και εξαφανίζεται σχεδόν ολοσχερώς κατά το πρώτο τρίτο του 20^{ου} αιώνα (Ager 1996: 37).³⁰

²⁹ Υπάρχουν δύο αιτίες γι’ αυτό: πρώτον, οι πηγές για πρώιμες περιόδους είναι πολύ χειρότερες, απ’ ό,τι για τη σημερινή περίοδο· δεύτερον, υπάρχουν διαφορετικοί ορισμοί σχετικά με τον προσδιορισμό μιας διαφορετικής γλώσσας. Για παράδειγμα, όταν διάφοροι συγγραφείς βεβαιώνουν ότι σε μία χώρα μια συγκεκριμένη στιγμή μόνο ένα ποσοστό του πληθυσμού μιλούσε τη γλώσσα της ελίτ, δεν είναι συχνά ξεκάθαρο εάν ο πληθυσμός μιλούσε διαφορετική γλώσσα από την ελίτ ή απλώς μία διάλεκτο. Εάν ισχύει το τελευταίο, τότε η επικοινωνία μεταξύ της ελίτ και των μαζών θα ήταν εφικτή.

³⁰ Τα στοιχεία που παρουσιάζει ο Ager παρεκκλίνουν κάπως από τις εκτιμήσεις του Eugen Weber. Αυτός εικάζει πως κατά την έναρξη της Τρίτης Γαλλικής Δημοκρατίας (1871) το μισό

Μία από τις βασικές αιτίες για την ανάδειξη των γαλλικών σε πολιτικό πρόγραμμα κατά τη Γαλλική Επανάσταση, εναπόκειται στις πολιτικές ιδέες της ίδιας της Γαλλικής Επανάστασης. Πλάι στην εσκεμμένη δημιουργία μιας εθνικής συνείδησης, επικράτησε η ιδέα ότι ο πολιτικός διαφωτισμός και η συμμετοχή ολόκληρου του πληθυσμού ήταν μόνο εφικτοί όταν ο καθένας μιλούσε την ίδια γλώσσα. Η πραγμάτωση του προγράμματος για την εκπαίδευση των Γάλλων πολιτών σε μια μοναδική γλώσσα ακολούθησε την εγκαθίδρυση ενός υποχρεωτικού σχολικού συστήματος. Ενώ το σχολικό σύστημα υπό το Παλαιό Καθεστώς [*Ancien Régime*] ήταν ως επί το πλείστον στα χέρια της εκκλησίας και διεξαγόταν στις περιφερειακές γλώσσες, στη Δημοκρατία έγινε κρατική υπόθεση. Γαλλόφωνοι δάσκαλοι στάλθηκαν στις επαρχίες προκειμένου να διδάξουν την επίσημη γλώσσα (Grillo 1989· πρβλ. επίσης Oakes 2001: 53-64).

Η άλλη όψη του νομίσματος της ομογενοποίησης του έθνους-κράτους είναι η περιθωριοποίηση και καταπίεση των μειονοτικών γλωσσών. Αυτές απαγορεύονται στην ιδιωτική σφαίρα της ζωής· δεν υπάρχει θεσμοποίηση μέσω τυποποίησης μέσω λεξικών, περιφρούρησης της γλώσσας, σχολικής διδασκαλίας του πληθυσμού στις μειονοτικές γλώσσες, χρήση ως επίσημη μορφή επικοινωνίας, κ.λπ. Η ιστορία, επιπλέον, βρίθει παραδειγμάτων τα οποία καταδεικνύουν με πόση σφοδρότητα και βαναυσότητα καταπιέστηκαν οι μειονοτικές γλώσσες προκειμένου να καθιερωθεί η αρχή της μίας γλώσσας. Λόγω της διαίρεσης της Πολωνίας, κατά το τέλος του 18^{ου} αιώνα, για παράδειγμα, 1.5 εκατομμύριο Πολωνοί προσαρτήθηκαν στην Πρωσσία. Αρχικά, η Πρωσσία προσπάθησε να τους ενσωματώσει ειρηνικά, παραχωρώντας τους μεγαλεπήβολα δικαιώματα (δίγλωσσα διατάγματα, πολωνική ισότητα ως επίσημη και νομική γλώσσα, πολωνικά σχολεία). Η πολιτική αυτή άλλαξε μετά την ίδρυση του Γερμανικού Ράιχ το 1871, από τον Otto von Bismarck. Μεταξύ των μέτρων γλωσσικής πολιτικής, ήταν η γερμανοποίηση πολωνικών ονομάτων, η μεταφορά Πολωνών δασκάλων, η απαγόρευση των πολωνικών ως σχολικό αντικείμενο καθώς επίσης και των πολωνικών εφημερίδων, και η ύστατη κατάργηση των πολωνικών ως επίσημη και νομική γλώσσα. Τοιουτοτρόπως, η γλωσσική πολιτική έγινε “τόσο πιο καταπιεστική, όσο πιο φανερά αναπτυσσόταν ο γερμανικός εθνικισμός” (Puschmann 1996: 20).

Μετά το 1922, οι Νότιοι Τυrolέζοι στην Ιταλία δεν αντιμετωπίστηκαν πολύ καλύτερα, υπό την άνοδο των Φασιστών στην εξουσία. Στο Νότιο Τυρόλ, τα ιταλικά εισήχθησαν ως η επίσημη γλώσσα, τα γερμανικά απαγορεύτηκαν ως γλώσσα διδασκαλίας, τοπωνύμια και μερικές φορές οικογενειακά ονόματα εξιταλίστηκαν, επιβλήθηκε επανεγκατάσταση Ιταλών (Puschmann 1996: 22).

Σε άλλες ηπείρους, είναι δυνατό να βρεθούν πολλά παραδείγματα τα οποία καταδεικνύουν τη σύνδεση μεταξύ της εθνικής οικοδόμησης και της

του γαλλικού πληθυσμού δεν μιλούσε καθόλου γαλλικά ή, εάν μιλούσε, αυτό συνέβαινε μόνο σε περιορισμένο βαθμό (πρβλ. Weber 1976: 70 και εξής). Ωστόσο, σε σύγκριση με την Ιταλία, το ποσοστό αυτό ήταν υψηλό. Ο Eric Hobsbawm (1996: 88) αναφέρει ότι κατά τη στιγμή ενοποίησης της Ιταλίας στα 1860 μόνο γύρω στο 2.5% των Ιταλών μιλούσε ιταλικά σε καθημερινή βάση.

καταπίεσης μειονοτήτων και των γλωσσών τους.³¹ Η Ταϊβάν, για παράδειγμα, η οποία ανήκε στην Κίνα, αποσκήρτησε προς την Ιαπωνία μετά την κινεζική ήττα κατά τον σινο-ιαπωνικό πόλεμο. Η ιαπωνική κυβέρνηση έπειτα εισήγαγε τα ιαπωνικά ως την επίσημη γλώσσα και κατέστειλε σφοδρά τα κινέζικα. Αυτή η πολιτική ήταν επιτυχημένη, διότι όταν η Ταϊβάν επιστράφηκε στην Κίνα το 1945, σαράντα ένα τοις εκατό του πληθυσμού μιλούσε ιαπωνικά. Μετά το 1945, τα κινέζικα επανεισήχθησαν ως η επίσημη γλώσσα και η πλάστιγγα έγγειρε προς την άλλη κατεύθυνση (πρβλ. Chen 1999: 30 και εξής).

Τα παραδείγματα σχετικά με την καταπίεση των γλωσσικών μειονοτήτων χάριν της δημιουργίας εθνικής ταυτότητας εκτείνονται στο παρόν και επηρεάζουν την Ευρώπη, όπως καταδεικνύει η σύγκρουση γύρω από τα γλωσσικά δικαιώματα των Κούρδων στην Τουρκία. Η ανάδυση του τουρκικού εθνικισμού με τον Κεμαλισμό αποτέλεσε το πιο σημαντικό θεμέλιο για το νέο κράτος που ιδρύθηκε κατά τη δεκαετία του 1920. Ευθύς εξαρχής, η μία μοναδική τουρκική γλώσσα αποτέλεσε το κεντρικό στοιχείο της διαμόρφωσης ταυτότητας. Η ιδιαίτερη φύση των τουρκικών νομιμοποιήθηκε από την αποκαλούμενη ηλιακή γλωσσική θεωρία. Επιχειρήθηκε να αποδειχθεί ότι τα τουρκικά ήταν η «μητέρα γλώσσα», απ' όπου εκπήγασαν όλες οι άλλες γλώσσες (πρβλ. Laut 2000). Αυτή η φανερά άτοπη θεωρία διδασκόταν στα πανεπιστήμια. Η διαμόρφωση των τουρκικών σε εθνική γλώσσα συνεπάγετο αντιστρόφως την απονομιμοποίηση και καταπίεση των υπαρχουσών μειονοτικών γλωσσών. Η μαζική απόπειρα του τουρκικού κράτους να ενσωματώσει τους Κούρδους στην τουρκική κοινωνία πήγε χέρι-χέρι με την καταπίεση της κουρδικής γλώσσας. Η επίσημη χρήση της κουρδικής γλώσσας απαγορεύτηκε για πολύ καιρό και τα τουρκικά ήταν η μόνη γλώσσα που επιτρεπόταν. Τα κουρδικά επώνυμα και τοπωνύμια αντικαταστάθηκαν από τουρκικά. Οι επανεγκαταστάσεις, περιλαμβανομένης της απέλασης Κούρδων και της επανεγκατάστασης Τούρκων, αποσκοπούσαν στην καταστροφή της σύνδεσης γλώσσας και εδαφικής επικράτειας. Μόλις πρόσφατα, υπό την πίεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για την τουρκική είσοδο στην Ε.Ε., άλλαξε αυτή η κατάσταση. Οι πολιτισμικές ελευθερίες της κουρδικής μειονότητας έχουν κάπως ενδυναμωθεί επιτρέποντας κάποια χρήση της κουρδικής γλώσσας, κουρδικά μαθήματα σε ιδιωτικά σχολεία και κουρδικό ραδιόφωνο και τηλεοπτικά κανάλια, αν και τα τελευταία είναι πολύ περιορισμένα και διαθέτουν μόνο περιορισμένο χρόνο εκπομπής.

Ο θεσμοποιημένος γλωσσικός σχηματισμός που απαντάται σήμερα στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αποτέλεσμα αυτής της εν συντομία σκιαγραφείσας διαδικασίας οικοδόμησης ταυτότητας και οργάνωσης της κοινωνίας σε έθνος-κράτος. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί συνονθύλευμα είκοσι επτά κρατών, τα οποία έχουν όλα περάσει από αυτή τη διαδικασία. Τα αποτελέσματα έχουν ως εξής:

³¹ Πρβλ., για παράδειγμα, την ανάλυση της σύνδεσης μεταξύ εθνικής οικοδόμησης και γλωσσικής ομογενοποίησης στις τέσσερις αμερικανικές χώρες: Αργεντινή, Βραζιλία, Παραγουάη και Ουρουγουάη, από τον Rainer Enrique Hamel (2003).

- Σε δεκαοκτώ από τις είκοσι επτά χώρες της Ε.Ε., αναγνωρίζεται μόνο μία επίσημη γλώσσα.
- Σε άλλες έξι χώρες μόνο μία επίσημη γλώσσα επιτρέπεται για ολόκληρη την επικράτεια, σε συγκεκριμένες μικρές περιφέρειες, ωστόσο, επιτρέπεται μία δεύτερη επίσημη γλώσσα. Αυτές οι χώρες είναι: η Αυστρία, η Ισπανία, η Ιταλία, η Φινλανδία, η Σλοβακία, και η Ολλανδία.
- Η τρίτη ομάδα αποτελείται από λίγες χώρες, οι οποίες έχουν όλες επιτρέψει τη χρήση δύο ή περισσότερων επίσημων γλωσσών. Το Λουξεμβούργο, το Βέλγιο, και η Μάλτα ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία.

Κατά συνέπεια, τα είκοσι επτά έθνη-κράτη κοντέινερ της Ε.Ε., καθένα εκ των οποίων χαρακτηρίζεται από ένα ειδικό θεσμικό καθεστώς, έχουν στην περισσότερες περιπτώσεις μία μοναδική γλώσσα. Τα σύνορα της θεσμικής τάξης των εθνών-κρατών είναι συνήθως πανομοιότυπα με εκείνα μίας διακριτής γλώσσας, κάτι το οποίο, συνολικά, προσδίδει στην ευρωπαϊκή γλωσσική τάξη μία πολύ ιδιαίτερη σταθερότητα.

Το έθνος-κράτος ως η κυρίαρχη μορφή κοινωνιακής οργάνωσης κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα χαρακτηρίζει, γενικά, όχι μόνο την άνοδο μίας μοναδικής γλώσσας, που να ομιλείται από όλους, και την περιθωριοποίηση και καταπίεση των μειονοτικών γλωσσών, αλλά επίσης τη σχέση απέναντι στις γλώσσες των μεταναστών. Ενώ η εθνική γλώσσα και οι μειονοτικές γλώσσες διαμορφώνουν δύο όψεις του ίδιου νομίσματος στο πλαίσιο ενός έθνους-κράτους, οι μετανάστες και οι γλώσσες τους παραμελούνται, στο πλαίσιο αυτής της διπολικής κωδικοποίησης. Υπάρχουν, για παράδειγμα, περισσότεροι κάτοικοι ομιλούντες τουρκικά στις χώρες της Ε.Ε., απ' ό,τι υπάρχουν πολίτες που να μιλούν λουξεμβουργιανά, μαλτέζικα, δανέζικα ή λετονικά (πρβλ. Nic Craith 2008: 57 και εξής), ωστόσο τα τουρκικά δεν απολαμβάνουν καμία επίσημη αναγνώριση, ούτε στα επιμέρους έθνη-κράτη ούτε στο ευρωπαϊκό επίπεδο.

3.1.3 Παγκόσμια κοινωνία και Ηγεμονία των Αγγλικών

Τα έθνη-κράτη διαθέτουν διαφορετικά επίπεδα σημασίας εντός του πλαισίου της παγκόσμιας κοινωνίας. Αναλόγως του μεγέθους, του στρατού, της οικονομικής και πολιτικής ισχύος, ορισμένα καταλαμβάνουν ηγεμονική θέση, ενώ άλλα εκτοπίζονται στην περιφέρεια. Η θέση ισχύος των διαφορετικών εθνών-κρατών φέρει άμεση επίδραση στη θέση ισχύος των γλωσσών τους στην διεθνή τάξη. Από τη στιγμή που η αντικατάσταση ενός θεσμοποιημένου γλωσσικού σχηματισμού συνεπάγεται τεράστιες δυσκολίες και έξοδα συναλλαγής, τόσο η παρούσα διακρατική κατανομή ισχύος, όσο και εκείνη του παρελθόντος, αποκτούν ιδιαίτερη σημασία.

Η ιστορία επισκιάζει επιβλητικά τις επικρατούσες σχέσεις μεταξύ γλωσσών. Μεταξύ άλλων, αυτό εξηγεί γιατί η αποικιακή περίοδος και η κατανομή ισχύος μεταξύ των χωρών κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου επηρεάζει τη διάταξη των γλωσσών σήμερα. Η αποικιακή περίοδος, με την ευρεία έννοια, άρχισε με την κατάκτηση της Πορτογαλίας και της Ισπανίας, στη διάρκεια της εποχής της Καστίλης κατά τις αρχές του 15^{ου} αιώνα, και τελείωσε με το πέρας του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Το γεγονός ότι τα ισπανικά³² και τα πορτογαλικά³³ αποτελούν ακόμη τις επίσημες γλώσσες πολλών χωρών εκπορεύεται από τις απαρχές της ευρωπαϊκής κατάκτησης. Η Γαλλία έπρεπε να εκχωρήσει όλες τις αποικίες της στη Βόρεια Αμερική, και την Ινδία στη Βρετανία, μετά την ήττα της στον Επταετή Πόλεμο (1763). Κατά συνέπεια, οι αποικιακές δραστηριότητες της Γαλλίας εκτυλίχθηκαν, ως επί το πλείστον, στην Αφρική και την Ασία. Πολλές από τις πρώην αποικίες της Γαλλίας έχουν διατηρήσει τα γαλλικά ως επίσημη γλώσσα τους, ακόμα και μετά την ανεξαρτητοποίησή τους.³⁴

Η επιτυχία της βρετανικής αποικιακής πολιτικής (για τα ακόλουθα, βλέπε Crystal 2003) έχει επηρεάσει ιδιαιτέρως την παρούσα ιεράρχηση των γλωσσών. Η δημιουργία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας διήρκεσε πάνω από τρεις αιώνες. Επεκτατικές φάσεις κατακτήσεων εναλλάσσονταν με ειρηνικές περιόδους, κατά τις οποίες επικρατούσαν το εμπόριο και η διπλωματία. Η άνοδος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας άρχισε με τον αποικισμό της ανατολικής ακτής της Αμερικής, στις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Οι κάτοικοι των δεκατριών αποικιών, οι οποίοι ανακήρυξαν τους εαυτούς τους ανεξάρτητους το 1776, ίδρυσαν τις Η.Π.Α. και επέκτειναν την επικράτειά τους εις βάρος της Γαλλίας, της Ολλανδίας και της Ισπανίας στον ακόλουθο αιώνα, ήταν βρετανικής καταγωγής. Αυτοί, συνεπώς, διατήρησαν την αγγλική ως επίσημη γλώσσα τους μετά την ανεξαρτητοποίησή τους από τη Μεγάλη Βρετανία. Το γεγονός ότι σήμερα ο Καναδάς είναι, κατά βάση, αγγλόφωνος ανάγεται επίσης στην ισχύ της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Μετά την ήττα της Γαλλίας

³² Πέραν της ίδιας της Ισπανίας, τα ισπανικά είναι επίσημη γλώσσα στις ακόλουθες χώρες: Κεντρική και Νότια Αμερική: Μεξικό, Γουατεμάλα, Ονδούρα, Ελ Σαλβαδόρ, Νικαράγουα, Κόστα Ρίκα, Παναμάς, Βενεζουέλα, Κολομβία, Εκουαδόρ, Περού, Βολιβία, Παραγουάη, Αργεντινή, Ουρουγουάη και Χιλή· Βόρεια Αμερική: στην Ομοσπονδιακή Πολιτεία του Νέου Μεξικό· στην Καραϊβική: Κούβα, Δομινικανή Δημοκρατία και Πουέρτο Ρίκο· Αφρική: Δυτική Σαχάρα (η επίσημη γλώσσα μαζί με τα αραβικά) και Ισημερινή Γουινέα. Επιπλέον, τα ισπανικά μιλιούνται στο Τρινιντάντ και Τομπάγκο καθώς επίσης και στο Μαρόκο.

³³ Πέραν της χώρας καταγωγής τους τα πορτογαλικά είναι η επίσημη γλώσσα στις ακόλουθες χώρες: Νότια Αμερική: Βραζιλία· Αφρική: Ανγκόλα, Κάπε Βέρντε, Γουινέα-Μπισσάου, Μοζαμβίκη, Σάο Τόμε και Πρίνσιπε· Ασία: Ανατολικό Τιμόρ και Μακάου.

³⁴ Πέραν της Γαλλίας, τα γαλλικά είναι σήμερα επίσημη γλώσσα στις ακόλουθες χώρες: Αφρική: Μπενίν, Μπουρκίνα Φάσο, Μπουρουντί, Ντζιμπουτί, Γκαμπόν, Γουινέα, Καμερούν, Δημοκρατία του Κονγκό, Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, Μαδαγασκάρη, Μαλάουι, Μάλι, Νίγηρας, Ρουάντα, Σενεγάλη, Σεϋχέλλες, Τόγκο, Τσαντ, και στην Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία· Ευρώπη: Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Μονακό, Ελβετία· Βόρεια Αμερική: Καναδάς· Ασία, Αυστραλία και Ωκεανία: Κομόρες και Βανουάτου. Τα γαλλικά δεν είναι η επίσημη γλώσσα σε όλες τις περιπτώσεις. Σε ορισμένες χώρες, τα γαλλικά είναι κοινά ως η γλώσσα της γραφειοκρατίας, υπεράνω όλων στην Αφρική: Ισημερινή Γουινέα, Ακτή Ελεφαντοστού, Μαυρίτιος, Τυνησία, Αλγερία και Μαυριτανία, στην Κεντρική Αμερική (Αϊτή), όπως επίσης και στην Ασία στο Λάος και τον Λίβανο.

στον Επταετή Πόλεμο, η Γαλλία έπρεπε να εκχωρήσει τις αποικίες της στον ανατολικό Καναδά, στη Μεγάλη Βρετανία.³⁵

Το 1770, ο James Cook έφτασε στην ανατολική ακτή της Αυστραλίας και ανακήρυξε τη χώρα βρετανική αποικία, αποκαλώντας τη «Νέα Νότια Ουαλία». Κατά τα ακόλουθα χρόνια, οι Βρετανοί συνέχισαν να επεκτείνουν τη σφαίρα επιρροής τους και αποίκισαν την Αυστραλία ως επί το πλείστον με Βρετανούς κατάδικους, οι οποίοι, φυσικά, μιλούσαν αγγλικά. Η Νέα Ζηλανδία, αν και ανεξάρτητη από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, έγινε αποικία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας το 1840, κυρίως για να αποσοβηθεί η γαλλική επέκταση. Ακολούθησε μεγάλη μετανάστευση Βρετανών προς τη Νέα Ζηλανδία. Η Παπούα-Νέα Γουινέα συνήθιζε να αποκαλείται Βρετανική-Νέα Γουινέα και, κατά το τέλος του 19^{ου} αιώνα, ανακηρύχτηκε βρετανικό προτεκτοράτο κι έπειτα προσαρτήθηκε. Τα μικρά νησιά της Ωκεανίας υπέφεραν παρόμοια μοίρα.

Η βρετανική αποικιακή επιρροή επεκτάθηκε επίσης προς την Ασία. Οι Άγγλοι είχαν ήδη εγκαθιδρύσει εμπορικούς σταθμούς στην ινδική υπο-ήπειρο και κατά τον 18^ο αιώνα η Βρετανική Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών έγινε η κυρίαρχη δύναμη. Η Βρετανική Ινδία, η οποία σήμερα αποτελεί την Ινδία, το Πακιστάν, το Μπανγκλαντές και την Μπούρμα (Μιανμάρ), ήταν η πιο σημαντική αποικία απ' όλες. Η περιοχή τελούσε υπό άμεση βρετανική αποικιακή κυριαρχία από το 1858 μέχρι το 1947. Η Αφρική, η οποία παρέμενε εν πολλοίς ακατάκτητη μέχρι περίπου το 1880, έγινε έπειτα το κύριο αντικείμενο επέκτασης για τις ευρωπαϊκές μεγάλες δυνάμεις. Μετά την ήττα της στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, η Γερμανία έχασε όλες τις αφρικανικές της αποικίες, έτσι ώστε μαζί με τη Γαλλία και την Πορτογαλία, η Μεγάλη Βρετανία αποτελούσε την κυρίαρχη αφρικανική αποικιακή δύναμη. Πολλά από τα αφρικανικά κράτη έχουν διατηρήσει τα αγγλικά ως την επίσημη γλώσσα, ακόμα και μετά την ανεξαρτητοποίησή τους, που ακολούθησε τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το 1921, κατά το ζενίθ της αποικιοκρατίας, η περιοχή κυριαρχίας του Ηνωμένου Βασιλείου ήταν τριάντα επτά εκατομμύρια τετραγωνικά χιλιόμετρα, σχεδόν το εν τέταρτο της επιφάνειας της γης. Ο συνολικός πληθυσμός ήταν περίπου 500 εκατομμύρια, συνιστώντας σχεδόν το ένα τέταρτο του εν ζωή πληθυσμού εκείνη την εποχή (Crystal 2003: 78). Η ηγεμονία του Ηνωμένου Βασιλείου οδήγησε στην ηγεμονία της γλώσσας του. Προστιθέμενες σε αυτήν ήταν τα χαμένα τέκνα των Βρετανών, οι πρώην αποικίες, οι οποίες είχαν ήδη ανεξαρτητοποιηθεί, όπως οι Η.Π.Α. και ο Καναδάς, οι οποίες εξακολουθούσαν να μιλάνε αγγλικά. Οι συνέπειες της ιστορικής εξέλιξης για την ηγεμονική θέση των αγγλικών είναι ακόμα μαζί μας σήμερα. Στις ακόλουθες χώρες, τα αγγλικά είναι ακόμη η επίσημη γλώσσα ή σε ορισμένες περιπτώσεις η επίσημη γλώσσα μαζί με άλλες: Αφρική: Νιγηρία, Νότια Αφρική, Κένυα, Ουγκάντα, Μποτσουάνα, Γκάμπια, Μαυρίτιος, Σουαζιλάνδη και Σεϋχέλλες· Ασία: Ινδία, Πακιστάν, Φιλιππίνες και Σιγκαπούρη· Αυστραλία και Ωκεανία: Αυστραλία, Παπούα-Νέα Γουινέα, Νέα Ζηλανδία μαζί με το νησί Φίτζι, τις Νήσους

³⁵ Η Αγγλία επέτρεψε στους Γάλλους Καναδούς στο Κεμπέκ θρησκευτική ελευθερία προκειμένου να εξασφαλίσει την ουδετερότητά τους στη σύγκρουση με τις αποικίες στις μέλλουσες Η.Π.Α., οι οποίες απαιτούσαν ανεξαρτησία. Είναι αυτή η απόφαση η οποία οδηγεί στο γεγονός ότι σήμερα ο Καναδάς είναι εν μέρει γαλλόφωνος.

Σολομώντα, το Βανουάτου, το Σαμόα, το Κιριμπάτι, τη Μικρονησία, το Τόνγκα, τις Νήσους Μάρσαλ, το Παλάου, το Ναούρου και το Τουβάλου· Ευρώπη: Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία και Μάλτα· Κεντρική Αμερική: Μπαχάμες, Μπελίζ, Μπαρμπάντος, Τζαμάικα, Τρινιδάντ και Τομπάγκο, Αγία Λουκία, Άγιος Βικέντιος και Γρεναδίνες, Γρανάδα, Αντίγκουα και Μπαρμπούντα, Ντομίνικα καθώς επίσης και Άγιος Χριστόφορος και Νέβις· Βόρεια Αμερική: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και Καναδάς καθώς επίσης και Γουιάνα στη Νότια Αμερική. Επιπλέον, τα αγγλικά μαζί με άλλες γλώσσες είναι η επίσημη γλώσσα διαφόρων διεθνών θεσμών και οργανισμών: της Αφρικανικής Ένωσης (ΑΥ), του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών (ΟΑΣ), της Ένωσης Νοτιοαμερικανικών Εθνών (USAN), της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) και των Ηνωμένων Εθνών (Η.Ε.).³⁶

Η ηγεμονία των αγγλικών δεν ανάγεται μόνο στην αποικιακή κυριαρχία του Ηνωμένου Βασιλείου, αλλά επίσης στην ανάδειξη των Η.Π.Α. σε παγκόσμια υπερδύναμη και την επέκταση της σφαίρας επιρροής της. Η αναπόφευκτη εξαγωγή της αγγλικής γλώσσας σε σχέση με αυτό συμβαίνει όχι μόνο σε περιστασιακές περιπτώσεις μέσω της στρατιωτικής κατάληψης ξένων περιοχών και δια της βίας, αλλά μέσω μηχανισμών οι οποίοι είναι δυνατό να κατηγοριοποιηθούν ως «ήπιας δύναμης» (Nye 2004). Οι Η.Π.Α. διαδραματίζουν ηγετικό ρόλο σε πολλούς κοινωνικούς τομείς και άρα καθορίζουν την επικοινωνία σε αυτές τους τομείς με τη γλώσσα τους (πρβλ. Crystal 2003). Οι Η.Π.Α. είναι μακράν η χώρα με τις μεγαλύτερες εισαγωγές, καθώς και μία από τις τρεις χώρες με τον μεγαλύτερο όγκο εξαγωγών παγκοσμίως. Άλλες, προπαντός μικρότερες χώρες, οι οποίες θέλουν να εμπλακούν σε επιχειρηματικές δραστηριότητες με τις Η.Π.Α., έχουν το κίνητρο να προσαρμοστούν στην κυριαρχία των Η.Π.Α. διεξάγοντας επιχειρηματικές δραστηριότητες στα αγγλικά.

Επιπλέον, το γεγονός ότι οι Η.Π.Α. είναι ηγέτιδα στον επιστημονικό τομέα υποδεικνύεται από το πλήθος βραβείων Νόμπελ που έχουν απονεμηθεί σε Αμερικανούς επιστήμονες, ιδιαίτερα από το 1945 έως σήμερα, ή από την καλή αξιολόγηση των αμερικανικών πανεπιστημίων στις παγκόσμιες κατατάξεις. Ως αποτέλεσμα, σε πολλά επιστημονικά πεδία, οι σημαντικότερες δημοσιεύσεις είναι στα αγγλικά. Οι επιστήμονες σε άλλες χώρες πρέπει, εάν πρόκειται να παραμείνουν ανταγωνιστικοί, να προσαρμοστούν στην ηγεμονία της αγγλικής γλώσσας. Η κυριαρχία των αγγλικών μπορεί να υποστασιοποιηθεί με δεδομένα από δύο πεδία επιστημονικής έρευνας

Όπως απεικονίζει ο πίνακας 3.1, ο αριθμός άρθρων στη χημεία που έχουν δημοσιευθεί στα αγγλικά ήταν ήδη υψηλός κατά το τέλος της δεκαετίας του 1970 (62%)· αλλά το ποσοστό άρθρων που είναι γραμμένα στα αγγλικά συνέχισε να αυξάνεται στα επόμενα χρόνια και ανήλθε στο 82.5%, το 1998.

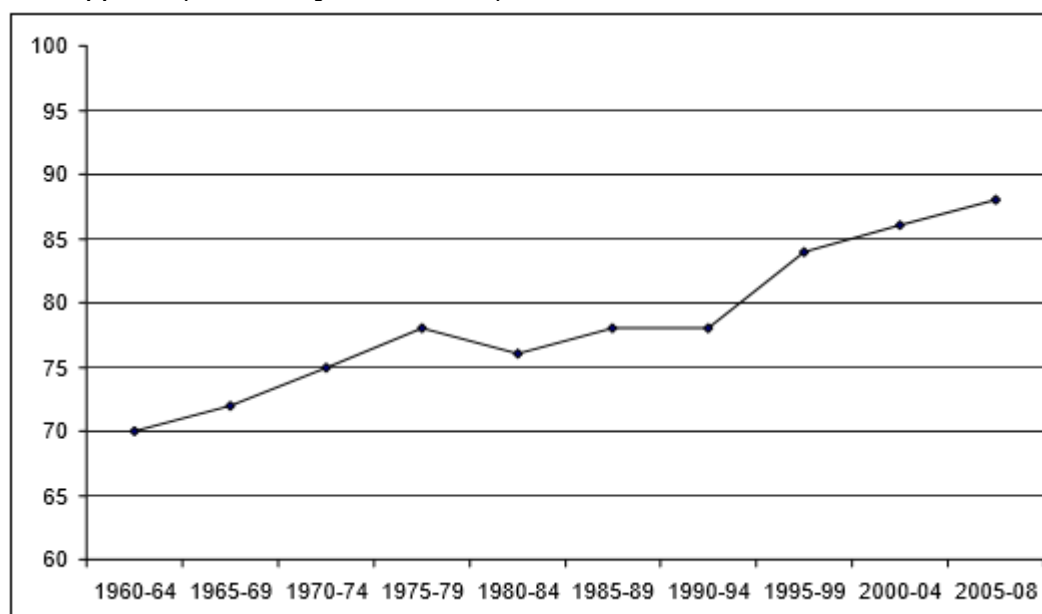
³⁶ Οι ακόλουθες χώρες έχουν μία άλλη επίσημη γλώσσα, αν και χρησιμοποιούν τα αγγλικά ως μέσο επικοινωνίας: Σομαλilάνδη στην Αφρική, Μάλαισία, Ισραήλ και Χονγκ Κονγκ στην Ασία, Κύπρος και Γιβραλτάρ στην Ευρώπη, καθώς επίσης και ο Άγιος Μαρτίνος στην Κεντρική Αμερική.

Πίνακας 3.1: Επιστημονικά άρθρα στο πεδίο της χημείας σε διαφορετικές γλώσσες (1978 έως 1998, σε %)

	1978	1982	1987	1992	1998
Αγγλικά	62.3	67.6	73.0	79.3	82.5
Ρωσικά	19.5	16.5	12.0	7.6	3.1
Ιαπωνικά	4.7	4.2	4.5	4.7	4.5
Γερμανικά	5.0	3.8	2.9	2.3	1.6
Κινέζικα	0.3	1.7	2.7	3.2	5.9
Γαλλικά	2.4	1.6	1.1	0.6	0.5
Πολωνικά	1.1	0.6	0.6	0.6	0.3
Άλλες	4.7	4.0	3.2	1.9	1.6
N	363.196	382.257	384.141	430.247	559.009

Πηγή: Laponce (2003): Βάση Ανάλυσης: «Συνόψεις από Άρθρα Χημείας»³⁷

Εικόνα 3.1: Επιστημονικά άρθρα στο πεδίο της κοινωνιολογίας δημοσιευμένα στα αγγλικά (1960 έως 2007, σε %)

Πηγή: Δική μας έρευνα ερωτηματολογίου και υπολογισμοί. Βάση: «Συνόψεις από Άρθρα Κοινωνιολογίας»· περιλαμβάνονται μόνον άρθρα από «Περιοδικά Ομότιμης Αναθεώρησης».

³⁷ ΣτΜ: Στους αριθμούς των πινάκων χρησιμοποιούνται τα σημεία στίξης του πρωτότυπου, δηλαδή τελείες για τους δεκαδικούς αριθμούς και κόμματα για τις χιλιάδες, κατά το αγγλοσαξωνικό σύστημα.

Η κυριαρχία των αγγλικών δεν αποτελεί μόνο χαρακτηριστικό γνώρισμα των θετικών επιστημών, αλλά επίσης των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Όπως καταδεικνύει η Εικόνα 3.1, ο αριθμός των άρθρων που είναι γραμμένα στα αγγλικά στην κοινωνιολογία αυξήθηκε σταθερά, συν τω χρόνω.

Οι Η.Π.Α. και το Η.Β. κυριαρχούν επίσης στην πολιτιστική βιομηχανία (βιβλία, περιοδικά, μουσική, οπτικο-ακουστικά μέσα και τέχνη): το 2002 ο μεγαλύτερος εξαγωγέας ήταν το Η.Β. με 8.5 δις δολάρια, ακολουθούμενο από τις Η.Π.Α. με 7.6 δις. Το 2002, ο μεγαλύτερος εισαγωγέας ήταν οι Η.Π.Α. με 15.3 δις δολάρια, μέγεθος διπλάσιο από τον δεύτερο μεγαλύτερο εισαγωγέα, το Η.Β. (7.8 δις), ακολουθούμενα από τη Γερμανία στην τρίτη θέση με 4.1 δισεκατομμύρια δολάρια (Ινστιτούτο Unesco για τη Στατιστική 2005). Προστιθέμενη σε αυτό είναι η κυριαρχία των αγγλικών στον «Παγκόσμιο Ιστό»: προκειμένου να είναι κανείς καλά πληροφορημένος έχει νόημα να κατανοεί αγγλικά.

Η κυριαρχία των αγγλικών σε πολλούς κοινωνικούς τομείς, για την οποία έχω δώσει μόνο λίγα παραδείγματα, δεν επηρεάζει τις επίσημες γλώσσες που επιλέγονται από τα έθνη-κράτη, αν και επιδρά στην επιλογή των ξένων γλωσσών, τις οποίες μαθαίνουν οι άνθρωποι σε αυτές τις χώρες, ή μάλλον, οι οποίες προσφέρονται και διδάσκονται από εκπαιδευτικά ιδρύματα. Ένας από τους τελευταίους φραγμούς εναντίον της «ήπιας δύναμης» της αγγλο-αμερικανικής ισχύος και της γλώσσας της ήταν η Σοβιετική Ένωση. Τα κράτη-μέλη της Σοβιετικής Ένωσης και τα σοσιαλιστικά κράτη, τα οποία ανήκαν στη σφαίρα επιρροής της, υπόκειντο στην ηγεμονία της ρωσικής γλώσσας. Οι πολίτες του αποκαλούμενου Ανατολικού Μπλοκ γενικά μάθαιναν ρωσικά ως πρώτη τους ξένη γλώσσα, είτε διότι προσφέρονταν στο σχολικό πρόγραμμα διδασκαλίας είτε διότι ήλπιζαν να επωφεληθούν από αυτά. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και της επιρροής της, η ανεξαρτητοποίηση των χωρών της Κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης και ο αυξανόμενος προσανατολισμός τους προς τη Δυτική Ευρώπη αντανakλώνται σε έναν επαναπροσανατολισμό στην επιλογή τους όσον αφορά τις ξένες γλώσσες. Ο ακόλουθος πίνακας, ο οποίος δείχνει το ποσοστό μαθητών στην Ουγγαρία που μαθαίνουν διάφορες ξένες γλώσσες, το απεικονίζει αυτό δραματικά. Επτά χρόνια μετά το 1989, ο αριθμός των μαθητών που μάθαιναν ρωσικά είχε βυθιστεί από το 81.3% στο 3.7%.

Πίνακας 3.2: Ο αριθμός μαθητών που μελετούν διαφορετικές ξένες γλώσσες στην Ουγγαρία (1989 έως 1997, σε %)

	89/90	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97
ΑΓΓ	34.2	41.2	47.4	53.0	56.3	58.1	60.2	61.8
ΓΕΡ	28.0	34.5	41.5	46.1	48.7	50.5	51.9	53.4
ΓΑΛ	6.9	8.3	9.0	9.1	8.8	8.3	8.0	7.7
ΡΩΣ	81.3	57.1	32.8	17.6	10.7	7.2	5.2	3.7
N	273.392	291.779	309.289	322.912	330.586	337.301	349.299	36.395

Πηγή: Fodor & Peliau (2003: 85-98). Οι αριθμοί αφορούν Λύκεια· οι στήλες δεν αθροίζονται σε 100%, καθώς οι μαθητές μπορούν να επιλέξουν μεταξύ αρκετών ξένων γλωσσών.

Το παραπάνω φαινόμενο αποτελεί άλλο ένα τρανταχτό παράδειγμα του γενικού επιχειρήματος που υφέρπει αυτού του κεφαλαίου, το οποίο είναι ότι η γλωσσική τάξη – εκπεφρασμένη στην ορολογία της εξελικτικής θεωρίας – είναι ένα παράσιτο επί της κοινωνικής τάξης· εάν αλλάξει ο ξενιστής, τότε αλλάζει το παράσιτο. Η κοινωνική τάξη αποτελεί με τη σειρά της τάξη, η οποία είναι ιεραρχικά δομημένη με ένα κέντρο και μια περιφέρεια· τα πλεονεκτήματα και οι αδυναμίες των μεμονωμένων γλωσσών αντανakλούν την ιεραρχική δομή της παγκόσμιας τάξης.

Η κυρίαρχη θέση των αγγλικών ανάγεται στην κυρίαρχη θέση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, η οποία έχει οδηγήσει τόσα πολλά έθνη-κράτη να χρησιμοποιούν τα αγγλικά ως επίσημη γλώσσα τους και να μιλούν αγγλικά ως τη μητρική τους γλώσσα. Λόγω των πολύ υψηλών εξόδων συναλλαγής μίας αλλαγής από τη στιγμή που μια γλώσσα έχει θεσμοθετηθεί, οι πρώην αποικίες έχουν γενικά διατηρήσει τη γλώσσα των κάποτε αποικιοκρατών τους ως την επίσημη γλώσσα, ακόμα και μετά την ανεξαρτητοποίησή τους. Στην Ινδία, για παράδειγμα, στην οποία τόσο τα χίντι όσο και τα αγγλικά είναι επίσημα προσδιορισμένα στο σύνταγμα ως οι εθνικές επίσημες γλώσσες, το σχέδιο ήταν ότι τα αγγλικά έπρεπε να χάσουν το ισότιμο κύρος τους με τα χίντι μετά το 1965. Πρωτίστως, ο αποσκοπούμενος υποβιβασμός των αγγλικών διατηρούσε μια συμβολική λειτουργία και υποτίθετο ότι θα εκφράσει την απόρριψη της παλιάς αποικιακής τάξης. Από τη στιγμή που κατέστη, ωστόσο, φανερό ότι η εγκατάλειψη των αγγλικών θα συνεπαγόταν τεράστιο κόστος, αποφασίστηκε να απόσχουν από την υλοποίηση του αρχικού σχεδίου.

Δεύτερον, η ηγεμονία των αγγλικών είναι στενά συνυφασμένη με τη θέση των Η.Π.Α. ως υπερδύναμη από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και εξής και με την ισχύ, την οποία έχουν αποκτήσει σε πολλές άλλες περιοχές της κοινωνίας. Η κυριαρχία των Η.Π.Α. λαμβάνει τη μορφή της «ήπιας δύναμης», η οποία καθιστά επικερδές για πολλές χώρες να έχουν πρώτη ξένη γλώσσα τα αγγλικά. Εάν εξετάσουμε τις δύο εξελικτικές πορείες μαζί – οικοδόμηση έθνους-κράτους και γλωσσική ομογενοποίηση από τη μια μεριά, παγκόσμια κοινωνική δομή και ηγεμονία των αγγλικών από την άλλη, προκύπτει ένα «Παγκόσμιο Γλωσσικό Σύστημα», όπως σκιαγραφείται από τον Abram de Swaan (2001b). Αυτό έχει τέσσερα επίπεδα:

(1) Υπάρχουν πολλές γλώσσες στην *περιφέρεια* του συστήματος, οι οποίες συνήθως μιλούνται από λίγους ανθρώπους, και οι οποίες είναι θεσμοποιημένες σε περιορισμένο βαθμό. Συχνά δεν είναι γραπτές γλώσσες, και είναι γενικά μειονοτικές γλώσσες στα έθνη-κράτη. Ο αριθμός των περιφερειακών γλωσσών είναι πολύ μεγάλος, ακόμα και αν ο αριθμός των ομιλητών είναι αρκετά μικρός (πρβλ. τα δεδομένα στο Crystal 2000: 15). Κατά κανόνα η επικοινωνία μεταξύ των διαφορετικών περιφερειακών γλωσσών δεν είναι άμεση, αλλά συμβαίνει μέσω του σταθμού αναμετάδοσης των κεντρικών ή των υπερ-κεντρικών γλωσσών.

(2) Στο κέντρο του συστήματος, ούτως ειπείν, βρίσκονται οι επίσημες γλώσσες των εθνών-κρατών, τις οποίες ο de Swaan ορίζει ως *κεντρικές γλώσσες*. Αυτές αναπτύχθηκαν κατά τη διαδικασία της οικοδόμησης εθνών-

κρατών, είναι θεσμοποιημένες σε υψηλό βαθμό, και στον βαθμό που είναι γραπτές γλώσσες, καλλιεργούνται και επιβλέπονται από τα έθνη-κράτη, ενώ χρησιμοποιούνται και στην εκπαίδευση και τη δημόσια επικοινωνία (μέσα μαζικής ενημέρωσης, λογοτεχνία). Οι κεντρικές γλώσσες αποτελούν ταυτόχρονα και στις περισσότερες περιπτώσεις κεντρικό χαρακτηριστικό της ταυτότητας ενός έθνους-κράτους. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η καθιέρωση των κεντρικών γλωσσών έχει εκτοπίσει τις μειονοτικές γλώσσες στην περιφέρεια. Ο αριθμός κεντρικών γλωσσών τοποθετείται από τον de Swaan γύρω στις εκατό, πολύ λίγες λοιπόν σε σύγκριση με τις περιφερειακές γλώσσες· ωστόσο, ο αριθμός των ομιλητών αυτών των γλωσσών αγγίζει σχεδόν το ενενήντα πέντε τοις εκατό του πληθυσμού (πρβλ. Crystal 2000: 15).

(3) Ο de Swaan ορίζει ως *υπερ-κεντρικές γλώσσες* τις κεντρικές γλώσσες οι οποίες είναι οι μητρικές γλώσσες σε αρκετά έθνη-κράτη και μιλιούνται σε άλλες χώρες από πολλούς πολίτες ως ξένες γλώσσες. Ο αριθμός των υπερ-κεντρικών γλωσσών είναι πολύ χαμηλός (αραβικά, κινέζικα, αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, χίντι, ιαπωνικά, μαλεϊ, πορτογαλικά, ισπανικά και σουαχίλι), ο αριθμός των ομιλητών, ωστόσο, πολύ υψηλός.

(4) Μία γλώσσα ξεχωρίζει από την ομάδα των υπερ-κεντρικών γλωσσών ακόμη περισσότερο και ορίζεται από τον de Swaan ως η *Υπερ-κεντρική γλώσσα*. Η γλώσσα αυτή είναι τα αγγλικά και αυτό βασίζεται στο γεγονός ότι όχι μόνο τόσο πολλοί άνθρωποι μιλούν αγγλικά ως την πρώτη τους γλώσσα, αλλά υπάρχουν επίσης πολλοί οι οποίοι, για τους προαναφερθέντες λόγους, έχουν μάθει τα αγγλικά ως την πρώτη δεύτερη γλώσσα τους. Τα αγγλικά δεν είναι η πιο διαδεδομένη μητρική γλώσσα. Είναι τα κινέζικα, ή μάλλον τα μανδαρινικά, με 1,2 δισεκατομμύρια ομιλητές. Εάν, ωστόσο, αθροίσει κανείς όλους τους ανθρώπους οι οποίοι είτε έχουν τα αγγλικά ως μητρική τους γλώσσα, είτε είναι ικανοί να τα μιλήσουν ως είτε δεύτερη γλώσσα είτε ξένη γλώσσα, τότε φτάνει κανείς παγκοσμίως σε ένα εκτιμώμενο αριθμό 1.5 δισεκατομμυρίων ανθρώπων που μιλούν αγγλικά, δηλαδή, σχεδόν το ένα τέταρτο του παγκόσμιου πληθυσμού, το 2000 (Crystal 2003: 6).

Ας ανακεφαλαιώσουμε εν συντομία τα συμπεράσματα αυτού του κεφαλαίου. Η θεσμοποιημένη γλωσσική τάξη στην Ευρώπη αποτελείται από μια δομή διαιρεμένη σε έθνη-κράτη τα οποία είναι γλωσσικά διαχωρισμένα. Η ετερογένεια στο εσωτερικό των εθνών-κρατών είναι πολύ χαμηλή, από τη στιγμή που τα περισσότερα από τα έθνη-κράτη έχουν επιτρέψει μόνο μία επίσημη γλώσσα, ενώ η διακρατική ετερογένεια είναι πραγματικά στο μάξιμουμ. Αυτή η δομή είναι το αποτέλεσμα μιας ιστορικής διαδικασίας, η οποία είναι στενά συνυφασμένη με την ανάδυση και τη σταθεροποίηση των ευρωπαϊκών εθνών-κρατών. Η επικοινωνία πέραν των εθνών-κρατών κοντύνει, λοιπόν, δυνατή μόνον όταν οι άνθρωποι μιλούν μια ξένη γλώσσα που ομιλείται στα άλλα κράτη-μέλη.

Την ίδια στιγμή έχουμε δει ότι δεν είναι κάθε γλώσσα εξίσου σημαντική. Ισχυρά έθνη-κράτη, ή εκείνα τα οποία είχαν στο παρελθόν μεγάλη επιρροή, καθορίζουν τη διεθνή γλωσσική τάξη στον βαθμό που η ηγεμονική τους παγκόσμια θέση χορηγεί στις γλώσσες τους ηγεμονική θέση. Η κυρίαρχη θέση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και εκείνη των ΗΠΑ κατά τον 20^ο αιώνα

έχουν οδηγήσει σε μία ειδική υπεροχή της αγγλικής γλώσσας. Αληθεύει ότι, στην Ευρώπη, τα αγγλικά είναι η επίσημη γλώσσα μόνο στο Η.Β., την Ιρλανδία και τη Μάλτα· η παγκόσμια διάκριση των αγγλικών, ωστόσο, τα καθιστά τη γλώσσα με την υψηλότερη χρησιμότητα ως μέσο επικοινωνίας (de Swaan 1993, 2001a/b). Οι άνθρωποι που θέλουν να επικοινωνήσουν με άλλους ανθρώπους σε άλλες χώρες καλά θα κάνουν υπό αυτές τις περιστάσεις όχι μονάχα να αυξήσουν το διεθνικό γλωσσικό τους κεφάλαιο γενικά, αλλά προπάντων να μάθουν αγγλικά. Η θέση ότι η αντιλαμβανόμενη χρησιμότητα επικοινωνίας μιας ξένης γλώσσας επηρεάζει την απόκτηση μιας ξένης γλώσσας έχει προωθηθεί από τον Abram de Swaan (1993, 2001/b). Οι άνθρωποι μαθαίνουν την ξένη γλώσσα, που τους επιτρέπει να προσεγγίσουν τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό επικοινωνιακών εταίρων.

3.2 Εξευρωπαϊσμός και Παγκοσμιοποίηση των Κοινωνιών των Εθνών-Κρατών στην Ευρώπη

Στον βαθμό που τα έθνη-κράτη αποτελούν, ούτως ειπείν, αυτάρκη κοντέινερ, στα οποία το μεγαλύτερο μέρος της ανταλλαγής είναι εσωτερικό, το κίνητρο να μάθει κανείς τις γλώσσες άλλων χωρών δεν είναι μεγάλο. Όσο περισσότερο, ωστόσο, οι κοινωνίες συνδέονται με άλλες κοινωνίες οι οποίες μιλάνε άλλες γλώσσες, τόσο περισσότερο αξίζει να μιλά κανείς αρκετές γλώσσες. Ακολουθώντας θα καταδείξω πώς η Ευρωπαϊκή ενοποίηση έχει επηρεάσει το βαθμό ώσμωσης των ευρωπαϊκών κρατών-μελών και πώς οι ευρωπαϊκές κοινωνίες έχουν γίνει διεθνικές στο συγκεκριμένο της παγκοσμιοποίησης. Γι'αυτόν τον λόγο, παραπέμπουμε σε πολυάριθμα εμπειρικά ευρήματα και έρευνες ερωτηματολογίου και επικεντρωνόμαστε σε μια συστηματοποίηση των ευρημάτων (π.χ. Fligstein 2008· Fligstein & Merand 2002· Fligstein & Stone Sweet 2002).

Η διαδικασία του εξευρωπαϊσμού των κοινωνιών εθνών-κρατών έχει λάβει χώρα σε τέσσερις διαφορετικές διαστάσεις οι οποίες είναι αλληλοσυνδεδεμένες μεταξύ τους: η ανάδυση μιας ευρωπαϊκής πολιτικής, η εδαφική διεύρυνση της ΕΕ, η ανάδυση ενός ενιαίου ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου, και ο εξευρωπαϊσμός των κοινωνιών των είκοσι επτά κρατών-μελών της ΕΕ. Σε όλες τις διαστάσεις έχει λάβει χώρα μια αύξηση στον εξευρωπαϊσμό, ακόμα και όταν αυτή η διαδικασία δεν έχει υπάρξει απερίφραστη. Επανελημμένα υπήρξαν ασυνέχειες, καθυστερήσεις και παραστρατήματα. Οι βραχυπρόθεσμες διακυμάνσεις δεν μπορούν να μεταμφιέσουν το γεγονός ότι η μακροπρόθεσμη εξέλιξη είναι προς την κατεύθυνση μιας αύξησης του εξευρωπαϊσμού (για την ιστορική άποψη δες Kaelble 2007).

3.2.1 Η Ανάδυση μίας Ευρωπαϊκής Πολιτείας

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση εκδηλώνεται πρώτα απ'όλα στην εγκαθίδρυση και την επέκταση των διαφορετικών πολιτικών θεσμών της Ε.Ε., οι οποίοι είναι εφοδιασμένοι με κυριαρχική εξουσία και έχουν εξασφαλίσει μέρος των κυριαρχικών δικαιωμάτων των εθνών-κρατών. Ο εξευρωπαϊσμός σε αυτό το

επίπεδο σημαίνει ότι οι αρμοδιότητες των ευρωπαϊκών θεσμών και της οργανωσιακής τους ισχύος διευρύνθηκαν με τον καιρό εις βάρος των παράλληλων εθνικών θεσμών. Αυτή η διαδικασία μπορεί να ιδωθεί σε όλους τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και έχει υπάρξει ευρέως ευθυγραμμισμένη στα βιβλία πολιτικής επιστήμης (για άλλους, Kohler-Koch et al. 2004· Wessels 2008· Börzel & Risse 2002). Θα ήθελα να κάνω μία σύντομη περίληψη των ευρημάτων για τους σημαντικότερους θεσμούς.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο: Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο είναι η επιτροπή των επικεφαλής κρατών και κυβέρνησης της Ε.Ε. Μέχρι και το 1969, οι επικεφαλής κρατών και κυβέρνησης συναντούνταν μόνο σε εορταστικές περιστάσεις. Το 1969 σε μία σύνοδο κορυφής στο Den Haag συζητήθηκαν για πρώτη φορά συγκεκριμένα θέματα. Από τη στιγμή που η σύνοδος συντελέστηκε με επιτυχία, παρόμοιες συναντήσεις διοργανώθηκαν σε άτακτα χρονικά διαστήματα κατά τα επόμενα χρόνια. Το 1974, συμφωνήθηκε ότι θα συναντούνταν κάθε τέσσερις μήνες. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο πρωτοκαθιερώθηκε ως θεσμός της Ε.Ε. το 1987 με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη. Το κεντρικό καθήκον του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου συνίσταται στη χάραξη γενικών πολιτικών στόχων, πρωτοβουλιών για την περαιτέρω ανάπτυξη της Ε.Ε., και στην επίλυση συγκρούσεων, οι οποίες στο υπουργικό επίπεδο, δηλαδή στο Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν μπορούν να επιλυθούν. Στην πραγματικότητα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έχει αναδειχθεί αυξανόμενα σε πυροκροτητή για την περαιτέρω ανάπτυξη της Ε.Ε. Εν καιρώ, «το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εξελίχθηκε από “Λέσχη Αντιπαραθέσεων” σε έναν εισηγητή πολιτικών προγραμμάτων με διαρκή αντίκτυπο στη διαμόρφωση αρκετών κεντρικών πολιτικών της Ε.Ε.» (Wessels 2008: 163). Η Συνθήκη της Λισαβόνας ορίζει ότι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο οφείλει τώρα επισήμως να αποτελεί όργανο της Ε.Ε., το οποίο συνέρχεται τέσσερις φορές ετησίως.

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (συμβούλιο των υπουργών) αποτελεί το πιο σημαντικό αποφασιστικό όργανο στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αποτελείται από τους αντιπροσώπους κάθε κράτους-μέλους στο υπουργικό επίπεδο. Ένα από τα κεντρικά του καθήκοντα είναι να περνάει (μαζί με το Κοινοβούλιο) ευρωπαϊκή νομοθεσία, να ψηφίζει σχετικά με τις αρχές της οικονομικής πολιτικής στα κράτη-μέλη, να περνάει διεθνείς συμφωνίες με άλλα κράτη εκτός της Ε.Ε. και με διεθνείς οργανισμούς, να εγκρίνει τον προϋπολογισμό της Ε.Ε. (μαζί με το Κοινοβούλιο) και να συνεργάζεται στην ανάπτυξη κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικών ασφαλείας.

Εάν κοιτάξουμε την εξέλιξη του συμβουλίου με το πέρασμα των χρόνων, τότε βλέπουμε ότι τα κράτη-μέλη έχουν διαρκώς επεκτείνει τα νομικά καθορισμένα δικαιώματα και καθήκοντα του συμβουλίου και τα πολιτικά πεδία, για τα οποία είναι αρμόδιο (Wessels 2008: 191). Η αύξηση της σημασίας του συμβουλίου παρουσιάστηκε κυρίως κατά την περίοδο από την ίδρυση της Ε.Ε. μέχρι το 1990, και οφείλει να εξετάζεται μέσω μιας σειράς δεικτών: Ο αριθμός των συνθέσεων του συμβουλίου έχει αυξηθεί κατά την αναφερόμενη περίοδο και

σήμερα υπάρχουν εννέα διαφορετικές συνθέσεις του συμβουλίου.³⁸ Ο αριθμός των ετήσιων συνεδριάσεων και εκείνος των διαφόρων ομάδων εργασίας έχουν επίσης αυξηθεί. Ο αριθμός των πολιτικών πεδίων, στα οποία τα μεμονωμένα μέλη μπορούν να καταψηφιστούν έχει επίσης αυξηθεί (πρβλ. τα δεδομένα στο Wessels 2008: 199, 212).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Η παρούσα Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανάγεται στην Ανώτατη Αρχή η οποία δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (Ε.Κ.Α.Χ.) το 1952. Το καθήκον της ήταν να επιβάλει τα ψηφίσματα της Ε.Κ.Α.Χ. Η Ανωτάτη Αρχή αποτελείτο από οκτώ μέλη τα οποία διορίζονταν από τα κράτη-μέλη και ένα ένατο μέλος το οποίο εξελέγετο από την Αρχή. Με την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (Ε.Ο.Κ.) και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (EURATOM) το 1958, καθιερώθηκαν δύο νέες επιτροπές. Το 1967, η Ανώτατη Αρχή της Ε.Κ.Α.Χ. και η EURATOM συνδυάστηκαν για να διαμορφώσουν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο πλαίσιο της συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Οι αρμοδιότητες της Επιτροπής διευρύνθηκαν στη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1999). Διαθέτει το αποκλειστικό δικαίωμα να εισηγείται νέα νομοθεσία· είναι υπεύθυνη για την τήρηση των συνθηκών, εργάζεται για την εφαρμογή των ψηφισμάτων του Συμβουλίου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και αντιπροσωπεύει την Ε.Ε. στον έξω κόσμο. Επιπροσθέτως, η Επιτροπή διατυπώνει τις συστάσεις της αποκαλούμενης Λευκής Βίβλου και της Πράσινης Βίβλου για τις δράσεις που πρόκειται να ληφθούν από την Επιτροπή σε συγκεκριμένους πολιτικούς τομείς. Ο αριθμός των συστάσεων που έχουν περαστεί έχει αυξηθεί αξιοσημείωτα με το πέρασμα των χρόνων (πρβλ. τους αριθμούς στο Wessels 2008: 233). Οι αρμοδιότητες της Ε.Ε. έχουν επίσης αυξηθεί προοδευτικά με το πέρασμα του χρόνου, καθώς ο ίδιος ο θεσμός έχει αναπτυχθεί μαζί με τον αριθμό των διευθυντών, των επιτρόπων και των επιτροπών, όπως επίσης και του διοικητικού προσωπικού της Επιτροπής συνολικά.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Κατά την ίδρυση της Ε.Κ.Α.Χ. το 1952 συνήλθε επίσης μία κοινοβουλευτική συνέλευση σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η οποία αποτελείτο από αντιπροσώπους των εθνικών κοινοβουλίων, έχοντας όμως μόνο συμβουλευτική λειτουργία. Με την ίδρυση της Ε.Ο.Κ. και της EURATOM η κοινοβουλευτική συνέλευση της Ε.Κ.Α.Χ. ήταν αρμόδια και για τις τρεις κοινότητες και διευρύνθηκε στα 142 μέλη, αν και δεν της χορηγήθηκαν νέες αρμοδιότητες. Όταν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έλαβε τους δικούς της οικονομικούς πόρους το 1971, η κοινοβουλευτική συνέλευση συμμετείχε στην προετοιμασία και υιοθέτηση του προϋπολογισμού, αν και όχι στα επιδόματα για την αγροκαλλιέργεια. Από το τέλος της δεκαετίας του 1970 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει γίνει αυξανόμενα σημαντικό. Το 1979 διεξήχθησαν οι

³⁸ Προκειμένου να μη βγει ο αριθμός εκτός ελέγχου, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Σεβίλλης αποφάσισε το 2002 να περιορίσει τον αριθμό των συνθέσεων του συμβουλίου στις εννέα. Ταυτόχρονα συνέβη μια εσωτερική διαφοροποίηση των συμβουλίων. Μία σύνθεση του συμβουλίου περιλαμβάνει αρκετούς τμηματικούς υπουργούς οι οποίοι είναι αρμόδιοι για διαφορετικούς πολιτικούς τομείς. Μέχρι στιγμής, ο αμιγής αριθμός συνθέσεων του συμβουλίου δεν αποτελεί ακόμα καλό δείκτη για την επέκταση των πολιτικών τομέων, για τους οποίους το συμβούλιο είναι αρμόδιο (πρβλ. Wessels 2008: 199).

πρώτες άμεσες ευρωπαϊκές εκλογές. Το 1987, η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη επέφερε μια σημαντική διεύρυνση στις αρμοδιότητες του Κοινοβουλίου. Από τότε και στο εξής περιελήφθη στη γενική νομοθεσία και ήταν ικανό να προβαίνει σε επίσημες τροπολογίες νομοσχεδίων, ακόμη και όταν η τελική απόφαση εναπόκειται ακόμα στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Αυτό άλλαξε, τουλάχιστον σε ορισμένα πεδία πολιτικής, με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992. Εδώ θεσπίστηκε η διαδικασία συναπόφασης για ορισμένους τομείς. Τέλος, μέσω των Συνθηκών του Άμστερνταμ το 1997 και της Νίκαιας το 2001 η διαδικασία συναπόφασης διευρύνθηκε, ούτως ώστε τώρα έγινε εφαρμόσιμη για μια πλειοψηφία πολιτικών τομέων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

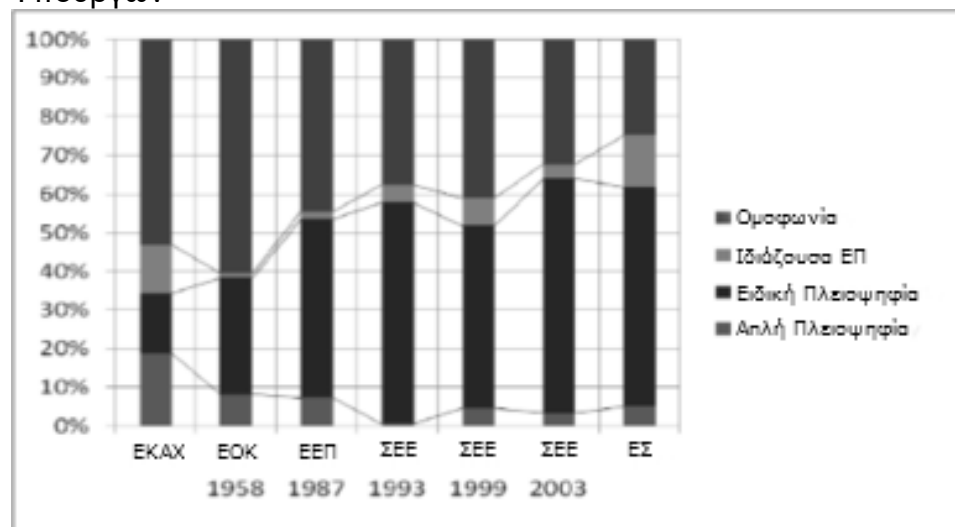
Ευρωπαϊκό Δικαστήριο: Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ιδρύθηκε το 1952 από την ιδρυτική Συνθήκη της Ε.Κ.Α.Χ. Αρχικά, ήταν αρμόδιο για αντιπαραθέσεις στο πλαίσιο της συνθήκης της Ε.Κ.Α.Χ. Μετά την ίδρυση της Ε.Ο.Κ. και της EURATOM το 1957, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο κατέστη αρμόδιο για το διακανονισμό όλων των αντιπαραθέσεων στη βάση των τριών συνθηκών. Τα καθήκοντα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου έχουν αυξηθεί με κάθε επέκταση του ευρωπαϊκού δικαίου, καθώς η ενοποιημένη ερμηνεία του ευρωπαϊκού δικαίου αποτελεί κεντρικό καθήκον του δικαστηρίου. Επιπροσθέτως, η οργάνωση του δικαστηρίου έχει διευρυνθεί. Το 1989, το Πρωτοβάθμιο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο εγκαθιδρύθηκε προκειμένου να ελαφρώσει τον φόρτο του δικαστηρίου. Επιπλέον, από το 2005 υπάρχει επίσης το δικαστήριο για τον δημόσιο τομέα, το οποίο είναι αρμόδιο για αντιπαραθέσεις μεταξύ της κοινότητας και των αξιωματούχων και υπαλλήλων της. Ο θεσμός, καθώς επίσης και ο όγκος της δικαιοδοσίας του, έχουν επίσης διευρυνθεί χρόνο με τον χρόνο.

Εντός των πολιτικών επιστημών υπάρχουν δύο διαφορετικές τοποθετήσεις όσον αφορά την ερμηνεία των θεσμών της Ε.Ε. Οι Διακυβερνητικοί εμφανίζονται ότι οι θεσμοί της Ε.Ε. βρίσκονται υπό τον έλεγχο των κυβερνήσεων των εθνών-κρατών, και ότι, κατά συνέπεια, τα έθνη-κράτη διαθέτουν ακόμα τον τελευταίο λόγο στους κεντρικούς πολιτικούς τομείς (Moravcsik 1993). Οι Υπερεθνικοί και οι Νεολειτουργιστές έχουν, από την άλλη μεριά, επιχειρήσει να δείξουν ότι οι θεσμοί της Ε.Ε. έχουν μετατραπεί σε ανεξάρτητες δυνάμεις, οι οποίες έχουν αντικαταστήσει την κυριαρχία των εθνών-κρατών (Stone Sweet & Sandholtz 1998). Κοιτάζοντας την εξέλιξη των θεσμών της Ε.Ε. με το πέρασμα των χρόνων ένας Διακυβερνητικός θα συμφωνούσε οπωσδήποτε ότι η εξουσία των ευρωπαϊκών θεσμών έχει επεκταθεί εκθετικά. Ακόμη και όταν ορισμένοι από τους θεσμούς, όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο των Υπουργών διαθέτουν διακυβερνητικές δομές, αληθεύει για αυτούς τους θεσμούς ότι ο αριθμός των αποφάσεων όπου οι μεμονωμένες χώρες θα μπορούσαν να καταψηφιστούν, έχει αυξηθεί.

Η ακόλουθη εικόνα το ξεκαθαρίζει αυτό. Στο Συμβούλιο των Υπουργών, στον ίδιο τον αρχετυπικό διακυβερνητικό θεσμό της Ε.Ε., υπάρχουν διαφορετικοί κανόνες ψηφοφορίας. Εάν κοιτάξει κανείς τους διαφορετικούς κανόνες ψηφοφορίας με το πέρασμα των χρόνων, βλέπει ότι το ποσοστό των ψηφισμάτων, τα οποία έπρεπε να ληφθούν ομοφώνως έχει πτωτική τάση. Η

δύναμη αρνησικυρίας (βέτο) των κρατών-μελών, ως εκ τούτου, περιορίζεται αυξανόμενα υπέρ των πλειοψηφικών αποφάσεων.

Εικόνα 3.2: Εξέλιξη της Διαδικασίας Λήψης Αποφάσεων στο Συμβούλιο των Υπουργών³⁹

Πηγή: Wessels (2008: 195)

3.2.2 Εδαφική Διεύρυνση της ΕΕ

Παράλληλα με τη δημιουργία υπερεθνικών ευρωπαϊκών θεσμών ο εξευρωπαϊσμός εκδηλώνεται σε μία βήμα το βήμα εδαφική επέκταση της σφαίρας ελέγχου της Ε.Ε., μεγενθύνοντας τον αριθμό των κρατών-μελών. Οι χώρες του Βελγίου, της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας, του Λουξεμβούργου και της Ολλανδίας ήταν, όπως είναι γνωστό, οι ιδρυτικές χώρες. Το 1973 η Μεγάλη Βρετανία, η Δανία και η Ιρλανδία εντάχθηκαν στην κοινότητα· η Ελλάδα ακολούθησε το 1981, η Πορτογαλία και η Ισπανία το 1986, το 1990 μετά την επανένωση της Γερμανίας η πρώην Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας (Λ.Δ.Γ.), τέλος, το 1995, η Αυστρία, η Σουηδία και η Φινλανδία. Κατά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και της σφαίρας επιρροής της εγέρθηκε η ευκαιρία για την Ε.Ε. να επεκταθεί προς την Ανατολική Ευρώπη. Η Ε.Ε. έχει χρησιμοποιήσει αυτήν την ευκαιρία για να διευρύνει την ηγεμονία της εις βάρος της Ρωσίας. 14 χρόνια μετά την 1^η του Μάη, 2004, δέκα, ως επί το πλείστον χώρες της Κεντρικής και της Ανατολικής

³⁹ Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), ΕΟΚ – Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ), Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ), Ευρωπαϊκό Σύνταγμα (ΕΣ). Κάθε κράτος-μέλος διαθέτει μία ψήφο με την απλή πλειοψηφία. Σύμφωνα με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, ειδική πλειοψηφία επιτυγχάνεται με την πλειοψηφία των μελών (14 κράτη-μέλη) ή 255 (74%) των σταθμισμένων ψήφων (προσανατολισμένων σύμφωνα με τους πληθυσμούς των κρατών-μελών υπό ερώτημα) και κατόπιν αιτήματος, εάν 62% του πληθυσμού στην ΕΕ αντιπροσωπεύεται. Με την απόφαση ιδιάζουσας ειδικής πλειοψηφίας, αρκετά σύνολα κανόνων υπολογίζονται: ειδική πλειοψηφία με 72% των μελών και 65% του πληθυσμού, εάν οι αποφάσεις δεν λαμβάνονται κατά πρόταση της Επιτροπής ή του Υπουργού Εξωτερικών (σε συμφωνία με τα Άρθρ.Ι-25 Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση), αποφάσεις ειδικής πλειοψηφίας, με την εξαίρεση του κράτους-μέλους υπό ερώτημα (Απαρτία -1), αποφάσεις ειδικής πλειοψηφίας, στις οποίες μόνο μία ομάδα συγκεκριμένων κρατών εμπλέκονται, όπως, για παράδειγμα, η Ευρωομάδα.

Ευρώπης εντάχθηκαν στην Ε.Ε. (Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία, Μάλτα, Πολωνία, Σλοβακία, Σλοβενία, Δημοκρατία της Τσεχίας, Ουγγαρία και Κύπρος). Το 2007 ακολούθησαν η Βουλγαρία και η Ρουμανία.

Ως εκ τούτου, από την ίδρυσή της, η εδαφική επικράτεια των θεσμών της Ε.Ε. έχει συνεχώς διευρυνθεί. Για όλες αυτές τις χώρες αληθεύει ότι υπόκεινται στους ίδιους νόμους και τα ψηφίσματα των θεσμών της Ε.Ε. Ολόκληρη η νομοθεσία της Ε.Ε., η οποία είναι δεσμευτική για όλα τα κράτη-μέλη (κοινοτικό κεκτημένο), πρέπει να εγκρίνεται από όλες τις χώρες, οι οποίες επιθυμούν να γίνουν μέλη της Ε.Ε., εννοώντας ότι η διεύρυνση της Ε.Ε. αναπαριστά όχι μονάχα μια εδαφική διεύρυνση, αλλά επίσης μια διεύρυνση της εξουσίας των ευρωπαϊκών θεσμών.

3.2.3 Η Ανάδυση ενός Ενιαίου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χώρου

Οι νεότευκτοι ευρωπαϊκοί θεσμοί δεν υπάρχουν απλώς για χάρη του εαυτού τους. Οι πολιτικές τους φέρουν μία επίδραση στα κράτη-μέλη και με το πέρασμα του χρόνου σε αυξανόμενα περισσότερα κράτη-μέλη. Φέρουν έναν αντίκτυπο σε περισσότερα από ποτέ πεδία πολιτικής με το στόχο δημιουργίας ενός κοινού ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου, ο οποίος περιορίζεται όλο και λιγότερο από τα έθνη-κράτη. Η τότε Ε.Ο.Κ. ιδρύθηκε από τη Συνθήκη της Ρώμης με το σκοπό της δημιουργίας μιας κοινής ευρωπαϊκής αγοράς. Επιπλέον, η δημιουργία μιας κοινής αγοράς αποτελεί ακόμα τον κεντρικό στόχο της Ε.Ε. Από αυτήν την άποψη τα περισσότερα μέτρα αναφέρονται στην εγκαθίδρυση μιας κοινής οικονομίας της «Ευρώπης». Το να συζητήσουμε επαρκώς αυτό το τρίτο πεδίο του εξευρωπαϊσμού θα ξεπερνούσε τις προθέσεις αυτού του βιβλίου. Η ακόλουθη νομοθεσία χρήζει ιδιαίτερης σημασίας για τη δημιουργία ενός ενοποιημένου ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου, ο οποίος αναδεικνύει έπειτα το ερώτημα της γνώσης μιας ξένης γλώσσας σε πολύ σημαντικό.

Δασμολογική μείωση: Η σταδιακή μείωση στους δασμούς ξεκινά στο πλαίσιο της Ε.Ο.Κ., το 1959. Η Τελωνειακή Ένωση ανήλθε στην εξουσία το 1968, καταργώντας στο εξής οριστικά τα τελωνεία στο εμπόριο εντός της Ε.Ο.Κ. Ένας κοινός τελωνειακός δασμός καθιερώθηκε για το εμπόριο με τρίτες χώρες. Η κατάργηση των δασμών ελάττωσε τα έξοδα συναλλαγής για το εμπόριο στο εσωτερικό της Ε.Ε., καθιστώντας ταυτόχρονα το κόστος του εμπορίου πιο εύκολα υπολογίσιμο.

Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά: Η κατάργηση των δασμών οδηγεί σε βελτίωση στην ευρωπαϊκή ανταλλαγή αγαθών, αν και πολυάριθμοι μη-τελωνειακοί εμπορικοί περιορισμοί, όπως τα διαφορετικά πρότυπα παραγωγής ή οι διαφορετικές διαδικασίες έγκρισης, περιόριζαν το ελεύθερο εμπόριο. Μια Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά θεσπίστηκε με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη το 1987. Στην καρδιά της συνθήκης εντοπίζονται οι αποκαλούμενες τέσσερις ελευθερίες: πρόσωπα, αγαθά, υπηρεσίες και κεφάλαιο επρόκειτο να κινούνται τόσο ελεύθερα στο εσωτερικό της Ε.Ε., όσο μπορούσαν μέχρι τότε εντός των εθνικών οικονομιών.

Η ελευθερία κυκλοφορίας προσώπων έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το ερευνητικό μας ερώτημα. Όλοι οι πολίτες της Ε.Ε. έχουν την ελευθερία να αναζητήσουν εργασία σε κάθε κράτος-μέλος, για να εργαστούν, να κατοικοεδρεύσουν κάπου, ή να παράσχουν μια υπηρεσία. Αυτός ο κανονισμός περιλαμβάνει, πέραν του μετανάστη υπαλλήλου, γαμήλιους συντρόφους, παιδιά κάτω της ηλικίας των είκοσι ένα καθώς επίσης και ευρύτερους συγγενείς στην ανιούσα ή κατιούσα γραμμή, τους οποίους υποστηρίζει ο υπάλληλος. Ο κανόνας της ελευθερίας κυκλοφορίας είναι επίσης έγκυρος για αυτο-απασχολούμενους ανθρώπους (το δικαίωμα ίδρυσης μιας επιχείρησης). Εντός του συγκριμένου της δημιουργίας μιας κοινής αγοράς, η ελευθερία κυκλοφορίας επεκτάθηκε προς εκείνους, οι οποίοι δεν απασχολούνταν επ' αμοιβή, όπως οι φοιτητές και οι συνταξιούχοι. Επιπροσθέτως, η αμοιβαία αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων και η μεταβίβαση δικαιωμάτων σε κοινωνικά προνόμια που έχουν αποκτηθεί σε άλλη χώρα, συνομολογήθηκαν. Όλα τα μέτρα έχουν κοινό στόχο να καταστήσουν τα εθνικά κοντέινερ πιο διαπερατά για τους πολίτες, και να τα εξευρωπαϊσουν.

Κοινό νόμισμα: Με τη θέσπιση του ευρωπαϊκού “νομισματικού φιδιού” το 1972 οι νομισματικές συναλλαγματικές ισοτιμίες στην Ε.Ε. περιορίστηκαν, γεγονός που αποτέλεσε ένα πρώτο βήμα προς ένα κοινό νόμισμα. Το 1999 το ευρώ θεσπίστηκε ως το επίσημο νόμισμα για τις λογιστικές πληρωμές στο χρηματιστήριο και το 2002 ως μετρητά σε έντεκα κράτη της Ε.Ε. Σήμερα, το Ευρώ είναι το επίσημο νόμισμα σε δεκαεπτά χώρες της Ε.Ε. Αληθεύει επίσης ότι το κοινό νόμισμα καθιστά τις οικονομικές συναλλαγές φτηνότερες και πιο αξιόπιστες, διότι δεν εξαρτώνται πλέον από τις αλλαγές στις συναλλαγματικές ισοτιμίες και άρα διευκολύνει το ευρωπαϊκό εμπόριο και την κινητικότητα.

Άρση των ελέγχων για τη μετακίνηση ανθρώπων: Στην αποκαλούμενη Συμφωνία Σένγκεν (1985), πέντε ευρωπαϊκά κράτη αποφάσισαν να καταργήσουν τους ελέγχους για τη μετακίνηση ανθρώπων στα κοινά σύνορα. Εν τω μεταξύ, είκοσι οκτώ χώρες έχουν σταδιακά προσχωρήσει στη συμφωνία. Από τις τάξεις των χωρών της Ε.Ε. μόνο το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιρλανδία δεν έχουν προσχωρήσει πλήρως στη Συμφωνία Σένγκεν. Για τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και την Κύπρο ισχύουν μόνο συγκεκριμένοι κανονισμοί της συμφωνίας, όμως η άρση των συνοριακών ελέγχων για αυτές τις τρεις χώρες έχει καθυστερήσει για κάποια μεταγενέστερη ημερομηνία. Επιπροσθέτως, η συμφωνία είναι έγκυρη για τα εκτός Ε.Ε. κράτη της Ισλανδίας, της Νορβηγίας και της Ελβετίας. Καθώς στο εσωτερικό της περιοχής Σένγκεν οι έλεγχοι ασφαλείας έχουν πάψει να υπάρχουν, οι άνθρωποι στα σύνορα των εκτός Ε.Ε. κρατών ελέγχονται κατά τα ειωθότα.

Κοινή υπηκοότητα: Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ του 1992 κάθε πολίτης ενός κράτους-μέλους της Ε.Ε. είναι ταυτόχρονα πολίτης της χώρας του και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πέραν του δικαιώματος στην ελεύθερη κυκλοφορία σε ολόκληρη την επικράτεια της Ε.Ε., το οποίο συζητήθηκε ήδη παραπάνω, οι πολίτες διαθέτουν το ενεργητικό και παθητικό δικαίωμα ψήφου σε τοπικές ή ευρωπαϊκές εκλογές και το δικαίωμα στην διπλωματική και προξενική προστασία. Αυτά τα μέτρα αποσκοπούν επίσης στη βελτίωση της κινητικότητας στο εσωτερικό της Ευρώπης. Προστιθέμενη σε αυτό είναι η

συμβολική σημασία η οποία συσχετίζεται με την υπηκοότητα στην Ένωση, κατά το ότι οι διαφορές μεταξύ των υπηκοοτήτων των εθνών-κρατών είναι εξευρωπαϊσμένες.

Εάν κοιτάξουμε συνολικά τις διαφορετικές νομοθεσίες, αντιλαμβανόμαστε ότι όλες δείχνουν προς μία κατεύθυνση. Στοχεύουν στη δυνατότητα ενός ευρωπαϊκού χώρου διαντίδρασης και επικοινωνίας, ο οποίος υπερβαίνει και εξευρωπαϊίζει τα έθνη-κράτη. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν πλέον ενδο-ευρωπαϊκά κωλύματα στον εξευρωπαϊσμό. Υπάρχουν διαφορετικοί φορολογικοί συντελεστές στα κράτη-μέλη, διαφορετικές κοινωνικές προδιαγραφές και εκτελεστικές διατάξεις για μεγάλο μέρος των νομοθεσιών. Τα προβλήματα με την αναγνώριση των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων κατά τη μετακίνηση από τη μία χώρα της Ε.Ε. στην άλλη φανερώνουν, για παράδειγμα, ότι το έθνος-κράτος κοντέινερ διατηρεί ακόμη μεγάλη επιρροή. Απλώς, με το πέρασμα του χρόνου έχει καταστεί λιγότερο σημαντικό μέσω της διαδικασίας εξευρωπαϊσμού. Οι διευρύνσεις των συνθηκών, των νομοθεσιών και των πολιτικών τομέων έχουν οδηγήσει ταυτόχρονα σε ενδυνάμωση των ευρωπαϊκών θεσμών της εξουσίας τους.

3.2.4 Εξευρωπαϊσμός των Κοινωνιών των είκοσι επτά Κρατών-Μελών της ΕΕ

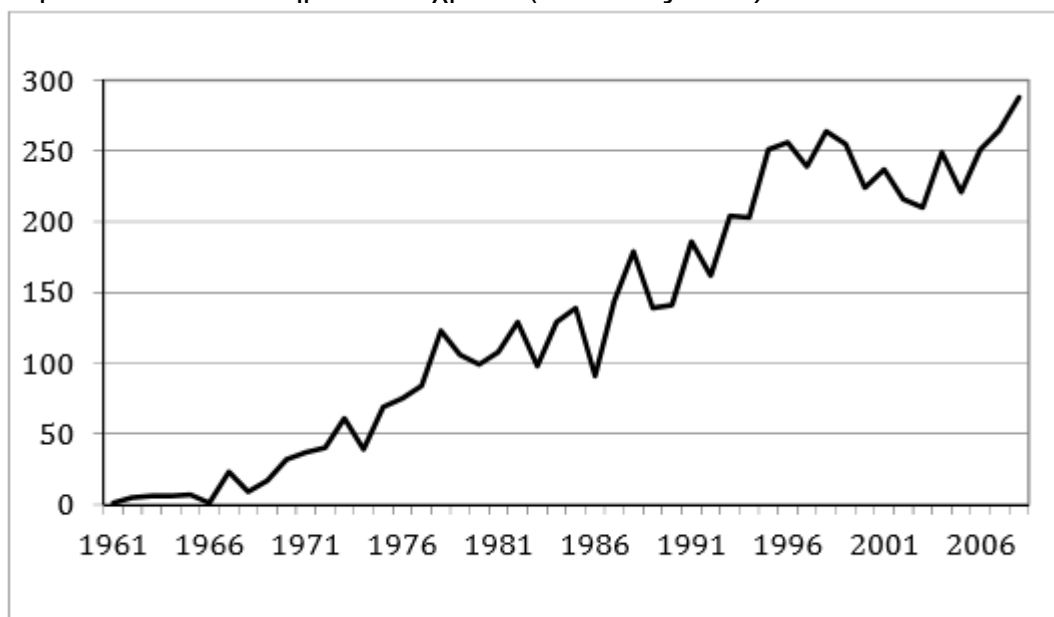
Η δημιουργία ενός συστήματος ευρωπαϊκών θεσμών, η εδαφική διεύρυνση της σφαίρας ελέγχου και η αύξηση στη δικαιοδοσία για τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού χώρου διαντίδρασης και επικοινωνίας είχε έναν αντίκτυπο στις κοινωνίες, κάτι το οποίο αποτελεί την τέταρτη διάσταση του εξευρωπαϊσμού που έχουμε διακρίνει εδώ. Η γνώση μας σχετικά με το επίπεδο εξευρωπαϊσμού σε αυτήν τη διάσταση είναι σημαντικά μικρότερη. Αυτό έχει δύο λόγους. Πρώτα απ'όλα, δεν αντιμετωπίζουμε εδώ την οργάνωση θεσμών και συμβατικών αποφάσεων, αλλά τα αποτελέσματα των θεσμών και των αποφάσεων στις κοινωνίες και αυτά είναι πολύ δύσκολο να μετρηθούν εμπειρικά. Δεύτερον, η ανάλυση της διάστασης του εξευρωπαϊσμού δεν είναι κάτι με το οποίο ασχολούνται πολιτικοί επιστήμονες, αλλά εμπίπτει στο πεδίο της κοινωνιολογίας. Και η κοινωνιολογία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι, σε σύγκριση με την έρευνα της πολιτικής επιστήμης σχετικά με την ίδια θεματική, πολύ λιγότερο περιεκτική. Έχει μόλις πρόσφατα, κατά τα τελευταία χρόνια, ξεκινήσει και τοποθετεί αυξανόμενα την οριζόντια όψη του εξευρωπαϊσμού στο επίκεντρο της συζήτησης (πρβλ. Bach 2000, 2008· Bartolini 2005· Crouch 1999· Delhey 2005· Díez-Medrano 2003, 2008· Favell 2008· Fligstein 2008· Fligstein & Merand 2002· Gerhards 1993, 2007· Haller 2008· Heidenreich 2006· Hettlage & Müller 2006· Lepsius 1990, 1991· Mau 2010· Mau & Verwiebe 2010· Münch & Büttner 2006· Vobruba 2005, 2008).

Έχω προσπαθήσει να συλλέξω δεδομένα για να μετρήσω τη διαδικασία εξευρωπαϊσμού σε αρκετά κοινωνικά πεδία και έχω ακολουθήσει άλλους συγγραφείς και μελέτες (πρβλ. Gerhards & Rössel 1999· Fligstein & Merand 2002· Fligstein & Stone Sweet 2002· Fligstein 2008).

Ας ξεκινήσουμε με τον *τομέα του δικαίου*. Ένας δείκτης για τη μέτρηση της αύξησης στη σημασία του ευρωπαϊκού δικαίου, ο οποίος συχνά αναφέρεται

στη βιβλιογραφία (Beckfield 2006), είναι η αποκαλούμενη προδικαστική απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο είναι, μεταξύ άλλων πραγμάτων, αρμόδιο για την ερμηνεία των συνθηκών της Ε.Ε. Εάν σε ένα από τα κράτη-μέλη απαιτείται μια ερμηνεία του δικαίου της Ε.Ε. σε μια δικαστική υπόθεση, τότε το εθνικό δικαστήριο μπορεί να υποβάλει την απόφαση στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Ο αριθμός των προδικαστικών αποφάσεων υποδεικνύει έμμεσα τον όγκο των αποφάσεων της Ε.Ε., καθώς όσο περισσότερες υπάρχουν, τόσο περισσότερο μπορεί να έρχονται σε σύγκρουση με το εθνικό δίκαιο των κρατών-μελών.

Εικόνα 3.3: Αριθμός διαδικασιών για μια προδικαστική απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου στο χρόνο (1961 έως 2006)

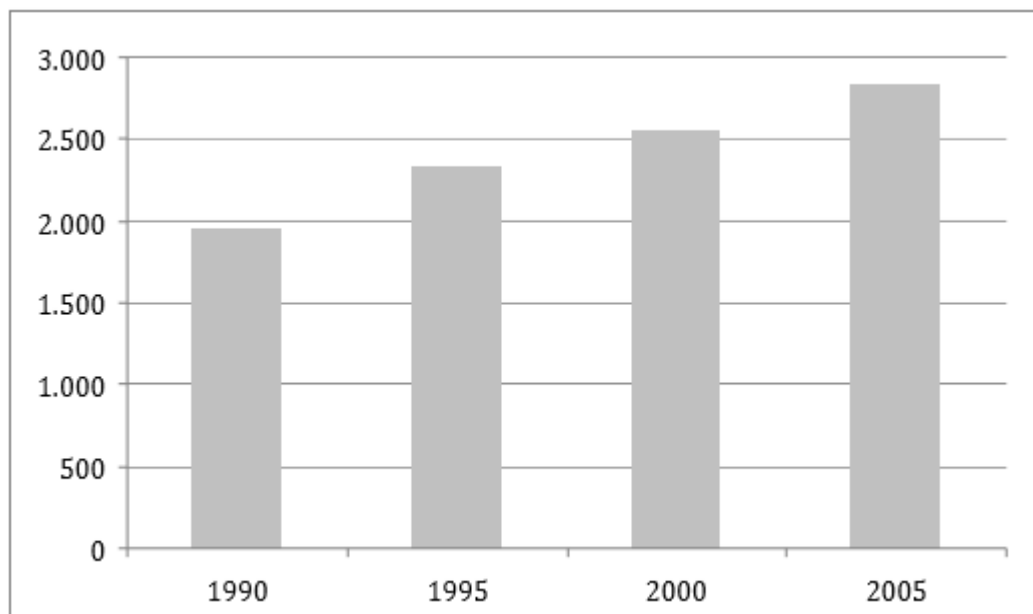

Πηγή: Δική μας έρευνα ερωτηματολογίου στη βάση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου (Europäischer Gerichtshof 2008).

Η καμπύλη δείχνει ξεκάθαρα ότι ο αριθμός προδικαστικών αποφάσεων έχει αυξηθεί συν τω χρόνω και άρα επίσης ο βαθμός νομικής διείσδυσης των κρατών-μελών της Ε.Ε. από το Ευρωπαϊκό Δίκαιο.

Με τη μετατόπιση της εξουσίας λήψης πολιτικών αποφάσεων από τα κράτη-μέλη προς τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι συνθήκες για άσκηση πίεσης εκ μέρους ομάδων συμφερόντων και ακτιβιστών της κοινωνίας των πολιτών έχουν αλλάξει. Εάν θέλουν να προωθήσουν τα συμφέροντά τους, πρέπει να απευθυνθούν στις Βρυξέλλες αντί των εθνών-κρατών τους. Και, στην πραγματικότητα, συν τω χρόνω έχει διεξαχθεί ένας εξευρωπαϊσμός των ομάδων συμφερόντων (Fligstein 2008: 173). Η Εικόνα 3.4 δείχνει τον αριθμό των ομάδων συμφερόντων, οι οποίες είναι εγγεγραμμένες στην Ε.Ε.

Εικόνα 3.4: Αριθμός των ειδικών ομάδων συμφερόντων που αντιπροσωπεύονται στις Βρυξέλλες (1990 έως 2005)

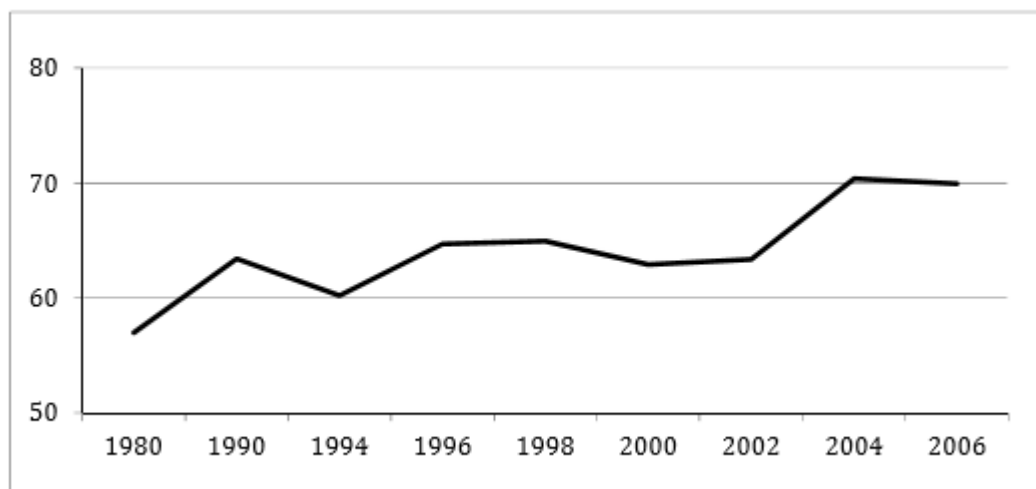

Πηγή: Wessels (2008: 281)

Κατά το σχετικά μικρό χρονικό διάστημα των δεκαπέντε ετών ο αριθμός των ομάδων συμφερόντων αυξήθηκε από τις 1,954 στις 2,843, ένας δείκτης για τον εξευρωπαϊσμό της προ-πολιτικής σφαίρας.

Όπως έχουμε δει, ένας από τους κεντρικούς στόχους της ευρωπαϊκής πολιτικής είναι η δημιουργία ενός *ευρωπαϊκού οικονομικού χώρου*. Η επιτυχία αυτής της πολιτικής μπορεί να ιδωθεί μέσω ενός αριθμού δεικτών (πρβλ. προπάντων Fligstein 2008: 62-88). Ένας απλός δείκτης για τη μέτρηση του επιπέδου εξευρωπαϊσμού στις οικονομίες των κρατών-μελών είναι το μερίδιο των εντός Ε.Ε. εξαγωγών από τις συνολικές εξαγωγές των χωρών της Ε.Ε. Η ακόλουθη εικόνα 3.5 δείχνει την εξέλιξη για την περίοδο από το 1980 έως το 2006. Το 1980 το μερίδιο των εντός Ε.Ε. εξαγωγών ήταν ήδη 56%· αυτό αυξανόταν μέχρι το 2006 για να αγγίξει το 69%. Σχεδόν 70% του εμπορίου με ξένες χώρες που διεξαγόταν από τις χώρες της Ε.Ε. παρέμενε εντός των συνόρων των κρατών-μελών της Ε.Ε.

Εικόνα 3.5: Μερίδιο των εντός ΕΕ εξαγωγών στο σύνολο των εξαγωγών των Κρατών-Μελών της ΕΕ (1980 έως 2006, σε %)

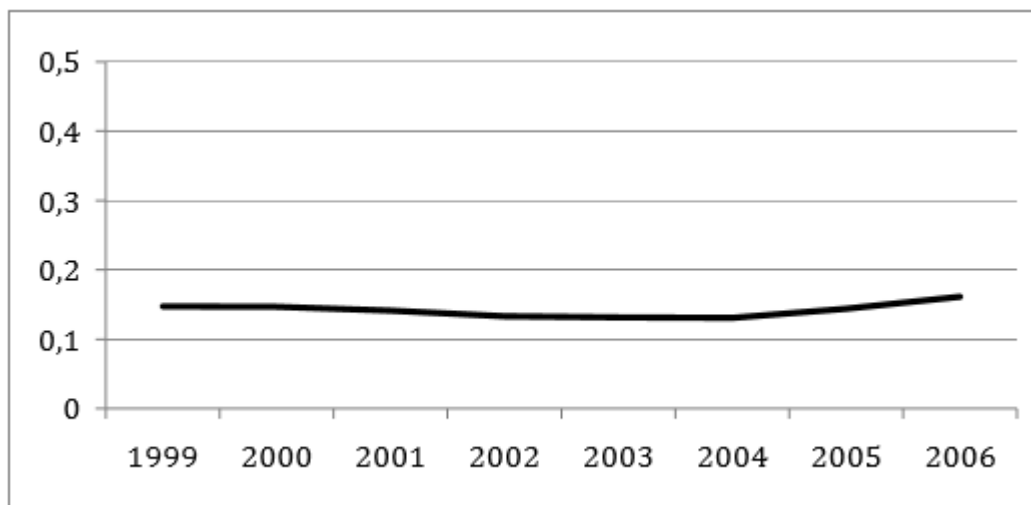

Πηγή: Δικός μας υπολογισμός στη βάση της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat 2002, 2006, 2009a).

Εάν και σε ποια έκταση ο εξευρωπαϊσμός των κρατών-μελών της Ε.Ε. έχει επίσης συνεισφέρει στην *ενδο-ευρωπαϊκή κινητικότητα* των προσώπων είναι δύσκολο να τεκμαρθεί εμπειρικά και για αρκετούς λόγους (πρβλ. Verwiebe 2008).⁴⁰ Γνωρίζουμε, ωστόσο, ότι ο αριθμός των πολιτών της Ε.Ε. οι οποίοι ζουν σε άλλη χώρα της Ε.Ε. είναι αρκετά χαμηλός, ανερχόμενος σε ένα περίπου 1.5% για όλες τις ευρωπαϊκές χώρες και ποικίλλοντας μεταξύ του 0.5% στην Πορτογαλία και τη Φινλανδία, από τη μια μεριά, και του 5% στο Βέλγιο και την Κύπρο από την άλλη. Στη Γερμανία, 2.5% του πληθυσμού είναι ξένοι της Ε.Ε. (Mau & Verwiebe 2010). Βασιζόμενος σε διαθέσιμα δεδομένα έχω προσπαθήσει να μετρήσω την ενδο-ευρωπαϊκή κινητικότητα για οκτώ χώρες στην Ε.Ε. (Αυστρία, Γερμανία, Βέλγιο, Ιρλανδία, Ολλανδία, Πορτογαλία, Σουηδία και Ηνωμένο Βασίλειο) για την περίοδο από το 1999 μέχρι το 2006. Τα ακόλουθα νούμερα είναι το αποτέλεσμα.

⁴⁰ Για πολλές χώρες της Ε.Ε. δεν υπάρχουν αξιόπιστοι αριθμοί σχετικά με τη μετανάστευση ή την αποδημία. Εάν τα δεδομένα είναι διαθέσιμα τότε πολύ συχνά δεν αφορούν μια ιδιαίτερως μακρά χρονική περίοδο, έτσι ώστε είναι δύσκολο να προσδιοριστούν οι μακροπρόθεσμες τάσεις. Επιπροσθέτως δεν ενδιαφερόμαστε στην κινητικότητα συνολικά, αλλά μάλλον στην ενδο-ευρωπαϊκή μετανάστευση. Αυτό σημαίνει ότι η χώρα καταγωγής των μεταναστών πρέπει να είναι γνωστή προκειμένου να ταξινομηθούν ως Ευρωπαίοι μετανάστες, αλλά δυστυχώς η καταγωγή των μεταναστών συχνά δεν δίνεται στις επίσημες στατιστικές. Παρά τους περιορισμούς αυτούς τα ακόλουθα ευρήματα μπορούν να εισαχθούν στη ζυγαριά.

Εικόνα 3.6: Μερίδιο πολιτών εκτός ΕΕ ως προς τον συνολικό πληθυσμό (1999 έως 2006, σε %)⁴¹

Πηγή: Δικός μας υπολογισμός στη βάση δεδομένων από τη Eurostat (2009b) και τη Στατιστική Υπηρεσία του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ, OECD.Stat 2009).

Το μερίδιο των ξένων της Ε.Ε. στις οκτώ επιλεγμένες χώρες είναι συνολικά πολύ χαμηλό. Αρχικά αμβλύνεται βαθμιαία, μόνο για να φτάσει στον αρχικό μέσο όρο το 2004, ο οποίος είναι ωστόσο πολύ χαμηλός. Πάντως, γνωρίζουμε επίσης ότι η κινητικότητα σε άλλες χώρες στην Ε.Ε. είναι αξιοσημείωτα υψηλότερη, απ' ό,τι στις οκτώ χώρες για τις οποίες έχουμε συστηματικά δεδομένα για μια αρκετά μακρά χρονική περίοδο. Μετά τη διεύρυνση της Ε.Ε. προς την Ανατολική Ευρώπη, υπήρξε μια μετανάστευση εργατών προπάντων από την Πολωνία και τα Βαλτικά κράτη πρωτίστως προς την Αγγλία, την Ιρλανδία και τη Σουηδία, διότι αυτές οι χώρες είχαν θεσπίσει μια μεταβατική περίοδο για την Πράξη Ελευθερίας της Κυκλοφορίας (πρβλ. Mau & Verwiebe 2010: 287).⁴²

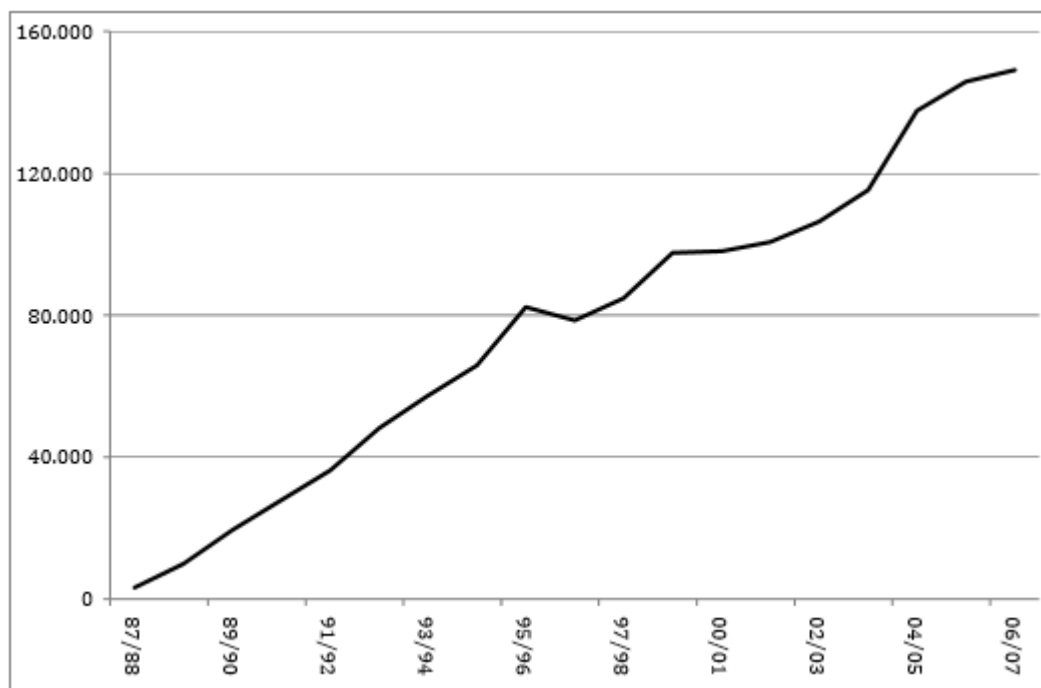
Το αποτέλεσμα που καταδεικνύει πολύ ασθενή ενδο-ευρωπαϊκή κινητικότητα είναι λιγότερο έγκυρο για ένα μέρος του πληθυσμού, τους φοιτητές. Ωστόσο, ακόμα και για αυτήν την ομάδα δεν είναι εύκολο να συλλέξουμε αξιόπιστα

⁴¹ Περιλαμβάνει το μερίδιο μεταναστών από την ΕΕ-15 στον συνολικό πληθυσμό των χωρών-προορισμών Αυστρία, Βέλγιο, Γερμανία, Ιρλανδία, Ολλανδία, Πορτογαλία, Σουηδία και Ηνωμένο Βασίλειο. Τα δεδομένα είναι περιορισμένα στις επιλεγμένες χώρες καθώς τα δεδομένα για τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ είναι ατελή ή μη διαθέσιμα καθόλου.

⁴² Οι Steffen Mau και Roland Verwiebe (2010) έχουν, εξαιτίας της κατάστασης ένδειας δεδομένων σχετικά με την εξέλιξη της ενδο-ευρωπαϊκής κινητικότητας, αποτιμήσει την προθυμότητα κινητικότητας των πολιτών στη βάση μιας έρευνας ερωτηματολογίου του Ευρωβαρόμετρου. Το 2001/02, όπως επίσης και το 2005 οι πολίτες ερωτήθηκαν εάν σκοπεύαν να μετακινηθούν σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα μέσα στα επόμενα πέντε χρόνια. Το ποσοστό εκείνων που ερωτήθηκαν στις ΕΕ-15 χώρες ήταν 1.5% το 2001 και 2.7% το 2005, ενώ άνθρωποι από τα Βαλτικά κράτη, την Πολωνία, τη Γαλλία, την Ιρλανδία, τη Σουηδία και τη Φινλανδία εξέφρασαν μία υψηλότερη του μέσου όρου προθυμότητα να μετακινηθούν. Σε όλες τις χώρες (εκτός της Ιταλίας) το μερίδιο εκείνων, οι οποίοι ήταν περισσότερο κινητικοί, αυξήθηκε εντός των τεσσάρων ετών, τα οποία μεσολάβησαν μεταξύ των ημερομηνιών των ερευνών.

δεδομένα για την εξέλιξη της ενδο-ευρωπαϊκής κινητικότητας. Πολλοί φοιτητές πηγαίνουν σε άλλη χώρα με το Πρόγραμμα Erasmus.

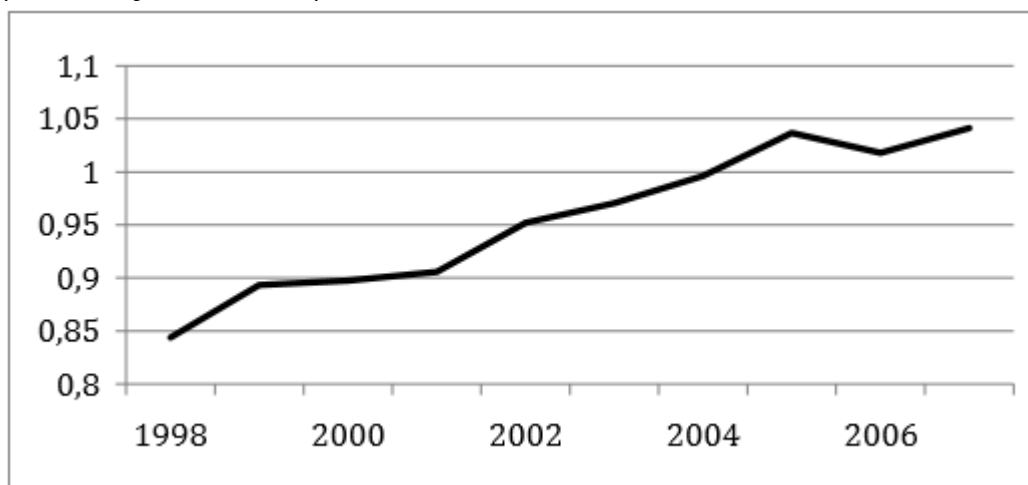
Εικόνα 3.7: Αριθμός φοιτητών Erasmus (1987/1988 έως 2006/2007)

Πηγή: Δικός μας υπολογισμός στη βάση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2008).

Όπως δείχνει η παραπάνω εικόνα, ο αριθμός των φοιτητών Erasmus έχει αυξηθεί σε σχεδόν 20 χρόνια από τους περίπου 3.000 στους σχεδόν 150.000 φοιτητές τον χρόνο. Ωστόσο, η καμπύλη υπερβάλλει όσον αφορά τον αριθμό των φοιτητών σε μια ξένη χώρα, διότι ο αριθμός των φοιτητών Erasmus δεν σταθμίζεται με τον αριθμό όλων των φοιτητών. Δεν είναι εύκολο να συλλέξουμε αξιόπιστους αριθμούς όσον αφορά τη σχέση του αριθμού των φοιτητών στο εξωτερικό στην Ευρώπη προς τον συνολικό αριθμό φοιτητών στη διάρκεια μιας μεγαλύτερης χρονικής περιόδου και για αρκετές ευρωπαϊκές χώρες. Για τρεις ευρωπαϊκές χώρες – Δανία, Γερμανία και Ισπανία – έχω καθορίσει τον αριθμό φοιτητών Erasmus σε σχέση με τον συνολικό αριθμό φοιτητών για την περίοδο από το 1998 έως το 2007. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στην Εικόνα 3.8.

Εικόνα 3.8: Αριθμός φοιτητών σε ξένες χώρες της Ευρώπης (Erasmus) αναλογικά στον αριθμό φοιτητών για τις χώρες Δανία, Γερμανία και Ισπανία (1998 έως 2007, σε %).

Πηγή: Δικός μας υπολογισμός στη βάση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2009) και της Eurostat (2009c).

Ο αριθμός των φοιτητών οι οποίοι δεν φοιτούν στη δική τους χώρα αλλά σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα με τη βοήθεια του προγράμματος Erasmus είναι, συνολικά, πολύ χαμηλός. Παρ' όλα αυτά, έχει αυξηθεί εντός εννέα ετών κατά 20%, από 0,84% σε 1,04%. Δεν συνυπολογίζονται εδώ οι φοιτητές, οι οποίοι δεν έχουν πάει σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα με το πρόγραμμα Erasmus, όπως επίσης και εκείνοι οι οποίοι είναι στο εξωτερικό αλλά όχι σε ευρωπαϊκή χώρα. Ο αριθμός των φοιτητών στο εξωτερικό, ανεξαρτήτως της χώρας ή του προγράμματος που έχει οργανώσει τη διαμονή τους, είναι υψηλότερος από τους αριθμούς που απεικονίζονται στην Εικόνα 3.8. Το 2005, 2,9% των Γερμανών φοιτητών φοιτούσαν στο εξωτερικό, στη Γαλλία ήταν 2,5% και στην Αγγλία 1,0% (πρβλ. Isserstedt & Link 2008).

Εάν καταρτίσουμε ένα ισοζύγιο όλων των εμπειρικών αποτελεσμάτων, τότε φαίνεται ότι η ενδο-ευρωπαϊκή κινητικότητα είναι πολύ χαμηλή, και φαίνεται να μην έχει αλλάξει πάρα πολύ, με εξαίρεση τους φοιτητές. Η κινητικότητα στην Ευρώπη είναι, ως εκ τούτου, πολύ χαμηλότερη απ' ό,τι, για παράδειγμα, στις ΗΠΑ. Ένας από τους λόγους για τη χαμηλή κινητικότητα στο εσωτερικό της ΕΕ είναι οπωσδήποτε οι γλωσσικές διαφορές μεταξύ των χωρών. Θα επιστρέψω σε αυτό το θέμα αργότερα.

Προτού ανακεφαλαιώσω τα αποτελέσματα της ανάλυσής μας περί τη διαδικασία εξευρωπαϊσμού, θα ήθελα να συζητήσω συνοπτικά μια δεύτερη εξέλιξη, η οποία έχει μεταβάλει θεμελιωδώς τις ευρωπαϊκές κοινωνίες και έχει προβιάσει την αναγκαιότητα εκμάθησης ξένων γλωσσών.

3.2.5 Παγκοσμιοποίηση των Κρατών-Μελών της ΕΕ

Οι ευρωπαϊκές κοινωνίες δεν είναι μόνο πολύ ισχυρότερα διασυνδεδεμένες μέσω της διαδικασίας ευρωπαϊκής ενοποίησης, αλλά έχουν επίσης διεθνοποιηθεί πέραν των συνόρων της Ευρώπης μέσω της παγκοσμιοποίησης. Με τον όρο παγκοσμιοποίηση κατανοούμε τη διαδικασία της αυξανόμενης παγκόσμιας ολοκλήρωσης σε διαφορετικά πεδία της κοινωνίας, για παράδειγμα, την οικονομία, την επικοινωνία, τον πολιτισμό, την πολιτική, κ.λπ. (πρβλ. Held et al. 1999). Ο εξευρωπαϊσμός αποτελεί μια θυγατρική της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης, στον βαθμό που αφορά μια διαδικασία διεθνοποίησης, η οποία, ωστόσο, σταματά στα σύνορα της Ευρώπης, ενώ η διαδικασία παγκοσμιοποίησης περιλαμβάνει την αύξηση της ώσμωσης πέραν της Ευρώπης.

Υπάρχουν, τώρα, αναρίθμητες δημοσιεύσεις διαθέσιμες σχετικά με την παγκοσμιοποίηση, μια διαδικασία η οποία ξεκίνησε στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970. Για τους σκοπούς μιας εμπειρικής απεικόνισης της αλλαγής, η οποία έχει λάβει χώρα, θα περιοριστώ εδώ στην ανάλυση ενός δείκτη σχετικά με την περιγραφή των διαδικασιών παγκοσμιοποίησης, ο οποίος χρησιμοποιείται συχνά στη βιβλιογραφία, ήτοι τον Δείκτη Παγκοσμιοποίησης ΚΟΦ (πρβλ. Dreher 2006). Από το 1970 μέχρι το 2006, η ομάδα εργασίας στο ΕΤΗ Ζυρίχης συνέλεξε ένα αξιοσημείωτο μέγεθος εμπειρικών πληροφοριών από έναν αριθμό χωρών μετρώντας το άνοιγμα ή το κλείσιμο των διαφορετικών χωρών στον κόσμο. Οι δείκτες κατανέμονται σε τρεις υπο-διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης:⁴³

Πολιτική παγκοσμιοποίηση: ο αριθμός πρεσβειών που διαθέτει μία χώρα, ο αριθμός συμμετοχών ως μέλος σε διεθνείς οργανισμούς, η συχνότητα συμμετοχής σε αποστολές των Η.Ε., η συχνότητα συνυπογραφής διεθνών συνθηκών

Κοινωνική παγκοσμιοποίηση: αριθμός ξένων επαφών (τηλέφωνο, γράμματα, τουρισμός, ξένοι σε μια χώρα), επίπεδο διεθνούς πληροφόρησης (χρήστες Διαδικτύου, χρήστες τηλεόρασης, εφημερίδες), πολιτισμική εγγύτητα (αριθμός McDonalds, αριθμός Ikea, ισχύς της βιομηχανίας βιβλιοπωλείων)

Οικονομική παγκοσμιοποίηση: ισχύς της οικονομικής ανταλλαγής (εξαγωγές, άμεσες επενδύσεις, κ.λπ.), περιορισμοί στο ελεύθερο εμπόριο (φόροι, κρυφά εμπόδια, περιορισμοί για το ξένο κεφάλαιο)

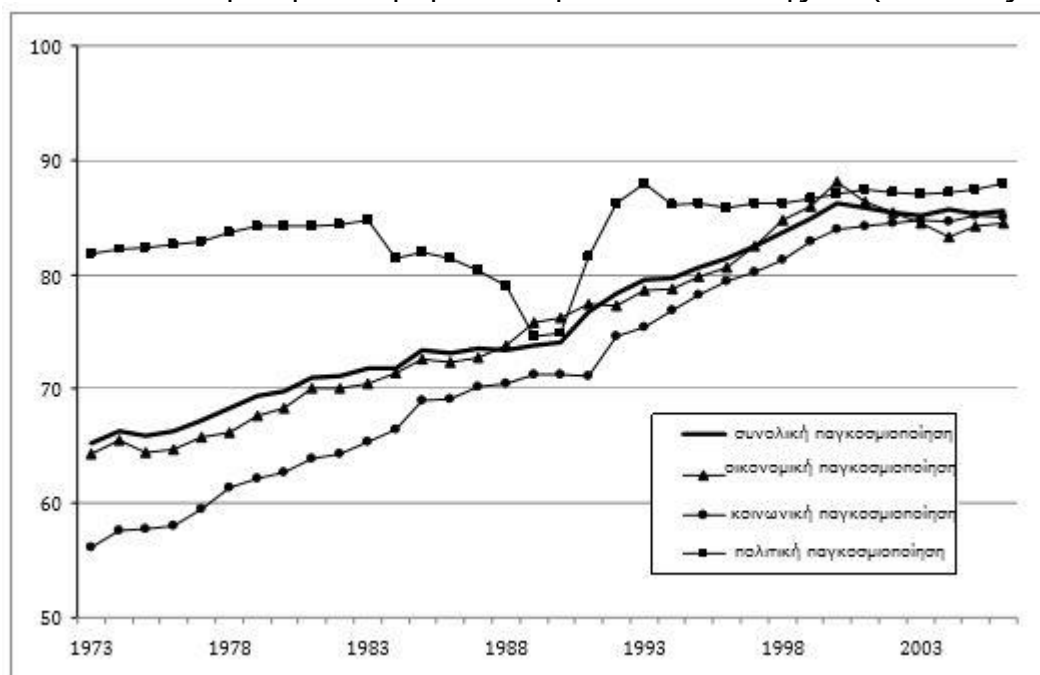
Οι διαφορετικοί δείκτες εισάγονται στους υπολογισμούς κάθε διάστασης της παγκοσμιοποίησης με διαφορετική στάθμιση (πρβλ. Dreher 2006). Επιπροσθέτως, στη βάση των τριών υπο-διαστάσεων οι συγγραφείς έχουν κατασκευάσει έναν συγκεντρωτικό δείκτη ο οποίος συγχωνεύει και τις τρεις διαστάσεις, επιχειρώντας έτσι να δείξει τις διαδικασίες παγκοσμιοποίησης συνολικά. Οι τρεις υπο-διαστάσεις εισάγονται στους υπολογισμούς του συγκεντρωτικού δείκτη με διαφορετική στάθμιση. Στη βάση των δεδομένων που είναι διαθέσιμα στο διαδίκτυο, η διαδικασία παγκοσμιοποίησης

⁴³ Πρβλ. <http://globalisation.kof.ethz.ch>

υπολογίστηκε για εννέα κράτη-μέλη (Βέλγιο, Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Λουξεμβούργο και Ολλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Δανία και Ιρλανδία) για την περίοδο από το 1973 μέχρι το 2006. Έχουμε περιοριστεί σε εννέα κράτη-μέλη της Ε.Ε., διότι αυτά ήταν τα μέλη της Ε.Ε. από την έναρξη της έρευνας του Δείκτη ΚΟΦ, και άρα έχουμε μια σχετικά μακρά περίοδο χρόνου στη διάθεσή μας.

Όπως δείχνει η ακόλουθη εικόνα κατά την περίοδο από το 1973 μέχρι το 2006 εκτυλίχθηκε μια δραματική διαδικασία παγκοσμιοποίησης και στα εννέα κράτη-μέλη. Αυτό αληθεύει πρωτίστως για τους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής παγκοσμιοποίησης. Ο τομέας της πολιτικής είχε ήδη φτάσει ένα αρκετά υψηλό επίπεδο κατά την περίοδο διεξαγωγής της πρώτης έρευνας ερωτηματολογίων, βυθίζεται στη διάρκεια της περιόδου από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 μέχρι την έναρξη της δεκαετίας του 1990, εξαιτίας του τερματισμού του διπολικού αστερισμού μεταξύ της καπιταλιστικής Δύσης και της σοσιαλιστικής Ανατολής, για να αυξηθεί πάνω από το επίπεδο βάσης μόνο στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990.

Εικόνα 3.9: Παγκοσμιοποίηση εννέα Κρατών-Μελών της ΕΕ (1973 έως 2006)

Πηγή: Δικός μας υπολογισμός στη βάση του Δείκτη Παγκοσμιοποίηση ΚΟΦ (ΕΤΗΖ 2009).

Ας ανακεφαλαιώσουμε τα συμπεράσματα αυτού του κεφαλαίου. Όσο τα εθνικά κράτη της Ευρώπης με την κατακερματισμένη γλωσσική τους τάξη αποτελούσαν κλειστές ενότητες, υπήρχε μικρό δέλεαρ για την εκμάθηση των γλωσσών άλλων χωρών. Όπως έχω δείξει σε αυτό το κεφάλαιο, αυτές οι συνθήκες έχουν αλλάξει. Πρώτα απ' όλα, έχω επιχειρήσει να καταδείξω πώς τα κράτη-μέλη έχουν εξευρωπαϊστεί, διακρίνοντας ως εκ τούτου σε τέσσερις διαφορετικές, αν και διασυνδεδεμένες διαστάσεις εξευρωπαϊσμού, οι οποίες είναι: η εγκαθίδρυση ενός ευρωπαϊκού συστήματος θεσμών, η εδαφική διεύρυνση της σφαίρας επιρροής και ως εκ τούτου του αριθμού των γλωσσών, η αύξηση στη νομοθεσία προκειμένου να καθιερωθεί ένας ευρωπαϊκός χώρος επικοινωνίας και διαντίδρασης, και η αύξηση στο βαθμό ώσμωσης των

ευρωπαϊκών κοινωνιών. Είδαμε επιπλέον ότι οι ευρωπαϊκές κοινωνίες δεν συνδέθηκαν μονάχα στενότερα μέσω της διαδικασίας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αλλά επίσης ότι ο βαθμός παγκόσμιας ώσμωσης στους τομείς της οικονομίας, της πολιτικής, της επικοινωνίας και του πολιτισμού έχει αυξηθεί μέσω της παγκοσμιοποίησης.

Αυτές οι εξελίξεις έχουν ως αποτέλεσμα το γεγονός ότι εντελώς νέες ανάγκες και ευκαιρίες είναι διαθέσιμες για τους ανθρώπους, των οποίων όμως κάνουν πολύ μικρή χρήση. Η κινητικότητα των πολιτών της Ευρώπης είναι πολύ χαμηλή και αξιοσημείωτα χαμηλότερη από εκείνη, για παράδειγμα, των Η.Π.Α., και με το πέρασμα των χρόνων δεν έχει ανεβεί πάρα πολύ. Αυτό μπορεί να έχει αρκετές αιτίες. Πρώτα απ' όλα, παρά την ύπαρξη ενός επίσημου δικαιώματος στην ελευθερία της κυκλοφορίας, η κινητικότητα στην Ευρώπη περιλαμβάνει πολλά μειονεκτήματα και έξοδα, τα οποία δεν υπάρχουν στις Η.Π.Α. Μεταξύ αυτών των εξόδων είναι το γεγονός ότι προσόντα που αποκτώνται σε μια χώρα, τα οποία θα έπρεπε να αναγνωρίζονται επισήμως σε μια άλλη, αντιμετωπίζονται, στην πραγματικότητα, συχνά ως κατώτερα, κάτι το οποίο συχνά οδηγεί σε μείωση στο εισόδημα και χαμηλότερη θέση στην αγορά εργασίας. Επιπλέον, αυτή η κατάσταση ισχύει επίσης για τις συντάξεις και τα κοινωνικά προνόμια, διότι, αν και αυτό έχει ρυθμιστεί νομικά, αυτά μπορούν συχνά να μεταφερθούν από μια χώρα σε μια άλλη μόνο με δυσκολίες (πρβλ. Mau & Verwiebe 2010). Τέλος, οι γλωσσικές δεξιότητες είναι σημαντικές. Προκειμένου να εργαστεί σε μια άλλη χώρα, πρέπει κανείς γενικά να μιλά άπταιστα τη γλώσσα αυτής της χώρας. Είναι ακριβώς αυτό το προαπαιτούμενο το οποίο πολλοί άνθρωποι δεν διαθέτουν, όπως θα φανεί στις εμπειρικές αναλύσεις. Ως εκ τούτου, οι ευκαιρίες οι οποίες έχουν προκύψει από την εξέλιξη του εξευρωπαϊσμού και της παγκοσμιοποίησης μπορούν μόνο να χρησιμοποιηθούν σε περιορισμένο βαθμό.

3.3 Η Γλωσσική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Όπως έχουμε δει στο κεφάλαιο 1, στο πλαίσιο της δημιουργίας των εθνών-κρατών τους τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. έχουν διέλθει μια διαδικασία γλωσσικής ομογενοποίησης. Η διαιρεμένη και κατακερματισμένη γλωσσική δομή της Ευρώπης προκύπτει από αυτή την ιστορική, ακόμα θεσμισμένη κληρονομιά που είναι οργανωμένη σύμφωνα με έθνη-κράτη. Ταυτόχρονα τα έθνη-κράτη της Ευρώπης έχουν διανοιχθεί μέσω της διαδικασίας εξευρωπαϊσμού και παγκοσμιοποίησης. Η συμμετοχή των ανθρώπων στους τομείς οι οποίοι έχουν προσφάτως γίνει διεθνικοί θα καταστεί ευκολότερη, όταν θα μιλούν τις γλώσσες οι οποίες ομιλούνται σε άλλες χώρες. Η έλευση των εθνών-κρατών μας διδάσκει ότι η πολιτική ασκεί αποφασιστική επίδραση στο ερώτημα ποιες γλώσσες μαθαίνουν και μιλάνε οι άνθρωποι. Συνεπώς θα αναλύσω στενότερα τη γλωσσική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η γλωσσική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης χαρακτηρίζεται από τρία διακριτικά γνωρίσματα (πρβλ. Phillipson 2003: 105-138· Castiglione & Longman 2007). Σε αντιπαράβολή προς τα έθνη-κράτη η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν ακολουθεί μια πολιτική γλωσσικής ομογενοποίησης υποστηρίζοντας μία μοναδική *lingua franca*, η οποία θα ήταν δεσμευτική για την Ευρωπαϊκή

Ένωση. Η Ε.Ε. αποδέχεται τις επίσημες γλώσσες των κρατών-μελών της ως δικές της επίσημες γλώσσες. Η πολυγλωσσία της Ε.Ε. ως εκ τούτου αποτελεί συστατικό γνώρισμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1). Η Ε.Ε. όχι μόνον αποδέχεται τις επίσημες γλώσσες των κρατών-μελών της ως δικές της γλώσσες, αλλά επίσης προστατεύει και υποστηρίζει τις μειονοτικές γλώσσες που ομιλούνται στα κράτη-μέλη, υποστηρίζοντας ως εκ τούτου για άλλη μια φορά τη γλωσσική ετερογένεια της Ευρώπης (2). Ταυτόχρονα, η Ευρωπαϊκή Ένωση υποστηρίζει την πολυγλωσσία των πολιτών της μέσω ενός αριθμού προγραμμάτων (3). Θα περιγράψω καθεμιά από τις τρεις αυτές όψεις της γλωσσικής πολιτικής της Ε.Ε. και θα προσπαθήσω να ανιχνεύσω τους λόγους σχετικά με το γιατί η γλωσσική πολιτική έχει εξελιχθεί κατ' αυτόν τον τρόπο.

3.3.1 Η Νομιμότητα είκοσι τριών Επισήμων Γλωσσών

Καθώς η Ε.Ε. σε πολλούς τομείς πολιτικής πασχίζει για ενότητα και σύγκλιση των κρατών-μελών – ενιαία αγορά, ενιαίο νόμισμα, ενιαία νομολογία – το ίδιο δεν ισχύει όταν πρόκειται για τη γλωσσική πολιτική. Η αποδοχή της πολυγλωσσίας εντός της Ε.Ε. είναι αδιαφιλονίκητα συμβατικά κατοχυρωμένα. Αυτό ανάγεται, από τη μια μεριά, στη Συνθήκη της Ρώμης, και, από την άλλη, σε έναν Κανονισμό του 1958 (πρβλ. συνοπτικά από τον Truchot 2003· Kraus 2004: 134 και εντεύθεν· Αιμμοη 2006). Η διαδικασία για τη λήψη απόφασης σχετικά με το γλωσσικό ζήτημα εντός της Ε.Ε. διατυπώνεται στις Συνθήκες της Ρώμης. Το Συμβούλιο της Ευρώπης αποφασίζει ομόφωνα σχετικά με τις γλώσσες. Το ζήτημα της ρύθμισης των γλωσσών, συνεπώς, εμπίπτει στους τομείς οι οποίοι πρέπει να αποφασίζονται ταυτοχρόνως μεταξύ όλων των κυβερνήσεων. Μια αλλαγή στους παρόντες κανονισμούς είναι πρακτικά αδύνατη, διότι καθένα από τα είκοσι επτά κράτη-μέλη διαθέτει το δικαίωμα αρνησικυρίας (βέτο). Επιπροσθέτως, τα περισσότερα από τα κράτη-μέλη αποδίδουν μεγάλη αξία στη διατήρηση του πολύγλωσσου αστερισμού. Συνεπώς, είναι αδιανόητο να υποθέσουμε ότι κάποιο από τα κράτη-μέλη θα απεκδύετο εθελοντικά του δικαιώματος να διατηρεί τη «δική του» γλώσσα ως επίσημη γλώσσα της Ε.Ε.

Καθώς η διαδικασία για τον καθορισμό των επισήμων γλωσσών κωδικοποιείται στις Συνθήκες της Ρώμης, όσον αφορά κανονισμούς που αφορούν το περιεχόμενο, όπως το ποιες γλώσσες επιτρέπονται σε ποια συγκεκριμένα, αυτοί αποφασίζονται στον Κανονισμό Νο. 1 για τον Κανονισμό του Γλωσσικού Ζητήματος για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Ένωση από το Συμβούλιο, το 1958. Αρχικά μόνο τέσσερις επίσημες γλώσσες αναφέρονταν στον κανονισμό. Ωστόσο, με τη διεύρυνση της Ε.Ε., κι άλλες επίσημες γλώσσες περιελήφθησαν στον κανονισμό. Ο κανονισμός αποτελείται από οκτώ άρθρα (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας 2007).

Άρθρο 1 Οι επίσημες γλώσσες και οι γλώσσες εργασίας των θεσμών της Ένωσης είναι τα βουλγαρικά, τα τσέχικα, τα δανέζικα, τα ολλανδικά, τα αγγλικά, τα εσθονικά, τα φινλανδικά, τα γαλλικά, τα γερμανικά, τα ελληνικά, τα ουγγρικά, τα ιρλανδικά, τα ιταλικά, τα λετονικά, τα

- λιθουανικά, τα μαλτέζικα, τα πολωνικά, τα πορτογαλικά, τα ρουμανικά, τα σλοβακικά, τα σλοβενικά, τα ισπανικά και τα σουηδικά.
- Άρθρο 2 Έγγραφα τα οποία ένα Κράτος-Μέλος ή ένα πρόσωπο υποκείμενο στη δικαιοδοσία ενός Κράτους-Μέλους αποστέλλει σε θεσμούς της Κοινότητας είναι δυνατό να συνταχθούν σε οποιαδήποτε από τις επίσημες γλώσσες έχει επιλεγεί από τον αποστολέα. Η απάντηση συντάσσεται στην ίδια γλώσσα.
- Άρθρο 3 Έγγραφα τα οποία ένας θεσμός της Κοινότητας αποστέλλει σε ένα Κράτος-Μέλος ή σε ένα πρόσωπο υποκείμενο στη δικαιοδοσία ενός Κράτους-Μέλους, συντάσσονται στη γλώσσα αυτού του Κράτους.
- Άρθρο 4 Κανονισμοί και άλλα έγγραφα γενικής εφαρμογής συντάσσονται στις επίσημες γλώσσες.
- Άρθρο 5 Το Επίσημο Περιοδικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκδίδεται στις επίσημες γλώσσες.
- Άρθρο 6 Οι θεσμοί της Κοινότητας δύνανται να θεσπίσουν στους κανόνες τους περί τη διαδικασία ποιες γλώσσες πρόκειται να χρησιμοποιούνται σε ειδικές περιπτώσεις.
- Άρθρο 7 Οι γλώσσες που πρόκειται να χρησιμοποιηθούν στα πρακτικά του Δικαστηρίου εντοπίζονται στους κανόνες της διαδικασίας του.
- Άρθρο 8 Εάν ένα Κράτος-Μέλος διαθέτει περισσότερες της μίας επίσημες γλώσσες, η γλώσσα που πρόκειται να χρησιμοποιείται, κατόπιν αιτήματος του εν λόγω Κράτους, διέπεται από τους γενικούς κανόνες του δικαίου του. Αυτός ο Κανονισμός είναι δεσμευτικός στην ολότητά του και άμεσα εφαρμόσιμος σε όλα τα Κράτη-Μέλη.

Ο γλωσσικός κανονισμός του 1958 είναι ακόμα σήμερα σε ισχύ. Ως εκ τούτου, η ίση αντιμετώπιση όλων των (επίσημων) ευρωπαϊκών γλωσσών αποτελεί το πρώτο και κεντρικό μέλημα της γλωσσικής πολιτικής της Ε.Ε. Όλες οι εθνικές επίσημες γλώσσες των κρατών-μελών είναι ταυτόχρονα οι επίσημες γλώσσες της Ε.Ε. Εξαίρεση αποτελούν τα λουξεμβουργιανά, καθ' ότι η κυβέρνηση της χώρας έχει απεμπολήσει τη χρήση της ως επίσημη γλώσσα της Ε.Ε. Αναφέρονται εκεί είκοσι τρεις επίσημες γλώσσες για τα είκοσι επτά κράτη-μέλη: βουλγαρικά, δανέζικα, γερμανικά, αγγλικά, εσθονικά, φινλανδικά, γαλλικά, ελληνικά, ιρλανδικά, ιταλικά, λετονικά, λιθουανικά, μαλτέζικα, ολλανδικά, πολωνικά, πορτογαλικά, ρουμάνικα, σουηδικά, σλοβακικά, σλοβένικα, ισπανικά, τσέχικα, και ουγγρικά. Όπως έχω ήδη αναφέρει στην εισαγωγή, ορισμένες γλώσσες είναι επίσημες γλώσσες σε δύο χώρες ταυτόχρονα (τα φλαμανδικά στην Ολλανδία και το Βέλγιο, τα γαλλικά στη Γαλλία και το Βέλγιο, τα γερμανικά στην Αυστρία και τη Γερμανία, τα ελληνικά στην Κύπρο και την Ελλάδα): αυτός είναι ο λόγος που ο αριθμός των επίσημων γλωσσών (23) δεν είναι ταύσημος με εκείνον των κρατών-μελών (27). Άρα, η Ε.Ε. παραμένει, όσον αφορά τη γλωσσική της σύνθεση, σε υψηλό βαθμό κατακερματισμένη.

Ο Peter A. Kraus (2004: 137) έχει καταδείξει ότι η πολιτική αναγνώρισης των επίσημων γλωσσών των κρατών-μελών της Ε.Ε. διαφέρει από άλλους διεθνείς οργανισμούς. Τα κράτη της Ένωσης Χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας (ASEAN) χρησιμοποιούν, για παράδειγμα, μόνο τα αγγλικά ως επίσημη γλώσσα τους, ο Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO), τα αγγλικά και τα γαλλικά. Αν και τα Ηνωμένα Έθνη αποτελούν παγκόσμιο οργανισμό, εν τω μεταξύ με 193 κράτη-μέλη, μόνο έξι γλώσσες επιτρέπονται ως επίσημες γλώσσες. Αυτές είναι τα αραβικά, τα κινέζικα, τα αγγλικά, τα γαλλικά, τα ρωσικά και τα ισπανικά. Αυτός ο κανονισμός έχει περαστεί από τη Γενική Συνέλευση το 1946. Μία επίσημη γλώσσα σημαίνει ότι όλα τα έγγραφα (σχέδια ψηφισμάτων, πρακτικά, αναφορές) είναι γραμμένα στις επίσημες γλώσσες και ότι όλες οι συναντήσεις πρέπει να μεταφράζονται από και προς τις επίσημες γλώσσες. Δύο από τις έξι επίσημες γλώσσες – αγγλικά και γαλλικά – επιτρέπονται ως γλώσσες εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι ολόκληρη η εσωτερική οργανωσιακή εργασία πρέπει να διεξάγεται (σε προφορική καθώς επίσης και σε γραπτή μορφή) και στις δύο αυτές γλώσσες.

Η αποδοχή των επίσημων γλωσσών των κρατών-μελών ως επίσημες γλώσσες της Ε.Ε. και η απόρριψη μίας πολιτικής προώθησης μιας *lingua franca* είναι συνδεδεμένη με τις συνέπειες για την επικοινωνία στο εσωτερικό των θεσμών της Ε.Ε., καθώς ο κανονισμός του 1958 υπαγορεύει ότι όλοι οι νόμοι, τα έγγραφα και οι κανονισμοί πρέπει να είναι γραμμένοι σε όλες τις είκοσι τρεις επίσημες γλώσσες. Επιπλέον, οι πολίτες και τα έθνη-κράτη μπορούν όλα να απευθυνθούν στην Ε.Ε. στη γλώσσα τους και έχουν το δικαίωμα να λάβουν απάντηση στην ίδια τους τη γλώσσα. Τα δελτία πληροφοριών της Ε.Ε. είναι επίσης γραμμένα σε όλες τις επίσημες γλώσσες.

Οι κανόνες διαδικασίας καθορίζουν τη γλώσσα εργασίας, την οποία οι θεσμοί χρησιμοποιούν εσωτερικά (Schumann-Hitzler & Ostarek 2005: 21). Ακολουθώντας θα περιγράψω συνοπτικά πώς οι μεμονωμένοι θεσμοί αντιμετωπίζουν την πολλαπλότητα γλωσσών. Αυτό μάς δίνει μία καλή αντίληψη των τεραστίων εξόδων συναλλαγής, τα οποία συνδέονται με την αρχή της πολυγλωσσίας. Οι γλωσσικές υπηρεσίες των θεσμών της Ε.Ε. κοστίζουν για την Ε.Ε. περίπου 1.1 δισεκατομμύρια ευρώ το χρόνο (Ιστοσελίδα του Κεντρικού Γραφείου Μετάφρασης 2007).

Επιτροπή ΕΕ: Από το 2001 η Επιτροπή έχει χρησιμοποιήσει τα γερμανικά, τα αγγλικά και τα γαλλικά ως εσωτερικές γλώσσες εργασίας (Peterson & Shackleton 2006: 61), ενώ προτιμώνται τα αγγλικά και τα γαλλικά (Ozvalda 2005: 66 και εξής· Schumann-Hitzler & Ostarek 2005: 21). Είναι μόνο μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων που συμβαίνει η μετάφραση στις άλλες επίσημες γλώσσες. Η Γενική Διεύθυνση για τη Μετάφραση είναι αρμόδια για την Επιτροπή και τα άλλα όργανα της Ε.Ε., εκτός του Κοινοβουλίου και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου (Mickel & Bergmann 2005: 33). Η Γενική Διεύθυνση για τη Μετάφραση απασχολεί μόνη της 2,350 υπαλλήλους και έχει έναν ετήσιο προϋπολογισμό περίπου 280 εκατομμυρίων ευρώ (Soriano 2007). Είναι, λοιπόν, η μεγαλύτερη μεταφραστική υπηρεσία στον κόσμο. Περίπου δεκαπέντε τοις εκατό όλων εκείνων οι οποίοι εργάζονται για την Επιτροπή απασχολούνται από τις γλωσσικές υπηρεσίες (Michel & Bergmann 2005: 33). Προκειμένου να

ανακουφίσει τις μεταφραστικές υπηρεσίες των θεσμών, ιδρύθηκε το Μεταφραστικό Κέντρο των Οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (CdT).

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο: Μεταφράσεις γίνονται από και προς όλες τις επίσημες γλώσσες σε όλες τις συναντήσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Όλα τα έγγραφα επιπλέον παρουσιάζονται στο Συμβούλιο σε όλες τις επίσημες γλώσσες (Mickel & Bergmann 2005: 32).

Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Όλα τα έγγραφα, σχετικά με τα οποία συσκέπτεται το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μεταφράζονται στις επίσημες γλώσσες της Ε.Ε. Κατά τις συναντήσεις του Συμβουλίου γίνονται μεταφράσεις από και προς όλες τις γλώσσες (πρβλ. αρχική ιστοσελίδα του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης). Ωστόσο, σε όλες τις ανεπίσημες συναντήσεις φαίνεται ότι η “3+1 λύση” (αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά και η γλώσσα της προεδρίας του συμβουλίου) έχει επικρατήσει (Ozvalda 2005). Στην Επιτροπή των Μόνιμων Αντιπροσώπων (Ε.Μ.Α.) επιστρατεύεται το καθεστώς των τριών γλωσσών (αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά). Στις ομάδες εργασίας του Συμβουλίου, όταν παρασκευάζεται ένας νόμος, γίνονται μεταφράσεις σε όλες τις επίσημες γλώσσες. Στην πλειοψηφία των ομάδων μεταφράσεις γίνονται μόνο σε πέντε γλώσσες της Ε.Ε. (αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, ισπανικά και ιταλικά). Σε σαράντα πέντε ομάδες, τίποτα δε μεταφράζεται και μιλιούνται μόνο αγγλικά ή/και γαλλικά. Στις ομάδες εργασίας του Συμβουλίου επιστρατεύεται ένα αποκαλούμενο “υπόδειγμα αγοράς”, το οποίο σημαίνει ότι τα κράτη-μέλη σε μεμονωμένες περιπτώσεις αποφασίζουν υπέρ ή κατά της ίδιας τους της μετάφρασης, αλλά μοιράζονται τα έξοδα (Mickel & Bergmann 2005: 32). Ενώ το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δύναται να βασιστεί για μεταφράσεις στη Γενική Διεύθυνση για τη Μετάφραση, έχει επίσης στη διάθεσή του τις δικές του Γλωσσικές Υπηρεσίες της Γενικής Γραμματείας του Συμβουλίου, με περισσότερους από 700 μεταφραστές.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο: Σε υποθέσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου η γλώσσα της καταγγελίας είναι η γλώσσα της αγωγής, εάν είναι μία από τις επίσημες γλώσσες της Ε.Ε. Σε υποθέσεις που διαχειρίζονται προδικαστικές αποφάσεις, η γλώσσα του εθνικού δικαστηρίου που επικαλείται το Δικαστήριο είναι η γλώσσα της αγωγής. Στις συνόδους, οι ακροάσεις, εάν απαιτείται, μεταφράζονται ταυτόχρονα στις διαφορετικές επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ιστοσελίδα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου). Η γλώσσα εργασίας είναι μόνο τα γαλλικά (Weidenfeld 2006: 408). Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο διαθέτει μία Διεύθυνση Διερμηνείας. Κατά τις αρχές του 2006, η Διεύθυνση Διερμηνείας του Δικαστηρίου απασχολούσε 796 ανθρώπους, οι οποίοι όλοι μιλούσαν ένα ελάχιστο τριών γλωσσών και ήταν πλήρως εξουσιοδοτημένοι δικηγόροι. Αυτό αποτελεί σχεδόν το σαράντα πέντε τοις εκατό του προσωπικού του Δικαστηρίου.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Οι κρατούσες διατάξεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου υπαγορεύουν ότι όλα τα κοινοβουλευτικά έγγραφα πρέπει να είναι γραμμένα σε όλες τις επίσημες γλώσσες. Επιπλέον, όλοι οι Βουλευτές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου έχουν το δικαίωμα να μιλούν στην επίσημη γλώσσα τους και όλες οι άλλες επίσημες γλώσσες να μεταφράζονται

ταυτόχρονα σ'αυτήν τη γλώσσα. Έτσι έχουν επίσης τα πράγματα για τις επίσημες γλώσσες όλων εκείνων, που είναι παρόντες σε συνόδους επιτροπής και αντιπροσωπείας· αυτό, ωστόσο, είναι δυνατό να προσπεραστεί σε εξαιρετικές περιπτώσεις με τη συμφωνία όλων, όσοι είναι παρόντες (Άρθ. 138 Κανόνες Διαδικασίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου). Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει μια υψηλή δέσμευση στο να είναι πολύγλωσσο, για παράδειγμα, μια δήλωση στην αρχική του ιστοσελίδα εξηγεί ότι «Όσον αφορά τη διερμηνεία, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο διαφέρει από τους άλλους θεσμούς της Ε.Ε. στον βαθμό που η αρχή της “ελεγχόμενης πλήρους πολυγλωσσίας” παρατηρείται στο καθημερινό του έργο». Προκειμένου να αποφευχθεί συμφόρηση κατά τη μετάφραση, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει εισηγηθεί ένα σύστημα «γλωσσών αναφοράς», το οποίο σημαίνει ότι «ένα κείμενο μεταφράζεται πρώτα σε μία από τις πιο διαδεδομένες γλώσσες (αγγλικά, γαλλικά ή γερμανικά) από εκεί στις μειονοτικές γλώσσες. Άλλες μείζονες γλώσσες της Κοινότητας (ιταλικά, πολωνικά και ισπανικά) θα μπορούσαν επίσης να γίνουν γλώσσες αναφοράς εν ευθέτω χρόνω». Το κοινοβούλιο απασχολεί τη δική του μεταφραστική υπηρεσία με περίπου 700 μεταφραστές.

Οι παραπάνω σύντομες εκτιμήσεις θα έπρεπε να είναι αρκετές για να καταστεί ξεκάθαρο ότι η αρχή της πολυγλωσσίας συνοδεύεται από υψηλό κόστος. Προπάντων, αυτά τα κόστη είναι οικονομικά, αλλά είναι επίσης χρονικά, καθώς κάθε μετάφραση περιλαμβάνει καθυστερήσεις. Ειδικά κατά τη σύνθεση νομοσχεδίων, τα οποία υποτίθεται ότι κατατίθενται στο κοινοβούλιο από αρκετούς ευρωβουλευτές, μια μετάφραση είναι προφανώς υπερβολικά πολύπλοκη και χρονοβόρα. Τα νομοσχέδια διαρκώς αλλάζουν και είναι το αποτέλεσμα μιας στενής διαδραστικής διαδικασίας (πρβλ. Wright 2007: 161). Το ίδιο ισχύει για τις προσπάθειες να πειστούν άλλα μέλη για μια συγκεκριμένη θέση πριν από μια συζήτηση. Αυτό απαιτεί προσωπικό διάλογο ο οποίος είναι προφανώς πολύ ευκολότερος αν μιλιέται η ίδια γλώσσα. Επιπροσθέτως, στις κοινοβουλευτικές συζητήσεις η ζωηρότητα της άμεσης ανταλλαγής επιχειρημάτων υποφέρει τα μάλα εξαιτίας της μετάφρασης. Τέλος, κάθε μετάφραση ενέχει τον κίνδυνο λαθών. Τα λάθη, τα οποία ανακύπτουν και τα οποία είναι συχνά αστεία είναι έπειτα άξια αναφοράς στις εφημερίδες. Σε ένα άρθρο στην εβδομαδιαία γερμανική εφημερίδα DIE ZEIT της 17^{ης} Ιουνίου, 1999, η συγγραφέας Daniela Weingärtner ανέφερε τα ακόλουθα παραδείγματα: Το “transports internationaux routiers” (γαλ. διεθνείς οδικές μεταφορές), συντεταγμένο πάνω στα φορτηγά ως T.I.R μεταφράστηκε από έναν Γερμανό ευρωβουλευτή ως Tir Transport. Στις καμπίνες αυτό έγινε Tiertransport (γερμ. μεταφορές ζώων). Ένας Βρετανός ευρωβουλευτής συνέκρινε το ρυθμό μιας θερμής συζήτησης με το ράφτινγκ σε αγριεμένους ποταμούς, διασχίζοντας καταρράκτες (rapids). Ωστόσο, ο Γερμανός μεταφραστής άκουσε «λαγούς» (rabbits), στο οποίο ένας Γερμανός ευρωβουλευτής, προς σύγχυση του ομιλητή, αποκρίθηκε ευχόμενος “Waidmannsheil!” (Κυνηγετικός Χαιρετισμός!). Και όταν το κοινοβούλιο θέλησε να διορίσει “A Commission of Wisemen” (μια επιτροπή σοφών, γαλ. sages) προκειμένου να διερευνήσει καταχρήσεις στην Επιτροπή, οι “Drei Weisen”

(γερμ., γαλ. *trois sages*) έγιναν «Τρεις Μαϊμούδες» (γαλ. *trois singes*) (Weingärtner 1999).⁴⁴

Παρέκβαση: Νομικοί Κανονισμοί και Εμπειρική Πρακτική

(1) Ακόμα και αν *de jure* όλες οι επίσημες γλώσσες των κρατών-μελών της Ε.Ε. απολαμβάνουν ίσο καθεστώς και μόνο τρεις γλώσσες εργασίας επιτρέπονται, στην καθημερινή πρακτική διάδρασης εντός των θεσμών της Ε.Ε. έχει προκύψει μια ασυμμετρία στη χρήση διαφορετικών γλωσσών. Κατά την αρχική φάση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, η επικοινωνία ήταν κατ' αρχάς στα γαλλικά και αυτό για τους ακόλουθους λόγους (πρβλ. Truchot 2003): Τα γαλλικά ήταν η γλώσσα, η οποία ομιλείτο περισσότερο στις έξι ιδρυτικές χώρες και ήταν η επίσημη γλώσσα στις τρεις χώρες (Γαλλία, Βέλγιο και Λουξεμβούργο), και η πιο διαδεδομένη ξένη γλώσσα στις άλλες χώρες. Οι πιο σημαντικοί θεσμοί στην Ε.Ε. ήταν και είναι τοποθετημένοι στις Βρυξέλλες και το Λουξεμβούργο· χώρες στις οποίες τα γαλλικά είναι η επίσημη γλώσσα. Το Ηνωμένο Βασίλειο δεν ήταν ακόμα μέλος της Ε.Ε., γι' αυτό και τα αγγλικά δεν ήταν επίσημη γλώσσα.

Με την ένταξη νέων μελών τα αγγλικά έχουν αυξανόμενα καταστεί η κυρίαρχη γλώσσα (πρβλ. Kraus 2004: 141 και εξής· Ammon 2006). Σε μια έρευνα ερωτηματολογίου που διεξήχθη το 1990 μεταξύ (υψηλών) αξιωματούχων και εκπροσώπων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΚ), ο Michael Schloßmacher φτάνει στο συμπέρασμα, ότι «Οι γλώσσες των αξιωματούχων στα όργανα της ΕΚ είναι σε όλες τις λειτουργίες τα αγγλικά και τα γαλλικά, όλες οι άλλες παίζουν μόνο περιθωριακό ρόλο» (Schloßmacher 1994: 112). Στη βάση διαφορετικών διαθέσιμων δεδομένων ο Claude Truchot (2003: 104) έχει ανιχνεύσει την εξέλιξη των γλωσσών στις οποίες τα έγγραφα που είναι γραμμένα από την Επιτροπή έχουν διατυπωθεί. Στη διάρκεια της περιόδου από το 1986 μέχρι το 1999 μπορεί να ιδωθεί μια ξεκάθαρη αύξηση στη σημασία της αγγλικής γλώσσας.

⁴⁴ Το γεγονός ότι η προσπάθεια να τα καταφέρουμε χωρίς μετάφραση και να επικοινωνούμε στα αγγλικά, ακόμα και όταν τα αγγλικά δεν είναι η μητρική γλώσσα του ομιλητή, επίσης δεν λειτουργεί χωρίς ατυχήματα και μπορεί να οδηγήσει σε διασκεδαστικές παρεξηγήσεις απεικονίζεται στο ακόλουθο παράδειγμα. Μία θηλυκού γένους, πρόσφατα διορισμένη Δανή υπουργός, η οποία λάμβανε μέρος σε συνάντηση του Συμβουλίου για πρώτη φορά και έπρεπε κατευθείαν να πάρει την Προεδρεία, άνοιξε τη συνάντηση στα αγγλικά με την παρατήρηση ότι δεν ήταν «πλήρως σε έλεγχο των πραγμάτων διότι ήταν στην αρχή της περιόδου της» (αναφέρεται στο Phillipson 2003: 140). «Στην αρχή της περιόδου της» σημαίνει ότι μόλις είχε αρχίσει να εμμενορροεί.

Πίνακας 3.3: Γλώσσες χρησιμοποιούμενες στα κείμενα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (σε %)

Έτος	Γαλλικά	Αγγλικά	Γερμανικά	άλλες
1986	58	26	11	5
1989	49	30	9	12
1991	48	35	6	11
1996	39	45	5	12
1997	40	45	5	12
1998	37	48	5	10
1999	35	52	5	8

Πηγή: Truchot 2003

Η κυριαρχία των αγγλικών στην εσωτερική επικοινωνία θα έχει αυξηθεί σε τεράστιο βαθμό από την ένταξη των δώδεκα χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης κατά τα χρόνια από το 2004 μέχρι το 2007, των οποίων οι γλώσσες έγιναν επίσημες γλώσσες. Τουλάχιστον αυτό μπορεί να συναχθεί, εάν η “Θεωρία Αξίας-Q” του Abram de Swaan παρθεί ως βάση. Με τη συμμετοχή των νέων χωρών ο αριθμός εκείνων, οι οποίοι μιλάνε αγγλικά ως μητρική τους γλώσσα δεν αυξήθηκε, αλλά ο αριθμός εκείνων οι οποίοι μιλάνε αγγλικά και καμία άλλη ξένη γλώσσα αυξήθηκε εκθετικά. Αυτό οδηγεί στο απλό συμπέρασμα ότι “Όσο περισσότερες γλώσσες, τόσο περισσότερα αγγλικά” (de Swaan 2001b).

(2) Οι συνέπειες οι οποίες συνδέονται με την κυριαρχία συγκεκριμένων γλωσσών στο εσωτερικό των θεσμών της Ε.Ε. δεν έχουν διερευνηθεί επαρκώς μέχρι στιγμής. Ωστόσο, μπορούμε να υποθέσουμε τα ακόλουθα αποτελέσματα.

(α) Η κυριαρχία συγκεκριμένων γλωσσών φέρνει σε μειονεκτική θέση εκείνα τα πρόσωπα και τις ομάδες συμφερόντων, όσον αφορά τον καθορισμό της πολιτικής ατζέντας, οι οποίοι δε μιλούν αυτές τις γλώσσες αρκετά καλά. Το 1996, μία μελέτη των δικτύων μεταξύ των ευρωβουλευτών αποκάλυψε ότι «οι σχέσεις υπαγορεύονταν από τη γλωσσική ικανότητα, ότι ανεπίσημες ροές πληροφορίας ακρωτηριάζονταν από γλωσσικά εμπόδια, και ότι οι διαπραγματεύσεις σε ανεπίσημα σκηνικά ήταν περιορισμένες για ευρωβουλευτές με καμία ή μικρή γνώση αγγλικών ή γαλλικών» (Wright 2000· παρατίθεται από τον Wright 2007: 151). Η μετάφραση εγγράφων εργασίας σε μειονοτικές γλώσσες διαρκεί περισσότερο, έρχεται αργότερα και ως εκ τούτου παρακωλύει την προετοιμασία (Wright 2007: 157). Επιπροσθέτως, παρακωλύει την ανεπίσημη δικτύωση και άρα επηρεάζει την ευκαιρία που έχουν οι ευρωβουλευτές να προωθήσουν τα δικά τους συμφέροντα. Αυτό αληθεύει, για παράδειγμα, για τους Ιταλούς ευρωβουλευτές. «Οι Ιταλοί χτυπούν κάτω από το βάρος τους» (Wright 2007: 160), εξαιτίας της ανικανότητάς τους να μιλήσουν ξένες γλώσσες.

(β) Η κυριαρχία συγκεκριμένων γλωσσών μπορεί να έχει μια επιλεκτική επίδραση στη στρατολόγηση των ευρωβουλευτών. Το γεγονός ότι οι πολύ καλές γλωσσικές δεξιότητες αυξάνουν τις ευκαιρίες επίτευξης των στόχων σου συνεπάγεται ότι, εν γνώσει αυτού του γεγονότος, ευρωβουλευτές, οι οποίοι

διαθέτουν αυτές τις δεξιότητες, ορίζονται στα έθνη-κράτη. Η συνέπεια αυτού είναι ότι συγκεκριμένα πρόσωπα, ως επί το πλείστον εκείνοι, οι οποίοι είναι περισσότερο μορφωμένοι, διαθέτουν μία πολύ καλύτερη ευκαιρία να γίνουν ευρωβουλευτές. Αυτό με τη σειρά του ενδυναμώνει την «προκατάληψη», η οποία υπάρχει ήδη στο επίπεδο των εθνικών κοινοβουλίων έτσι ώστε οι ανώτερες τάξεις υπερ-αντιπροσωπεύονται ξεκάθαρα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ιδωμένη από τη δημοκρατική άποψη, αυτή είναι μια προβληματική υπερ-αντιπροσώπευση συγκεκριμένων τάξεων στην κοινωνία.

Τέλος Παρέκβασης

Το γεγονός ότι η αρχή της ισότητας μεταξύ επισήμων γλωσσών, ή μάλλον των τριών γλωσσών εργασίας, αθετείται σιωπηλά, έχει στο παρελθόν οδηγήσει σε συχνές διαμαρτυρίες από τις εθνικές κυβερνήσεις. Για πολλά κράτη-μέλη της Ε.Ε., πάνω απ' όλα για τις χώρες των οποίων οι γλώσσες είναι σχετικά διαδεδομένες (γερμανικά, γαλλικά, ιταλικά και ισπανικά), παραδείγματα μπορούν να βρεθούν, τα οποία δείχνουν ότι οι εθνικές κυβερνήσεις επιμένουν ότι η γλώσσα τους δε μειονεκτεί (Ammon 2006). Το 1999, ο πρώην Καγκελάριος της Γερμανίας, Gerhard Schröder, πυροδότησε μια μαζική σύγκρουση με την τότε Φινλανδική Προεδρεία του Συμβουλίου, διότι η τελευταία δε θέλησε να επιτρέψει τα γερμανικά ως τη γλώσσα εργασίας σε μια συνάντηση με τους επικεφαλής των κυβερνήσεων. Ο Schröder είχε απειλήσει να απόσχει της διαδικασίας (Forsberg 2000: 14).

Το 1999, ο πρώην Πρόεδρος της Γαλλίας, Jacques Chirac, έφυγε από την αίθουσα στη διάρκεια μιας συνάντησης των επικεφαλής των κυβερνήσεων της ΕΕ οργισμένος, διότι ένας Γάλλος εταιρικός αντιπρόσωπος του απηύθυνε ένα ερώτημα στα αγγλικά και όχι στα γαλλικά. Ο Chirac αργότερα εξήγησε ότι σοκαρίστηκε βαθιά που ο συμπατριώτης του που είχε μιλήσει σε ξένη γλώσσα (πρβλ. BBC 2006). Ο εταιρικός αντιπρόσωπος αμύνθηκε της γλωσσικής του επιλογής με το γεγονός ότι οι περισσότεροι άνθρωποι στην αίθουσα μιλούσαν αγγλικά και όχι γαλλικά. Μπορεί κανείς να υποθέσει ότι η αντίδραση του Chirac βασίστηκε στην ανησυχία του να διασφαλίσει την κυριαρχία των γαλλικών και όχι διότι προσωπικά δεν κατανόησε τα αγγλικά, καθώς ως πρώην φοιτητής στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ, πρέπει να ήταν σε θέση να τα κατανοήσει.

Το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συμβούλιο (Bundesrat) και η Ομοσπονδιακή Βουλή (Bundestag) έχουν επανειλημμένως, και πρόσφατα αρκετά δριμέως, υπενθυμίσει στην Επιτροπή ότι τα γερμανικά οφείλουν να αντιμετωπίζονται ισότιμα με τα αγγλικά και τα γαλλικά. Το τελευταίο αίτημα από το Bundestag το 2008 όσον αφορά αυτό το ζήτημα έγινε από τους Χριστιανοδημοκράτες, τους Σοσιαλδημοκράτες, τους Πρασίνους και τους Φιλελεύθερους μαζί, έτσι ώστε όλα τα κόμματα είναι ενωμένα σε αυτό το σημείο. Στις 17 Νοέμβρη, 2008 μία παρόμοια απαίτηση από το Bundestag, απευθυνόμενη στην Επιτροπή, υπερψηφίστηκε από όλα τα μέλη.

Ένα εντυπωσιακό παράδειγμα της συμβολικής σημασίας του γλωσσικού ζητήματος όσον αφορά την εθνική ταυτότητα είναι εκείνο των Ιρλανδών. Αν και η Ιρλανδία έχει υπάρξει μέλος της Ε.Ε. από το 1973, τα ιρλανδικά (γαελικά)

έχουν αποτελέσει επίσημη γλώσσα της Ε.Ε. μόνο από το 2007. Ο αριθμός των Ιρλανδών οι οποίοι μιλάνε γαελικά στην καθημερινή ζωή είναι χαμηλός. Η αναβίωση των γαελικών ως η δική τους γλώσσα μπορεί να εκληφθεί ως εγχείρημα της ελίτ σε μια απόπειρα να ανακαλύψει την ίδια τους την ιστορία, ως διακριτή από εκείνη της Μεγάλης Βρετανίας. Η «τρέλα», η οποία συνδέεται με αυτό ίσως να απεικονιστεί καλύτερα από το ακόλουθο. Από τους δεκατρείς Ιρλανδούς ευρωβουλευτές μόνο τέσσερις μιλούν κάποια ιρλανδικά, και χρησιμοποιούν τη γλώσσα τους στο Κοινοβούλιο για να συμβολίσουν την εθνική τους μοναδικότητα. Οι άλλοι Ιρλανδοί που είναι μέλη πρέπει να μάθουν την αποκαλούμενη μητρική τους γλώσσα. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο προσφέρει ειδικά μαθήματα σε αυτό το θέμα (πρβλ. Borovsky & Hartig 2008).

Αυτά τα παραδείγματα απεικονίζουν πόσο σημαντικό είναι για τα έθνη-κράτη η επίσημη γλώσσα τους να αναγνωρίζεται ως επίσημη γλώσσα της Ε.Ε. Σε αυτό το σημείο εγείρεται το ερώτημα σχετικά με το πώς μπορεί να εξηγηθεί η προσκόλληση στην αρχή της πολυγλωσσίας στην Ε.Ε. Η πολιτική της Ε.Ε. σχετικά με την αντιμετώπιση όλων των υπαρχουσών επισήμων γλωσσών των κρατών-μελών ως ίσες επίσημες γλώσσες της Ε.Ε. μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. δεν είναι προετοιμασμένα να απεμπολήσουν τη γλωσσική τους κυριαρχία. Γιατί δεν είναι προετοιμασμένα να το πράξουν αυτό; Η Πολιτική Επιστήμη διακρίνει μεταξύ της αποκαλούμενης «υψηλής πολιτικής» και της «χαμηλής πολιτικής» (Hoffmann 1966). Οι τομείς οι οποίοι αγγίζουν άμεσα την καρδιά της εθνικής κυριαρχίας, για παράδειγμα η εξωτερική και η αμυντική πολιτική, μετρούν ως «υψηλή πολιτική». Σε αυτούς τους τομείς, αληθεύει ότι τα έθνη-κράτη δεν είναι, ή είναι μόνο σε μικρό βαθμό, προετοιμασμένα να εκχωρήσουν κυριαρχικά δικαιώματα σε υπερ-εθνικούς θεσμούς. Εάν το κάνουν αυτό ανεξάρτητα, τότε συνήθως διατηρούν το δικαίωμα του βέτο για τους εαυτούς τους, έτσι ώστε να μην καταψηφιστούν από άλλες χώρες. Οι τομείς της «χαμηλής πολιτικής» είναι εκείνοι οι πολιτικοί τομείς, οι οποίοι δεν ανήκουν στους κεντρικούς τομείς της πολιτικής του έθνους-κράτους και όπου τα έθνη-κράτη τείνουν περισσότερο να παραιτούνται κυριαρχικών δικαιωμάτων. Η διακυβερνητική θεωρία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ερμηνεύει την εγκαθίδρυση της Ε.Ε. από τη διάκριση, την οποία έχω σκιαγραφήσει παραπάνω, ως πρωτίστως μια διαδικασία της ολοκλήρωσης των τομέων της «χαμηλής πολιτικής» (Hoffmann 1966· Moravcsik 1993, 1998).

Το γεγονός ότι κάθε απόπειρα ακόμη πιθανώς και να μειωθούν οι επίσημες γλώσσες ή οι γλώσσες εργασίας της Ε.Ε. συναντά μαζική αντίσταση από τα έθνη-κράτη και ότι τα έθνη-κράτη έχουν διατηρήσει για τους εαυτούς τους το δικαίωμα αρνησικυρίας σε κάθε απόπειρα να αλλάξει η γλωσσική τάξη, υποδεικνύει ότι η γλωσσική πολιτική είναι ένας τομέας «υψηλής πολιτικής», ή ακριβέστερα, ένας τομέας ερμηνευόμενης «υψηλής πολιτικής». Στο γλωσσικό ζήτημα δεν αντιμετωπίζουμε ένα θέμα, το οποίο έχουν οι διακυβερνητικοί κατά νου όταν συζητούν τους κεντρικούς τομείς του κράτους. Αυτοί οι τομείς είναι πρωτίστως οι τομείς πολιτικής που αφορούν την ασφάλεια, τα συμφέροντα, τους πόρους, την εξουσία, κ.λπ., τουτ' έστιν, τα «σκληρά» συμφέροντα. Το γλωσσικό ζήτημα αφορά, και εδώ παραπέμπω πίσω στις έννοιες που εξηγήθηκαν στο κεφάλαιο 2, όχι την οικοδόμηση της κοινωνίας αλλά τη λειτουργία της γλώσσας περί οικοδόμησης ταυτότητας, τουτ' έστιν τη

συμβολική διάσταση. Τα έθνη-κράτη ερμηνεύουν τη δική τους εθνική γλώσσα ως κεντρικό γνώρισμα της ταυτότητάς τους και αποδίδουν ιδιαίτερα υψηλή σημασία σε αυτήν την ερμηνεία, ως εκ τούτου ανελκύοντας το θέμα της γλωσσικής κυριαρχίας σε θέμα ερμηνευόμενης «υψηλής πολιτικής». Και τα κράτη-μέλη είναι προετοιμασμένα να αφήσουν αυτόν τον συμβολισμό να τους στοιχίσει κάτι, όπως καταδεικνύουν τα υπερβολικά υψηλά έξοδα συναλλαγής που προκαλούνται από την πολυγλωσσία.

3.3.2 Προστασία και Υποστήριξη Μειονοτικών Γλωσσών

Η Ε.Ε. δεν αποδέχεται μονάχα τις επίσημες γλώσσες των κρατών-μελών ως δικές της γλώσσες, αλλά επίσης, ακόμα κι αν αυτό συμβαίνει μόνο σε περιορισμένο βαθμό, ανατρέπει τις μειονοτικές γλώσσες, οι οποίες υπάρχουν στα κράτη-μέλη της, υποστηρίζοντας έτσι τη γλωσσική ετερογένεια της Ευρώπης. Η πολιτική προστασίας και υποστήριξης των μειονοτικών γλωσσών έχει, ωστόσο, σημαντικά λιγότερη νομική σημασία, απ' ό,τι η πολιτική αποδοχής των επισήμων γλωσσών, καθώς οι μειονοτικές γλώσσες δεν είναι ούτε επίσημες ούτε γλώσσες εργασίας της Ε.Ε. Η προστασία των μειονοτικών γλωσσών είναι, επιπλέον, πολύ περισσότερο αμφιλεγόμενη. Καθώς οι θεσμοί της Ε.Ε. και προπάντων το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο μέσα στο συγκείμενο μιας παγκόσμιας συζήτησης σχετικά με την προστασία των μειονοτήτων προσπαθούν να υποστηρίξουν τα δικαιώματα των μειονοτήτων στα κράτη-μέλη, τα κράτη-μέλη, ιδιαίτερα εκείνα τα οποία έχουν μεγάλες γλωσσικές μειονότητες εντός των εδαφικών τους ορίων, είναι πολύ πιο μετρημένα, όταν πρόκειται για την ανατροφή μειονοτικών γλωσσών. Ερμηνεύουν την υποστήριξη για τα δικαιώματα των μειονοτήτων ως απόπειρα υπονόμησης της εθνικής γλωσσικής ταυτότητας. Αυτή η σύγκρουση εξηγεί γιατί η υποστήριξη για τις μειονοτικές γλώσσες εντός της Ε.Ε. καταλήγει να είναι τόσο αμφίσημη. Ωστόσο, εάν κοιτάξουμε την εξέλιξη στον χρόνο, βλέπουμε ότι έχει υπάρξει σαφής αύξηση στη σημασία της προστασίας μειονοτικών γλωσσών. Τα ερωτήματα εγείρονται όσον αφορά το πώς η προστασία μειονοτικών γλωσσών εξασφαλίζεται νομικά και με ποια μέσα ανατρέφονται οι μειονοτικές γλώσσες από την Ε.Ε. (1) και πώς μπορούμε να εξηγήσουμε την αυξανόμενη σημασία της υποστήριξης για τις μειονοτικές γλώσσες (2);

(1) Υπάρχουν σημεία σε αρκετές συνθήκες και νόμους, τα οποία είναι δυνατό να ερμηνευθούν ως προσταγή ενεργούς προστασίας των μειονοτικών γλωσσών. Μία νομική βάση στην οποία εναπόκειται η πολιτική προστασίας των μειονοτικών γλωσσών, είναι το Άρθρο 151 της Συνθήκης του Μάαστριχτ, το οποίο καθιστά την προαγωγή του πολιτισμού ένα από τα καθήκοντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Vizi 2003: 53). Παραμένει ανοικτό, ωστόσο, το εάν οι μειονοτικές γλώσσες εμπίπτουν στο πεδίο του πολιτισμού. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. το 2000 είναι κάπως περισσότερο ακριβής. Στο Άρθρο 22 δηλώνει, «Η Ένωση σέβεται την πολιτισμική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία» (Ευρωπαϊκή Κοινότητα 2000). Εν τούτοις, στους κανονισμούς κατά των διακρίσεων, οι γλώσσες δεν αναφέρονται ρητά ως

υποκείμενα διάκρισης, αλλά μόνον η θρησκεία, οι απόψεις, η αναπηρία, η ηλικία και ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Το νομικό έλλειμμα σαφήνειας διανοίγει ένα περιθώριο για ερμηνείες οι οποίες έχουν υποστεί διαφορετική χρήση από τους πολιτικούς παίκτες στην Ε.Ε.

Εξαιτίας της ένταξης της Ανατολικής Ευρώπης η προστασία των μειονοτήτων και των μειονοτικών γλωσσών έχει κερδίσει αυξανόμενα σε σημασία (Heidbreder 2004: 480). Από αυτήν την άποψη, η Ε.Ε. έχει κατηγορηθεί πως έχει δύο μέτρα και σταθμά, ιδίως επειδή ο Ευρωπαϊκός Χάρτης για τις Περιφερειακές και Μειονοτικές Γλώσσες του Συμβουλίου της Ευρώπης ή η Σύμβαση-Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων δεν υπογράφηκαν ούτε επικυρώθηκαν από αρκετά κράτη-μέλη (Heidbreder 2004a· Vizi 2003: 50), την ώρα που τα νέα-κράτη μέλη υφίσταντο πίεση για να προστατέψουν τις μειονότητες και τις γλώσσες τους πιο ενεργητικά.

Ο «παίκτης-κλειδί» (Shuibhne 2007: 129) στην πολιτική μειονοτικών γλωσσών είναι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Κατά τη δεκαετία του 1980 το Κοινοβούλιο κάλεσε την Επιτροπή σε τρία ψηφίσματα (Arfe-Resolutions 1981 και 1983· Kuijpers-Resolution 1987) για την προστασία των μειονοτικών γλωσσών (Shuibhne 2007: 129). Προφανώς τέτοια ψηφίσματα δεν είναι δεσμευτικά, όμως, εν τούτοις, η ίδρυση του Ευρωπαϊκού Γραφείου για τις Λιγότερο Διαδεδομένες Γλώσσες (EBLUL) το 1981 (το οποίο, ωστόσο, έκλεισε μερικά χρόνια μετά) και η αναφορά σχετικά με τις γλωσσικές μειονότητες από το Istituto della Enciclopedia Italiana (Ινστιτούτο της Ιταλικής Εγκυκλοπαίδειας, 1986) μπορούν να αποδοθούν σε αυτές τις πρωτοβουλίες (Shuibhne 2007: 129). Πιο σημαντικά, πάντως, ήδη από το 1988, ένα εκατομμύριο ευρωπαϊκές λογιστικές μονάδες (ECU) για την προαγωγή των μειονοτικών γλωσσών περιελήφθησαν στον προϋπολογισμό από το Κοινοβούλιο (Vizi 2003: 56). Ωστόσο, ο ετήσιος προϋπολογισμός των έως τέσσερα εκατομμύρια ευρώ περικόπηκε από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο το 2000 εξαιτίας της ασαφούς νομικής του βάσης, αν και ένα χαμηλότερο άθροισμα, απορρέον από μια άλλη θέση του προϋπολογισμού ωφελεί ακόμα τις μειονοτικές γλώσσες, τα μέγιστα (Strubell 2007: 171). Ως αντίδραση στο Μάαστριχτ και κατά το τέλος του Ευρωπαϊκού Έτους Γλωσσών το 1994 και το 2001, το Κοινοβούλιο επανέλαβε σε περαιτέρω ψηφίσματα το κάλεσμα για περισσότερη προστασία για τις μειονοτικές γλώσσες, και οικονομική υποστήριξη, όπως επίσης και νομοθετικές πρωτοβουλίες σε αυτό το ζήτημα (Shuibhne 2007: 130). Η αποκαλούμενη Έκθεση Ebner το 2003, στην οποία το Κοινοβούλιο κάλεσε και πάλι για μόνιμη χρηματοδότηση και για την περίληψη «των περιφερειακών και των λιγότερο διαδεδομένων γλωσσών στα γλωσσικά εκπαιδευτικά προγράμματα» (Shuibhne 2008: 127) αποτελεί μια τέτοια πρωτοβουλία.

Αρχικά, η Επιτροπή αυτο-περιορίζεται όσον αφορά την υποστήριξη εγχειρημάτων και οργανισμών για την προστασία των μειονοτικών γλωσσών. Το EBLUL, η υποστήριξη για τις μειονοτικές γλώσσες στη διάρκεια του Ευρωπαϊκού Έτους Γλωσσών, η υποστήριξη για το διαδικτυακό ειδησεογραφικό φορέα Eurolang, ο οποίος ειδικεύεται στις μειονοτικές γλώσσες, ή η έκδοση ποικίλων μελετών όπως το EUROMOSAIC (1996) είναι δυνατό να αναφερθούν σε αυτό το πλαίσιο (Vize 2003· πρβλ. Grin & Moring 2002· Nic Craith 2008). Στο «Σχέδιο Δράσης σχετικά με την Εκμάθηση

Γλωσσών και τη Γλωσσική Πολυμορφία» για το 2004-2006, η Επιτροπή περιλαμβάνει ρητά τις μειονοτικές γλώσσες για πρώτη φορά (Shuibhne 2008: 127). Αυτό είναι ένα πολύ μεγάλο βήμα, διότι σημαίνει ότι η Επιτροπή μεταχειρίζεται τις επίσημες γλώσσες της Ε.Ε. και τις μειονοτικές γλώσσες που ομιλούνται εντός της Ε.Ε. σε μια ισότιμη βάση, στο πλαίσιο της υποστήριξής της για την πολυγλωσσία των πολιτών.

Ταυτόχρονα, υπάρχουν επιφυλάξεις από αρκετά κράτη-μέλη όσον αφορά μία ενδυνάμωση των δικαιωμάτων των μειονοτικών γλωσσών. Αυτό εκδηλώνεται στην άρνηση να υποστηρίξουν το νομικό κείμενο, το οποίο θέτει επί τάπητος την πιο εκτεταμένη προστασία των μειονοτικών γλωσσών, τον «Ευρωπαϊκό Χάρτη για τις Περιφερειακές και Μειονοτικές Γλώσσες» του Συμβουλίου της Ευρώπης. Από τα είκοσι επτά μέλη της Ε.Ε., τα οποία είναι ταυτόχρονα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, οκτώ (Βέλγιο, Βουλγαρία, Εσθονία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Λετονία, Λιθουανία και Πορτογαλία) δεν έχουν υπογράψει τον χάρτη, επτά έχουν υπογράψει τον χάρτη, αλλά μέχρι τώρα δεν τον έχουν επικυρώσει (Γαλλία, Βουλγαρία, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Πολωνία, Ρουμανία και Δημοκρατία της Τσεχίας) και μόνο δώδεκα τον έχουν υπογράψει και επικυρώσει (Δανία, Γερμανία, Φινλανδία, Ολλανδία, Αυστρία, Σουηδία, Σλοβακία, Σλοβενία, Ισπανία, Ουγγαρία, Ηνωμένο Βασίλειο και Κύπρος). Όπως έχουμε δει στο τελευταίο τμήμα, τα έθνη-κράτη ερμηνεύουν την εθνική τους γλώσσα ως κεντρικό γνώρισμα της ταυτότητάς τους, καθιστώντας έτσι το γλωσσικό ζήτημα σφαίρα «υψηλής πολιτικής». Αυτό το πλαίσιο επηρεάζει επίσης την ερμηνεία της νομιμότητας των μειονοτικών γλωσσών και αναδεικνύεται σε αμφισβητήσιμο για εκείνες τις χώρες, οι οποίες έχουν μεγάλες γλωσσικές μειονότητες εντός της επικράτειάς τους. Χώρες, οι οποίες δεν έχουν υπογράψει ή επικυρώσει τον χάρτη, φοβούνται ότι αναγνωρίζοντας τις μειονότητες ή τις μειονοτικές γλώσσες στην επικράτειά τους θα διακινδυνεύσουν την εθνική τους ενότητα. Αυτοί οι φόβοι αποτελούν οπωσδήποτε τον πιο σημαντικό λόγο σχετικά με το γιατί η υποστήριξη για τις μειονοτικές γλώσσες στην Ε.Ε. είναι τόσο μετριοπαθής. Ωστόσο, εάν λάβουμε την εξέλιξη αναδρομικά τότε το θέμα αποκτά πολύ περισσότερη σημασία. Πώς μπορούμε να εξηγήσουμε αυτήν την εξέλιξη;

(2) Η ανακάλυψη του θέματος της προστασίας των μειονοτικών γλωσσών είναι ενσωματωμένη σε μια παγκόσμια αλλαγή στην αντίληψη και την ερμηνεία των μειονοτήτων και των γλωσσών τους. Οι αλλαγές αντιμετωπίζονται στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία και στην πολιτική υπό την επिकεφαλίδα της «πολυπολιτισμικότητας». Οι υποστηρικτές μιας πολυπολιτισμικής θέσης εκκινούν από την ιδέα ότι οι περισσότερες κοινωνίες αποτελούνται από διαφορετικούς πολιτισμούς και ότι οι διαφορετικοί πολιτισμοί θα έπρεπε να εκλαμβάνονται ως ίσοι από τους πολιτικούς στην εξουσία, να αναγνωρίζονται και να ανατρέφονται, και ότι δεν είναι νόμιμο να εργάζονται προς την κατεύθυνση μιας κοινωνίας, στην οποία οι πολιτισμοί υπάγονται σε έναν πλειοψηφικό πολιτισμό. Η πολιτισμική διαφορά καταδεικνύεται παραδειγματικά από το χρώμα δέρματος, την εθνοτικότητα, το φύλο, τη θρησκεία, το σεξουαλικό προσανατολισμό αλλά επίσης τη γλώσσα (πρβλ. για πολλούς άλλους Gutmann 2001 και τις συνεισφορές στο Joppke & Lukes 1999). Είναι δύσκολο να εξηγηθεί πώς έχει προκύψει η αλλαγή στην

αντίληψη περί μειονοτήτων και μειονοτικών γλωσσών είναι δύσκολο να εξηγηθεί. Πάντως, δεν χωρά αμφιβολία ότι έχει συμβεί.

Οι Will Kymlicka (2007) και Douglas A. Kibbee (2008) έχουν σκιαγραφήσει την εξέλιξη του νόμου απέναντι στην αύξηση της προστασίας των μειονοτήτων. Καθώς προηγούμενες προσπάθειες να θεσμοποιηθούν τα οικουμενικά δικαιώματα παγκοσμίως αποτελούν απόπειρες κωδικοποίησης και εφαρμογής των δικαιωμάτων του ατόμου, για παράδειγμα, τα ανθρώπινα δικαιώματα, μια αλλαγή έχει επέλθει από το '80 του περασμένου αιώνα. Ο ορισμός των δικαιωμάτων των μειονοτήτων ως συλλογικά δικαιώματα γίνεται ολοένα πιο σημαντικός· επιπλέον, δεν μιλάμε απλώς για την άμυνα των μειονοτικών γλωσσών (αμυντικά δικαιώματα), αλλά για την υποστήριξη και την προώθησή τους. Το 1992, ο Ο.Η.Ε. πέρασε τη «Διακήρυξη για τα Δικαιώματα των Ατόμων που Ανήκουν σε Εθνικές ή Εθνοτικές, Θρησκευτικές και Γλωσσικές Μειονότητες», η οποία συμπληρωματικά προς τα Ανθρώπινα Δικαιώματα σχετίζεται με τα δικαιώματα των μειονοτήτων. Τα κράτη διακηρύττουν ότι θα προστατεύουν την ύπαρξη και την εθνική, εθνοτική, πολιτισμική, θρησκευτική και γλωσσική ταυτότητα των μειονοτήτων στην επικράτειά τους. Το 2001 η UNESCO πέρασε την «Οικουμενική Διακήρυξη για την Πολιτιστική Πολυμορφία». Αυτό εκτείνεται πάνω και πέραν της προηγούμενης νομοθεσίας, στον βαθμό που οι μειονοτικές γλώσσες δεν αποτελούν απλώς παραχωρούμενα αμυντικά δικαιώματα, δικαιώματα δηλαδή, τα οποία προορίζονται να προστατεύουν τους ομιλητές μειονοτικών γλωσσών από την καταπίεση.

Αμφότερες οι συμφωνίες στοχεύουν στην προστασία της ύπαρξης εθνικών μειονοτήτων και των γλωσσών τους εντός των υπογραφόντων κρατών και στην κωδικοποίηση της ισότητάς τους. Οι μειονοτικές γλώσσες ερμηνεύονται ως πολιτισμικό αγαθό, του οποίου η χρήση θα έπρεπε να ενθαρρύνεται. Για παράδειγμα, η διδασκαλία από το νηπιαγωγείο μέχρι το πανεπιστήμιο θα έπρεπε να προσφέρεται στις μειονοτικές γλώσσες, η δικαιοσύνη και η δημόσια διοίκηση θα έπρεπε να τις εξουσιοδοτεί, και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης θα έπρεπε να τους παρέχουν επαρκή χώρο.

Συνολικά μπορεί να ειπωθεί ότι, συν τω χρόνω, η προστασία των μειονοτικών γλωσσών έχει επεκταθεί από πολλές απόψεις: (1) Το θέμα έχει λάβει αξιοσημείωτα περισσότερη νομική και πολιτική προσοχή, (2) η προστασία των μειονοτικών γλωσσών έχει εξελιχθεί από ατομικό δικαίωμα σε συλλογικό, (3) οι μειονοτικές γλώσσες δεν προστατεύονται μονάχα, αλλά επίσης ενθαρρύνονται ενεργά. Τα μειονοτικά δικαιώματα έχουν εξελιχθεί από αμιγώς αμυντικά δικαιώματα σε κεκτημένα.⁴⁵

⁴⁵ Η δραματική αύξηση στη σημασία της προστασίας των μειονοτήτων και της ενθάρρυνσής τους φαίνεται όχι μονάχα στους νόμους που παρατίθενται, αλλά επίσης στην οργάνωση ενός αριθμού διεθνών θεσμών και ιδρυμάτων, τα οποία ασχολούνται με τις μειονότητες και τις γλώσσες τους. Αναπτύχθηκαν συστήματα παρακολούθησης, οι απειλούμενες γλώσσες, οι οποίες συχνά δεν διαθέτουν γραπτή μορφή, καταλογογραφούνται σύμφωνα με γλωσσικά κριτήρια, στατιστικές συλλέγονται σχετικά με τη διάδοσή τους και τον αριθμό των ομιλητών τους, κ.λπ. (πρβλ Crystal 2000: 91 και εξής). Ο σκοπός όλων αυτών είναι η ενημέρωση του κοινού και των πολιτικών σχετικά με την έκταση της απειλής προς τις μειονοτικές γλώσσες, κι έπειτα η παρακίνησή τους ώστε να επέμβουν.

Οι νομοθετικές εξελίξεις, των οποίων έχω μόνο δώσει μια σύντομη περιγραφή, συνοδεύονται από μια δημόσια συζήτηση στην οποία συζητιούνται λόγοι για την προστασία και την καλλιέργεια των μειονοτικών γλωσσών. Οι ομιλητές στη συζήτηση είναι πολιτικά φιλελεύθεροι νομικοί ειδικοί, κοινωνιολόγοι, ανθρωπολόγοι και γλωσσολόγοι (πρβλ. Krauss 1992· Hale 1998· Skutnabb-Kanga & Phillipson 1995· Crystal 2000· Phillipson 2003· Kymlicka 2007· Nic Craith 2008). Εκείνοι που ηγούνται της συζήτησης σχετικά με τις μειονότητες, είναι δυνατό να ερμηνευθούν σε όρους της νεο-θεσμικής θεωρίας του John W. Meyer ως «πολιτισμική ετερότητα», οι οποίοι βλέπουν τους εαυτούς τους ως «ανιδιοτελείς» δράστες, οι οποίοι προέρχονται από την πολιτική κοινωνία και επιστήμη, οι οποίοι συμβουλεύουν τους ενεργούς συμμετέχοντες όπως τα Ηνωμένα Έθνη, η UNESCO και η Ε.Ε. Αυτοί οι «πολιτισμικοί άλλοι» δεν είναι οι ίδιοι πολιτικά ενεργοί, αλλά δρουν με συμβουλευτικό τρόπο. «Αυτή είναι η στάση του αμερόληπτου εμπειρογνώμονα, περισσότερο ενδιαφερόμενου για την αλήθεια παρά για τα ίδια συμφέροντά του» (Meyer 2001: 234).⁴⁶

Υπάρχουν δύο κεντρικά επιχειρήματα που προωθούνται από τους «άλλους» υπέρ της ενθάρρυνσης και καλλιέργειας των μειονοτικών γλωσσών. Θα παρουσιάσω τα επιχειρήματα καθώς, ταυτόχρονα, θα τα σχολιάζω κριτικά.

Γλωσσική και βιολογική ποικιλομορφία: Η προστασία ποικίλων γλωσσών εξισώνεται με τη βιολογική ποικιλομορφία. Το Άρθρο 1 της «Διακήρυξης για την Πολιτιστική Πολυμορφία» που υιοθετήθηκε από την UNESCO δηλώνει, για παράδειγμα, ότι, «ως πηγή ανταλλαγής, καινοτομίας και δημιουργικότητας, η πολιτιστική πολυμορφία είναι τόσο αναγκαία για το ανθρώπινο είδος όσο είναι η βιοποικιλότητα για τη φύση. Μ' αυτήν την έννοια, αποτελεί την κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας και θα όφειλε να αναγνωριστεί και να καταστεί αποδεκτή για το όφελος των τωρινών και μελλοντικών γενεών». Αυτή η θεμελιώδης ιδέα, ότι η πολυμορφία των γλωσσών αποτελεί εφόδιο για την κοινωνία και μπορεί να έχει θετική επίδραση στην παραγωγικότητά της διατυπώνεται με διαφορετικούς τρόπους. Ο Douglas Kibbee (2003) περιγράφει αυτήν τη θέση ως την «πράσινη θεωρία της οικολογικής προστασίας». Εκείνοι οι οποίοι υποστηρίζουν το αίτημα για γλωσσική πολλαπλότητα σκέφτονται ότι η προστασία και η υποστήριξη των μειονοτήτων και των μειονοτικών γλωσσών δεν συνιστά μόνον ηθική αλλά επίσης οικολογική προσταγή. Η αιτιολόγηση για αυτόν τον συλλογισμό έρχεται ως αποτέλεσμα της υπόθεσης στην εξελικτική θεωρία ότι υπάρχει ένα πλεονέκτημα στην ποικιλότητα των ειδών. Αυτό υποδεικνύει ότι, υπό αλλαγμένες περιβαλλοντικές συνθήκες (για παράδειγμα, μια νέα ασθένεια), η

⁴⁶ Οι περισσότεροι από τους συγγραφείς, οι οποίοι έχουν δημοσιεύσει σχετικά με αυτό το θέμα είναι, ωστόσο, οι ίδιοι πρωταγωνιστές, οι οποίοι υποστηρίζουν την επέκταση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Η αυτο-κατανόηση αυτών των συγγραφέων είναι ότι τα άρθρα τους είναι επιστημονικά και αναλυτικά στη φύση τους, ενώ εγώ θα τα ταξινομούσα ως πολιτικά και κανονιστικά κείμενα (πρβλ. τον κριτικό σχολιασμό της βιβλιογραφίας από τους Kibbee 2003 και de Swaan 2004). Το ακαδημαϊκό υπόβαθρο, το οποίο οι συγγραφείς κομίζουν μαζί τους προσελκύει ένα συγκεκριμένο κοινό. Ειρωνικά, οι συγγραφείς επιχειρηματολογούν υπέρ της διατήρησης και καλλιέργειας εξωτικών γλωσσών ενώ οι ίδιοι δημοσιεύουν στην παγκόσμια ηγεμονική γλώσσα των αγγλικών προκειμένου να μεγιστοποιήσουν την αποδοχή των κειμένων τους και άρα την ίδια τους την υπόληψη στον ακαδημαϊκό κόσμο (πρβλ. τις κυνικές παρατηρήσεις του de Swaan 2004 σχετικά με αυτό το ζήτημα).

ποικιλότητα διασφαλίζει ότι αν και πολλοί οργανισμοί θα εξαφανισθούν, άλλοι θα επιβιώσουν αμιγώς στη βάση μιας διαφορετικής γενετικής σύνθεσης. Η γενετική παραλλαγή αποτελεί, όπως και αποτελούσε, ασφαλιστική δικλείδα ενάντια στον κίνδυνο, η οποία, υπό αλλαγμένες περιβαλλοντικές συνθήκες μπορεί να βοηθήσει στη διασφάλιση της επιβίωσης.

Είναι, ωστόσο, αυτό το επιχείρημα έγκυρο, επίσης, για τις γλώσσες; Μόνον εάν είναι δυνατό να αποδειχτεί ότι οι ποικίλοι πολιτισμοί βασίζονται σε διαφορετικές γλώσσες, ούτως ώστε μια πολυμορφία γλωσσών να συνδέεται στο εξής αιτιακά με μια ποικιλομορφία πολιτισμών (η οποία, έπειτα παρέχει μια δεξαμενή παραλλαγής διαφορετικών μορφών κοινωνίας) συνιστά η γλωσσική πολυμορφία πλεονέκτημα. Ωστόσο, εάν αληθεύει ότι, λιγότερο ή περισσότερο, τα ίδια πράγματα μπορούν να εκφραστούν από όλες τις γλώσσες, τότε δεν υπάρχει πραγματικό εξελικτικό πλεονέκτημα στο να έχουμε μια ποικιλότητα γλωσσών. Η απώλεια μιας συγκεκριμένης γλώσσας δεν συνεπάγεται την απώλεια πολιτισμικών πλεονεκτημάτων. Αυτό μας φέρνει στο επόμενο σημείο.

Γλωσσική πολυμορφία ως πολιτιστική πολυμορφία: Η γλώσσα ερμηνεύεται ως έκφραση πολιτισμού. Διαφορετικές γλώσσες οδηγούν σε διαφορές στην πολιτισμική οικειοποίηση. Συνεπώς, η προστασία των μειονοτικών γλωσσών αποτελεί επιταγή, εάν θέλει κανείς να προστατέψει όχι μόνον τις γλώσσες αλλά επίσης τους πολιτισμούς οι οποίοι δημιουργούνται από τις γλώσσες. Οι υποστηρικτές μιας διεύρυνσης της προστασίας για τις μειονοτικές γλώσσες συμπεραίνουν ότι η προστασία των μειονοτικών γλωσσών αποτελεί, ως εκ τούτου, ηθική επιταγή (πρβλ. Arzoz 2008a).

Ωστόσο, η βιβλιογραφία από το πεδίο της γνωστικής ψυχολογίας καταδεικνύει ότι η επιρροή της γλώσσας στη σκέψη είναι πολύ περιορισμένη (για μια πιο εκτενή συζήτηση αυτού του επιχειρήματος, βλέπε παράρτημα). Δύο συμπεράσματα εξάγονται από αυτήν την έρευνα: (α) Επειδή οι σκέψεις λαμβάνουν χώρα σε μια εσωτερική γλώσσα, η επιρροή της φυσικής ομιλίας στη σκέψη είναι χαμηλή. (β) Οτιδήποτε εκφράζουν οι άνθρωποι σε μια συγκεκριμένη φυσική γλώσσα μπορεί στοιχειωδώς να μεταφραστεί σε άλλη γλώσσα (Hunt 2001: 8320). Εκείνο που έπεται αυτής της έρευνας είναι ότι είναι δυνατό να διατηρήσει κανείς τον πολιτισμό και τον τρόπο ζωής του, χωρίς ταυτόχρονα να μιλά τη δική του γλώσσα. Πολιτισμός και γλώσσα αποσυνδέονται σημαντικά, ο ένας από την άλλη. Άρα, η πολιτιστική πολυμορφία είναι εφικτή χωρίς μία αντίστοιχη γλωσσική πολυμορφία (πρβλ. Ladefoged 1992).⁴⁷ Θα συζητήσω λεπτομερέστερα αυτά τα επιχειρήματα στο παράρτημα.

⁴⁷ Υπάρχει ένα τρίτο επιχείρημα που είναι σημαντικό για την αλλαγμένη συζήτηση σχετικά με τις μειονότητες το οποίο επικεντρώνεται στο ζήτημα του ποιος είναι αρμόδιος για την προστασία των μειονοτήτων. Τα κυριαρχικά δικαιώματα των εθνών-κρατών τίθενται αυξανόμενα υπό ερώτημα από αυτήν την άποψη: εκτυλίσσεται μια μετατόπιση της αρμοδιότητας προς τους διεθνείς οργανισμούς· οι διεθνείς οργανισμοί αντιμετωπίζονται αυξανόμενα ως αρμόδιοι για την προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, ακόμα και ενάντια στα συμφέροντα των εθνών-κρατών.

Έχουμε δει ότι η ευρωπαϊκή πολιτική ενθάρρυνσης των μειονοτικών γλωσσών είναι ενσωματωμένη όχι μονάχα στις αλλαγές στη διεθνή δικαιοδοσία, αλλά επίσης στην ηγεμονική συνδιαλλαγή σχετικά με τις μειονότητες, την οποία έχω σκιαγραφήσει εν συντομία. Αυτές οι εξελίξεις διαμορφώνουν, μεταξύ άλλων, την ουσιαστική νομιμότητα για τη νομική εξέλιξη εντός της Ε.Ε., την οποία έχω περιγράψει στο πρώτο μου σημείο, και η οποία εξηγεί γιατί η προστασία των μειονοτικών γλωσσών έχει αναδειχθεί σε αυξανόμενα σημαντικό συστατικό στη χάραξη της πολιτικής της Ε.Ε. Έχω αυτοπεριοριστεί πρωτίστως στην παρουσίαση και την ερμηνεία της πολιτικής της Ε.Ε. Το εάν ή όχι μια τέτοια πολιτική βγάζει νόημα και το ποια κανονιστικά πρότυπα είναι δυνατό να επιστρατευθούν στην αξιολόγηση των γλωσσικών πολιτικών θα συζητηθεί λεπτομερέστερα στο τελευταίο κεφάλαιο. Οι λιγοστές ενδείξεις που έχω δώσει θα όφειλαν ωστόσο να έχουν καταστήσει πρόδηλο ότι δεν έχω πειστεί ότι η Ε.Ε. ακολουθεί τη σωστή γλωσσική πολιτική.

3.3.3 Υποστήριξη της Πολυγλωσσίας

Εάν η αποδοχή και η υποστήριξη υπέρ της πολυγλωσσίας και της προστασίας και καλλιέργειας των μειονοτικών γλωσσών αποτελούν τους πρώτους δύο κύριους στόχους των γλωσσικών πολιτικών της Ε.Ε., τότε η αρχή ενθάρρυνσης της πολυγλωσσίας των ανθρώπων της Ευρώπης αποτελεί τον τρίτο κεντρικό στόχο. Σύμφωνα με αυτό το σχέδιο, οι πολίτες θα όφειλαν να μιλούν δύο από τις γλώσσες που ομιλούνται στην Ε.Ε. πέραν της μητρικής τους γλώσσας, στον βαθμό που όλες οι γλώσσες αντιμετωπίζονται ισότιμα. Ποιους μακρόπνοους στόχους επιδιώκει η Ε.Ε. με την πολιτική της ενθάρρυνσης της πολυγλωσσίας (α) και ποια μέτρα λαμβάνει για την πραγματοποίησή τους (β);

(α) Όπως στην ενθάρρυνση των μειονοτικών γλωσσών, η ενθάρρυνση της πολυγλωσσίας διαθέτει ένα ιδεολογικό έρεισμα. Ο ακόλουθος ερανισμός από τον πρώην Επίτροπο για την Πολυγλωσσία (αυτό το πεδίο πολιτικής είχε το δικό του επιτροπάτο από το 2007, όμως το αξίωμα καταργήθηκε αργότερα) εκφράζει πολύ καλά τους στόχους της Ε.Ε., οι οποίοι είναι επίσης δυνατό να βρεθούν παρόμοια διατυπωμένοι σε πολλά άλλα νομικά κείμενα της Ε.Ε.: «Η ικανότητα επικοινωνίας σε αρκετές γλώσσες αποτελεί ένα μεγάλο προνόμιο για άτομα, οργανισμούς και επιχειρήσεις εξίσου. Διευρύνει τη δημιουργικότητα, σπάει τα πολιτισμικά στερεότυπα, ενθαρρύνει την “εκτός πλαισίου” σκέψη, και μπορεί να βοηθήσει στην ανάπτυξη καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών. Αυτές είναι ποιότητες και δραστηριότητες που φέρουν πραγματική οικονομική αξία. Η πολυγλωσσία βοηθά επίσης να καταστούν οι άνθρωποι περισσότερο κινητικοί προς αναζήτηση ευκαιριών εκμάθησης ή θέσεων εργασίας σε χώρες του εξωτερικού. Είναι ευεργετική για τα άτομα, τις επιχειρήσεις και την ανταγωνιστικότητα. Κατ’ επέκταση, είναι καθοριστικό για την επίτευξη του μεγαλεπήβολου πολιτικού στόχου για την Ευρωπαϊκή Ένωση: η στρατηγική της Λισαβόνας για τη δημιουργία περισσότερων θέσεων εργασίας και μεγέθυνσης. (...) Η πολιτική πολυγλωσσίας της Επιτροπής αποσκοπεί στη σύγκλιση αυτών των διαφόρων σημείων ισχύος. Συγκεκριμένα, στόχος της είναι να ενθαρρύνει τη γλωσσική εκμάθηση και να προωθήσει τη γλωσσική πολυμορφία στην κοινωνία, να προωθήσει μία υγιή πολύγλωσση οικονομία,

και να δώσει στους πολίτες πρόσβαση στη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις ίδιες τους τις γλώσσες» (Orban 2007).

Η νομιμότητα μίας πολιτικής, η οποία ενθαρρύνει την πολυγλωσσία τροφοδοτείται, όπως δείχνει ο ερανισμός, από δύο κίνητρα, ένα πολιτισμικό κι ένα οικονομικό. Μέσω της πολυγλωσσίας του λαού της, πρώτα απ' όλα η Ένωση θα ήθελε να συνεισφέρει σε μια βελτίωση στην αμοιβαία κατανόηση και σε μείωση της προκατάληψης. Δεύτερον, κατανοεί την πολυγλωσσία ως επένδυση στη βελτίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου των πολιτών της, το οποίο θα τους επιτρέψει να είναι κινητικοί εντός της ευρωπαϊκής αγοράς και να εργάζονται έξω από τα έθνη-κράτη, συνεισφέροντας έτσι στην οικονομική μεγέθυνση της Ευρώπης, ως σύνολο (πρβλ. επίσης Linsenmann 2006: 355· Mickel & Bergmann 2005: 100). Αναφορικά στην πολυγλωσσία, συμπεριφέρεται με τον ίδιο τρόπο όπως σε πολλά άλλα πεδία πολιτικής: Σε πρώτη φάση, η Ε.Ε. αποτελεί μία οικονομική ένωση, και η απόκτηση νομιμότητας για μη οικονομικές πολιτικές επιτυγχάνεται συνήθως μέσω οικονομικών επιχειρημάτων (πρβλ. για την ισότητα των φύλων και τις οικογενειακές πολιτικές Gerhards et al. 2009, για περιβαλλοντικές πολιτικές Gerhards & Lengfeld 2008).

(β) Τα μέτρα, τα οποία η Ε.Ε. έχει λάβει για να ενθαρρύνει την πολυγλωσσία των πολιτών της, ποικίλλουν και συνήθως ενσωματώνονται στις εκπαιδευτικές πολιτικές της Ε.Ε. συνολικά. Από αυτήν την άποψη το «Σωκράτης» (Socrates) και το «Leonardo da Vinci» αποτέλεσαν τα σημαντικότερα προγράμματα του «Προγράμματος Δια Βίου Μάθησης», το 2007. Αυτό αποτελεί προδραστικό πρόγραμμα για την ενθάρρυνση της διεθνικής συνεργασίας στο πεδίο της εκπαίδευσης. Η Ε.Ε. έχει χορηγήσει στο πρόγραμμα από το 2007 μέχρι το 2013 περίπου επτά δισεκατομμύρια ευρώ. Ενσωματώνει τέσσερα διαφορετικά, επιμέρους προγράμματα (πρβλ. Γενική Διεύθυνση για την Εκπαίδευση και τον Πολιτισμό 2008).

Το *COMENIUS* απευθύνεται σε ποικίλους προσχολικούς θεσμούς και σχολεία μέχρι το τέλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όπως επίσης και στη διεύθυνση σχολείων, την εκπαίδευση δασκάλων και την εκπαίδευση επί του έργου. Το Comenius υποστηρίζει την κινητικότητα μαθητών, φοιτητών δασκάλων και δασκάλων, υποστηρίζοντας έτσι την εκμάθηση σύγχρονων ξένων γλωσσών. Σχολικές συνεργασίες υποστηρίζονται όπως επίσης και η κινητικότητα μαθητών, βοηθητικές συνθήκες διδασκαλίας για φοιτητές δασκάλους στο εξωτερικό, καθώς και μαθήματα εκπαίδευσης επί του έργου για δασκάλους στο εξωτερικό.

Το *ERASMUS* απευθύνεται σε πανεπιστήμια και υποστηρίζει την κινητικότητα φοιτητών, λεκτόρων και άλλων καθηγητών στην ανώτατη εκπαίδευση. Υποστηρίζεται η πανεπιστημιακή φοίτηση στο εξωτερικό, πρακτικές ασκήσεις στο εξωτερικό, επισκέπτες λέκτορες, η οργάνωση της κινητικότητας, ή εντατικά προγράμματα και προπαρασκευαστικές επισκέψεις.

Το *LEONARDO DA VINCI* είναι το πρόγραμμα για τη συνεργασία στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. Υποστηρίζονται διαμονές στο εξωτερικό σε ιδρύματα επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης,

εγχειρήματα για τη μεταφορά και την ανάπτυξη καινοτομιών, συνεργασίες, δίκτυα, προπαρασκευαστικές επισκέψεις και σεμινάρια εξεύρεσης εταίρων. Οι ομάδες-στόχος είναι ιδρύματα επαγγελματικής εκπαίδευσης, όπως επαγγελματικά σχολεία, εξωτερικά και κλαδικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, εταιρείες, διοίκηση και εργασία και οι οργανισμοί τους, επαγγελματικές ενώσεις και εμπορικά επιμελητήρια.

Το *GRUNDTVIG* είναι το πρόγραμμα για τη γενική εκπαίδευση ενηλίκων. Το πρόγραμμα είναι ανοικτό προς όλα τα ιδρύματα εκπαίδευσης ενηλίκων στα κράτη-μέλη. Αυτά μπορεί να είναι δημόσια ιδρύματα, όπως οι αρχές, η διοίκηση και κυβερνητικά γραφεία ή θεσμοί υπό δημόσια ή ιδιωτική χορηγία, όπως πρωτοβουλίες, λέσχες, κολλέγια συμπληρωματικής εκπαίδευσης ή μη κυβερνητικοί οργανισμοί. Η κινητικότητα εκείνων που απασχολούνται στην εκπαίδευση ενηλίκων υποστηρίζεται στη μορφή της ατομικής συμπληρωματικής εκπαίδευσης, συμπράξεις φοίτησης για τη συνεργασία ιδρυμάτων από διαφορετικά κράτη-εταίρους, έργα για την ανάπτυξη, τον έλεγχο και τη διανομή έργων και δίκτυα για την περαιτέρω ανάπτυξη συγκεκριμένων θεμάτων και θεματικών στην εκπαίδευση ενηλίκων.

Όλα αυτά τα προγράμματα όχι μονάχα ασχολούνται με την πρόσκτηση μιας ξένης γλώσσας, αλλά, επιπλέον, η εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας αποτελεί έναν εκ των βασικών τους στόχων.⁴⁸ Τα διακριτά προγράμματα διευρύνονται από άλλες, περισσότερο συμβολικές πρωτοβουλίες για την ενθάρρυνση της πολυγλωσσίας. Έτσι, για παράδειγμα, το 2001 ανακηρύχτηκε το έτος των γλωσσών· σε ετήσια βάση η 26^η Σεπτεμβρίου εορτάζεται ως η ημέρα της γλώσσας και η Ευρωπαϊκή Σφραγίδα Γλώσσας δίνεται σε καινοτόμα εγχειρήματα σε σύνδεση με την εκμάθηση γλωσσών και τη διδασκαλία τους (Lutjeharms 2007: 113).

Σε όλες τις προσπάθειες της Ε.Ε. να βελτιώσει την ξενόγλωσση ικανότητα, όλες οι γλώσσες των κρατών-μελών αντιμετωπίζονται ισότιμα, συμπεριλαμβανομένων των μειονοτικών γλωσσών. Η Ε.Ε. δεν υποστηρίζει καμία πολιτική για την υποστήριξη μιας *lingua franca* στην Ευρώπη, δεν έχει προτίμηση για μια συγκεκριμένη ξένη γλώσσα. Η εκμάθηση μιας από τις μικρότερες γλώσσες υποστηρίζεται από την Ε.Ε. ακριβώς όσο και η εκμάθηση των περισσότερο ευρέως διαδεδομένων γλωσσών. Για ακόμα μια φορά το ερώτημα πρέπει να τεθεί εδώ, όσον αφορά το εάν αυτή είναι μια ουσιαστική πολιτική. Ο Abram de Swaan (2004) αμφιβάλλει γι' αυτό και στο τελευταίο κεφάλαιο του παρόντος έργου, στο οποίο συζητείται το κανονιστικό ερώτημα μιας αρμόζουσας γλωσσικής πολιτικής, θα συμφωνήσω με το επιχείρημά του. Ο de Swaan προτείνει ότι η ίση υποστήριξη για όλες τις γλώσσες έχει μακροπρόθεσμα το αντίστροφο, ακούσιο αποτέλεσμα της υποστήριξης μίας γλώσσας, ήτοι των αγγλικών. «Όσο περισσότερες οι γλώσσες τόσο παραμένει η πολιτική ιαχή. Όμως, αυτή η πολλαπλότητα γλωσσών στην πραγματικότητα υπονομεύει την πολυμορφία: όσο περισσότερες οι γλώσσες που ανταγωνίζονται, τόσο περισσότερο θα επικρατούν τα αγγλικά. Στη γενική

⁴⁸ Μια αποτίμηση του προγράμματος «Δια Βίου Μάθηση» που θεσπίστηκε το 2007 με αναφορά στο στόχο για επιτυχία δεν είναι διαθέσιμη, μέχρι σήμερα. Ωστόσο, υπάρχουν αρκετά ευρήματα σχετικά με την επιτυχία πιλοτικών προγραμμάτων ενσωματωμένων στο πρόγραμμα (πρβλ. σχετικά με αυτό το θέμα McCoshan et al. 2008).

σύγχυση γλώσσας, στην οποία καμία αυτόχθων γλώσσα δεν μπορεί να επικρατήσει, τα αγγλικά αυτόματα αναγορεύονται στην έτοιμη, προφανή λύση. Αυτό είναι εκείνο το οποίο έχει συμβεί στην Ινδία και τη Νότια Αφρική, στη Νιγηρία, και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η ηγεμονία των αγγλικών επισπεύδεται και εδραιώνεται από την προώθηση μιας πολλαπλότητας γλωσσών – από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, επί παραδείγματι» (de Swaan 2004: 475).

4. Το Διεθνικό Γλωσσικό Κεφάλαιο των Ευρωπαίων Πολιτών

Οι διαδικασίες του εξευρωπαϊσμού και της παγκοσμιοποίησης που λαμβάνουν χώρα στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνεπάγονται πολυάριθμες ευκαιρίες καθώς επίσης και προκλήσεις για τον λαό της Ευρώπης. Προκειμένου να συμμετάσχουν στη διαδικασία εξευρωπαϊσμού, να εργαστούν σε άλλο κράτος-μέλος, να σπουδάσουν εκεί, να περάσουν τις διακοπές τους εκεί, να καθιερώσουν νέες επαφές και να εμπλακούν πολιτικά, πρέπει να είναι επιδέξιοι στη γλώσσα της χώρας στην οποία ζουν. Το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο, όπως μετράται από την ικανότητα ομιλίας ξένων γλωσσών, αποτελεί ως εκ τούτου έναν αποφασιστικό παράγοντα στο εάν μπορεί ένα πρόσωπο να συμμετάσχει στη διαδικασία εξευρωπαϊσμού, ή όχι. Με αυτόν τον πόρο στη διάθεση κάποιου, γίνονται διαθέσιμες νέες επιλογές· εκείνοι που μιλούν μόνο τη μητρική τους γλώσσα, είναι δεμένοι στην πατρίδα τους και δεν μπορούν να επωφεληθούν μιας ενωμένης Ευρώπης.

Στο πρώτο υποκεφάλαιο θα προσεγγίσω το ζήτημα του εάν και σε ποιο βαθμό οι πολίτες στις είκοσι επτά χώρες της Ε.Ε. διαθέτουν διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο και σε ποιον βαθμό μιλούν αγγλικά, την πιο διαδεδομένη γλώσσα στην Ευρώπη με το υψηλότερο επίπεδο επικοινωνιακής χρήσης. Γι' αυτό, θα αναλύσω την έρευνα ερωτηματολογίου του Ευρωβαρόμετρου του 2005 (Eurobarometer 63.4). Τα αποτελέσματα αποκαλύπτουν ευρείες διαφορές στην έκταση, στην οποία οι άνθρωποι κατέχουν διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο όχι μονάχα μεταξύ των είκοσι επτά χωρών αλλά επίσης στο εσωτερικό των χωρών. Ως εκ τούτου, σε ένα δεύτερο βήμα πρόκειται να καταπιαστώ με το ερώτημα του πώς είναι δυνατό να εξηγηθούν αυτές οι διαφορές. Για αυτόν τον σκοπό διαρθρώνω ένα θεωρητικό εξηγητικό υπόδειγμα και πρώτα το ελέγχω με διμεταβλητή κι έπειτα με πολυμεταβλητή ανάλυση. Μέχρι τώρα, μόνο ο Neil Fligstein (2008) έχει αναλύσει την ξενόγλωσση ικανότητα των Ευρωπαίων πολιτών. Θα ξεπεράσουμε τη μελέτη του Fligstein στον βαθμό που θα παρουσιάσουμε ένα πιο γενικό εξηγητικό υπόδειγμα, το οποίο λαμβάνει υπ' όψιν τόσο μικρο- όσο και μακρο-συγκείμενα.

4.1 Ποιος Μιλάει Πόσες Γλώσσες;

Η έρευνα ερωτηματολογίου που διαμορφώνει τη βάση για τις ακόλουθες αναλύσεις διεξήχθη τον Μάη και τον Ιούνιο του 2005 από το Ινστιτούτο TNS Infratest, εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Περιελήφθησαν άνθρωποι δεκαπέντε και άνω ετών οι οποίοι ερωτήθηκαν σε συνεντεύξεις πρόσωπο-με-πρόσωπο. Το μέγεθος του δείγματος ανέρχεται σε περίπου 500 άτομα σε μικρότερες (π.χ. Μάλτα, Λουξεμβούργο) και 1.000 άτομα σε μεγαλύτερες χώρες. Μία στάθμιση των δεδομένων σύμφωνα με την ηλικία, το φύλο, την περιοχή και το μέγεθος του τόπου διαμονής διαβεβαιώνει την αντιπροσωπευτικότητα για τον πληθυσμό μιας χώρας. Καθώς η στάθμιση μετρά επίσης για τον πληθυσμό των αντίστοιχων κρατών, τα αποτελέσματα του Ευρωβαρόμετρου είναι αντιπροσωπευτικά για όλα τα είκοσι επτά κράτη-

μέλη. Μια τέτοια στάθμιση έχει χρησιμοποιηθεί σε όλες τις ακόλουθες αναλύσεις.

Προτού στραφώ στα ευρήματα της ανάλυσης, προτίθεμαι να ορίσω τον όρο του διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου και της λειτουργίας του ακριβέστερα. Μέχρι τώρα, έχω αναφερθεί στο διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο, γενικά. Η πολυγλωσσία εκδηλώνεται σε τέσσερις διαφορετικές ικανότητες που αλληλοσυνδέονται: στην κατανόηση, την ομιλία, την ανάγνωση και τη γραφή μιας γλώσσας. Αμφότερες οι παθητικές ικανότητες (κατανόηση και ανάγνωση) είναι ευκολότερο να διδαχθούν απ' ό,τι οι δύο ενεργητικές (ομιλία και γραφή): το γράψιμο σε μια ξένη γλώσσα αποτελεί, οπωσδήποτε, την πιο δύσκολη όψη της ξενόγλωσσης ικανότητας. Μεταξύ άλλων ερωτήσεων, οι συνεντευξιαζόμενοι ερωτήθηκαν στην έρευνα Ευρωβαρόμετρου, «Ποιες γλώσσες μιλάς αρκετά καλά ώστε να έχεις σ' αυτές μία συνομιλία;». Οι αποκρίσεις σ' αυτήν την ερώτηση συνιστούν την κεντρική εξαρτημένη μεταβλητή της μελέτης μας. Ακόμα κι αν δεν υπάρχει διαθέσιμη εμπειρική πληροφορία σχετικά με τις ικανότητες κατανόησης, ανάγνωσης και γραφής, μπορεί κανείς να υποθέσει ότι εκείνοι που μιλούν μια ξένη γλώσσα είναι επίσης περισσότερο ικανοί να κατανοήσουν, να διαβάσουν και να γράψουν στην αντίστοιχη γλώσσα απ' ό,τι εκείνοι, για τους οποίους αυτό δεν ισχύει.

Όπως καθίσταται εμφανές από το ερωτηματολόγιο του Ευρωβαρόμετρου, η ξενόγλωσση ικανότητα δεν μετράται μέσω μιας γλωσσικής εξέτασης, αλλά μάλλον – όπως ισχύει και στις περισσότερες έρευνες ευρείας κλίμακας – από την ίδια την υποκειμενική αυτο-αξιολόγηση των αποκρινόμενων. Εγείρεται, έπειτα, το ερώτημα εάν η αυτο-αξιολόγηση αποτελεί επαρκές εργαλείο για τη μέτρηση της «πραγματικής» γλωσσικής ικανότητας των αποκρινόμενων, ή σε ποιον βαθμό οι άνθρωποι εκτιμούν εσφαλμένα τις ικανότητές τους. Αρκετές μελέτες υποδεικνύουν ότι η αυτο-αξιολόγηση συνιστά καλό μέτρο της γλωσσικής ικανότητας.

Στη μελέτη του σχετικά με την πρόσκτηση ξένης γλώσσας από μετανάστες, ο Hartmut Esser (2006) έχει αφιερώσει ένα ολόκληρο υποκεφάλαιο σε αυτό το μεθοδολογικό ερώτημα (κεφάλαιο 7.6) και αποτίμησα όλες τις σχετικές παραπομπές και πηγές δεδομένων, ούτως ώστε να μπορώ να βασιστώ στην επιχειρηματολογία του Esser. Όταν ληφθούν όλα υπ' όψιν, ο Esser φθάνει στο συμπέρασμα ότι η υποκειμενική αυτο-αξιολόγηση της γλωσσικής ικανότητας μπορεί, οπωσδήποτε, να χρησιμοποιηθεί ως δείκτης αντικατάστασης για μια αντικειμενική μέτρηση της ικανότητας.

Υπάρχουν αρκετές διαθέσιμες μελέτες, στις οποίες αμφότερες η υποκειμενική αυτο-αξιολόγηση και διακριτές γλωσσικές εξετάσεις διεξήχθησαν για τη μέτρηση της γλωσσικής ικανότητας. Αν και η συσχέτιση μεταξύ των δύο μέτρων αποκλίνει μεταξύ διαφορετικών μελετών, το γεγονός ότι η συσχέτιση έγκειται μεταξύ .58 και .46 (Esser 2006: 527 και εξής) δείχνει ότι υπάρχει σθεναρή συσχέτιση μεταξύ πραγματικής και υποκειμενικής γλωσσικής ικανότητας.⁴⁹

⁴⁹ Οι Christian Dustmann και Arthur van Soest (2001) έχουν δείξει ότι η υποκειμενική αυτο-αξιολόγηση μπορεί να συνεπάγεται συστηματικά λανθασμένες εκτιμήσεις. Ιδιαίτερα οι αρχάριοι συχνά υπερεκτιμούν τις πραγματικές τους ικανότητες· συν τω χρόνω, η αυτο-

Στη μελέτη του, ο Esser ενδιαφέρεται να εξηγήσει την ξενόγλωσση ικανότητα μεταναστών. Ανέπτυξε ένα υπόδειγμα για να εξηγήσει την ξενόγλωσση ικανότητα και το εφήρμοσε τόσο τις υποκειμενικές αυτο-αξιολογήσεις της ξενόγλωσσης ικανότητας, όσο και στα αποτελέσματα των γλωσσικών εξετάσεων. Αμφότεροι οι υπολογισμοί του υποδείγματος δείχνουν ακριβώς την ίδια αιτιακή δομή, αν και η εξηγούμενη διακύμανση ποικίλει σε αμφότερα τα υποδείγματα. Όσον αφορά το ερώτημά μας αυτό το εύρημα σημαίνει ότι η υποκειμενική αξιολόγηση της ξενόγλωσσης ικανότητας κάποιου μπορεί με κάθε μέσο να χρησιμοποιηθεί ως μέτρο αντικατάστασης της αντικειμενικής ξενόγλωσσης ικανότητας. Κανένα λάθος δεν συμβαίνει σε όρους της δομής της αιτιακής εξήγησης όταν κάποιος χρησιμοποιεί την αυτο-αξιολόγηση της γλωσσικής ικανότητας για να μετρήσει την πραγματική γλωσσική ικανότητα. Επιπλέον, υποθέτουμε ότι η μέτρηση της αυτο-αξιολόγησης, όπως χρησιμοποιείται στην ανάλυσή μας δεν θα οδηγήσει σε καμία μεροληψία, όσον αφορά τις διαφορές μεταξύ χωρών, καθώς είναι αδύνατον, για παράδειγμα, οι Σουηδοί να υπερεκτιμούν την ξενόγλωσση ικανότητά τους, ενώ οι Πολωνοί να την υποτιμούν.

Ο Πίνακας 4.1 δείχνει τον αριθμό ξένων γλωσσών που μιλάνε οι Ευρωπαίοι πολίτες. Επιπρόσθετα στις κατηγορίες «καμία», «μία», «δύο» και «τρεις ή περισσότερες», έχουμε υπολογίσει το μέσο κάθε χώρας και την τυπική απόκλιση (πρβλ. για μια ανάλυση της ξενόγλωσσης ικανότητας σε δεκαπέντε χώρες της ΕΕ στο Fligstein 2008: 147 και εξής). Ο όρος ξενόγλωσση ικανότητα που χρησιμοποιείται στον πίνακα και στις ακόλουθες εξηγήσεις χρήζει μερικών σχολίων. Περιλαμβάνονται πρόσωπα τα οποία έχουν αποκτήσει περαιτέρω γλώσσες στη διάρκεια της ζωής τους, επιπρόσθετα στη μητρική τους γλώσσα, και πρόσωπα τα οποία έχουν μεγαλώσει με δύο ή ακόμα και περισσότερες μητρικές γλώσσες, εξαιτίας του γεγονότος ότι δύο ή περισσότερες γλώσσες ομιλούνταν στην οικογένεια ή το άμεσο περιβάλλον.

αξιολόγηση προσαρμόζεται στην αντικειμενική ικανότητα. Σε αυτήν τη βάση, οι συγγραφείς προσπάθησαν να υπολογίσουν τη στατιστική διόρθωση που χρησιμοποίησαν στην ανάλυση.

Πίνακας 4.1: Διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο σε 27 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (σε %)

	Ξένες Γλώσσες					
	καμία	μία	δύο	τρεις	Μέσος	S
ΕΕ-27	51.3	27.1	15.1	6.6	0.77	0.93
Ουγγαρία	70.6	18.4	9.0	2.0	0.42	0.74
Ηνωμένο Βασίλειο	70.0	20.4	7.5	2.1	0.42	0.72
Πορτογαλία	64.1	16.3	13.9	5.7	0.61	0.92
Ισπανία	63.9	23.7	9.2	3.3	0.52	0.79
Ιταλία	63.7	24.3	9.4	2.6	0.51	0.77
Ρουμανία	59.4	21.4	14.2	5.0	0.65	0.90
Ιρλανδία	59.2	24.9	12.9	3.0	0.59	0.82
Γαλλία	55.5	27.8	12.8	3.9	0.65	0.85
Βουλγαρία	54.6	28.9	12.4	4.1	0.66	0.85
Πολωνία	50.9	26.1	12.8	10.2	0.82	1,01
Ελλάδα	50.6	32.7	13.5	3.2	0.69	0.82
Αυστρία	41.6	33.6	15.2	9.7	0.93	0.98
Γερμανία	40.6	36.7	18.7	4.0	0.86	0.86
Τσεχική Δημοκρατία	40.0	32.3	19.2	8.6	0.97	0.97
Φινλανδία	33.7	24.4	22.6	19.4	1.28	1.13
Σλοβακία	31.1	26.8	22.9	19.3	1.31	1.11
Βέλγιο	28.9	22.5	25.5	23.0	1.43	1.13
Κύπρος	27.8	52.8	13.9	5.6	0.96	0.81
Εσθονία	13.8	37.9	31.0	17.2	1.54	0.94
Δανία	12.6	25.2	35.3	26.9	1.77	0.99
Σουηδία	12.3	40.7	28.1	18.9	1.54	0.94
Σλοβενία	11.1	27.8	33.3	27.8	1.77	0.98
Λιθουανία	9.8	43.5	32.6	14.1	1.51	0.85
Ολλανδία	8.6	22.5	43.5	25.5	1.86	0.90
Λετονία	6.6	49.5	34.1	9.9	1.47	0.76
Μάλτα	4.8	33.3	42.9	19.0	1.74	0.86
Λουξεμβούργο	0.0	4.3	26.1	69.6	2.61	0.64

N = 26,520

(1) Ένας από τους δεδηλωμένους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ότι οι πολίτες της θα όφειλαν να μιλούν δύο ή περισσότερες ξένες γλώσσες· ωστόσο, η Ε.Ε. απέχει πολύ από την επίτευξη αυτού του σκοπού. Περισσότεροι από τους μισούς πολίτες της Ε.Ε. δεν μπορούν να μιλήσουν καμία ξένη γλώσσα, περίπου το ένα τέταρτο μιλά τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα, και μόνο δεκαπέντε τοις εκατό μιλά δύο ή περισσότερες. Για αυτούς

το έθνος-κράτος είναι οπωσδήποτε ένα κοντέϊνερ, η εγκατάλειψη του οποίου περιλαμβάνει πολλές δυσκολίες στην κατανόηση.

(2) Τα αποτελέσματα δείχνουν επίσης αξιοσημείωτες διαφορές μεταξύ των χωρών· ενώ σχεδόν όλοι οι πολίτες στο Λουξεμβούργο και πάνω από το ενενήντα τοις εκατό των πολιτών στη Λετονία, τη Μάλτα και την Ολλανδία μιλούν μία ξένη γλώσσα, αυτό το ποσοστό βυθίζεται μόλις στο ένα τρίτο, σε χώρες όπως η Ουγγαρία, η Πορτογαλία, η Μεγάλη Βρετανία, και η Ισπανία. Επειδή ένας αριθμός παραγόντων δρουν ταυτόχρονα για να ενισχύσουν ή να αντιπαρατεθούν ο ένας με τον άλλον, δεν είναι εύκολο να εξηγηθεί η κατάταξη των χωρών. Άνθρωποι που ζουν σε χώρες που χρησιμοποιούν τα αγγλικά ως μητρική τους γλώσσα (όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιρλανδία) έχουν πολύ χαμηλά επίπεδα διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου, ενώ πολίτες πολύ μικρών χωρών (όπως το Λουξεμβούργο και η Μάλτα) έχουν ιδιαιτέρως υψηλά επίπεδα. Υψηλότερα επίπεδα εκσυγχρονισμού φαίνεται, επίσης, ότι προωθούν την πολυγλωσσία, κάτι το οποίο θα συζητηθεί λεπτομερέστερα αργότερα.

(3) Τέλος, τα αποτελέσματα δείχνουν υψηλά επίπεδα διακύμανσης στο εσωτερικό της εκάστοτε χώρας. Η μέση τυπική απόκλιση είναι 0,93 σε μία κλίμακα 0-3. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν πολίτες με πολύ υψηλά επίπεδα διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου, όπως επίσης και πολίτες χωρίς καθόλου διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο στο εσωτερικό του εκάστοτε κράτους-μέλους της Ε.Ε. Η εσωτερική διακύμανση είναι δυνατό να ανιχνευθεί σε εκπαιδευτικές, ταξικές και διαφορές κοόρτης, όπως θα συζητήσουμε στα ακόλουθα τμήματα.

Εάν η ικανότητα προς ομιλία αρκετών γλωσσών ερμηνεύεται ως κεντρικός πόρος που επιτρέπει τη συμμετοχή σε διαδικασίες διεθνοποίησης και εξευρωπαϊσμού, τότε τα πρώτα εμπειρικά αποτελέσματα δείχνουν ότι αυτός ο πόρος είναι πολύ άνισα κατανομημένος. Όπως έχω εξηγήσει στο κεφάλαιο 2.1 η πολυγλωσσία συνδέεται με μία πολλαπλότητα πλεονεκτημάτων: διευκολύνει τη φοίτηση σε διαφορετικές χώρες και βελτιώνει τις εκπαιδευτικές επιλογές, διευρύνει τις ευκαιρίες στην αγορά εργασίας και καθιστά ευκολότερη την ανάπτυξη νέων αγορών για εταιρείες, ή μάλλον για τους υπαλλήλους τους. Οι δυνατότητες των ακαδημαϊκών να επωφεληθούν των ευρημάτων άλλων ερευνητών και να καταστήσουν διαθέσιμα τα δικά τους προκειμένου να βελτιώσουν την υπόληψή τους, διευρύνονται μέσω της κατοχής διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου. Επιπλέον, η πολυγλωσσία αυξάνει τις δυνατότητες συγχρωτισμού με ενδεχόμενους γνωστούς, φίλους και συντρόφους. Επιπρόσθετα, βελτιώνει τις ευκαιρίες πολιτικής εμπλοκής σε έναν κόσμο, ο οποίος τελεί υπό τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και του εξευρωπαϊσμού. Τελικά, η πολυγλωσσία είναι συνδεδεμένη με συμβολικά οφέλη, καθώς το να παρουσιάζει κανείς τον εαυτό του ως πολύγλωσσο ομιλητή σε διαφορετικά σκηνικά είναι δυνατό να ερμηνευθεί ως στρατηγική για τον προσδιορισμό μίας νέας, αναδυόμενης διεθνικής ελίτ. Η πολυγλωσσία συνιστά κεφάλαιο ικανό να αυξήσει το εισόδημα κάποιου και ταυτόχρονα μέσο διάκρισης από εκείνους, οι οποίοι δεν διαθέτουν τους ίδιους πόρους.

Ως εδώ, έχουμε κατανοήσει το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο αναφορικά στον αριθμό ξένων γλωσσών που κάποιος μιλά, εντελώς ανεξάρτητα από το

ερώτημα ποιες είναι αυτές οι διακριτές ξένες γλώσσες. Εάν, ωστόσο, το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο λαμβάνεται ως πόρος για την επικοινωνία με άλλους ανθρώπους, η χρησιμότητα αυτού του πόρου θα είναι αναγκαστικά εξαρτημένη από τον αριθμό ομιλητών, τον οποίο είναι δυνατό να προσεγγίσει κανείς με εκείνη την ξένη γλώσσα. Ο αριθμός επικοινωνιακών εταίρων εντός εμβέλειας υπολογίζεται από το άθροισμα των φυσικών ομιλητών μιας γλώσσας και τον αριθμό προσώπων που μιλούν αυτή τη γλώσσα ως ξένη γλώσσα. Κάθε γλώσσα που μελετά ένα πρόσωπο ως ξένη γλώσσα διαθέτει μια επικοινωνιακή αξία, την αποκαλούμενη αξία-Q (πρβλ. de Swaan 2001a/b).

Τα λουξεμβουργιανά, για παράδειγμα, ομιλούνται μόνο από περίπου 300,000 ιθαγενείς ομιλητές και ελάχιστους μη-ιθαγενείς ομιλητές, σε σύγκριση με τα γερμανικά, τα οποία ομιλούνται από περισσότερους από εκατό εκατομμύρια Ευρωπαίους. Η εκμάθηση λουξεμβουργιανών, ως εκ τούτου, έχει πολύ μικρότερο αντίκτυπο στην ικανότητα κάποιου να επικοινωνήσει με άλλους ανθρώπους απ' ό,τι θα είχε η εκμάθηση γερμανικών. Ο ακόλουθος πίνακας δείχνει τις πιο διαδεδομένες γλώσσες στην ΕΕ.

Πίνακας 4.2: Πιο διαδεδομένες γλώσσες σε 27 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (σε %)

	Ξένη ή μητρική γλώσσα	Μόνο ξένη γλώσσα
Αγγλικά	45.9	33.8
Γερμανικά	28.7	1.4
Γαλλικά	22.4	10.8
Ιταλικά	14.9	2.4
Ισπανικά	12.7	4.4
Ρωσικά	5.9	5.4
N	26,476	26,469

Ακόμα και όταν η μητρική και ξενόγλωσση ικανότητα των πολιτών κατανέμεται σε πολλές γλώσσες, υπάρχουν μόνο πέντε γλώσσες, είτε ως μητρικές είτε ως ξένες γλώσσες, που ομιλούνται η καθεμιά από πλέον του δέκα τοις εκατό των πολιτών της Ε.Ε. Αυτές οι γλώσσες διαθέτουν την υψηλότερη επικοινωνιακή αξία (αξία-Q), με τα αγγλικά να είναι η πιο διαδεδομένη γλώσσα στην Ευρώπη, όπως ήταν αναμενόμενο ακολουθώντας τη γραμμή του επιχειρήματος στο τελευταίο κεφάλαιο. Εξάλλου, 43,1% των Ευρωπαίων είναι ικανοί να επικοινωνήσουν μεταξύ τους σ'αυτήν τη γλώσσα. Ως εκ τούτου, για τους πολίτες της Ε.Ε. οι οποίοι αρχίζουν να μαθαίνουν μία ξένη γλώσσα προκειμένου να επικοινωνήσουν με όσο το δυνατόν περισσότερους άλλους ανθρώπους έχει νόημα να επιλέξουν πρώτα τα αγγλικά. Αυτό αληθεύει ιδιαίτερα εάν ληφθεί υπ' όψιν όχι μόνον ο ευρωπαϊκός γλωσσικός αστερισμός, αλλά ο αριθμός ανθρώπων οι οποίοι μιλούν αγγλικά πέραν της Ευρώπης. Όπως έχουμε δει στο κεφάλαιο 3.1 τα αγγλικά είναι η πιο διαδεδομένη γλώσσα στον κόσμο, είτε ως μητρική είτε ως ξένη γλώσσα. Συγκρινόμενα με τα κινεζικά, η οποία είναι η γλώσσα που έχει τους περισσότερους φυσικούς

ομιλητές, τα αγγλικά είναι περισσότερο διαδεδομένα σε διαφορετικές περιοχές του κόσμου. Επιπλέον, είναι ευκολότερο για τους περισσότερους ομιλητές να μελετήσουν τα αγγλικά παρά τα κινέζικα εξαιτίας του γεγονότος ότι η γλωσσική απόσταση μεταξύ των περισσότερων γλωσσών και των αγγλικών είναι μικρότερη, απ' ό,τι μεταξύ αυτών των γλωσσών και των κινεζικών.

Εάν οι άνθρωποι ή τα εκπαιδευτικά ιδρύματα στην Ευρώπη αποφασίσουν να μάθουν, να διδάξουν ή να προωθήσουν μια ξένη γλώσσα και κάνοντάς το αυτό ακολουθήσουν την αρχή της απόκτησης του μεγαλύτερου δυνατού οφέλους στη μορφή της προσέγγισης όσο το δυνατόν περισσότερων ομιλητών, μάλλον θα αποφανθούν υπέρ των αγγλικών διότι αυτή είναι η επικρατούσα γλώσσα στην Ευρώπη. Ο βαθμός στον οποίο οι πολίτες των είκοσι επτά κρατών-μελών της Ε.Ε. μιλούν την κυρίαρχη γλώσσα της Ευρώπης μπορεί να ιδωθεί στον πίνακα 4.3.

Πίνακας 4.3: Γνώση αγγλικών σε 27 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (σε %)

	Καμία γνώση αγγλικών	Αγγλικά ως ξένη ή μητρική γλώσσα	Αγγλικά ως ξένη γλώσσα
ΕΕ-27	54.1	45.9	33.8
Ηνωμένο Βασίλειο	0.5	99.5	7.4
Ιρλανδία	0.5	99.5	6.0
Μάλτα	4.8	95.2	90.5
Ολλανδία	12.4	87.6	87.3
Σουηδία	15.0	85.0	85.0
Δανία	15.8	84.2	83.5
Κύπρος	27.8	72.2	72.2
Λουξεμβούργο	33.3	66.7	66.7
Φινλανδία	39.6	60.4	59.9
Σλοβενία	44.0	56.0	55.6
Αυστρία	45.1	54.9	53.3
Βέλγιο	48.2	51.8	51.7
Γερμανία	48.9	51.1	50.8
Ελλάδα	56.1	43.9	43.5
Εσθονία	58.6	41.4	41.4
Γαλλία	65.7	34.3	33.8
Λετονία	65.9	34.1	34.1
Ιταλία	70.7	29.3	28.6
Πορτογαλία	72.8	27.2	26.4
Ρουμανία	73.4	26.6	26.5
Πολωνία	74.1	25.9	25.4
Λιθουανία	74.3	25.7	25.7
Σλοβακία	75.8	24.2	24.2
Τσεχική Δημοκρατία	76.2	23.8	23.7
Ισπανία	79.3	20.7	19.8
Ουγγαρία	83.8	16.2	15.9
Βουλγαρία	84.6	15.4	15.1

Με μια πρώτη ματιά ο πίνακας δεν είναι εύκολο να ερμηνευθεί, διότι οι χώρες οι οποίες είναι παρόμοιες σε όρους γνώσης αγγλικών το κάνουν αυτό για διαφορετικούς λόγους. Συνολικά, ανακύπτουν τέσσερις ομάδες οι οποίες διαφέρουν στο επίπεδο γνώσης αγγλικών (σημείο αναφοράς της ερμηνείας αποτελεί η κεντρική στήλη που δείχνει το ποσοστό προσώπων οι οποίοι μιλούν αγγλικά είτε ως μητρική, είτε ως ξένη γλώσσα):

Η *πρώτη ομάδα* αποτελείται από χώρες στις οποίες τα αγγλικά είναι η επίσημη γλώσσα, ή μία από αυτές. Η επαρκής γνώση αγγλικών είναι σχεδόν εκατό τοις εκατό σε αυτές τις χώρες (Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία και Μάλτα).

Η *δεύτερη ομάδα* αποτελείται από μικρές, εκσυγχρονισμένες σε υψηλό βαθμό χώρες όπως η Δανία, η Σουηδία, το Λουξεμβούργο, και η Φινλανδία. Μεταξύ 60 και 87% των ανθρώπων σε αυτές τις χώρες μιλούν αγγλικά.

Η *τρίτη ομάδα* περιέχει χώρες, στις οποίες 34 έως 60% του πληθυσμού μιλάει αγγλικά. Σε αυτήν την ομάδα υπάρχουν υψηλά ανεπτυγμένες χώρες όπως η Γερμανία, η Αυστρία, και το Βέλγιο, όπως επίσης και λιγότερο εκσυγχρονισμένες χώρες όπως η Ελλάδα, η Εσθονία, και η Σλοβενία.

Η *τέταρτη ομάδα*, για την οποία η επαρκής γνώση αγγλικών βρίσκεται μεταξύ 15 και 35%, αποτελείται από Ρομανικές χώρες (Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία, και Πορτογαλία) και από πολλές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης (Λετονία, Ρουμανία, Πολωνία, Λιθουανία, Σλοβακία, Τσεχική Δημοκρατία, Ουγγαρία, και Βουλγαρία).

Ο χωρισμός των χωρών σε αυτές τις ομάδες μας δίνει αρκετές ενδείξεις σχετικά με τους αιτιακούς παράγοντες που ενδέχεται να έχουν επίδραση στην επαρκή γνώση της αγγλικής γλώσσας, όπως το μέγεθος της χώρας ή το επίπεδο εκσυγχρονισμού, κ.λπ. Προτού στραφούμε προς αυτό το ζήτημα στο ακόλουθο κεφάλαιο, θα ήθελα να αναλύσω τι σκέφτονται οι άνθρωποι σχετικά με τη σχετικότητα των ξένων γλωσσών. Το γεγονός ότι περίπου μισοί από τους πολίτες δεν μιλούν καμία ξένη γλώσσα ίσως να ανταποκρίνεται στις δικές τους επιθυμίες. Στην έρευνα Ευρωβαρόμετρου οι άνθρωποι ερωτήθηκαν πόσες γλώσσες θα όφειλε κάποιος να είναι ικανός να μιλά στην Ε.Ε. Ο Πίνακας 4.4 παρουσιάζει το ποσοστό των συνεντευξιαζόμενων που δηλώνουν ότι οι πολίτες της Ε.Ε. θα όφειλαν να μιλούν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα.

Όπως δείχνουν τα αποτελέσματα υπάρχει μία πανευρωπαϊκή συναίνεση ότι οι άνθρωποι θα όφειλαν να διαθέτουν επαρκή γνώση σε τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα. Όταν ληφθούν όλα υπ' όψιν, ενενήντα τοις εκατό των αποκριθέντων συμφωνούν με αυτήν την ιδέα· η διακύμανση μεταξύ των χωρών είναι αρκετά χαμηλή. Το γεγονός ότι μισοί από τους πολίτες της Ευρώπης δεν μιλούν καμία ξένη γλώσσα προφανώς απορρέει μόνο σε ελάχιστο βαθμό από το κίνητρό τους και άρα πρέπει να έχει διαφορετικές αιτίες.

Πίνακας 4.4: Αριθμός ξένων γλωσσών που θα όφειλε να μάθει κάποιος (σε %)

	Τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα	Καμία ξένη γλώσσα	N
ΕΕ-27	89.6	10.4	25,357
Κύπρος	97.2	2.8	496
Ελλάδα	97.1	2.9	996
Πολωνία	95.7	4.3	981
Λιθουανία	95.5	4.5	982
Λετονία	95.5	4.5	979
Εσθονία	94.7	5.3	984
Δανία	94.7	5.3	1,017
Βέλγιο	92.8	7.2	997
Τσεχική Δημοκρατία	92.5	7.5	1,017
Σουηδία	92.3	7.7	1,038
Λουξεμβούργο	91.7	8.3	496
Ολλανδία	91.5	8.5	1,026
Ισπανία	91.3	8.7	933
Ουγγαρία	90.5	9.5	980
Ιταλία	90.3	9.7	971
Μάλτα	90.0	10.0	478
Γερμανία	89.4	10.6	1,522
Σλοβακία	88.6	11.4	1,015
Βουλγαρία	88.1	11.9	833
Γαλλία	87.9	12.1	994
Σλοβενία	87.6	12.4	1,004
Πορτογαλία	86.6	13.4	919
Ιρλανδία	85.7	14.3	910
Ρουμανία	85.0	15.0	856
Ηνωμένο Βασίλειο	84.5	15.5	984
Φινλανδία	84.1	15.9	1,011
Αυστρία	82.7	17.3	938

Επιπροσθέτως, οι πολίτες ερωτήθηκαν ποια γλώσσα θα όφειλαν να μάθουν τα παιδιά πέραν της μητρικής τους γλώσσας.

Πίνακας 4.5: Ξένες γλώσσες που θα όφειλαν να μάθουν τα παιδιά

	Πιο συχνά αναφερόμενη	Δεύτερη πιο συχνά αναφερόμενη	Τρίτη πιο συχνά αναφερόμενη
ΕΕ-27	αγγλικά	γαλλικά	γερμανικά
Βέλγιο	αγγλικά	γαλλικά	ολλανδικά
Βουλγαρία	αγγλικά	γερμανικά	ρωσικά
Δανία	αγγλικά	γερμανικά	ισπανικά, γαλλικά
Γερμανία	αγγλικά	ισπανικά	γαλλικά
Εσθονία	αγγλικά	ρωσικά	γερμανικά
Φινλανδία	αγγλικά	σουηδικά	γερμανικά
Γαλλία	αγγλικά	ισπανικά	γερμανικά
Ελλάδα	αγγλικά	γερμανικά	γαλλικά
Ηνωμένο Βασίλειο	γαλλικά	ισπανικά	γερμανικά
Ιρλανδία	γαλλικά	γερμανικά	ισπανικά
Ιταλία	αγγλικά	γαλλικά	ισπανικά, γερμανικά
Λετονία	αγγλικά	ρωσικά	γερμανικά
Λιθουανία	αγγλικά	ρωσικά	γερμανικά
Λουξεμβούργο	γαλλικά	αγγλικά	γερμανικά
Μάλτα	αγγλικά	ιταλικά	γαλλικά
Ολλανδία	αγγλικά	γερμανικά	γαλλικά
Αυστρία	αγγλικά	γαλλικά	ιταλικά
Πολωνία	αγγλικά	γερμανικά	ρωσικά
Πορτογαλία	αγγλικά	γαλλικά	γερμανικά
Ρουμανία	αγγλικά	γαλλικά	γερμανικά
Σουηδία	αγγλικά	γερμανικά	ισπανικά
Σλοβακία	αγγλικά	γερμανικά	γαλλικά
Σλοβενία	αγγλικά	γερμανικά	ιταλικά
Ισπανία	αγγλικά	γαλλικά	γερμανικά
Τσεχική Δημοκρατία	αγγλικά	γερμανικά	ρωσικά, γαλλικά
Ουγγαρία	αγγλικά	γερμανικά	γαλλικά
Κύπρος	αγγλικά	γαλλικά	γερμανικά

Όπως δείχνουν τα αποτελέσματα στον πίνακα 4.5, σε όλες τις χώρες στις οποίες τα αγγλικά δεν είναι η μητρική γλώσσα, είναι η γλώσσα η οποία δηλώνεται συχνότερα. Το Λουξεμβούργο αποτελεί εξαίρεση. Ο λόγος γι' αυτό ενδέχεται να είναι ότι εκεί τα οφέλη του να είναι κανείς άπταιστος στα γαλλικά είναι οπωσδήποτε υψηλότερα από το να είναι άπταιστος στα αγγλικά, αφού ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού μιλά γαλλικά και η γνώση των γαλλικών είναι ιδιαίτερα χρήσιμο λαμβάνοντας υπ' όψιν τη γειτνίαση με, και τις κοντινές σχέσεις με τη Γαλλία. Η κατανομή των γλωσσών που δηλώνονται ως δεύτερες και τρίτες γλώσσες συμμορφώνεται με τις προσδοκίες που απορρέουν από τη θεωρία της επικοινωνιακής αξίας. Από τη μια μεριά οι άνθρωποι προτιμούν να μάθουν εκείνες τις γλώσσες που είναι διαδεδομένες

στην Ευρώπη και στον κόσμο. Από την άλλη μεριά υπάρχουν χαρακτηριστικά που προσιδιάζουν σε χώρες επιδρώντας στο προσδοκώμενο επικοινωνιακό όφελος της ξένης γλώσσας. Έτσι, η μεγάλη σουηδική μειονότητα στη Φινλανδία ίσως να αποτελεί την αιτία του γεγονότος ότι οι Φινλανδοί ονομάζουν τα σουηδικά ως τη δεύτερη πιο σημαντική γλώσσα. Παρόμοιοι λόγοι ίσως να εξηγούν γιατί οι άνθρωποι από τα Βαλτικά κράτη δίνουν υψηλή προτεραιότητα στα ρωσικά.

4.2 Εξηγώντας Διαφορές στο Διεθνικό Γλωσσικό Κεφάλαιο

Έχουμε δει ότι η πολυγλωσσία ποικίλλει αξιοσημείωτα μεταξύ των χωρών όπως επίσης και στο εσωτερικό των χωρών· το ίδιο ισχύει για τα αγγλικά ως ξένη γλώσσα. Ακολούθως θα παρουσιάσω πρώτα ένα γενικό εξηγητικό υπόδειγμα που μπορεί να μας βοηθήσει να εξηγήσουμε τις διαφορές στην πολυγλωσσία (κεφάλαιο 4.2.1). Δεύτερον, θα διατυπώσουμε σαφείς υποθέσεις που προέρχονται από το εξηγητικό υπόδειγμα και θα τις ελέγξουμε με μια διμεταβλητή ανάλυση. Το τρίτο βήμα ελέγχει τις υποθέσεις μας με μια πολυμεταβλητή ανάλυση. Καθώς ενδιαφέρομαι εξίσου στην εξήγηση του επιπέδου του διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου γενικά και στην εξήγηση της επαρκούς γνώσης στην αγγλική γλώσσα, θα ακολουθήσουν δύο ξεχωριστά υποκεφάλαια. Το κεφάλαιο 4.2.2 εστιάζει στην εξήγηση του επιπέδου του διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου και το κεφάλαιο 4.2.3 στην εξήγηση των αγγλικών.

4.2.1 Ένα Γενικό Υπόδειγμα για την Εξήγηση του Διεθνικού Γλωσσικού Κεφαλαίου

Υπάρχουν διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις οι οποίες έχουν προσπαθήσει να εξηγήσουν την πρόσκτηση γλώσσας. Ο Hartmut Esser (2006: 65-73) έχει πρόσφατα παρουσιάσει και συνοψίσει διαφορετικές προσεγγίσεις από τη γλωσσολογία, τα οικονομικά, και την κοινωνιολογία. Φτάνει στο συμπέρασμα ότι οι περισσότερες θεωρίες έχουν μια ποικιλία κοινοτοπιών μεταξύ τους, τόσο σε όρους των δεδηλωμένων παραγόντων οι οποίοι θα μπορούσαν να εξηγήσουν την επαρκή γνώση μιας ξένης γλώσσας όσο και σε όρους των πιθανολογούμενων αιτιακών μηχανισμών.⁵⁰ Ο ίδιος ο Esser συνθέτει τις διαφορετικές προσεγγίσεις και συνδέει την εξήγηση της πρόσκτησης ξένης γλώσσας με μια γενική θεωρία της κοινωνικής συμπεριφοράς. Ως εκ τούτου ακολουθεί άλλους επιστήμονες οι οποίοι έχουν προσπαθήσει να εξηγήσουν τη γλώσσα και την πρόσκτηση ξένης γλώσσας και έχουν προτείνει και ελέγξει παρόμοια εξηγητικά υποδείγματα (π.χ. Lieberman 1970, 1981· Selten & Pool 1991· Espenshade & Fu 1997· Chiswick & Miller 2001· van Tubergen & Kalmijn 2005· Van Parijs 2004, 2011· Chiswick 2007· Braun 2010· Hans 2010). Θα βασίσω τη δική μου εξήγηση στις ακόλουθες θεωρήσεις του Esser. Ωστόσο, ο Esser ενδιαφέρεται στην εξήγηση των συνθηκών πρόσκτησης μιας ξένης γλώσσας από μετανάστες και όχι από

⁵⁰ Ενώ οι οικονομικές θεωρίες εξηγούν ακριβώς τους μηχανισμούς και εν μέρει τους μετατρέπουν σε υπόδειγμα με μαθηματικό τρόπο, οι άλλες προσεγγίσεις παραμένουν σε ένα μεγαλύτερο βαθμό υπόρρητα διατυπωμένες· ωστόσο, ο Esser μετά βίας ανιχνεύει ουσιώδεις διαφορές.

ιθαγενείς. Πρώτα απ'όλα θα εξηγήσω το γενικό υπόδειγμα του Esser και έπειτα θα συζητήσω τις ειδικές συνθήκες της πολυγλωσσίας των μη-μεταναστών.

Το εξηγητικό υπόδειγμα του Esser για την πρόσκτηση ξένης γλώσσας από μετανάστες αποτελείται κατ'αρχήν από έναν εξηγητικό πυρήνα που υποδειγματοποιεί την απόφαση μελέτης μιας ξένης γλώσσας ως επενδυτική απόφαση, δεύτερον από τον καθορισμό εκείνων των κοινωνιακών συνθηκών οι οποίες επιδρούν στις διαφορετικές διαστάσεις του κεντρικού υποδείγματος ως εκ τούτου επηρεάζοντας την απόφαση πρόσκτησης μιας ξένης γλώσσας.

(α) Γενικό εξηγητικό υπόδειγμα: η πρόσκτηση ξένης γλώσσας ως επενδυτική απόφαση

(1) Σύμφωνα με τον Esser, οι μετανάστες οι οποίοι εισέρχονται σε μια νέα κοινωνία βασικά έχουν δύο επιλογές σε όρους πρόσκτησης της γλώσσας της χώρας υποδοχής: Μπορούν είτε να αποφασίσουν να μελετήσουν τη νέα γλώσσα ή μπορούν να προσκολληθούν στη μητρική τους γλώσσα και να μην προσπαθήσουν να αποκτήσουν την ξένη γλώσσα. Αμφότερες οι δύο εναλλακτικές διαμορφώνουν δύο πόλους μιας κλίμακας· μεταξύ των πόλων εντοπίζονται διαφορετικοί βαθμοί επένδυσης στην πρόσκτηση ξένης γλώσσας.

(2) Εάν και σε ποιο βαθμό οι δράστες επενδύουν στην πρόσκτηση μιας ξένης γλώσσας εξαρτάται από το ερώτημα εάν το αποτέλεσμα της επένδυσης μείον τα έξοδα που προκύπτουν είναι υψηλότερο από το αποτέλεσμα που προκύπτει χωρίς την επένδυση στην πρόσκτηση μιας ξένης γλώσσας. Το να είναι άπταιστοι στα αγγλικά ίσως, για παράδειγμα να βοηθήσει τους ανθρώπους να επιτύχουν καλύτερες θέσεις στην αγορά εργασίας απ'ό,τι οι άνθρωποι οι οποίοι δε διαθέτουν αυτήν την ικανότητα. Ακαδημαϊκοί που γράφουν στα αγγλικά και αντίστοιχα είναι ικανοί να δημοσιεύσουν σε αγγλικά περιοδικά επιτυγχάνουν, για παράδειγμα, ευρύτερη αναγνωσιμότητα· αυτό μπορεί να οδηγήσει σε μια πιο συχνή παραπομπή του έργου τους και άρα σε μια υψηλότερη υπόληψη στην αντίστοιχη “επιστημονική κοινότητα”. Επιπλέον, αυτό ίσως να φέρει καλύτερες ευκαιρίες για πιο ελκυστικές θέσεις εργασίας περιλαμβάνοντας έναν υψηλότερο μισθό. Μία ανάλογη κατάσταση ισχύει, για παράδειγμα, στο επάγγελμα των γραμματέων. Στο δημόσιο τομέα στη Γερμανία οι γραμματείς που μιλούν αρκετές γλώσσες κατατάσσονται σε μια υψηλότερη μισθολογική ομάδα απ'ό,τι εκείνοι που δεν πληρούν αυτή τη συνθήκη. Ταυτόχρονα υπάρχουν κόστη, ιδίως χρονικά κόστη που συνδέονται με την πρόσκτηση ξένων γλωσσών. Προκειμένου να είναι κανείς ικανός να γράψει χωρίς λάθη σε μια ξένη γλώσσα πρέπει να σπαταληθεί μια μακρά χρονική περίοδος στη μελέτη αυτής της γλώσσας. Είναι δύσκολο να υπολογίσουμε πόσο υψηλά είναι ακριβώς αυτά τα κόστη. Αναφερόμενος στη σχετιζόμενη βιβλιογραφία ο Philippe Van Parijs (2004: 132), ο οποίος έχει ασχοληθεί εκτεταμένα με την ανάλυση ξένων γλωσσών, δηλώνει τον αριθμό των 10,000 ωρών ως αναγκαίες προκειμένου να μάθει κάποιος μια γλώσσα (δες επίσης Grin 2004· van Parijs 2011). Όσο υποθετικό κι αν είναι ένα τέτοιο νούμερο κι όσο λίγο κι αν αποδίδει τις ατομικές διαφορές στην εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας, εκφράζει το γεγονός ότι η πρόσκτηση μιας ξένης γλώσσας σχετίζεται με αξιοσημείωτα κόστη. Σύμφωνα με αυτήν την υπόθεση, η

επένδυση στην πρόσκτηση μιας ξένης γλώσσας λαμβάνει χώρα μόνο εάν το αποτέλεσμα της επένδυσης, μείον τα κόστη που προκύπτουν, αποπληρώνει σε σύγκριση με το να μην το κάνει αυτό.

(3) Το εάν η επένδυση στην πρόσκτηση μιας ξένης γλώσσας το αξίζει, εξαρτάται τώρα από τρεις γενικές συνθήκες: (α) από τις ευκαιρίες, την πρόσβαση σε εγκαταστάσεις για την εκμάθηση μιας γλώσσας, (β) από το κίνητρο να κάνει κανείς μια επένδυση σε μια ξένη γλώσσα και τέλος (γ) από τα ίδια τα κόστη (Esser 2006: 41· Chiswick & Miller 2001· van Tubergen & Kalmijn 2005· συνοψίζοντας Chiswick 2007· πρβλ. επίσης ήδη Selten & Pool 1991).⁵¹

Η πρόσβαση, ή μάλλον η *δομή ευκαιριών*, συνιστά μια κεντρική προϋπόθεση της πρόσκτησης μιας ξένης γλώσσας. Εάν, για παράδειγμα, υπάρχει υποχρεωτική εκπαίδευση σε μια χώρα και τα αγγλικά ως πρώτη γλώσσα είναι υποχρεωτικά για όλους τους μαθητές, είναι διαθέσιμη μια πιο ευνοϊκή δομή ευκαιριών για τη μελέτη των αγγλικών απ'ό,τι εάν δεν υπάρχει υποχρέωση να μάθει κανείς μια ξένη γλώσσα ή εάν τα ρωσικά είναι η πρώτη υποχρεωτική ξένη γλώσσα.

Ακόμα κι αν οι ευκαιρίες απόκτησης μιας ξένης γλώσσας είναι ευνοϊκές, το άτομο μπορεί ακόμα να αρνηθεί να μελετήσει μια ξένη γλώσσα. *Το κίνητρο για την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας* είναι ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει την πρόσκτηση και μπορεί, με τη σειρά του, να επηρεάζεται από έναν αριθμό άλλων παραγόντων. Οι κοινωνιολόγοι δεν ενδιαφέρονται μόνο για ιδιοσυγκρασιακά, ατομικά κίνητρα, αλλά επίσης για συλλογικές προτιμήσεις. Ορισμένες χώρες και γλώσσες θεωρούνται ιδιαίτερα ευυπόληπτες· ορισμένες όχι. Οι αποσχιστές Καταλανοί, για παράδειγμα, ίσως να έχουν μεγαλύτερο κίνητρο να βελτιώσουν τα καταλανικά τους παρά τα καστιλιάνικα ισπανικά τους· παρομοίως, Ιρακινοί οι οποίοι θεωρούν τα αμερικανικά στρατεύματα κατοχική δύναμη ενδέχεται να αποστρέφονται την εκμάθηση αγγλικών, τη γλώσσα των κατακτητών τους.

Τέλος, τα κόστη που συνάπτονται στην εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας είναι σημαντικά. Όσο χαμηλότερα είναι *τα χρηματικά και μη-χρηματικά κόστη εκμάθησης*, τόσο πιθανότερο είναι κάποιος να αποκτήσει μια ξένη γλώσσα. Για ανθρώπους υψηλής μόρφωσης με προηγούμενη εμπειρία εκμάθησης, το απαιτούμενο κόστος για την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας θα ήταν μικρότερο απ'ό,τι για ανθρώπους με ελάχιστη μόρφωση και φτωχές δεξιότητες

⁵¹ Οι τρεις παράγοντες είναι ριζωμένοι σε άλλες προτάσεις ορισμού των διαστάσεων. Οι Barry R. Chiswick και Paul W. Miller (2001) και αργότερα οι Frank van Tubergen και Matthijs Kalmijn (2005) διακρίνουν στους ακόλουθους παράγοντες: “Εκθεση”, που είναι ταυτόσημη με τον όρο που χρησιμοποιείται εδώ περί ευκαιρίας, “αποδοτικότητα” εννοώντας τα κόστη, και “κίνητρα” παραπέμποντας στον όρο που χρησιμοποιείται εδώ περί κινήτρου. Αργότερα ο Esser (2006: 73 και εξής) διακρίνει τέσσερις αποφασιστικούς παράγοντες για την πρόσκτηση γλώσσας: κίνητρο, ευκαιρία, κόστη και αποδοτικότητα. Η αποδοτικότητα περιγράφει την ταχύτητα εκμάθησης μιας γλώσσας. Σε εμένα αυτό φαίνεται να είναι ένα υποσύνολο από τα κόστη – όσο ταχύτερα μαθαίνει κανείς, τόσο μικρότερα είναι τα χρονικά του κόστη· αντίστοιχα, ο παράγοντας παραβλέπεται εδώ.

μελέτης.⁵² Επιπλέον, οι διαφορετικές ξένες γλώσσες ποικίλλουν σε όρους προσπάθειας που απαιτείται για τη μελέτη τους. Εάν ένας Σουηδός ή ένας Γερμανός θέλει να μάθει κινέζικα, θα έπρεπε να μάθει ένα νέο σύστημα χαρακτήρων, αλλά όχι εάν αποφασίσει να μάθει ισπανικά. Τα κόστη εκμάθησης ισπανικών για ένα Γερμανό ή ένα Σουηδό είναι λοιπόν μικρότερα από τα κόστη εκμάθησης κινέζικων.

(β) Κοινωνιακές συνθήκες που επηρεάζουν την πρόσκτηση ξένης γλώσσας

Αυτό το εξηγητικό υπόδειγμα περιγράφει μόνο τις γενικές διαστάσεις και τους μηχανισμούς εκμάθησης μιας ξένης γλώσσας. Οι δομές ευκαιριών, το κίνητρο, και τα κόστη πρόσκτησης ξένης γλώσσας είναι, ωστόσο, όλα παράγοντες επί των οποίων τα άτομα έχουν μόνο περιορισμένη επίδραση. Ορισμένοι άνθρωποι μεγάλωσαν σε μετα-βιομηχανικές κοινωνίες που απαιτούν οι μαθητές να μαθαίνουν δύο ξένες γλώσσες· άλλοι από λιγότερο εκσυγχρονισμένες κοινωνίες πηγαίνουν σε σχολεία όπου η διδασκαλία ξένων γλωσσών είναι υπανάπτυκτη. Η κοινωνική τάξη αποτελεί επίσης ένα σημαντικό παράγοντα· γονείς της ανώτερης ή της ανώτερης μεσαίας τάξης οι οποίοι εκτιμούν τις ξένες γλώσσες μεταλαμπαδεύουν αυτήν την αξία στα παιδιά τους και μπορούν επίσης να υποστηρίξουν την πεποίθησή τους με οικονομικούς πόρους και στέλνοντας τα παιδιά τους σε ένα αγγλόφωνο οικοτροφείο ούτως ώστε να μπορούν να μάθουν τα αγγλικά καταλλήλως. Αντιθέτως, οι οικογένειες της εργατικής τάξης συχνά δεν εκτιμούν την εκπαίδευση και την εκμάθηση ξένων γλωσσών στον ίδιο βαθμό με τους γονείς των ανώτερων και μεσαίων ανώτερων τάξεων· και ενδέχεται επίσης να μη διαθέτουν τους οικονομικούς πόρους ώστε να χρηματοδοτήσουν μια τέτοια εκμάθηση. Αυτά τα παραδείγματα δείχνουν ότι οι ευκαιρίες, το κίνητρο, και τα κόστη επηρεάζονται σε υψηλό βαθμό από κοινωνιακές συνθήκες. Ωστόσο, αυτές οι κοινωνιακές συνθήκες οι οποίες επιδρούν στην πρόσκτηση ξένης γλώσσας διαδραματίζουν ένα διαφορετικό ρόλο για τους μετανάστες απ'ό,τι για τους μη-μετανάστες.

Οι μετανάστες πρώτης γενιάς συνήθως μελετούν τη γλώσσα της χώρας υποδοχής ως ενήλικες και είναι ικανοί να δαπανήσουν περισσότερη ή λιγότερη προσπάθεια στην εκμάθηση αυτής της γλώσσας. Μέχρι εδώ συζητάμε σχετικά με τις αποφάσεις ανθρώπων είτε να επενδύσουν στην πρόσκτηση μιας ξένης γλώσσας είτε όχι. Η κατάσταση για τους μη-μετανάστες οι οποίοι μαθαίνουν μια ξένη γλώσσα είναι συνήθως διαφορετική. Μελετούν ξένες γλώσσες στα εκπαιδευτικά ιδρύματα των χωρών τους. Σε ορισμένες χώρες είναι υποχρεωτικό να ξεκινήσει κανείς μια ξένη γλώσσα στην πρώτη, την τρίτη ή την πέμπτη τάξη και δύο χρόνια μετά να ξεκινήσει άλλη μία. Εν μέρει επίσης η επιλογή μιας συγκεκριμένης γλώσσας είναι προδιαγεγραμμένη, στη Γερμανία, για παράδειγμα τα αγγλικά. Φυσικά, οι ενήλικες μαθαίνουν επίσης ξένες γλώσσες παρακολουθώντας βραδινά τμήματα ενηλίκων,

⁵² Φυσικά, το επίπεδο μόρφωσης του αποκρινόμενου δεν επηρεάζει μόνο τα κόστη πρόσκτησης μιας ξένης γλώσσας, αλλά προπάντων συνδέεται με τη δομή ευκαιριών καθώς η κατάρτιση σε μια ξένη γλώσσα αποτελεί μέρος του ακαδημαϊκού προγράμματος. Όσο περισσότερη υψηλή μόρφωση διαθέτει κάποιος, τόσο περισσότερο χρόνο αυτός/αυτή έχει ξοδέψει σε εκπαιδευτικά ιδρύματα, τόσο περισσότερο αυτός/αυτή έχει διδαχθεί ξένες γλώσσες.

μαθήματα γλώσσας στο εξωτερικό ή ιδιαίτερα μαθήματα γλώσσας στο σπίτι· το ποσοστό εκείνων οι οποίοι το κάνουν αυτό είναι συγκριτικά μικρό. Άρα, όσον αφορά την πρόσκτηση ξένης γλώσσας από μη-μετανάστες το περιθώριο λήψης ατομικών αποφάσεων φαίνεται να είναι ουσιωδώς μικρότερο απ'ό,τι για μετανάστες που μαθαίνουν μια νέα γλώσσα ως ενήλικες. Άρα, η υπόθεση ότι η εκμάθηση γλώσσας αποτελεί μια επενδυτική απόφαση δεν είναι εντελώς κατάλληλη. Σε ένα μεγάλο βαθμό η απόφαση του ατόμου καθορίζεται από δομικούς παράγοντες. Αυτό, ωστόσο, δεν αλλάζει τίποτα όσον αφορά το γεγονός ότι οι ευκαιρίες, τα κόστη και τα κίνητρα επηρεάζουν την πρόσκτηση ξένης γλώσσας.

Ακολούθως θα επιχειρήσω να εξηγήσω τα πιθανά αποτελέσματα των κοινωνιακών συνθηκών στις ευκαιρίες, το κίνητρο, και τα κόστη εκμάθησης μιας ξένης γλώσσας. Οι διαφορές στο διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ που φαίνονται στον πίνακα 4.1, είναι δυνατό να αποδοθούν στις ποικίλλουσες κοινωνιακές συνθήκες σε κάθε χώρα που επιδρούν στις ευκαιρίες, τα κόστη ή/και στα κίνητρα μελέτης μιας ξένης γλώσσας. Ως εκ τούτου, τα κράτη-μέλη αναδεικνύονται σε πληρεξούσια για ποικίλλοντες αστερισμούς κοινωνιακών συνθηκών που υπάρχουν σε συγκεκριμένες κοινωνίες και που επιδρούν στην άρτια γνώση μιας ξένης γλώσσας.

Συσχετίζοντας τις κοινωνιακές συνθήκες με τον εξηγητικό πυρήνα της θεωρίας, για παράδειγμα με τα κόστη, τις ευκαιρίες και το κίνητρο, ακολουθούμε το υπόδειγμα εξήγησης Hempel-Oppenheim καθώς το εξηγούμενο συνάγεται από περισσότερο γενικές υποθέσεις και προηγηθείσες συνθήκες. Έτσι, η κατηγορία της άσκησης μιας κοινωνιολογίας που περιορίζεται μόνο στη διατύπωση *ad hoc* υποθέσεων μπορεί να αποφευχθεί. Ταυτόχρονα, η σύνδεση των κοινωνιακών συνθηκών με ένα θεωρητικό πυρήνα καθιστά δυνατή για υψηλότερη γενίκευση των ευρημάτων.

Προτού συνάγω διαφορετικές υποθέσεις και έπειτα τις ελέγξω εμπειρικά, χρειάζονται δύο προκαταρκτικές παρατηρήσεις.

(1) Οι εμπειρικές αναλύσεις βασίζονται σε μια δευτερογενή ανάλυση των δεδομένων του Ευρωβαρόμετρου. Αυτό μπορεί να οδηγήσει είτε σε μια έλλειψη κατάλληλων δεικτών για τον έλεγχο των εξηγητικών υποθέσεων κάποιου, είτε στην απουσία δυνατότητας να καταστούν λειτουργικές με ακρίβεια οι αντίστοιχες θεωρίες, εννοώντας ότι μία και μόνη μεταβλητή είναι δυνατό να αντιστοιχηθεί σε αρκετές θεωρητικές κατασκευές. Αυτοί οι γενικοί περιορισμοί των δευτερογενών αναλύσεων ισχύουν επίσης εν μέρει για τη δική μας ανάλυση. Ομολογουμένως, οι περισσότερες από τις σχετικές μεταβλητές είναι διαθέσιμες στα σύνολα δεδομένων, αν και σε ορισμένες περιπτώσεις οι μεταβλητές δεν είναι δυνατό να αντιστοιχηθούν με ακρίβεια σε ένα μόνο από τους τρεις σχετικούς παράγοντες του γενικού εξηγητικού υποδείγματος – ευκαιρία, κίνητρο, κόστη – αλλά ενδέχεται να επηρεάζουν αρκετούς από αυτούς τους παράγοντες.

(2) Υπάρχουν δύο δυνητικοί τρόποι παρουσίασης και ελέγχου των υποθέσεων. Συνήθως, η παρουσίαση δομείται σύμφωνα με το κεντρικό

υπόδειγμα της εξήγησης αντιμετωπίζοντας τις τρεις υποθέσεις διαδοχικά και υπάγοντας τις αντίστοιχες κοινωνιακές συνθήκες σε αυτές τις τρεις διαστάσεις· αυτή είναι η θεωρητικά “σωστή” προσέγγιση καθώς συμμορφώνεται σε μεγαλύτερο βαθμό με τη λογική της θεωρητικής απαγωγής. Μια εναλλακτική παρουσίαση αντιμετωπίζει τις κοινωνιακές συνθήκες διαδοχικά και εξηγεί σε ποιο βαθμό ποια κοινωνιακή συνθήκη-παράμετρος επιδρά ποια διάσταση του εξηγητικού υποδείγματος. Καθώς σε αυτήν την περίπτωση αναλύουμε ορισμένες από τις συνθήκες που φέρουν έναν αντίκτυπο σε διαφορετικές διαστάσεις του εξηγητικού υποδείγματος ταυτόχρονα, μου φαίνεται, ότι είναι περισσότερο φιλικό προς τον αναγνώστη και ξεκάθαρο να ακολουθήσω τη δεύτερη μέθοδο.

4.2.2 Εξηγώντας το Διεθνικό Γλωσσικό Κεφάλαιο

Κάθε πολίτης της ΕΕ είναι μέλος ενός συγκεκριμένου έθνους-κράτους με συγκεκριμένες θεσμικές δομές, με μία ή περισσότερες επίσημες γλώσσες, εθνικά μέσα ενημέρωσης, και με ένα συγκεκριμένο μέγεθος πληθυσμού. Αυτά τα μακρο-συγκείμενα τα οποία είναι αρκετά παρόμοια για κάθε πολίτη ενός επιμέρους έθνους, αλλά διαφέρουν μεταξύ εθνών, επηρεάζουν τις ευκαιρίες να είναι κανείς πολύγλωσσος. Ταυτόχρονα, οι πολίτες οποιασδήποτε δοσμένης χώρας διαφέρουν μεταξύ τους σε όρους της κοινωνικής τους τάξης, του επιπέδου μόρφωσής τους, και της ηλικίας τους. Αυτά τα “ατομικά” χαρακτηριστικά με τη σειρά τους επηρεάζουν την πιθανότητα να είναι κανείς πολύγλωσσος. Αντιστοίχως, οι κοινωνιακές συνθήκες, οι οποίες είναι ικανές να εξηγήσουν το επίπεδο διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου, ενδέχεται να αποδίδονται σε παράγοντες μακρο-επιπέδου από τη μια μεριά και σε ατομικά χαρακτηριστικά από την άλλη. Θα εστιάσουμε πρώτα στους παράγοντες μακρο-επιπέδου που επιδρούν στο διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο και έπειτα θα συζητήσουμε τους παράγοντες ατομικού επιπέδου. Ο πίνακας 4.6 δίνει μια σύνοψη των συνθηκών της επίδρασής τους στις τρεις διαστάσεις του εξηγητικού υποδείγματος. Ο πίνακας παραπέμπει σε μια πρόταση του Hartmut Esser (2006: 93 και εξής), αν και, το περιεχόμενο του πίνακα είναι διαφορετικό. Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους. Κατ’αρχήν, ο Esser εστιάζει στην εξήγηση της πρόσκτησης μιας ξένης γλώσσας από μετανάστες· διαφορετικές συνθήκες ισχύουν εν μέρει απ’ό,τι στην ομάδα πολιτών που μελετούν μια ξένη γλώσσα στην πατρίδα τους. Δεύτερον, η μελέτη του Esser δεν είναι συγκρίσιμη σε διεθνές επίπεδο. Αντίστοιχα, αποκλίσεις μεταξύ διαφορετικών μακρο-συγκείμενων είναι γι’αυτόν άσχετες.⁵³

Θα συζητήσω και θα ελέγξω τις διαφορετικές υποθέσεις με τη σειρά. Έτσι ώστε να καταστούν λειτουργικοί οι εξηγητικοί παράγοντες, διαμορφώθηκαν νέες μεταβλητές, εν μέρει βασιζόμενες σε άλλα σύνολα δεδομένων. Η ακριβής περιγραφή των διαφορετικών μεταβλητών είναι δυνατό να βρεθεί στο παράρτημα στο τέλος αυτού του βιβλίου.

⁵³ Οι περισσότερες μελέτες οι οποίες έχουν αναλύσει τη γλωσσική ικανότητα μεταναστών εστιάζουν σε μία χώρα και άρα δεν μπορούν να αναλύσουν την επίδραση διαφορετικών μακρο-συγκείμενων. Εξαιρέσεις αποτελούν η έρευνα ερωτηματολογίου από τους Barry R. Chiswick και Paul W. Miller (1995) και οι πολύ καλές αναλύσεις από τους Frank van Tubergen και Matthijs Kalmijn (2005).

Πίνακας 4.6: Θεωρητικό υπόδειγμα που εξηγεί το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο

	Ευκαιρίες	Κόστη	Κίνητρο
<i>Παράγοντες μακρο-επιπέδου</i>			
Πολλαπλές επίσημες γλώσσες	+		+
Κυριαρχία της ιθαγενούς γλώσσας			-
Μέγεθος χώρας	-		-
Επίπεδο εκσυγχρονισμού και εκπαίδευσης	+	-	
<i>Παράγοντες ατομικού επιπέδου</i>			
Ηλικία αποκρινόμενου	-	+	-
Κοινωνική τάξη αποκρινόμενου	+		+
Επίπεδο μόρφωσης αποκρινόμενου (θεσμικό πολιτισμικό κεφάλαιο)	+	-	+
Γέννηση στο εξωτερικό του αποκρινόμενου και των γονέων του/της	+		
Ταύτιση με την ιθαγενή γλώσσα			-

(α) Θεσμοποιημένος γλωσσικός αστερισμός και αριθμός επίσημων γλωσσών

Όπως είχαμε δει στο τελευταίο κεφάλαιο, οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες ομογενοποιήθηκαν γλωσσικά ως αποτέλεσμα της οικοδόμησης των εθνών-κρατών και καθόρισαν μία γλώσσα ως την επίσημη γλώσσα· το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο, η Μάλτα, και η Ιρλανδία, ωστόσο, έχουν δύο επίσημες γλώσσες, και οι πολίτες αυτών των χωρών μερικές φορές απαιτείται να μάθουν αμφότερες τις εθνικές γλώσσες, είτε στο σχολείο είτε σε άλλα περιβάλλοντα. Οι ευκαιρίες για την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας είναι ως εκ τούτου πολύ περισσότερο έκδηλες σε αυτές τις χώρες απ'ό,τι σε χώρες με μία μόνο εθνική γλώσσα. Επιπροσθέτως, θεσμικά δίγλωσσες κοινωνίες ενδέχεται να έχουν μια θετική επίδραση στο κίνητρο των πολιτών να μάθουν τη δεύτερη γλώσσα, διότι η γνώση αμφοτέρων των επίσημων γλωσσών θα βελτίωνε την πρόσβαση σε μια ευρύτερη αγορά εργασίας, και θα αύξανε τα κοινωνικά και πολιτικά δίκτυα, κλπ.⁵⁴

⁵⁴ Στην Ιρλανδία η διγλωσσία είναι βέβαια νομικά κωδικοποιημένη αλλά δεν ασκείται στην πραγματικότητα από τον πληθυσμό· μόνο ένα μικρό ποσοστό των Ιρλανδών μιλά γαελικά· εάν η Ιρλανδία ταξινομηθεί ως μονόγλωσση χώρα η στατιστική συσχέτιση γίνεται φανερά ισχυρότερη σε αυτόν τον πίνακα.

Πίνακας 4.7: Αριθμός επίσημων γλωσσών σε μια χώρα και το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο των πολιτών (σε %)

	Μία επίσημη γλώσσα	Δύο ή περισσότερες επίσημες γλώσσες
Καμία ξένη γλώσσα	51.8	25.1
Μία ξένη γλώσσα	27.2	22.8
Δύο ξένες γλώσσες	14.8	22.8
Τρεις ξένες γλώσσες	6.1	19.3
N	23.510	3.010

$r = 0,10^{***}$. συντελεστής συσχέτισης Spearman = $0,08^{***}$. Tau-b = $0,08^{***}$

Τα αποτελέσματα του πίνακα 4.7 επιβεβαιώνουν την υπόθεσή μας, ότι το ποσοστό ανθρώπων οι οποίοι μιλούν πολλαπλές γλώσσες είναι υψηλότερο σε χώρες με θεσμοποιημένη πολυγλωσσία απ'ό,τι σε χώρες με μία μόνο επίσημη γλώσσα.

(β) Κυριαρχία μιας ιθαγενούς γλώσσας και η επικοινωνιακή αξία μιας ξένης γλώσσας

Όπως έχω δείξει στο κεφάλαιο 2.1, η πρωταρχική λειτουργία της γλώσσας είναι να επιτρέπει στους ανθρώπους να επικοινωνούν μεταξύ τους· η ομιλία της ίδιας γλώσσας αυξάνει τις ευκαιρίες συνεργασίας και ταύτισης με άλλους ανθρώπους. Άνθρωποι οι οποίοι ζουν σε μια κοινωνία όπου ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων μιλά την ίδια γλώσσα έχουν περισσότερες ευκαιρίες να επικοινωνήσουν απ'ό,τι άνθρωποι οι οποίοι ζουν σε κοινωνίες όπου μόνο ένας μικρός αριθμός ανθρώπων μιλά τη γλώσσα τους. Αυτή η δεύτερη ομάδα ανθρώπων είναι ως εκ τούτου περισσότερο πιθανό να μάθει μια ξένη γλώσσα προκειμένου να αυξήσει την ικανότητά της να επικοινωνήσει με περισσότερους ανθρώπους.⁵⁵ Μ'άλλα λόγια, η επικοινωνιακή αξία μιας ξένης γλώσσας είναι χαμηλότερη για ανθρώπους οι οποίοι μιλούν (είτε ως ιθαγενή είτε ως ξένη γλώσσα) μια γλώσσα που μιλιέται από πολλούς και είναι υψηλότερη για ανθρώπους για τους οποίους δεν ισχύει αυτό. Αυτό είναι πιθανό να έχει μια επίδραση στο κίνητρο εκμάθησης μιας ξένης γλώσσας (πρβλ. de Swaan 1993· 2001/b).⁵⁶

⁵⁵Ο Jochen Roose (2010Q 129 και εντεύθεν) δείχνει ότι σε μεθοριακές περιοχές περισσότεροι άνθρωποι είναι άπταιστοι στη γλώσσα της γειτονικής χώρας απ'ό,τι στην υπόλοιπη χώρα. Αυτό το αποδίδει στο υψηλότερο όφελος που είναι συνδεδεμένο με τη γνώση της γλώσσας της γειτονικής χώρας.

⁵⁶Κάνοντάς το αυτό υπολογίζεται η αποκαλούμενη "αξία Q" κάθε γλώσσας σύμφωνα με μια συγκεκριμένη φόρμουλα: $Q_i = p_i \cdot c_i = P_i / N_s \cdot C_i / M_s$. Qis: Η επικοινωνιακή χρησιμότητα

Για να ελεγχθεί αυτή η υπόθεση, οι διαφορετικές χώρες ταξινομήθηκαν σε δύο ομάδες: χώρες των οποίων η γλώσσα μιλιέται είτε από περισσότερο είτε από λιγότερο του δέκα τοις εκατό του πληθυσμού της ΕΕ (είτε ως ιθαγενής είτε ως ξένη γλώσσα). Έπειτα ανέλυσα εάν αμφότερες οι ομάδες διαφέρουν σημαντικά εξαιτίας του διεθνικού γλωσσικού τους κεφαλαίου. Δεύτερον, υπολόγισα το μέσο ανάμεσα στο βαθμό επικράτησης της αντίστοιχης γλώσσας και στην ξενόγλωσση ικανότητα των πολιτών. Τα αποτελέσματα αμφότερων των υπολογισμών συνοψίζονται στον ακόλουθο πίνακα.

Πίνακας 4.8: Επικράτηση μιας γλώσσας και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο (σε %)

	Έως 10%	Πάνω από 10%	Μέση επικράτηση
Καμία ξένη γλώσσα	37.4	59.4	20.8
Μία ξένη γλώσσα	28.0	26.1	17.4
Δύο ξένες γλώσσες	21.5	11.5	14.8
Τρεις ξένες γλώσσες	13.1	3.0	10.5
N	17,346	7,798	25,144

$r = -0,27^{***}$. συντελεστής συσχέτισης Spearman = $-0,25^{***}$. Tau-b = $-0,24^{***}$. Eta = $0,22^{***}$

Τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν την υπόθεση: Άνθρωποι των οποίων η γλώσσα επικρατεί έχουν πολύ χαμηλότερα επίπεδα διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου απ'ό,τι άνθρωποι των οποίων η γλώσσα μιλιέται από λιγότερο από το δέκα τοις εκατό του ευρωπαϊκού πληθυσμού. Οι μέσες τιμές ερμηνεύονται ως εξής: Η γλώσσα εκείνων που μιλούν τρεις ξένες γλώσσες μιλιέται κατά μέσο όρο από το 10.5% των ανθρώπων στην ΕΕ (ως ξένη ή ιθαγενής γλώσσα). Σε αντιπαράβολή, η γλώσσα εκείνων που δε μιλούν καμία ξένη γλώσσα μιλιέται από το 20.8%. Ο συντελεστής Eta παραπέμπει στη συσχέτιση μεταξύ μέσων τιμών και διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου, ενώ τα άλλα μέτρα συσχέτισης παραπέμπουν στη σχέση μεταξύ των ομαδώσεων των χωρών και της πολυγλωσσίας.

(γ) Μέγεθος χώρας και ξενόγλωσση ικανότητα

Ο βαθμός επικράτησης μιας γλώσσας συνδέεται συχνά με το μέγεθος μιας χώρας, στο βαθμό που οι γλώσσες μικρότερων χωρών έχουν ένα μικρό και εκείνες των μεγαλύτερων χωρών έναν υψηλό βαθμό επικράτησης. Όμως το μέγεθος μιας χώρας μπορεί επίσης να επηρεάζει το επίπεδο διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου με έναν άλλο τρόπο. Όσο μικρότερη είναι μια χώρα τόσο ευρύτερη είναι η διεθνής αλληλοσυνδεσιμότητά της. Αυτό έχει έναν

της γλώσσας i στον αστερισμό S . p_i : Κυριαρχία της i , για παράδειγμα, το ποσοστό των ομιλητών P της i στο συνολικό αριθμό των ομιλητών N στον αστερισμό S . Η κυριαρχία πληροφορεί σχετικά με τον αριθμό ομιλητών με τους οποίους είναι εφικτή μια άμεση επικοινωνία στη γλώσσα i . c_i : Κεντρικότητα της i , π.χ. το ποσοστό πολύγλωσσων ομιλητών C που έχουν την i στο ρεπερτόριο των γλωσσών τους σε σχέση με όλους τους πολύγλωσσους ομιλητές στον αστερισμό S . Η κεντρικότητα είναι ένα μέτρο για τη σύνδεση της i με άλλες γλώσσες στον αστερισμό S .

αντίκτυπο στη δομή ευκαιριών όπως επίσης και στο κίνητρο απόκτησης μιας ξένης γλώσσας. Υπάρχουν διαθέσιμα αρκετά επιχειρήματα στη βιβλιογραφία τα οποία καθιστούν αυτή τη συσχέτιση εύλογη (πρβλ. αναφορικά στα επόμενα ιδίως Geser 1992).

Γεωμετρικά μιλώντας, η περιφέρεια μιας επιφάνειας αυξάνεται πιο αργά απ'ό,τι η εσωτερική της περιοχή. Αυτό σημαίνει ότι μια μικρή χώρα (με μικρή ενδοχώρα) έχει μεγαλύτερο από το μέσο όρο συννοριακό μήκος (περιφέρεια) με τους γείτονές της. Αυτό το γεγονός από μόνο του ήδη αυξάνει την πιθανότητα εξωτερικών επαφών. Όπως συμβαίνει συχνά στην Ευρώπη, όταν τα εθνικά σύνορα σηματοδοτούν επίσης μια αλλαγή στη γλώσσα, το μέγεθος μιας χώρας ασκεί μια θετική επίδραση στην πρόσκτηση ξένης γλώσσας. Έτσι το μέγεθος μιας χώρας επηρεάζει τη δομή ευκαιριών πρόσκτησης μιας ξένης γλώσσας. Αυτό ισχύει ιδιαίτερος για μικρές, οικονομικά νεωτερικές κοινωνίες. Η πιθανότητα εύρεσης εμπορικών και επικοινωνιακών εταίρων στην ίδια την (γλωσσικά ομογενή) κοινωνία κάποιου είναι πολύ χαμηλότερη σε μικρές χώρες απ'ό,τι είναι σε μεγάλες χώρες. Το μικρό μέγεθος μιας χώρας κινητοποιεί τη διεθνοποίηση. Έτσι εξηγείται γιατί οι οικονομίες μικρών χωρών τείνουν να είναι περισσότερο διεθνώς συνδεδεμένες απ'ό,τι των μεγάλων χωρών (πρβλ. Katzenstein 1985). Με τη σειρά της, η ανταλλαγή με άλλες χώρες γίνεται ευκολότερη όταν οι άνθρωποι μιλούν τη γλώσσα της άλλης χώρας (πρβλ. van Tubergen & Kalmijn 2005: 1419).

Υπάρχει και άλλος λόγος σχετικά με το γιατί το μέγεθος της χώρας πιθανώς φέρει έναν αντίκτυπο στη γνώση ξένων γλωσσών εκ μέρους των πολιτών. Οι άνθρωποι όχι μονάχα μαθαίνουν μια ξένη γλώσσα σε εκπαιδευτικά ιδρύματα και μέσω της άμεσης επαφής με ανθρώπους μιλούν τη γλώσσα. Οι άνθρωποι τείνουν επίσης να μαθαίνουν γλώσσες μέσω των μέσων μαζικής επικοινωνίας, και η μετάφραση και η μεταγλώττιση ξένων μέσων αξίζει μονάχα τα έξοδα εάν το ακροατήριο είναι κάποιου συγκεκριμένου μεγέθους. Εάν το μέγεθος του κοινού είναι μικρό, τότε τα ξένα μέσα τείνουν να μένουν στην αυθεντική τους γλώσσα και διανέμονται με υποτίτλους. Το κόστος για τη μεταγλώττιση ταινιών είναι σχεδόν έντεκα φορές υψηλότερο από το κόστος του υποτίτλισμού (Van Parijs 2004: 128, 2011). Αντίστοιχα, το μερίδιο των μηντιακών προϊόντων που διανέμονται στην αυθεντική γλώσσα είναι αξιοσημείωτα υψηλότερο σε μικρές χώρες σε σύγκριση με εκείνο σε μεγάλες χώρες (Kilborn 1993· Hasebrink & Herzog 2009). Οι άνθρωποι που λαμβάνουν ξενόγλωσσα μηντιακά προϊόντα ως εκ τούτου θα βελτιώσουν τη γνώση τους στις ξένες γλώσσες (πρβλ. Mitterer & McQueen 2009). Το μέγεθος της χώρας συνεπώς επηρεάζει τη δομή ευκαιριών για την εκμάθηση ξένων γλωσσών.

Προκειμένου να ελέγξω την υπόθεση της σχέσης μεταξύ του μεγέθους μιας χώρας – που έχει καταστεί λειτουργική από τον αριθμό των κατοίκων – και το επίπεδο διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου, διεξήγαγα δύο υπολογισμούς. Από τη μια μεριά οι χώρες ταξινομήθηκαν σε διαφορετικές ομάδες σύμφωνα με το μέγεθός τους και την ποσοτικοποιημένη σχέση με την ξενόγλωσση ικανότητα. Από την άλλη μεριά η μέση τιμή του πληθυσμού συνδέθηκε με τη γνώση ξένης γλώσσας. Τα αποτελέσματα αμφοτέρων των υπολογισμών συνοψίζονται στον Πίνακα 4.9.

Πίνακας 4.9: Μέγεθος χώρας και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο (σε %)

	Έως 5 εκ.κ.*	5 έως 11 εκ.κ.	11 έως 35 εκ.κ.	Πάνω από 35 εκ.κ.	Μέσος πληθυσμός
Καμία ξένη γλώσσα	26.5	41.2	39.5	56.5	47.4 εκ.κ.
Μία ξένη γλώσσα	36.3	26.8	24.3	27.3	46.8 εκ.κ.
Δύο ξένες γλώσσες	25.2	19.4	24.2	12.2	40.7 εκ.κ.
Τρεις ξένες γλώσσες	11.9	12.6	12.0	4.0	30.4 εκ.κ.
N	5,534	10,327	4,055	6,604	2,652

*εκ.κ. = εκατομμύρια κάτοικοι· $r = -0,20^{***}$ · συντελεστής συσχέτισης Spearman = $-0,20^{***}$ ·
Tau-b = $-0,18^{***}$ · Eta = $0,18^{***}$

Και πάλι τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν την υπόθεση. Όσο μεγαλύτερη είναι μια χώρα τόσο υψηλότερο είναι το ποσοστό των ανθρώπων οι οποίοι δε μιλούν μια ξένη γλώσσα. 56.5% των πολιτών σε χώρες με περισσότερους από 35 εκατομμύρια κατοίκους δε μιλούν καμία ξένη γλώσσα, ενώ το ποσοστό σε χώρες με έως 5 εκατομμύρια κατοίκους είναι μόλις 26.5%. Ο μέσος πληθυσμός μιας χώρας εκείνων που μιλούν τρεις γλώσσες ανέρχεται στα 30.4 εκατομμύρια κατοίκους. Σε αντιπαράβολή, το μέγεθος του πληθυσμού σε χώρες όπου κανείς δε μιλάει μια ξένη γλώσσα είναι 47.4 εκατομμύρια.

(δ) Νεωτερικότητα και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο

Τα είκοσι επτά κράτη-μέλη της ΕΕ διαφέρουν ως προς τα επίπεδα νεωτερικότητάς τους. Σύμφωνα με το Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (ΔΑΑ), ένα μέτρο που χρησιμοποιείται συχνά στη βιβλιογραφία για τη μέτρηση του βαθμού νεωτερικότητας μιας χώρας, η Βουλγαρία και η Ρουμανία είναι οι λιγότερο εκσυγχρονισμένες κοινωνίες της ΕΕ, σε σύγκριση με τη Σουηδία, τη Φινλανδία, την Ιρλανδία, και την Ολλανδία οι οποίες έχουν τις υψηλότερες βαθμολογίες.⁵⁷ Μέχρι τις μέρες μας δε γνωρίζουμε ακριβώς ποιοι παράγοντες έχουν προάγει τον εκσυγχρονισμό και πώς καθορίζονται οι αιτιακές σχέσεις μεταξύ διαφορετικών παραγόντων. Το αποτέλεσμα της διαδικασίας εκσυγχρονισμού είναι η ανάπτυξη μιας κοινωνίας που μπορεί να περιγραφεί από ένα σύνολο χαρακτηριστικών, τα οποία μαζί διαμορφώνουν ένα σύνδρομο (πρβλ. Norris 2002: 20 και εξής). Ο Daniel Bell (1973) διακρίνει δύο φάσεις της διαδικασίας εκσυγχρονισμού. Ο εκσυγχρονισμός με την έννοια της εκβιομηχάνισης υπονοεί ότι η βιομηχανική παραγωγή αγαθών γίνεται το κυρίαρχο πεδίο παραγωγής με τα εργοστάσια και τους επίσημους οργανισμούς να γίνονται οι κυρίαρχες μονάδες της παραγωγής. Τα αγαθά και οι υπηρεσίες διανέμονται μέσω αγορών, ο βαθμός εκμηχάνισης της παραγωγής είναι υψηλός, το επίπεδο μόρφωσης ανεβαίνει, όπως και η αστικοποίηση. Ο Bell (1973) ταυτίζει τη δεύτερη φάση εκσυγχρονισμού με τη μετα-εκβιομηχάνιση. Η μετα-εκβιομηχάνιση συνδέεται με μια αυξανόμενη

⁵⁷ Ο ΔΑΑ περιλαμβάνει το πραγματικό κατά κεφαλή ΑΕΠ, το επίπεδο μόρφωσης και το μέσο προσδόκιμο ζωής.

σημασία του τομέα των υπηρεσιών, ο οποίος έτσι αναδεικνύεται στο κυρίαρχο πεδίο παραγωγής. Η τεχνολογία και η επιστημονική εξέλιξη αποκτούν αυξανόμενη σημασία, το επίπεδο μόρφωσης μιας κοινωνίας ανεβαίνει σημαντικά. Προπάντων η αυξανόμενη σημασία της μόρφωσης στη διάρκεια της διαδικασίας εκσυγχρονισμού αναπαριστά ένα σημαντικό παράγοντα για την εξήγηση του επιπέδου του διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου. Στο συγκείμενο του εκσυγχρονισμού αυτό γίνεται φανερό μέσω μιας ποικιλίας δεικτών:

Κατ'αρχήν, το ποσοστό των ανθρώπων που περιλαμβάνονται στο εκπαιδευτικό σύστημα αυξάνεται καθώς το ποσοστό αναλφαριθμητισμού και το ποσοστό εκείνων που δεν έχουν πάει σχολείο γίνεται οριακό. Δεύτερον, η διάρκεια της εκπαίδευσης σταδιακά επιμηκύνεται και τρίτον – σε συσχέτιση με αυτό – το μερίδιο του πληθυσμού που παρίσταται σε ιδρύματα ανωτάτης εκπαίδευσης αυξάνεται διαρκώς.

Μέρος της βελτίωσης της εκπαίδευσης εντός του συγκείμενου των διαδικασιών του εκσυγχρονισμού είναι η βελτίωση της γνώσης ξένων γλωσσών. Όσο περισσότερο και για περισσότερο καιρό οι άνθρωποι παραμένουν στα εκπαιδευτικά ιδρύματα των χωρών τους τόσο καλύτερη θα όφειλε να είναι η μόρφωσή τους (*ceteris paribus*). Καθώς η εκμάθηση ξένων γλωσσών είναι μέρος μιας θεσμοποιημένης εκπαίδευσης σε όλες τις χώρες τις ΕΕ, μπορεί να κανείς να προσδοκά ότι το επίπεδο εκσυγχρονισμού μιας χώρας επιδρά στη γνώση ξένων γλωσσών των κατοίκων της. Το εκπαιδευτικό σύστημα ως εκ τούτου δημιουργεί ευκαιρίες για την πρόσκτηση ξένων γλωσσών: Άνθρωποι που ζουν σε μια χώρα με υψηλά ανεπτυγμένο εκπαιδευτικό σύστημα θα έχουν περισσότερες και διαρκέστερες ευκαιρίες να αποκτήσουν γνώση σε ξένες γλώσσες απ'ό,τι άνθρωποι που ζουν σε μια χώρα με λιγότερο ανεπτυγμένο εκπαιδευτικό σύστημα.⁵⁸

Επιπροσθέτως, τα εκπαιδευτικά επίπεδα είναι δυνατό να επιδρούν στα κόστη που σχετίζονται με την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας. Καθώς οι άνθρωποι γίνονται γενικά περισσότερο μορφωμένοι, έχουν μεγαλύτερη τάση να μαθαίνουν ένα νέο γνωστικό αντικείμενο (όπως μια ξένη γλώσσα) και να το κάνουν αυτό ταχύτερα. Η διάρκεια και η ένταση της εκπαίδευσης σχετίζονται στενά με μια γενική βελτίωση των τεχνικών μελέτης οι οποίες έπειτα μειώνουν το χρόνο που χρειάζεται να δαπανήσει κάποιος στην απόκτηση μιας ξένης γλώσσας.

Προκειμένου να μετρηθεί η νεωτερικότητα μιας χώρας μπορεί να χρησιμοποιηθεί ο δείκτης ΔΑΑ. Μία περισσότερο συγκεκριμένη και συνάμα καλύτερη λειτουργικοποίηση της υπόθεσης είναι να μετρήσουμε απευθείας το επίπεδο ανάπτυξης των διαφορετικών εκπαιδευτικών συστημάτων στις είκοσι επτά χώρες της ΕΕ. Γι'αυτόν το σκοπό διαφορετικά μέτρα είναι δυνατό να

⁵⁸ Οι Fran van Tubergen και Matthijs Kalmijn (2005) όπως επίσης και ο Hartmut Esser (2006: 114) επιχειρηματολογούν κατά παρεμφερή τρόπο σε όρους πρόσκτησης της γλώσσας εκείνης της χώρας προς την οποία έχουν αποδημήσει οι μετανάστες. Άνθρωποι από χώρες προέλευσης ή περιοχές με υψηλό επίπεδο νεωτερικότητας διαθέτουν πλεονεκτήματα στην πρόσκτηση μιας νέας γλώσσας σε σύγκριση με ανθρώπους από χώρες με ένα χαμηλό επίπεδο νεωτερικότητας.

χρησιμοποιηθούν. Χρησιμοποιήσαμε το μέτρο “ετήσια δαπάνη σε δημόσια και ιδιωτικά ιδρύματα ανά πλήρη μαθητή”, όπως μετράται σε ευρώ ΠΑΔ (Πρότυπο Αγοραστικής Δύναμης). Αυτό το μέτρο αναλογίζεται δύο εύλογες συσχετίσεις απόλυτων μέτρων εκπαιδευτικών δαπανών: από τη μια μεριά τη σχέση δαπανών με τον αριθμό εκπαιδευόμενων, από την άλλη μεριά διαφορές που αφορούν το επίπεδο τιμών στις διαφορετικές χώρες συνυπολογίζοντας ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης. Με τη βοήθεια των ισοτιμιών αγοραστικής δύναμης οι εκπαιδευτικές δαπάνες που εκφράζονται σε εθνικά νομίσματα μετατρέπονται σε ένα κοινό τεχνητό νόμισμα, το αποκαλούμενο ΠΑΔ.

Σύμφωνα με αυτόν τον υπολογισμό, η Δανία και η Αυστρία δαπανούν περισσότερα από 8,000 ευρώ στην εκπαίδευση ανά μαθητή ετησίως, και η Μεγάλη Βρετανία, η Σουηδία, και η Ολλανδία επένδυσαν περισσότερα από 7,000 ευρώ. Αυτές οι χώρες διαμορφώνουν την κορυφή της λίστας στην ΕΕ. Η Βουλγαρία και η Ρουμανία, συγκριτικά, επένδυσαν λιγότερα από 2,000 ευρώ ανά μαθητή και έτσι αποτελούν την οπισθοφυλακή της ΕΕ.

Έχω διεξαγάγει δύο υπολογισμούς προκειμένου να ελέγξω τη συσχέτιση μεταξύ του επιπέδου νεωτερικότητας μιας χώρας, αντίστοιχα με την επένδυσή της στην εκπαίδευση και με το επίπεδο διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου. Από τη μια μεριά οι χώρες χωρίστηκαν σε τρεις ομάδες νεωτερικότητας, ανάλογα προς τις εκπαιδευτικές δαπάνες. Έπειτα υπολογίστηκε το ποσοστό των ανθρώπων οι οποίοι μιλούν καμία, μία, δύο ή τρεις ξένες γλώσσες. Δεύτερον, εκτιμήθηκε η μέση τιμή μεταξύ του βαθμού νεωτερικότητας ή εκπαιδευτικών δαπανών και της ξενόγλωσσης ικανότητας.

Πίνακας 4.10: Επίπεδο εκσυγχρονισμού (ΔΑΑ) και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο (σε %)

	Χαμηλό	Μεσαίο	Υψηλό	Μέσο ΔΑΑ
Καμία ξένη γλώσσα	51.6	48.7	53.0	0,918
Μία ξένη γλώσσα	25.6	31.1	24.9	0,919
Δύο ξένες γλώσσες	14.6	15.7	14.8	0,919
Τρεις ξένες γλώσσες	8.2	4.5	7.3	0,917
N	8,163	7,682	10,675	26,52

$r = -0,01$ · συντελεστής συσχέτισης Spearman = $-0,02^*$ · Tau-b = $-0,01^*$ · Eta = 0,02

Πίνακας 4.11: Δαπάνες στην εκπαίδευση και το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο (σε %)

	Χαμηλές	Μεσαίες	Υψηλές	Μέσες Δαπάνες σε ευρώ
Καμία ξένη γλώσσα	49.1	58.7	43.9	5,554
Μία ξένη γλώσσα	26.5	25.3	29.4	5,660
Δύο ξένες γλώσσες	15.4	11.8	18.6	5,721
Τρεις ξένες γλώσσες	9.0	4.2	8.0	5,632
N	7,149	10,717	8,150	26,016

$r = 0,06^{***}$. συντελεστής συσχέτισης Spearman = $0,08^{***}$. Tau-b = $0,07^{***}$. Eta = $0,04^{***}$

Τα αποτελέσματα σε αμφότερους τους πίνακες φτάνουν σε παρόμοια ευρήματα: Δεν υπάρχει ισχυρή συσχέτιση μεταξύ του βαθμού νεωτερικότητας μιας χώρας σε σχέση με το μέγεθος των εκπαιδευτικών δαπανών από τη μια μεριά και τη γνώση ξένων γλωσσών των πολιτών της από την άλλη. Αν και τα μέτρα συσχέτισης για τη συσχέτιση εκπαιδευτικών δαπανών και διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου δείχνουν προς τη σωστή κατεύθυνση, υποστηρίζοντας έτσι την υπόθεση, η συσχέτιση είναι ιδιαίτερα ασθενής (ακόμα κι αν είναι σημαντική βασιζόμενη σε έναν υψηλό αριθμό περιπτώσεων).

Ποιοι θα μπορούσε να είναι οι λόγοι για την ασθενή σχέση μεταξύ εκσυγχρονισμού και εκπαιδευτικών δαπανών από τη μια μεριά και διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου από την άλλη; Τα επίπεδα εκσυγχρονισμού και οι εκπαιδευτικές δαπάνες πιθανώς εξουδετερώνονται από άλλους παράγοντες που επιδρούν στην πρόσκτηση ξένης γλώσσας. Για παράδειγμα, το Ηνωμένο Βασίλειο είναι μία από τις τέσσερις κορυφαίες χώρες σε όρους εκπαιδευτικών δαπανών, αλλά τα αγγλικά είναι επίσης η επίσημη γλώσσα του (οπότε η επικοινωνιακή αξία μιας ξένης γλώσσας είναι συγκριτικά χαμηλή). Το αντίθετο ισχύει στη Ρουμανία, τη Βουλγαρία και τις Βαλτικές χώρες: αυτές οι χώρες δαπανούν τα ελάχιστα στην εκπαίδευση, αλλά οι γλώσσες που μιλιούνται εκεί δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες (οπότε η επικοινωνιακή αξία μιας ξένης γλώσσας είναι ιδιαίτερος υψηλή).

(ε) Ηλικία και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο

Τα κράτη-μέλη της ΕΕ έχουν βιώσει μια διαδικασία κοινωνικής αλλαγής από την ίδρυσή της κατά τη δεκαετία του 1950. Δύο όψεις της κοινωνικής αλλαγής είναι σπουδαίες σημασίας για την πολυγλωσσία. Από τη μια μεριά, συνδέοντας και αυτά που συζητήθηκαν παραπάνω, το επίπεδο νεωτερικότητας έχει ανέβει σε όλες τις κοινωνίες, ιδιαίτερα το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού στο βαθμό που η διάρκεια της εκπαίδευσης επεκτάθηκε και το μερίδιο των προσώπων με υψηλότερα εκπαιδευτικά κατορθώματα έχει σταδιακά αυξηθεί. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα: Το σχολικό σύστημα της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας είναι

δομημένο κατά έναν τριμερή τρόπο. Όλα τα παιδιά εισέρχονται στο ίδιο πρόγραμμα, αλλά στην ηλικία των δέκα, πηγαίνουν σε έναν από τους τρεις τύπους σχολείων (δευτεροβάθμιο γενικό σχολείο, ενδιάμεσο σχολείο, σχολείο γραμματικής). Η τροχιά στην οποία εισέρχονται καθορίζει σε ποιον τύπο σχολείου μπορούν να πάνε μετά, και εάν θα πάνε σε πανεπιστήμιο. Το ποσοστό δεκαεπτάχρονων μαθητών που παρακολουθούν το υψηλότερο επίπεδο (σχολείο γραμματικής = γυμνάσιο, *Gymnasium*) ήταν δώδεκα τοις εκατό κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1950, είκοσι τοις εκατό στις αρχές της δεκαετίας του 1970 και τριάντα τρία τοις εκατό το 2004. Το ποσοστό μαθητών που παρακολουθούσαν το χαμηλότερο επίπεδο (δευτεροβάθμιο γενικό σχολείο = γερμ. *Hauptschule*) μειώθηκε ταχέως από ογδόντα τοις εκατό στις αρχές της δεκαετίας του 1950 σε κάτι περισσότερο από είκοσι τοις εκατό το 2004 (Statistisches Bundesamt/Ομοσπονδιακή Στατιστική Υπηρεσία 2008).⁵⁹ Το ποσοστό πρωτοετών φοιτητών (ποσοστό μιας ηλικιακής κοόρτης που ξεκινά τη φοίτησή της σε πανεπιστήμιο) έχει αυξηθεί σε τεράστιο βαθμό στη διάρκεια της ίδιας περιόδου. Παρόμοιες εξελίξεις είναι δυνατό να παρατηρηθούν στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Όχι μονάχα η διάρκεια της φοίτησης και της εκπαίδευσης έχει επεκταθεί συν τω χρόνω και το μορφωτικό επίπεδο έχει ανεβεί, αλλά οι ευρωπαϊκές κοινωνίες έχουν επίσης γίνει περισσότερο εξευρωπαϊσμένες και παγκοσμιοποιημένες όπως έχουν δει στο κεφάλαιο 3.2· ο αριθμός των πολιτικών, κοινωνικών, και οικονομικών δεσμών με άλλες κοινωνίες έχει ανέβει με τον καιρό. Αμφότερες οι αλλαγές του μακρο-δομικού συγκείμενου θα όφειλαν να έχουν μια επίδραση στην πολυγλωσσία διαφορετικών ηλικιακών κοορτών. Κατά μέσο όρο, οι γηραιότερες γενιές είχαν χαμηλότερα μορφωτικά επίπεδα, λιγότερη διεθνική εμπειρία, και λιγότερες ευκαιρίες να μάθουν ξένες γλώσσες απ'ό,τι έχουν οι νεότερες κοόρτες. Επιπλέον, οι αυξανόμενες διαδικασίες του εξευρωπαϊσμού και της παγκοσμιοποίησης θα μπορούσαν να επηρεάζουν το κίνητρο απόκτησης μιας ξένης γλώσσας. Οι νεότερες γενιές, σε αντιπαράβολή, βλέπουν τόσο την αναγκαιότητα όσο και τα πλεονεκτήματα τα οποία φέρει μαζί της η εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας.

Επιπρόσθετα σε αυτό το φαινόμενο κοόρτης, υποθέτουμε επίσης ότι υπάρχει μία ισόβια επίδραση στη γνώση ξένων γλωσσών. Εκείνοι οι οποίοι μελετούν μια ξένη γλώσσα ως μαθητές ενδέχεται να ξεχάσουν αυτήν τη γλώσσα στη διάρκεια της ζωής τους, ιδίως εάν δεν έχουν καμία ευκαιρία να τη χρησιμοποιήσουν καθώς μεγαλώνουν. Επιπροσθέτως, η δαπάνη χρόνου (κόστος) της εκμάθησης μιας νέας γλώσσας αυξάνει με την ηλικία καθώς η ταχύτητα εκμάθησης, η ικανότητα μίμησης και η μνήμη φθίνουν με την ηλικία. Για όλους αυτούς τους λόγους υποθέτουμε ότι οι νεώτεροι άνθρωποι έχουν ένα υψηλότερο επίπεδο διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου από τους γηραιότερους ανθρώπους.

Έχω ομαδοποιήσει τους αποκριθέντες σε έξι ηλικιακές ομάδες και ανέλυσα το εάν οι νεότερες κοόρτες διαθέτουν ένα υψηλότερο επίπεδο γνώσης ξένων γλωσσών από τις γηραιότερες γενιές. Επιπρόσθετα διεξήχθη ένας

59

<http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Content/Publikationen/Querschnittsveroeffentlichungen/Datenreport/Downloads/Datenreport2008.property=file.pdf>

συγκριτικός έλεγχος μέσων και αναλύθηκε η μέση ηλικία εκείνων οι οποίοι διαθέτουν καμία, μία, δύο ή τρεις ξένες γλώσσες. Τα ευρήματα αποκαλύπτουν ξεκάθαρα: Οι νεότερες γενεές διαθέτουν υψηλότερα επίπεδα διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου απ'ό,τι οι γηραιότερες γενιές. Το ποσοστό εκείνων οι οποίοι μιλούν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα έχει υπερδιπλασιαστεί από το 33.5% εκείνων που είναι άνω των 55 ετών στο 68.7% εκείνων που είναι μεταξύ 15-24 ετών.

Πίνακας 4.12: Ηλικία και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο (σε %)

	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	Μέση ηλικία
Καμία ξένη γλώσσα	31.3	39.1	49.6	54.4	59.3	71.3	50,3
Μία ξένη γλώσσα	33.6	34.2	28.1	25.8	24.0	17.9	41,5
Δύο ξένες γλώσσες	25.8	19.1	14.8	13.8	11.3	6.9	38,3
Τρεις ξένες γλώσσες	9.3	7.5	7.5	6.0	5.4	4.0	40,8
N	3,447	4,158	4,674	4,473	4,223	5,535	26,510

$r = -0,24^{***}$. συντελεστής συσχέτισης Spearman = $-0,26^{***}$. Tau-b = $-0,22^{***}$. Eta = $0,28^{***}$

(στ) Κοινωνική τάξη, ταξικές υποδιαιρέσεις, επαγγέλματα και πολυγλωσσία

Τα περιγραφικά ευρήματα δείχνει ότι τα επίπεδα διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου διαφέρουν όχι μονάχα μεταξύ των είκοσι επτά χωρών, αλλά επίσης στο εσωτερικό των επιμέρους χωρών. Όλες οι κοινωνίες της ΕΕ είναι ταξικές κοινωνίες, και υποθέτουμε ότι η οικονομική τάξη των γονέων ενός προσώπου και του ίδιου του προσώπου επηρεάζουν τα επίπεδα διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου αυτού του προσώπου.⁶⁰ Δυστυχώς, το σύνολο δεδομένων δεν περιέχει καμία πληροφορία σχετικά με τους γονείς των αποκριθέντων. Έτσι οι δυνατότητες να ελέγξουμε την υπόθεση η οποία θα συγκεκριμενοποιηθεί αργότερα, είναι αρκετά περιορισμένες. Ωστόσο, εάν κάποιος αποδέχεται την ακόλουθη υπόθεση, ο αντίκτυπος της θέσης στην οικονομική τάξη των γονέων επί της ξενόγλωσσης ικανότητας των αποκριθέντων είναι δυνατό να καταστεί λειτουργικός με έγκυρο τρόπο τουλάχιστον υποτυπωδώς. Η κοινωνιολογική ταξική ανάλυση πηγάζει από την υπόθεση ότι η ταξική θέση των γονέων επηρεάζει σε σπουδαίο βαθμό τις ευκαιρίες των παιδιών τους σε όρους εκπαίδευσης, μελλοντικού εισοδήματος, επαγγέλματος και τρόπου ζωής. Άρα, μία διαρκής αναπαραγωγή της ταξικής δομής μιας κοινωνίας λαμβάνει χώρα μεσολαβούμενη από το γονικό σπίτι. Η ισχύς της αναπαραγωγής των τάξεων ποικίλλει μεταξύ διαφορετικών χωρών (πρβλ. Erikson & Goldthorpe 1992). Εάν οι ταξικές θέσεις περνούν, ωστόσο, τουλάχιστον εν μέρει από τη μια γενιά στην επόμενη, τότε οι πληροφορίες που

⁶⁰ Η επίδραση της οικονομικής τάξης μπορεί να βοηθήσει την εξήγηση όχι μονάχα διαφορικών επιπέδων ΔΓΚ στο εσωτερικό μιας συγκεκριμένης χώρας, αλλά επίσης και μεταξύ διαφορετικών χωρών. Εάν η ανώτερη τάξη σε μια κοινωνία τείνει να μιλάει περισσότερο ξένες γλώσσες απ'ό,τι οι κατώτερες τάξεις, και εάν η ανώτερη τάξη στη Χώρα Α είναι μεγαλύτερη απ'ό,τι στη Χώρα Β, τότε ο αριθμός πολύγλωσσων ανθρώπων στη Χώρα Α θα είναι μεγαλύτερος απ'ό,τι στη Χώρα Β.

αφορούν τον ταξικό δεσμό των αποκριθέντων είναι δυνατό να ερμηνευθούν ως ένα κατά προσέγγιση μέτρο της ταξικής θέσης των γονέων.

Διαφορετικές τυπολογίες που περιγράφουν την ταξική δομή μιας κοινωνίας συζητιούνται στη βιβλιογραφία. Θα παραπέμψω στην τυπολογία του Pierre Bourdieu, καθώς έχω ήδη ορίσει τον όρο διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο παραπέμποντας στο έργο του Bourdieu. Η ταξική δομή μιας κοινωνίας έρχεται ως αποτέλεσμα του αθροίσματος κεφαλαίων που κατέχονται από πρόσωπα και η τοποθέτηση προσώπων με την ίδια ποσότητα κεφαλαίο στη διάθεσή τους στην ίδια τάξη. Όπως είναι ευρέως γνωστό, ο Bourdieu διακρίνει τρεις σε τρεις τάξεις που διαφέρουν μεταξύ τους εξαιτίας της ποσότητας κεφαλαίου (η ανώτερη τάξη, η μεσαία τάξη και η κατώτερη τάξη). Στο εσωτερικό αυτών των τριών τάξεων τοποθετούνται ταξικές υποδιαιρέσεις που προσδιορίζονται από διαφορετικές συνθέσεις πολιτισμικού και οικονομικού κεφαλαίου (Bourdieu 1984, 1983). Ο Bourdieu δεν ονοματοδοτεί απλώς τις τάξεις και τις ταξικές υποδιαιρέσεις κατά τρόπο αφηρημένο, αλλά τις περιγράφει λεπτομερειακά υποδεικνύοντας διακριτά επαγγέλματα. Αυτό είναι σημαντικό για την εμπειρική μας ανάλυση, καθώς το σύνολο δεδομένων περιέχει τα επαγγέλματα των αποκριθέντων. Η ανώτερη τάξη διαιρείται σε μία ταξική υποδιαίρεση με πολύ πολιτισμικό κεφάλαιο και σε μια ομάδα με λίγο πολιτισμικό κεφάλαιο. Οι ιδιοκτήτρια τάξη που συντίθεται από αυτο-απασχολούμενους κατέχει υψηλό οικονομικό αλλά σχετικά χαμηλό πολιτισμικό κεφάλαιο. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τη μορφωμένη τάξη, όπου το πολιτισμικό κεφάλαιο κυριαρχεί επί του οικονομικού. Σύμφωνα με τον Bourdieu, η μορφωμένη τάξη αποτελείται από καθηγητές και άλλα ακαδημαϊκά επαγγέλματα. Η μεσαία τάξη ή μικροαστική τάξη συντίθεται από εκείνους στις μεσαίες επαγγελματικές θέσεις, πρωτίστως στη μεσαία στελέχωση επιχειρήσεων. Η μικροαστική τάξη (*petite bourgeoisie*) διαιρείται περαιτέρω στην παρακμάζουσα μικροαστική τάξη με λιγοστό ή μειούμενο οικονομικό και πολιτισμικό κεφάλαιο, ενώ ένας μεσαίος όγκος και των δύο μορφών κεφαλαίου είναι δυνατό να κατέχεται από τη διευθυντική μικροαστική τάξη. Η νέα μικροαστική τάξη διαθέτοντας μεσαίους όγκους κεφαλαίου υπάρχει ως συμπληρωματική τάξη στη νέα αστική τάξη (*bourgeoisie*). Η κατώτερη τάξη δε διαφοροποιείται περαιτέρω από τον Bourdieu αλλά συντίθεται από εργάτες χαμηλής ειδίκευσης και χειρώνακτες.

Το σύνολο δεδομένων δεν περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με το εισόδημα και την ιδιοκτησία, έτσι ώστε η λειτουργικοποίηση του οικονομικού κεφαλαίου δεν είναι άμεσα εφικτή. Οι συνεντευξιαζόμενοι ερωτήθηκαν για το επάγγελμά τους το οποίο είχε επίσης χρησιμοποιηθεί από τον Bourdieu για να περιγράψει τις τάξεις και τις ταξικές υποδιαιρέσεις.⁶¹ Οι ακόλουθες επαγγελματικές ομάδες διαμορφώθηκαν από τις διαφορετικές κατηγορίες:

- Επαγγελματίες (είτε υπάλληλοι είτε αυτο-απασχολούμενοι) περιλαμβανομένων ιατρών, αρχιτεκτόνων, δικηγόρων, κλπ.
- Ανώτερα και μεσαία διοικητικά στελέχη περιλαμβανομένων διευθυντών, μάνατζερ, τμηματάρχων, μηχανικών, δασκάλων, κλπ.

⁶¹ Εάν οι συνεντευξιαζόμενοι δεν απασχολούνταν εκείνη τη χρονική στιγμή – διότι φύλαγαν το σπίτι, είχαν συνταξιοδοτηθεί ή ήταν άνεργοι – ερωτούνταν για το πρώην επάγγελμά τους. Σε ένα πρώτο βήμα οι απαντήσεις που αφορούν το τρέχον και το πρώην επάγγελμα συνδυάστηκαν.

- Επιχειρηματίες, αυτο-απασχολούμενοι συμπεριλαμβανομένων καταστηματαρχών και λοιπών ιδιοκτητών επιχειρήσεων, αυτο-απασχολούμενων τεχνιτών, κλπ.
- Ειδικευμένοι λευκού κολάρου και ειδικευμένοι εργάτες
- Ανειδίκευτοι λευκού κολάρου και ανειδίκευτοι εργάτες

Προσδοκώ ότι όλες οι επαγγελματικές ομάδες διαθέτουν ένα υψηλότερο επίπεδο γλωσσικού κεφαλαίου απ'ό,τι η ομάδα αναφοράς των ανειδίκευτων εργατών λευκού και μπλε κολάρου. Δεύτερον, υποθέτω ότι η μεσαία τάξη των ειδικευμένων λευκού κολάρου και των ειδικευμένων εργατών διαθέτουν ένα χαμηλότερο επίπεδο γλωσσικού κεφαλαίου απ'ό,τι οι επιχειρηματίες, τα ανώτερα και μεσαία διοικητικά στελέχη και οι επαγγελματίες. Τέλος, δρω σύμφωνα με την υπόθεση ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ των επαγγελματιών και των ανώτερων και μεσαίων στελεχών από τη μια μεριά και των επιχειρηματιών από την άλλη. Και οι τρεις ομάδες ανήκουν στην ανώτερη τάξη, αλλά διαμορφώνουν δύο διαφορετικές υποδιαιρέσεις στο εσωτερικό αυτής της ανώτερης τάξης. Οι επιχειρηματίες είναι εκείνοι με ένα υψηλό επίπεδο οικονομικού αλλά σχετικά χαμηλό επίπεδο πολιτισμικού κεφαλαίου.⁶² Η ανάπτυξη κεφαλαιακή δομή ισχύει για τις δύο άλλες ομάδες. Αντίστοιχα υποθέτω ότι οι επιχειρηματίες διαθέτουν ένα χαμηλότερο επίπεδο διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου συγκρινόμενοι με τους επαγγελματίες και τους μάνατζερ.

Δρω σύμφωνα με την υπόθεση ότι η ταξική θέση των γονέων των αποκριθέντων (1) όπως επίσης και η δική τους ταξική θέση (2) επιδρά στο επίπεδο διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου.

(1) Όσο υψηλότερη η τάξη του γονικού οίκου του αποκρινόμενου, τόσο περισσότερο οι γονείς θα έχουν πιθανώς επενδύσει στην εκπαίδευση του παιδιού. Οι εκπαιδευτικές επενδύσεις περιλαμβάνουν τη δημιουργία ευκαιριών για εκπαίδευση όπως επίσης και την ενστάλαξη της πεποίθησης ότι η μόρφωση αποτελεί ένα σημαντικό στόχο στη ζωή. Οι ξένες γλώσσες είναι μέρος αυτών των εκπαιδευτικών επενδύσεων. Από αυτήν την άποψη είναι δυνατό να υποτεθεί ότι η ταξική θέση των γονέων επηρεάζει την προικοδότηση των παιδιών με διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο. Η Charlotte Büchner (2004) δείχνει στην ανάλυσή της των δεδομένων της Κοινωνικο-Οικονομικής Επιτροπής (Socio-Economic Panel) ότι φοιτητές που έχουν παρακολουθήσει σχολείο στο εξωτερικό ή έχουν φοιτήσει εκεί προέρχονται κυρίως από γονικά σπίτια της ανώτερης και της ανώτερης μεσαίας τάξης. Επιπλέον, οι προσδοκώμενες διαφορές όσον αφορά την προικοδότηση με διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο μεταξύ των ταξικών υποδιαιρέσεων της ανώτερης τάξης είναι δυνατό να επηρεάζονται από τη γονική οικία. Ενώ οι αυτο-απασχολούμενοι τείνουν να προάγουν τις πρακτικές, τεχνικές και επιστημονικές δεξιότητες των παιδιών τους, η μορφωμένη τάξη τείνει να επενδύει σε μια ανθρωπιστική μόρφωση περιλαμβανομένων των ξένων γλωσσών. Η συμβολική χρήση του διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου θα

⁶² Εξαιτίας του γεγονότος ότι η κατηγορία δεν περιλαμβάνει μόνον επαγγελματίες αλλά επίσης "μικρούς" αυτο-απασχολούμενους, ανθρώπους όπως οι τεχνίτες, τους οποίους ο Bourdieu θα τοποθετούσε στη μικροαστική τάξη, η λειτουργικοποίηση είναι λίγο διάχυτη.

μπορούσε να διαδραματίσει έναν επιπρόσθετο ρόλο εδώ (δες σχετικά κεφάλαιο 2.1). Οι πολύγλωσσοι άνθρωποι χαίρουν του σεβασμού των άλλων ανθρώπων εξαιτίας αυτής της ικανότητας. Παρόμοια προς τις πολιτισμικές ελίτ στις χώρες οι οποίες εξυμνούν τον εαυτό τους μέσω της επίδειξης των υψηλών πολιτισμικών τρόπων ζωής τους σε δημόσια σκηνικά, διαχωρίζοντας έτσι τον εαυτό τους από τις κατώτερες τάξεις και από την ταξική υποδιαίρεση εκείνων οι οποίοι διαθέτουν πολύ οικονομικό κεφάλαιο αλλά μηδαμινό πολιτισμικό κεφάλαιο, ένα υψηλό επίπεδο διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου καθιστά κάποιον ικανό να παρουσιάσει τον εαυτό του ως μέρος μιας αναδυόμενης διεθνικής τάξης επιτυγχάνοντας έτσι ένα υψηλότερο επίπεδο αναγνώρισης και διάκρισης.

Η διάθεση διαφορετικού γλωσσικού κεφαλαίου εξαιτίας του ταξικού γονικού δεσμού επηρεάζει με τη σειρά της τις ευκαιρίες επίτευξης μιας συγκεκριμένης ταξικής θέσης, καθώς η πολυγλωσσία αυξάνει τη δυνατότητα επίτευξης καλύτερων επαγγελματικών θέσεων σε μια ανώτερη τάξη.

(2) Η ταξική θέση την οποία επιτυγχάνει ο αποκρινόμενος διανοίγει διαφορετικές ευκαιρίες εξάσκησης ξενόγλωσσων δεξιοτήτων. Εάν οι ανειδίκευτοι εργάτες και οι εργάτες λευκού κολάρου έχουν μάθει καμία ξένη γλώσσα, η πιθανότητα να έχουν την ευκαιρία να τη χρησιμοποιήσουν και να την εξασκήσουν είναι πολύ χαμηλότερη εκείνης των εκτελεστικών διευθυντών και των επαγγελματιών. Επιπλέον, υποθέτουμε ότι η ταξική υποδιαίρεση των αυτο-απασχολούμενων διαθέτει λιγότερες δυνατότητες χρήσης και βελτίωσης μιας υπάρχουσας γνώσης ξένων γλωσσών απ'ό,τι οι μορφωμένες τάξεις.

Τα εμπειρικά αποτελέσματα (Πίνακας 4.13) επιβεβαιώνουν την προσδοκία μας ότι όλες οι επαγγελματικές ομάδες σε σύγκριση με την ομάδα αναφοράς των ανειδίκευτων εργατών λευκού και μπλε κολάρου διαθέτουν υψηλότερα επίπεδα διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου. Επιπλέον, η μεσαία τάξη είναι λιγότερο πολύγλωσση από όλους τους τύπους αποκρινόμενων της ανώτερης τάξης κάτι το οποίο επίσης συμβιβάζεται με την υπόθεση του Bourdieu. Υπάρχει μια ξεκάθαρη διαφορά ανάμεσα στην επαγγελματική και διευθυντική τάξη από τη μια μεριά και τους αυτο-απασχολούμενους από την άλλη. Αυτό το αποτέλεσμα υποστηρίζει την εννοιολόγηση του Bourdieu σχετικά με το ότι υπάρχουν διαφορετικές ταξικές υποδιαίρεσεις στο εσωτερικό της ανώτερης τάξης. Οι επιχειρηματίες και οι αυτο-απασχολούμενοι αποτελούν ένα καλό παράδειγμα της τάξης με περισσότερο οικονομικό κεφάλαιο αλλά λιγότερο πολιτισμικό και γλωσσικό κεφάλαιο.

Πίνακας 4.13: Κοινωνική τάξη και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο (σε %)

	Ανώτερη Τάξη		Μεσαία Τάξη	Κατώτερη Τάξη	
	Επαγγελματίες, Ακαδημαϊκοί	Ανώτερη και μεσαία διοίκηση	Αυτο-απασχολούμενοι ή επιχειρηματίες	Ειδικευμένοι εργάτες μπλε και λευκού κολάρου	Ανειδίκευτοι εργάτες μπλε και λευκού κολάρου
Καμία ξένη γλώσσα	29.3	32.8	52.8	55.5	70.6
Μία ξένη γλώσσα	31.1	34.7	25.6	26.6	19.7
Δύο ξένες γλώσσες	25.2	22.2	13.2	12.5	6.7
Τρεις ξένες γλώσσες	14.4	10.3	8.5	5.4	2.9
N	1,689	3,346	1,590	12,922	2,960

$r = -0,11^{***}$. συντελεστής συσχέτισης Spearman = $-0,14^{***}$. Tau-b = $-0,12^{***}$

(ζ) Θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο (μόρφωση) και πολυγλωσσία

Σύμφωνα με τον Bourdieu, η ταξική δομή μιας κοινωνίας προκύπτει ως αποτέλεσμα του αθροίσματος των κεφαλαίων που κατέχονται από τους ανθρώπους. Το οικονομικό και το πολιτισμικό κεφάλαιο αποτελούν τους κεντρικούς πόρους για το σχηματισμό της ταξικής δομής. Δυστυχώς δε διαθέτουμε καμία πληροφορία σχετικά με το εισόδημα και την περιουσία των ανθρώπων, αλλά έχουμε κάποιες πληροφορίες σχετικά με το θεσμοποιημένο πολιτισμικό τους κεφάλαιο. Αυτό συντίθεται από τη μόρφωση ή τους εκπαιδευτικούς τίτλους που απονέμονται σε ένα πρόσωπο από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα μιας κοινωνίας. Καθώς οι ξένες γλώσσες μεταδίδονται συνήθως μέσω εκπαιδευτικών ιδρυμάτων είναι δυνατό να υποτεθεί ότι το θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο έχει ένα θετικό αντίκτυπο στο επίπεδο διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου κάποιου.⁶³ Υπάρχουν τρία επιχειρήματα υπέρ αυτής της υπόθεσης. Υψηλότερη μόρφωση σημαίνει μια μακρύτερη περίοδο που έχει δαπανηθεί σε εκπαιδευτικά ιδρύματα. Καθώς η γλωσσική διδασκαλία είναι μέρος της σχολικής εκπαίδευσης, μπορεί κανείς να υποθέσει ότι για όσο περισσότερο καιρό ένας αποκρινόμενος παρακολουθεί σχολικά μαθήματα, τόσο μεγαλύτερη έκθεση αυτή/αυτός έχει σε αμφότερα ένα εκτεταμένο και απαιτητικό πρόγραμμα ξένων γλωσσών. Η εκπαίδευση όχι μονάχα επηρεάζει τη δομή ευκαιριών για την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας, αλλά επίσης το κίνητρο προς αυτό το σκοπό (Esser 2006: 110). Ιδρύματα ανωτάτης εκπαίδευσης ιδιαιτέρως μεταφέρουν το μήνυμα ότι η εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας είναι πολιτισμικά πολύτιμη από μόνη της. Τέλος, η μόρφωση μπορεί επίσης να επηρεάσει το κόστος εκμάθησης μιας ξένης γλώσσας, κατά το ότι οι γενικές τεχνικές μελέτης βελτιώνονται με την έκταση της εκπαίδευσης ενός προσώπου· έτσι μειώνεται η αναγκαία χρονική επένδυση για την εκμάθηση μιας νέας γλώσσας.

Δεν είναι εύκολο να διερευνήσουμε τα εκπαιδευτικά επιτεύγματα σε είκοσι επτά χώρες με διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα με τρόπο συγκριτικό.

⁶³ Η γνώση ξένων γλωσσών που αποκτάται στα εκπαιδευτικά ιδρύματα μπορεί έπειτα ξανά να οδηγήσει σε μια αύξηση του θεσμοποιημένου πολιτισμικού κεφαλαίου με τη μορφή εκπαιδευτικών προσόντων.

Ωστόσο, το Ευρωβαρόμετρο περιέχει μια μεταβλητή η οποία καθιστά εφικτή μια χονδρική σύγκριση των εκπαιδευτικών επιτευγμάτων παρά τα διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα. Οι συνεντευξιαζόμενοι ερωτήθηκαν για την ηλικία που είχαν όταν τελείωσαν την εκπαίδευσή τους. Όσο μεγαλύτερος ήταν ένας αποκρινόμενος κατά το τέλος της εκπαίδευσής του, τόσο υψηλότερο το εκπαιδευτικό του επίτευγμα, τόσο υψηλότερο το θεσμοποιημένο πολιτισμικό του κεφάλαιο και τόσο καλύτερο το διεθνικό γλωσσικό του κεφάλαιο.

Πρώτα οι αποκρινόμενοι χωρίστηκαν σε τρεις μορφωτικές ομάδες προκειμένου να αναλύσουμε εάν εκείνοι με τα υψηλότερα επίπεδα μόρφωσης ήταν περισσότερο άπταιστοι στις ξένες γλώσσες απ'ό,τι εκείνοι με τα χαμηλότερα μορφωτικά επίπεδα. Δεύτερον, υπολογίστηκε η μέση ηλικία κατά το τέλος της εκπαίδευσης εκείνων οι οποίοι μιλούν καμία, μία, δύο ή τρεις ξένες γλώσσες.

Η υπόθεση επιβεβαιώνεται από την ανάλυσή μας. Επιπλέον, μια σύγκριση των ευρημάτων των διαφορετικών διμεταβλητών αναλύσεων που έχουν διεξαχθεί μέχρι τώρα δείχνει ότι το θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο έχει την ισχυρότερη επίδραση των μέχρι τώρα μεταβλητών στην πολυγλωσσία.

Πίνακας 4.14: Θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο (μόρφωση) και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο (σε %)

	Χαμηλό	Μεσαίο	Υψηλό	Μέσος εκπαίδευσης σε χρόνια
Καμία ξένη γλώσσα	80.7	54.0	25.6	16.6
Μία ξένη γλώσσα	14.9	28.6	34.1	18.9
Δύο ξένες γλώσσες	3.2	12.3	26.4	20.4
Τρεις ξένες γλώσσες	1.2	5.1	13.9	21.0
N	5,662	12,031	5,869	23,562

$r = 0.40^{***}$. συντελεστής συσχέτισης Spearman = $0,41^{***}$. Tau-b = $0,37^{***}$. Eta = $0,43^{***}$

(η) Η διεθνής κληρονομιά και το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο των αποκρινόμενων ή των γονέων των αποκρινόμενων

Μέχρι τώρα, έχουμε υποθέσει ότι οι πολίτες των κρατών-μελών της ΕΕ γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στη χώρα όπου ζουν σήμερα και ότι έχουν μάθει τη γλώσσα αυτής της χώρας ως την ιθαγενή τους γλώσσα. Μια τέτοια υπόθεση αγνοεί το γεγονός ότι ορισμένοι πολίτες διαθέτουν διεθνή εμπειρία, όπως το να είναι γεννημένοι σε μια χώρα κι έπειτα να μετακινηθούν προς μια άλλη. Εξαιτίας της κατακερματισμένης γλωσσικής δομής, η μετανάστευση προς μία άλλη χώρα συνήθως σημαίνει και μετακίνηση προς μια άλλη γλώσσα, και άνθρωποι οι οποίοι μετακινούνται προς μια νέα χώρα συχνά έρχονται αντιμέτωποι με την αναγκαιότητα εκμάθησης μιας νέας γλώσσας. Μπορεί κανείς ως εκ τούτου να προσδοκά ότι άνθρωποι οι οποίοι έχουν μετακινηθεί προς άλλη χώρα μιλούν περισσότερες γλώσσες απ'ό,τι εκείνοι που δεν έχουν. Ο ακόλουθος πίνακας χωρίζει τους αποκρινόμενους σε δύο

ομάδες: εκείνοι οι οποίοι γεννήθηκαν στη χώρα στην οποία ζουν σήμερα και εκείνοι οι οποίοι γεννήθηκαν σε άλλη χώρα.

Πίνακας 4.15: Χώρας γέννησης των αποκρινόμενων και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο (σε %)

	Γεννημένοι στο εσωτερικό	Γεννημένοι στο εξωτερικό
Καμία ξένη γλώσσα	53.1	19.5
Μία ξένη γλώσσα	26.1	44.2
Δύο ξένες γλώσσες	14.6	23.3
Τρεις ξένες γλώσσες	6.2	13.0
<i>N</i>	25,157	1,333

$r = 0,14^{***}$ · συντελεστής συσχέτισης Spearman = $0,15^{***}$ · Tau-b = $0,14^{***}$

Τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν την υπόθεση ότι οι αποκρινόμενοι οι οποίοι έχουν μετακινηθεί από μια χώρα σε μια άλλη μιλούν περισσότερες ξένες γλώσσες απ'ό,τι εκείνοι οι οποίοι δεν έχουν εγκαταλείψει το εθνικό τους κιβώτιο. Αυτό ισχύει όχι μονάχα για τους ίδιους τους αποκριθέντες, αλλά η διεθνική εμπειρία των γονέων τους έχει ενδεχομένως επίσης μια θετική επίδραση στην ομιλία αρκετών γλωσσών. Γονείς οι οποίοι μετανάστευσαν από άλλη χώρα συνήθως μιλούν την ιθαγενή τους γλώσσα στο σπίτι στη νέα χώρα και επίσης ενθαρρύνουν τα παιδιά τους να μάθουν την ιθαγενή τους γλώσσα ως σύνδεσμο με την κληρονομιά τους.

Παιδιά των οποίων οι γονείς δεν έχουν μεταναστεύει διαθέτουν σε ένα μικρότερο βαθμό την ευκαιρία να μεγαλώσουν δίγλωσσα. Αυτή η υπόθεση επιβεβαιώνεται επίσης από τα δεδομένα που παρουσιάζονται στον ακόλουθο πίνακα. Πρόσωπα που έχουν τουλάχιστον ένα γονέα ο οποίος γεννήθηκε στο εξωτερικό μιλούν σημαντικά συχνότερα μία ή αρκετές ξένες γλώσσες απ'ό,τι πρόσωπα των οποίων οι γονείς είναι αμφότεροι γηγενείς.

Πίνακας 4.16: Χώρα γέννησης γονέων και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο (σε %)

	Αμφότεροι γονείς γεννηθέντες στο εσωτερικό	Τουλάχιστον ένας γονέας γεννηθείς στο εξωτερικό
Καμία ξένη γλώσσα	54.0	27.6
Μία ξένη γλώσσα	25.9	37.2
Δύο ξένες γλώσσες	14.1	23.6
Τρεις ξένες γλώσσες	8.0	11.5
N	23,705	2,742

$r = 0,15^{***}$ · συντελεστής συσχέτισης Spearman = $0,16^{***}$ · Tau-b = $0,15^{***}$

(i) Ταύτιση με χώρα καταγωγής και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο

Όπως έχω συζητήσει στο κεφάλαιο 2.1, η γλώσσα δεν επιδρά μονάχα στις διαδικασίες κοινωνικής οικοδόμησης αλλά επίσης στη διαμόρφωση ταυτότητας. Η γλώσσα αποτελεί συχνά το πιο σημαντικό γνώρισμα ταυτότητας μιας ομάδας. Εάν η αντίστοιχη ιθαγενής γλώσσα αποτελεί γνώρισμα ταυτότητας μιας ομάδας η επιρροή και η μελέτη μιας ξένης γλώσσας είναι δυνατό να ερμηνευθούν ως μείωση ή ακόμα και απώλεια της ίδιας της συλλογικής ταυτότητας της ομάδας. Σε αυτήν την περίπτωση το κίνητρο απόκτησης μιας ξένης γλώσσας είναι χαμηλό. Το αντίθετο ενδέχεται επίσης να ισχύει· όσο ισχυρότερη η θετική συναισθηματική ταύτιση κάποιου με μια ξένη γλώσσα, τόσο υψηλότερο το κίνητρο αυτού του προσώπου να τη μάθει και αντίστροφα. Ο βαθμός ταύτισης με μια γλώσσα καθορίζεται και πάλι αποφασιστικά από την έκταση της ταύτισης με την ομάδα που μιλά αυτήν τη γλώσσα.

Εξαιτίας των διαθέσιμων δεδομένων ένας έλεγχος της συσχέτισης μεταξύ ταύτισης και πολυγλωσσίας είναι εφικτός μόνο σε έναν περιορισμένο βαθμό. Σε όρους της εξαρτημένης μεταβλητής δε διαθέτουμε καμία πληροφορία σχετικά με το βαθμό κινήτρου για την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας. Ωστόσο υποθέτω ότι η γνώση ξένων γλωσσών μπορεί από μόνη της εν μέρει να αναχθεί εξ αρχής στο κίνητρο για την απόκτηση της ξένης γλώσσας. Επιπλέον, στερούμαστε πληροφοριών σχετικά με την ταύτιση με τις διαφορετικές ξένες γλώσσες. Ωστόσο, πληροφορίες σχετικά με την ταύτιση με την ιθαγενή γλώσσα είναι εμμέσως διαθέσιμες. Οι συνεντευξιαζόμενοι ερωτήθηκαν σε ποιο βαθμό ταύτιστηκαν με τη γενέτειρά τους, με την περιοχή τους και με τη χώρα τους. Η επιλογή απόκρισης εκτείνονταν από το “πολύ ισχυρή” και το “αρκετά ισχυρή” μέχρι το “όχι και τόσο ισχυρή” και το “όχι ισχυρή”. Τα τρία διαφορετικά αντικείμενα ταύτισης διαμορφώνουν μαζί ένα σύνδρομο στάσεων. Εκείνοι οι οποίοι αισθάνονταν ισχυρώς συνδεδεμένοι με τη χώρα τους νιώθουν επίσης ισχυρώς συνδεδεμένοι προς τη γενέτειρα και την περιοχή τους. Εξαιτίας αυτού, σε ένα πρώτο βήμα έχω σχηματίσει μια αθροιστική κλίμακα που αποτελείται από τις αποκρίσεις στις τρεις ερωτήσεις

(Crombachs alpha = .79). Η νέα μεταβλητή μετρά το βαθμό εθνικής και υπο-εθνικής ταύτισης. Οπωσδήποτε, επιπλέον, δεν έχουμε λειτουργικοποιήσει την ταύτιση με τη γλώσσα μιας χώρας. Καθώς η υπό ερώτηση γλώσσα πολύ συχνά αποτελεί κεντρικό γνώρισμα της περιοχής ή της χώρας, υποθέτω ότι η ταύτιση με τη χώρα ή την υπο-εθνική ενότητα επίσης μετρά την ταύτιση με τη γλώσσα που μιλιέται εκεί. Λαμβάνοντας αυτήν την υπόθεση-γέφυρα ως δοσμένη, μπορούμε τώρα να ελέγξουμε την προσδοκώμενη συσχέτιση μεταξύ του βαθμού εθνικής και υπο-εθνικής ταύτισης και της πολυγλωσσίας των πολιτών. Ο πίνακας 4.17 δείχνει τα αποτελέσματα σε όρους της συσχέτισης μεταξύ του βαθμού ταύτισης με τη χώρα και της πολυγλωσσίας⁶⁴ από τη μια μεριά, και τις διαφορές μεταξύ των μέσων τιμών στο βαθμό ταύτισης με τη χώρα/περιοχή/γενέτειρα ανάμεσα σε αυτούς τους ανθρώπους που μιλούν καμία, μία, δύο ή τρεις ξένες γλώσσες, από την άλλη.

Πίνακας 4.17: Ταύτιση με χώρα καταγωγής και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο (σε %)

	Πολύ ισχυρή	Αρκετά ισχυρή	Όχι και τόσο ισχυρή	Όχι ισχυρή	Μέσος
Καμία ξένη γλώσσα	55.6	47.9	39.3	35.5	8.43
Μία ξένη γλώσσα	25.7	28.6	30.5	26.1	08.04
Δύο ξένες γλώσσες	13.2	16.6	19.0	26.4	7.82
Τρεις ξένες γλώσσες	5.6	6.9	11.2	12.0	7.54
N	15,813	8,678	1,659	264	26,273

$r = 0,11^{***}$. συντελεστής συσχέτισης Spearman = $0,11^{***}$. Tau-b = $0,10^{***}$. Eta = $0,16^{***}$

Σε αντιστοιχία προς τη θεωρητική μας προσδοκία ανακύπτει ότι εκείνοι οι ανταποκριθέντες οι οποίοι ταυτίζονται ισχυρά με τη χώρα καταγωγής τους και τις υπο-εθνικές ενότητες της χώρας τους γενικά μιλούν λιγότερες χώρες απ'ό,τι εκείνοι οι οποίοι έχουν μια ασθενέστερη ταύτιση με τη χώρα καταγωγής τους.

(θ) Πολυμεταβλητή ανάλυση

Στο ακόλουθο θα ελέγξω σε ποιο βαθμό τα διμεταβλητά αποτελέσματα αντέχουν έναν πολυμεταβλητό έλεγχο. Η πολυμεταβλητή ανάλυση μας επιτρέπει να συγκρίνουμε τις διαφορικές δυνάμεις των ατομικών παραγόντων που βοηθούν να εξηγήσουμε το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο. Επιπροσθέτως, μπορούμε να αποδείξουμε εάν συγκεκριμένες ανεξάρτητες μεταβλητές επηρεάζουν άλλες. Έτσι λοιπόν είναι δυνατό να υποτεθεί για παράδειγμα ότι ένα μέρος των αποτελεσμάτων που απορρέουν από την ταξική θέση των αποκρινόμενων είναι δυνατό να αναχθεί στην εκπαίδευση καθώς η μόρφωση επιδρά στην ταξική θέση. Ο Πίνακας 4.18 δείχνει τα αποτελέσματα από επτά διαφορετικά υποδείγματα γραμμικής παλινδρόμησης.

⁶⁴ Τα ευρήματα σε όρους της συσχέτισης μεταξύ του βαθμού ταύτισης με τον τόπο διαμονής, ή την περιοχή και της πολυγλωσσίας φαίνονται αρκετά παρόμοια.

Επιπρόσθετα διεξήχθησαν τρεις ακόμη υπολογισμοί για όλα τα υποδείγματα. (1) Η εξαρτημένη μεταβλητή δεν είναι αυστηρά μετρική, αλλά τακτική. Αντιστοίχως υπολογίστηκαν παλινδρομήσεις τύπου “ordered logit”. (2) Καθώς η εξαρτημένη μεταβλητή παρουσιάζει κύρτωση προς τα δεξιά, έχουμε διεξαγάγει επιπρόσθετες αναλύσεις λογιστικής παλινδρόμησης ρωτώντας εάν κάποιος μιλά μια ξένη γλώσσα ή όχι ως διχοτομική εξαρτημένη μεταβλητή. Τα ευρήματα αμφότερων των υπολογισμών ήταν ταυτόσημα με εκείνα των αναλύσεων γραμμικής παλινδρόμησης. Καθώς οι αναλύσεις γραμμικής παλινδρόμησης είναι λίγο πιο εύκολο να ερμηνευθούν αποφάσισα να παρουσιάσω μόνο αυτές. (3) Επιπλέον, έχουμε εκτιμήσει πολυεπίπεδα υποδείγματα. Ως εκ τούτου αποφασίσαμε να αναπαραστήσουμε μόνο τα αποτελέσματα της ανάλυσης γραμμικής παλινδρόμησης, τα οποία γίνονται κατανοητά πιο εύκολα.

Θα συζητήσω μόνον εάν και σε ποια έκταση οι διαφορετικές υποθέσεις επιβεβαιώνονται και δεν θα επαναλάβω την εξήγηση του αιτιακού μηχανισμού που αφορά τη συσχέτιση μεταξύ ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών, καθώς αυτό έχει ήδη καλυφθεί στο πλαίσιο της συζήτησης περί των διμεταβλητών ευρημάτων.

Το πρώτο υπόδειγμα (Πίνακας 4.18) λαμβάνει υπ’όψιν αρκετές μεταβλητές του συγκεκριμένου που θα μπορούσαν να εξηγήσουν το επίπεδο διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου: το μέγεθος της χώρας, το βαθμό επικράτησης της ιθαγενούς γλώσσας και το ερώτημα εάν υπάρχουν αρκετές επίσημες γλώσσες σε μια χώρα ή όχι. Όπως δείχνουν οι συντελεστές βήτα (beta-coefficients), όλες οι θεωρητικές προσδοκίες επιβεβαιώνονται. Οι αποκρινόμενοι από μικρότερες χώρες, χώρες με πολλαπλές επίσημες γλώσσες, και χώρες με μη-επικρατούσες γλώσσες μιλούν περισσότερο ξένες γλώσσες απ’ό,τι οι αποκρινόμενοι για τους οποίους δεν ισχύουν αυτές οι συνθήκες.

Πίνακας 4.18: Εξηγώντας το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο (γραμμικές παλινδρομήσεις)

	Υπόδειγμα 1	Υπόδειγμα 2	Υπόδειγμα 3	Υπόδειγμα 4	Υπόδειγμα 5	Υπόδειγμα 6	Τελικό υπόδειγμα	
Πολλαπλές επίσημες γλώσσες	0.088***						0.054***	
Μέγεθος χώρας	0.032***						-0.085***	
Επικράτηση γλώσσας	0.220***						-0.275***	
Επαγγελματίες, ακαδημαϊκοί		0.242***	0.234***	0.078***			0.108***	
Ανώτερη και μεσαία διοίκηση		0.294***	0.294***	0.105***			0.143***	
Επιχειρηματίες, αυτο- ασχολούμενοι		0.122***	0.120***	0.050***			0.048***	
Ειδικευμένοι εργάτες		0.162***	0.145***	0.041***			0.054***	
Ηλικία			0.168***	0.086***			-0.059***	
Θεσμικό πολιτισμικό κεφάλαιο				0.359***			0.301***	
Εκπαιδευτικές δαπάνες				0.039***			0.204***	
Γεννημένοι στο εξωτερικό (αποκρινόμενοι)					0.070***		0.049***	
Γεννημένοι στο εξωτερικό (γονείς)					0.097***		0.080***	
Ταύτιση με χώρα καταγωγής						-0.135***	-0.051***	
R ²	0.087	0.087	0.094	0.186	0.022	0.018	0.285	
N	19,708	19,708	19,708	19,708	19,708	19,708	19,708	

* $p < 0,05$ · ** $p < 0,01$ · *** $p < 0,001$, (α) Τυποποιημένοι συντελεστές παλινδρόμησης, (β) Ομάδα αναφοράς: ανειδίκευτοι εργάτες

Το δεύτερο υπόδειγμα εξετάζει την επαγγελματική θέση των αποκρινόμενων και όπως αναμενόταν, όλες οι ομάδες διαθέτουν υψηλότερα επίπεδα διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου απ'ό,τι οι ανειδίκευτοι εργάτες. Επίσης, άνθρωποι από τη μεσαία τάξη είναι λιγότερο πιθανό να είναι πολύγλωσσοι σε σύγκριση με τα δύο τμήματα της ανώτερης τάξης. Μια σύγκριση των διαφορετικών ταξικών τμημάτων της ανώτερης τάξης αποκαλύπτει ότι επαγγελματίες και διοικητικά στελέχη είναι περισσότερο πολύγλωσσοι απ'ό,τι οι αυτο-απασχολούμενοι και η μεσαία διοίκηση κάτι το οποίο επιβεβαιώνει την υπόθεση του Bourdieu. Οι αυτο-απασχολούμενοι είναι εκείνοι με περισσότερο οικονομικό αλλά λιγότερο πολιτισμικό και διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο.

Το τρίτο υπόδειγμα περιλαμβάνει την ηλικία, και το τέταρτο περιλαμβάνει το θεσμικό πολιτισμικό κεφάλαιο (μόρφωση) και τις εθνικές εκπαιδευτικές δαπάνες.⁶⁵ Όπως υποδεικνύουν τα πρόσημα των συντελεστών όλες οι υποθέσεις επιβεβαιώνονται: Χώρες με υψηλότερες εθνικές εκπαιδευτικές δαπάνες τείνουν να έχουν αποκρινόμενους με υψηλότερα μορφωτικά επίπεδα και καλύτερη γνώση ξένων γλωσσών. Νεότεροι αποκρινόμενοι διαθέτουν επίσης περισσότερο διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο. Μια σύγκριση μεταξύ των Υποδειγμάτων 3 και 4 δείχνει ότι η επίδραση της ηλικίας σχεδόν εξαφανίζεται όταν λάβει κανείς υπ'όψιν την εκπαίδευση, διότι οι νεότεροι αποκρινόμενοι τείνουν να είναι καλύτερα μορφωμένοι. Η συμπερίληψη της μόρφωσης ελαττώνει επίσης την εξηγητική ισχύ του επαγγέλματος επί του διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου (σύγκρινε Υποδείγματα 2 και 4). Αυτό επίσης συμβιβάζεται με την κατανόηση της μόρφωσης από τον Bourdieu ως καθοριστικό παράγοντα στην ταξική θέση. Τέλος, η μόρφωση αυξάνει τη συνολική εξηγητική ισχύ του υποδείγματος από το εννέα στο δεκαοκτώ τοις εκατό και ως εκ τούτου έχει την ισχυρότερη επίδραση στην πολυγλωσσία. Όταν ληφθούν όλα υπ'όψιν οι υποθέσεις του Bourdieu επιβεβαιώνονται πολύ καλά από τις αναλύσεις. Το επίπεδο γλωσσικού κεφαλαίου καθορίζεται ουσιαστικά από την ταξική θέση των αποκρινόμενων και από την προικοδότησή τους με κεφάλαιο.

Το Υπόδειγμα 5 δείχνει ότι αποκρινόμενοι οι οποίοι ή οι γονείς των οποίων γεννήθηκαν στο εξωτερικό διαθέτουν υψηλότερα επίπεδα διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου. Η αναμενόμενη αρνητική επίδραση της ταύτισης κάποιου με τη χώρα καταγωγής του επιβεβαιώνεται επίσης από την πολυμεταβλητή ανάλυση στο Υπόδειγμα 6. Τέλος, το τελευταίο υπόδειγμα υπολογίζει όλους τους θεωρητικά βασισμένους παράγοντες επίδρασης. Η τιμή του R^2 είναι 28.5% κάτι το οποίο αποδεικνύει ότι αυτές οι μεταβλητές προβλέπουν πολύ καλά την πολυγλωσσία. Επιπλέον, το Υπόδειγμα 7 δείχνει επίσης ότι όλες μας οι θεωρητικές υποθέσεις επιβεβαιώθηκαν. Το θεσμικό πολιτισμικό κεφάλαιο, οι εθνικές εκπαιδευτικές δαπάνες, και η επικράτηση της επίσημης γλώσσας της χώρας έχουν την ισχυρότερη επίδραση στο διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο.⁶⁶

⁶⁵ Στη διμεταβλητή ανάλυση, χρησιμοποιήσαμε δύο δείκτες για τη νεωτερικότητα: το Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης και τις εθνικές εκπαιδευτικές δαπάνες. Επειδή οι δύο αυτοί δείκτες συσχετίζονται σε υψηλό βαθμό μεταξύ τους, περιορίσαμε την ανάλυσή μας εδώ μόνο στις εθνικές εκπαιδευτικές δαπάνες.

⁶⁶ Συγκρίνοντας τα αποτελέσματα του Υποδείγματος 4 με εκείνα του εκτενούς υποδείγματος γίνεται φανερό ότι ο αντίκτυπος των εκπαιδευτικών δαπανών γίνεται ισχυρότερος στο εκτενές

4.2.3 Εξηγώντας την Επάρκεια στα Αγγλικά

Επιπρόσθετα του να ενδιαφερόμαστε στο διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο γενικά, ενδιαφερόμαστε επίσης ειδικά στην εξήγηση των διαπιστωμένων διαφορών στη γλωσσική επάρκεια των πολιτών στα αγγλικά, διότι τα αγγλικά είναι η πιο διαδεδομένη γλώσσα μεταξύ των Ευρωπαίων, είτε ως ιθαγενής είτε ως ξένη γλώσσα. Εφόσον η ικανότητα να μιλά κανείς μια συγκεκριμένη ξένη γλώσσα αποτελεί μια ειδική περίπτωση επάρκειας στην ξένη γλώσσα γενικά, πολλές από τις προαναφερθείσες υποθέσεις είναι δυνατό επίσης να χρησιμοποιηθούν για την εξήγηση της επάρκειας στην αγγλική γλώσσα.⁶⁷ Άρα, πρόκειται να συζητήσω μόνο πολύ σύντομα εκείνες τις υποθέσεις που είναι δυνατό να μεταφερθούν και να τις ελέγξω όχι σε μια διμεταβλητή αλλά μονάχα σε μια πολυμεταβλητή ανάλυση. Θα αποδώσω περισσότερη προσοχή στις νέες υποθέσεις οι οποίες αναφέρονται συγκεκριμένα στα αγγλικά. Ο Πίνακας 4.19 παρέχει μια επισκόπηση των διαφορετικών υποθέσεων για την εξήγηση των αγγλικών ως ξένη γλώσσα. Επισημαίνονται οι εκ νέου προστεθειμένες υποθέσεις.

υπόδειγμα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι εθνικές εκπαιδευτικές δαπάνες συσχετίζονται θετικά με το μέγεθος χώρας και την επικράτηση της γλώσσας· έτσι, η επίδραση των εκπαιδευτικών δαπανών υποτιμάται στο Υπόδειγμα 4.

⁶⁷ Εδώ μπορούμε να απομονώσουμε έναν έλεγχο της συσχέτισης μεταξύ του αριθμού επισήμων γλωσσών και της πολυγλωσσίας. Όσον αφορά τα αγγλικά αυτό ισχύει μόνο στη Μάλτα. Η Μάλτα συνήθιζε να είναι βρετανική αποικία από το 1800 μέχρι το 1964· στη Μάλτα τα αγγλικά είναι η δεύτερη επίσημη γλώσσα πλάι στα μαλτέζικα. Αντίστοιχα, σχεδόν όλοι οι Μαλτέζοι μιλούν αγγλικά, όπως φαίνεται στον πίνακα 4.3.

Πίνακας 4.19: Θεωρητικό υπόδειγμα εξήγησης της επάρκειας στα αγγλικά

	Ευκαιρίες	Κόστη	Κίνητρο
<i>Παράγοντες μακρο-επιπέδου</i>			
Επικράτηση γλώσσας			-
Μέγεθος χώρας	-		-
Επίπεδο εκσυγχρονισμού και εκπαίδευση	+	-	
Πρώην σοσιαλιστική χώρα	-		-
Γλωσσική απόσταση μεταξύ ιθαγενούς γλώσσας και αγγλικών		+	
Αυτο-διαγωνιζόμενη δυναμική στη χρήση των αγγλικών	+		+
<i>Παράγοντες ατομικού επιπέδου</i>			
Ηλικία αποκρινόμενου	-	+	-
Κοινωνική τάξη αποκρινόμενου	+		+
Μόρφωση αποκρινόμενου (θεσμικό πολιτισμικό κεφάλαιο)	+	-	+
Γέννηση στο εξωτερικό του αποκρινόμενου και των γονέων της/του	+		
Ταύτιση με γλώσσα καταγωγής			-

Έχω υποθέσει ότι η επικοινωνιακή αξία μιας ξένης γλώσσας που θέλει να μάθει κάποιος είναι χαμηλότερη για εκείνους των οποίων η μητρική γλώσσα έχει έναν υψηλό βαθμό επικράτησης απ'ό,τι για ανθρώπους των οποίων η γλώσσα μιλιέται μόνο σπανίως. Αυτή η υπόθεση θα όφειλε επίσης να ισχύει για τα αγγλικά ως ξένη γλώσσα. Εκείνοι των οποίων η γλώσσα ομιλείται από πολλούς έχουν μικρότερο κίνητρο να μελετήσουν αγγλικά απ'ό,τι οι ομιλητές μικρών γλωσσών. Μια παρόμοια επίδραση στην επάρκεια αγγλικών είναι πιθανό να απορρέει από το μέγεθος μιας χώρας. Έχω συζητήσει αρκετούς αιτιακούς μηχανισμούς οι οποίοι θα μπορούσαν να καταστήσουν εύλογο το γιατί σε μικρότερες χώρες όχι μονάχα η δομή ευκαιριών αλλά επίσης το κίνητρο εκμάθησης μιας ξένης γλώσσας είναι περισσότερο ευνοϊκά απ'ό,τι σε μεγαλύτερες χώρες. Αυτή η συσχέτιση θα όφειλε επίσης και προ παντός να ισχύει για την εκμάθηση αγγλικών όταν κανείς συλλογίζεται ότι πολλές ταινίες είναι γυρισμένες στα αγγλικά και ότι σε μικρές χώρες αυτές συχνά προβάλλονται στην αυθεντική τους εκδοχή εξαιτίας των υψηλών κοστών μεταγλώττισης. Έχω υποθέσει ότι ο βαθμός νεωτερικότητας μιας χώρας και ιδιαιτέρως η ανάπτυξη του εκπαιδευτικού της συστήματος επηρεάζει την ξενόγλωσση επάρκεια των πολιτών της. Όσο πιο σύγχρονο και ευρύτερο και

καλύτερα ανεπτυγμένο το εκπαιδευτικό σύστημα, τόσο καλύτερη είναι η εκπαίδευση σε ξένες γλώσσες συμπεριλαμβανομένων των αγγλικών και τόσο περισσότεροι πολίτες είναι ικανοί να μιλήσουν αγγλικά.

Η επάρκεια στα αγγλικά αποτελεί ένα ειδικό διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο. Στο βαθμό που είναι δυνατό να υποτεθεί ότι οι υποθέσεις που έχω συναγάγει από τη θεωρία περί τάξεων του Bourdieu ισχύουν επίσης για την επάρκεια αγγλικών μπορούμε να πούμε ότι άνθρωποι από τις ανώτερες τάξεις θα είναι συχνότερα ικανοί να μιλούν αγγλικά απ'ό,τι άνθρωποι από τις κατώτερες τάξεις και ότι στο εσωτερικό της ανώτερης τάξης η ταξική υποδιαίρεση της μορφωμένης τάξης θα είναι συχνότερα άπταιστη στα αγγλικά απ'ό,τι οι αυτο-απασχολούμενοι. Και επίσης το θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο θα όφειλε να έχει έναν ισχυρό αντίκτυπο στη γνώση αγγλικών των πολιτών, καθώς εκείνοι οι οποίοι έχουν απολαύσει μια διαρκέστερη και καλύτερη εκπαίδευση είναι κατά κανόνα περισσότερο πιθανό να έχουν μελετήσει αγγλικά.

Η πιθανή επίδραση της ηλικίας στην επάρκεια στα αγγλικά είναι δυνατό ξανά να ερμηνευθεί ως ένα φαινόμενο κοόρτης. Από τη μια μεριά η ηλικία αποφοίτησης από το σχολείο έχει ανεβεί και το επίπεδο μόρφωσης έχει βελτιωθεί στις ευρωπαϊκές χώρες συν τω χρόνω· από την άλλη μεριά ο βαθμός διεθνούς αλληλοσυνδεσιμότητας έχει ξεκάθαρα αυξηθεί. Για τις διαφορετικές γενιές αυτό σημαίνει ότι έχουν βιώσει διαφορετικά επίπεδα μόρφωσης και έχουν αντιμετωπίσει διαφορετικές διεθνείς εμπειρίες και προκλήσεις. Αντίστοιχα, οι γηραιότερες γενιές θα έχουν λιγότερες ευκαιρίες να μελετήσουν αγγλικά σε σύγκριση με τις νεότερες κοόρτες.

Επιπλέον, είναι δυνατό να υποτεθεί ότι εκείνοι οι οποίοι γεννήθηκαν ή των οποίων οι γονείς γεννήθηκαν σε μια αγγλόφωνη χώρα και σήμερα ζουν σε μια άλλη χώρα μιλούν καλύτερα αγγλικά απ'ό,τι εκείνοι που δε μοιράζονται αυτό το μεταναστευτικό υπόβαθρο. Καθώς στην έρευνα οι αποκρινόμενοι δεν ερωτήθηκαν σε ποια συγκεκριμένη ξένη χώρα γεννήθηκαν οι ίδιοι ή ένας εκ των γονέων τους, η συσχέτιση δεν είναι δυνατό να ελεγχθεί άμεσα. Όμως καθώς η ομάδα προσώπων που είναι γεννημένοι σε μια αγγλόφωνη χώρα αποτελεί ένα υποσύνολο εκείνων οι οποίοι έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό συνολικά (και αυτό είναι εκείνο που ερευνήθηκε), οι πληροφορίες σχετικά με το εάν ο συνεντευξιαζόμενος ή ένας από τους γονείς του γεννήθηκε στο εξωτερικό είναι δυνατό να χρησιμοποιηθούν ως ένα προσεγγιστικό μέτρο της θεωρητικής κατασκευής. Η συσχέτιση μεταξύ του μεταναστευτικού υπόβαθρου του αποκρινόμενου, ή των γονέων του αποκρινόμενου και της επάρκειας στα αγγλικά θα όφειλα να είναι ασθενέστερη απ'ό,τι εκείνη μεταξύ του μεταναστευτικού υπόβαθρου και της γενικής πολυγλωσσίας. Και τελικά υποθέτω ότι η ετοιμότητα να μελετήσει κανείς αγγλικά μάλλον αναχαιτίζεται παρά διεγείρεται από μια ισχυρή ταύτιση με εθνικές και τοπικές ενότητες και με την αντίστοιχη ιθαγενή γλώσσα.

Οι πολυμεταβλητές αναλύσεις θα μας επιτρέψουν να ελέγξουμε εάν όλες αυτές οι υποθέσεις είναι δυνατό να επιβεβαιωθούν εμπειρικά. Πλάϊ σε αυτές τις γενικές υποθέσεις υπάρχουν τρεις επιπρόσθετες θεωρητικές προσδοκίες

που είναι ιδιαιτέρως σχετικές για την εξήγηση της ικανότητας στην αγγλική γλώσσα.

(α) Διπολική παγκόσμια τάξη και επάρκεια στα αγγλικά

Υποθέτουμε ότι η θέση μιας χώρας στη διάρκεια της παγκόσμιας τάξης του Ψυχρού Πολέμου (είτε στην Ανατολή είτε στη Δύση) θα επηρεάσει το βαθμό στον οποίο οι πολίτες της είναι επαρκείς στα αγγλικά. Τα σοσιαλιστικά κράτη-μέλη της Ανατολικής και της Κεντρικής Ευρώπης ήταν, μέχρι το 1989, υπό την επιρροή της Σοβιετικής Ένωσης, όπου η ρωσική γλώσσα κατείχε ηγεμονική ισχύ. Τα ρωσικά ήταν συχνά υποχρεωτική ξένη γλώσσα (πρβλ. την εξήγηση στο κεφάλαιο 3.1). Η Ρωσική Αυτοκρατορία ήταν ταγμένη στην προασία των ανθρώπων από την πρόοδο των αγγλικών. Ως εκ τούτου, υποθέτω ότι άνθρωποι που ζουν σε μια χώρα η οποία συνήθιζε να ανήκει στη σοβιετική σφαίρα επιρροής μιλούν λιγότερο αγγλικά απ'ό,τι άνθρωποι που ζουν σε μια χώρα η οποία συνήθιζε να ανήκει στη Δυτική σφαίρα επιρροής. Δεν θεωρούμε ότι αυτή η διπολική παγκόσμια τάξη επηρέασε το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο ως τέτοιο, αλλά μάλλον ότι επηρέασε την επιλογή μιας συγκεκριμένης ξένης γλώσσας. Ως εκ τούτου περιορίζουμε την ακόλουθη ανάλυση σε αποκρινόμενους οι οποίοι μιλούν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα.

Πίνακας 4.20: Πρώην ανατολική χώρα και επάρκεια στα αγγλικά (σε %)

Επάρκεια στα αγγλικά	Μη πρώην σοσιαλιστική χώρα	Πρώην σοσιαλιστική χώρα
Όχι	17.8	46.7
Ναι	82.2	53.3
<i>N</i>	8,665	6,749

$r = -0,30^{***}$. συντελεστής συσχέτισης Spearman = $-0,30^{***}$. Tau-b = $-0,30^{***}$. Η ανάλυση περιορίζεται σε εκείνους οι οποίοι μιλούν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα.

Τα ευρήματα στον πίνακα επιβεβαιώνουν τη θεωρητική μας προσδοκία. Η επάρκεια στα αγγλικά εκείνων που μιλούν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα είναι σχεδόν τριάντα τοις εκατό υψηλότερη στις Δυτικές χώρες απ'ό,τι στις σοσιαλιστικές χώρες της πρώην σοβιετικής σφαίρας επιρροής. Η συσχέτιση θα όφειλε να μην ισχύει περισσότερο ή τουλάχιστον σε ένα μικρότερο βαθμό έπειτα από την κατάρρευση της διπολικής παγκόσμιας τάξης. Οι χώρες της Κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης γρήγορα προσανατολίστηκαν και ανοίχτηκαν προς τη Δύση μετά το 1990 και πολλές έγιναν πλήρη μέλη της ΕΕ το 2004 και το 2007. Αυτή η υπόθεση είναι δυνατό να ελεγχθεί αναλύοντας την επάρκεια στα αγγλικά διαφορετικών ηλικιακών κοορτών ξεχωριστά. Χωρίζουμε τους αποκρινόμενους σε δύο ηλικιακές κοόρτες: εκείνοι οι οποίοι, το 2005, ήταν κάτω των είκοσι πέντε ετών και εκείνοι οι οποίοι ήταν είκοσι

πέντε και άνω. Ξανά περιορίζω την ανάλυση εδώ σε εκείνους που μιλούν κάποια ξένη γλώσσα.

Πίνακας 4.21: Πρώην σοσιαλιστική χώρα και επάρκεια στα αγγλικά για δύο ηλικιακές κοόρτες (σε %)

Νεότεροι των 25 ετών

Επάρκεια στα αγγλικά	Μη πρώην σοσιαλιστική χώρα	Πρώην σοσιαλιστική χώρα
Όχι	8.3	16.9
Ναι	91.7	83.1
N	1,380	1,198

$r = -0,13^{***}$ · συντελεστής συσχέτισης Spearman = $-0,13^{***}$ · Tau-b = $-0,13^{***}$. Η ανάλυση περιορίζεται σε εκείνους οι οποίοι μιλούν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα.

25 ετών ή μεγαλύτεροι

Επάρκεια στα αγγλικά	Μη πρώην σοσιαλιστική χώρα	Πρώην σοσιαλιστική χώρα
Όχι	20.1	57.6
Ναι	79.9	42.4
N	7,285	5,548

$r = -0,36$ · συντελεστής συσχέτισης Spearman = $-0,36$ · Tau-b = $-0,36^{***}$. Η ανάλυση περιορίζεται σε εκείνους οι οποίοι μιλούν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα.

Η διαφορά στην επαρκή γνώση της αγγλικής γλώσσας μεταξύ Δυτικών και πρώην σοβιετικών χωρών είναι αξιοσημείωτα μικρότερη μεταξύ των αποκρινόμενων που είναι είκοσι πέντε ετών και μικρότεροι. Αυτό το εύρημα επιβεβαιώνει ξανά τη θέση σχετικά με τον αντίκτυπο της διπολικής παγκόσμιας τάξης στην επαρκή γνώση αγγλικών από τον πληθυσμό. Αν και η διαφορά μεταξύ πολιτών από Ανατολικές και Δυτικές κοινωνίες είναι 37% για τη γηραιότερη κοόρτη, είναι μόλις 8.6% στη νεαρότερη ομάδα.

(β) Γλωσσική απόσταση και το αντίστοιχο κόστος για την πρόσκτηση της αγγλικής γλώσσας

Όπως έχω συζητήσει στο κεφάλαιο 2.1, η συγκριτική γλωσσολογία χωρίζει τις επιμέρους γλώσσες σε οικογένειες γλωσσών. Εντός και μεταξύ των οικογενειών γλωσσών υπάρχουν διαφορετικοί βαθμοί εγγύτητας που μετρούνται από την αλληλοεπικάλυψη στο λεξιλόγιο, τη φωνητική και τη γραμματική, κλπ. Η απόσταση μεταξύ μιας ιθαγενούς γλώσσας που κάποιος ήδη μιλά και μιας νέας γλώσσας που κάποιος επιθυμεί να μάθει επιδρά στην

προσπάθεια που πρέπει να καταβάλει κάποιος στη μελέτη της ξένης γλώσσας. Όσο μικρότερη η απόσταση μεταξύ δύο επιμέρους γλωσσών, τόσο υψηλότερη ως εκ τούτου η παρεμβολή μεταξύ της ιθαγενούς γλώσσας, ή μιας ήδη διδαγμένης γλώσσας, και μιας ξένης γλώσσας την οποία κάποιος προτίθεται να μάθει, τόσο ευκολότερη η μελέτη της νέας γλώσσας. Η γλωσσική απόσταση ως εκ τούτου επηρεάζει τα κόστη που εμπλέκονται στην εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας. Και όσο υψηλότερα είναι τα κόστη πρόσκτησης μιας νέας γλώσσας, τόσο μικρότερη η πιθανότητα ότι η απόκτηση της ξένης γλώσσας θα συμβεί ή θα είναι επιτυχής. Αυτή η αναμενόμενη σχέση μεταξύ της γλωσσικής απόστασης, των εξόδων και της πιθανότητας πρόσκτησης της γλώσσας έχει αποδειχθεί σε αρκετές μελέτες οι οποίες έχουν αναλύσει την απόκτηση γλώσσας εκ μέρους μεταναστών (πρβλ. Carliner 2000· Chiswick & Miller 2001, 2004· van Tubergen & Kalmijn 2005· όσον αφορά την πρόσκτηση γλώσσας σε μεθοριακές περιοχές της ΕΕ πρβλ. Roose 2010).

Σε ένα πρώτο βήμα η απόσταση μεταξύ διαφορετικών γλωσσών που μιλιούνται από τους πολίτες της ΕΕ και των αγγλικών καθορίστηκε χρησιμοποιώντας μια ταξινόμηση που έχει επίσης χρησιμοποιηθεί από άλλους ακαδημαϊκούς (van Tubergen & Kalmijn 2005· Roose 2010). Οι αντίστοιχες ταξινομήσεις γλωσσών έχουν δημοσιευθεί με τη μορφή βιβλίου, αλλά διατίθενται επίσης ηλεκτρονικά (πρβλ. Lewis 2009).⁶⁸ Τα αγγλικά είναι μια ινδο-ευρωπαϊκή γλώσσα και ανήκει στην ομάδα των Γερμανικών και την υπο-ομάδα των Δυτικών Γερμανικών γλωσσών. Όλες οι άλλες γλώσσες εκτός των αγγλικών έχουν χωριστεί σε δύο ομάδες, μια ομάδα με μεγάλη και μια άλλη με μικρή απόσταση από την αγγλική γλώσσα.⁶⁹ Τα ευρήματα του ακόλουθου πίνακα (η ανάλυση περιορίζεται ξανά σε εκείνους που μιλούν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα) επιβεβαιώνουν την υπόθεσή μας: Άνθρωποι που μιλούν μια γλώσσα ως ιθαγενή γλώσσα της οποίας η γλωσσική απόσταση από τα αγγλικά είναι μικρότερη είναι σημαντικά συχνότερα ικανοί να μιλούν αγγλικά απ'ό,τι άνθρωποι που μιλούν μια ιθαγενή γλώσσα της οποίας η απόσταση από τα αγγλικά είναι μεγαλύτερη.

⁶⁸ <http://www.ethnologue.com>

⁶⁹ Στους ανθρώπους που μιλούν μια ιθαγενή γλώσσα που είτε δεν ανήκει στην κύρια ομάδα ινδο-ευρωπαϊκών γλωσσών είτε ανήκει στην κύρια ομάδα ινδο-ευρωπαϊκών γλωσσών αλλά όχι στην υπο-ομάδα των Γερμανικών γλωσσών αποδόθηκε η τιμή "1". Άνθρωποι που μιλούν μια ιθαγενή γλώσσα που ανήκει στην ομάδα των ινδο-ευρωπαϊκών γλωσσών και είτε στην ομάδα των Γερμανικών γλωσσών είτε στην υπο-ομάδα των Δυτικών Γερμανικών γλωσσών έχουν λάβει την τιμή "0". Για την πρώτη ομάδα η απόσταση της ιθαγενούς τους γλώσσας από τα αγγλικά είναι μεγαλύτερη απ'ό,τι για τη δεύτερη ομάδα και ως εκ τούτου επίσης η προσπάθεια για τη μελέτη αγγλικών.

Πίνακας 4.22: Γλωσσική απόσταση μεταξύ ιθαγενούς γλώσσας και αγγλικών και επάρκεια στα αγγλικά (σε %)

	Κοντά	Μακριά
Όχι	8.1	36.2
Ναι	91.9	63.8
N	4,972	10,253

$r = -0,31^{***}$. συντελεστής συσχέτισης Spearman = $-0,31^{***}$. Tau-b = $-0,31^{***}$

(γ) Εγγενής ορμή (momentum) στην άνοδο των αγγλικών

Για οποιονδήποτε ξεκινά σήμερα να μάθει μία ξένη γλώσσα, είναι ορθολογικό να επιλέξει τα αγγλικά, διότι τα αγγλικά, όντας η πιο διαδεδομένη γλώσσα στην Ευρώπη, φέρουν την υψηλότερη επικοινωνιακή αξία. Αυτή η απόφαση να μάθει αγγλικά οδηγεί σε μια αύξηση στον αριθμό των αγγλόφωνων ομιλητών. Για εκείνους οι οποίοι θα αποφασίσουν να μάθουν μια ξένη γλώσσα στο μέλλον, γίνεται ακόμα πιο συνετό να επιλέξουν τα αγγλικά, διότι ο αριθμός των αγγλόφωνων ομιλητών θα έχει αυξηθεί ακόμη περισσότερο. Αυτή η διαδικασία εξηγεί γιατί μικρές διαφορές μεγεθύνονται με το πέρασμα του χρόνου. Παρόμοια φαινόμενα συζητούνται στα οικονομικά υπό τον όρο-κλειδί “εξωτερικότητες δικτύου” (πρβλ. Katz & Shapiro 1985). Οι χρήστες ηλεκτρονικών υπολογιστών πρέπει να αποφασίσουν μεταξύ του λογισμικού συστήματος της Apple και εκείνου της Microsoft. Άπαξ και η απόφαση ληφθεί αυξάνει ή μειώνει το δίκτυο χρηστών ενός συγκεκριμένου συστήματος, επηρεάζοντας στο εξής τις επακόλουθες αποφάσεις μελλοντικών χρηστών.

Μπορούμε να πάρουμε μια ιδέα της δυναμικής της ανάπτυξης των αγγλικών όταν συγκρίνουμε τις διαφορετικές γενιές των αποκρινόμενων μας. Όπως είδαμε παραπάνω, ο αριθμός πολιτών οι οποίοι μιλούν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα έχει αυξηθεί με κάθε γενιά, γι’αυτό και αυτή η ανάλυση λαμβάνει υπόψιν μόνον εκείνους τους αποκρινόμενους οι οποίοι μιλούν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα. Με αυτόν τον τρόπο, μπορούμε να δούμε πώς συν τω χρόνω τα αγγλικά έχουν εκτοπίσει άλλες ξένες γλώσσες.

Πίνακας 4.23: Ηλικία και επάρκεια στα αγγλικά (%· περιλαμβάνονται μόνο εκείνοι οι οποίοι μιλούν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα)

	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Όχι	11.2	18.1	21.5	33.9	39.7	49.5
Ναι	88.8	81.9	78.5	66.1	60.3	50.5
N	2,578	2,817	2,930	2,609	2,218	2,259

$r = -0,28$. συντελεστής συσχέτισης Spearman = $-0,28^{***}$. Tau-b = $-0,25^{***}$. Eta = $0,31^{***}$

Οι αλλαγές μεταξύ των ηλικιακών ομάδων είναι αξιοσημείωτες: Εντός σαράντα ετών, το ποσοστό αγγλόφωνων ομιλητών (μεταξύ εκείνων οι οποίοι

μιλούν οποιαδήποτε ξένη γλώσσα) έχει αυξηθεί κατά περισσότερο από είκοσι οκτώ τοις εκατό.

(δ) Πολυμεταβλητή Ανάλυση

Παρομοίως προς την εξήγησή μας του διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου γενικά, θα ελέγξουμε τώρα εάν οι υποθέσεις μας σχετικά με τα αγγλικά συγκεκριμένα αντέχουν μια πολυμεταβλητή ανάλυση. Θα περιορίσω την πρώτη ανάλυση σε εκείνα τα πρόσωπα που μιλούν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα και θα αναλύσω τον αντίκτυπο των τριών παραγόντων που επηρεάζουν την επαρκή γνώση των ανθρώπων στα αγγλικά, όπως συζητείται παραπάνω. Έτσι θα εστιάσω στην εξήγηση του γιατί οι πολίτες της ΕΕ μιλούν αγγλικά και καμία άλλη ξένη γλώσσα.

Πίνακας 4.24: Εξηγώντας την επάρκεια στα αγγλικά (λογιστικές παλινδρομήσεις)

	Υπόδειγμα 1	Υπόδειγμα 2	Υπόδειγμα 3	Υπόδειγμα 4	Συνολικό Υπόδειγμα 5
Πρώην σοσιαλιστική χώρα	0,245***	1,059			
Πρώην σοσιαλιστική χώρα* Ηλικία > 25		0,149***			0,264***
Γλωσσική απόσταση			0,435***		0,414***
Ηλικία				0,962***	0,956***
Σταθερά	4,663***	4,663***	10,651***	15,058***	111,153***
R ² του Nagelkerke	0,117	0,169	0,137	0,114	0,338
N	15,222	15,222	15,222	15,222	15,222

* $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$ (α) Εξαιρούνται εκείνοι οι οποίοι μιλούν αγγλικά ως μητρική τους γλώσσα εκείνοι οι οποίοι δε μιλούν καμία ξένη γλώσσα. (β) Απεικονίζονται μη τυποποιημένοι συντελεστές επίδρασης (λόγοι πιθανοτήτων): >1: θετική επίδραση, <1: αρνητική επίδραση, =1: καμία επίδραση.

Προκειμένου να απαντήσουμε αυτά τα ερωτήματα υπολογίστηκαν πέντε λογιστικές παλινδρομήσεις. Σε ένα πρώτο βήμα έχω αναλογιστεί εάν ο αποκρινόμενος προέρχεται από μια πρώην σοσιαλιστική ή από μία Δυτική χώρα. Επειδή η επίδραση αυτής της μεταβλητής είναι μονάχα έγκυρη για γηραιότερες γενιές, κάναμε έναν δεύτερο υπολογισμό με μια διχοτομική μεταβλητή ηλικίας (εάν ο αποκρινόμενος ήταν μεγαλύτερος ή μικρότερος των είκοσι πέντε ετών). Συγκρίνοντας τα αποτελέσματα στο Υπόδειγμα 1 με εκείνα στο Υπόδειγμα 2 φανερώνεται ότι το πολιτικό σύστημα στο οποίο κάποιος συνήθιζε να ανήκει επιδρά στην πιθανότητα να μιλά αγγλικά, αλλά αυτή η συσχέτιση ισχύει μόνο για τις γηραιότερες γενιές. Το τρίτο υπόδειγμα αναλύει τον αντίκτυπο της γλωσσικής διαφοράς μεταξύ της ιθαγενούς γλώσσας της χώρας κάποιου και των αγγλικών και της πιθανότητας ο να

συνεντευξιαζόμενος μιλά αγγλικά. Εκείνοι που μιλούν μια ιθαγενή γλώσσα με μεγάλη απόσταση από τα αγγλικά έχουν μόλις σαράντα τρία τοις εκατό φορές τόσο μεγάλη πιθανότητα να είναι άπταιστοι στα αγγλικά όσο εκείνοι που μιλούν μια ιθαγενή γλώσσα με μικρή απόσταση από τα αγγλικά. Στο τέταρτο υπόδειγμα λήφθηκε υπ' όψιν η ηλικία του αποκρινόμενου. Για κάθε χρόνο που ένας αποκρινόμενος μεγαλώνει, μειώνεται η πιθανότητα να είναι ικανός να μιλήσει αγγλικά κατά συντελεστή 0.96. Το τελευταίο υπόδειγμα περιλαμβάνει όλες τις ανεξάρτητες μεταβλητές. Η επίδραση των θεωρητικά εξαχθисών μεταβλητών επιμένει για όλους τους παράγοντες, μια εξηγημένη διακύμανση κατά σχεδόν σαράντα τρία τοις εκατό είναι κάτι παραπάνω από ικανοποιητική, και οι τρεις ανεξάρτητες μεταβλητές είναι δυνατό να εξηγήσουν με ευκολία την επάρκεια στα αγγλικά των συνεντευξιαζόμενων.

Τα αγγλικά αποτελούν μια ξένη γλώσσα μεταξύ άλλων· αντίστοιχα, εκείνοι οι παράγοντες οι οποίοι εξηγούν το επίπεδο διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου θα όφειλαν επίσης να έχουν έναν αντίκτυπο στην αγγλική γλώσσα συγκεκριμένα. Οι ακόλουθες αναλύσεις περιλαμβάνουν εκείνους τους παράγοντες που είναι ικανοί να εξηγήσουν τη γενική ξενόγλωσση ικανότητα, όπως επίσης και εκείνους που είναι ικανοί να εξηγήσουν τη συγκεκριμένη ικανότητα ομιλίας αγγλικών. Περιορίζω τις αναλύσεις στον υπολογισμό τριών διαφορετικών υποδειγμάτων. Επιπροσθέτως, έχουμε εκτιμήσει πολυεπίπεδα υποδείγματα. Επίσης εδώ τα αποτελέσματα δε διαφέρουν από τα απλά υποδείγματα λογιστικής παλινδρόμησης. Ως εκ τούτου αποφασίσαμε να αναπαραστήσουμε μόνο τα αποτελέσματα της ανάλυσης λογιστικής παλινδρόμησης, τα οποία είναι πιο εύληπτα.

Το Υπόδειγμα 1 στον Πίνακα 4.25 περιλαμβάνει όλες τις μεταβλητές από την ανάλυση παλινδρόμησης οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για την εξήγηση του γενικού διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου (εξαιρώντας τον αριθμό επίσημων γλωσσών). Τα αποτελέσματα είναι πολύ παρόμοια με εκείνα του πίνακα 4.18. Όλες οι μεταβλητές που επηρεάζουν τα επίπεδα διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου είναι επίσης βοηθητικές στην εξήγηση της επάρκειας στην αγγλική γλώσσα. Η εξηγητική ισχύς των διαφορετικών μεταβλητών είναι επίσης παρόμοια αλλά με μία εξαίρεση. Η ξένη κληρονομιά του αποκρινόμενου έχει το αντίθετο αποτέλεσμα από το αναμενόμενο. Εκείνοι οι αποκρινόμενοι οι οποίοι γεννήθηκαν σε μια διαφορετική χώρα από εκείνη στην οποία ζουν σήμερα είναι λιγότερο πιθανό να μιλούν αγγλικά απ' ό,τι εκείνοι οι οποίοι γεννήθηκαν και ζουν ακόμα στην ίδια χώρα. Σε έναν άλλο υπολογισμό (που δεν παρουσιάζεται εδώ) βρήκαμε ότι το επίπεδο μόρφωσης εξουδετερώνει την επίδραση της ξένης κληρονομιάς. Αποκρινόμενοι που γεννήθηκαν στο εξωτερικό προέρχονται γενικά από λιγότερο εκσυγχρονισμένες χώρες με λιγότερο ανεπτυγμένα εκπαιδευτικά συστήματα.

Πίνακας 4.25: Εξηγώντας την επάρκεια στα αγγλικά (λογιστικές παλινδρομήσεις)

	Υπόδειγμα 1	Υπόδειγμα 2	Συνολικό Υπόδειγμα
Μέγεθος χώρας	0.994***		0.998
Επικράτηση γλώσσας	0.979***		0.938***
Επαγγελματίες, ακαδημαϊκοί	5.607***		5.478***
Ανώτερα και μεσαία διευθυντικά στελέχη	5.838***		5.943***
Επιχειρηματίες, αυτο- απασχολούμενοι	2.349***		2.695***
Ειδικευμένοι εργάτες	2.275***		2.473***
Ηλικία	0.966***		0.961***
Θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο (μόρφωση)	1.233***		1.269***
Εθνικές εκπαιδευτικές δαπάνες	1.791***		1.302***
Γεννημένος στο εξωτερικό (αποκρινόμενος)	0.772*		0.777*
Γεννημένοι στο εξωτερικό (γονείς)	1.019		1.112
Ταύτιση με χώρα καταγωγής	0.959***		0.963***
Γλωσσική απόσταση		0.581***	0.382***
Πρώην σοσιαλιστική χώρα		1.786***	
Πρώην σοσιαλιστική χώρα* Ηλικία >25		0.240***	0.431***
Σταθερά	0.002*	1.457***	0.058***
R ² του Nagelkerke	0.401	0.124	0.462
N	18,083	18,083	18,083

* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001

(α) Εξαιρούνται εκείνοι οι οποίοι μιλούν αγγλικά ως μητρική γλώσσα. (β) Απεικονίζονται μη τυποποιημένοι συντελεστές επίδρασης (λόγοι πιθανοτήτων): >1: θετική επίδραση, <1: αρνητική επίδραση, =1: καμία επίδραση (γ) Κατηγορία αναφοράς για τις επαγγελματικές ομάδες είναι η ομάδα των ανειδίκευτων εργατών.

Το Υπόδειγμα 2 αναλογίζεται τις μεταβλητές που παραπέμπουν μόνο στην εξήγηση των αγγλικών. Πρόσωπα των οποίων η ιθαγενής γλώσσα έχει υψηλότερη γλωσσική απόσταση από τα αγγλικά, έχουν 0.38 φορές μικρότερη

πιθανότητα να μιλούν αγγλικά απ'ό,τι πρόσωπα των οποίων η ιθαγενής γλώσσα έχει μικρή απόσταση από τα αγγλικά. Το ίδιο ισχύει για τις γηραιότερες γενιές από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες.

Τέλος, το Υπόδειγμα 3 περιλαμβάνει όλες τις μεταβλητές ταυτόχρονα. Οι επιδράσεις των μεταβλητών από τα Υποδείγματα 1 και 2 επιμένουν έτσι ώστε σχεδόν όλες μας οι υποθέσεις επιβεβαιώνονται. Εξετάζοντας τις μεταβλητές συγκεκριμένου, βλέπουμε ότι οι αποκρινόμενοι είναι πιθανότερο να μιλούν αγγλικά αν προέρχονται από (α) μικρότερες χώρες, (β) χώρες με μία μη-επικρατούσα γλώσσα, (γ) χώρες που επενδύουν σε υψηλό βαθμό στην εκπαίδευση, (δ) χώρες με μια επίσημη γλώσσα στενά σχετιζόμενη με τα αγγλικά, και (ε) χώρες που δεν ήταν μέρος της Σοβιετικής Ένωσης. Ωστόσο, η μεταβλητή του μεγέθους μιας χώρας δεν είναι σημαντική. Επιπλέον, αποκρινόμενοι οι οποίοι έχουν μια ασθενή ταύτιση με την πατρίδα τους είναι πιθανότερο να μιλούν αγγλικά απ'ό,τι εκείνοι οι οποίοι είναι ακόμη ισχυρά συνδεδεμένοι με τη χώρα καταγωγής τους, και επίσης, υποθετικά, την ιθαγενή τους γλώσσα.

Η προσδοκία μας σχετικά με την κοινωνική τάξη και τα αγγλικά επίσης επιβεβαιώνεται, εφόσον σε σύγκριση με την ομάδα αναφοράς των ανειδίκευτων εργατών μπλε και λευκού κολάρου, όλες οι άλλες ομάδες είναι σημαντικά πιθανότερο να μιλούν αγγλικά. Η διαφορά μεταξύ επαγγελματιών και διευθυντικών στελεχών σε σύγκριση με τους αυτο-απασχολούμενους δείχνει τη διαφορά μεταξύ δύο υπο-ομάδων της ανώτερης τάξης. Τέλος, η υπόθεσή μας ότι νεότεροι και περισσότερο μορφωμένοι αποκρινόμενοι θα ήταν περισσότερο πιθανό να μιλούν αγγλικά απ'ό,τι οι ηλικιωμένοι και λιγότερο μορφωμένοι επίσης επιβεβαιώνεται. Το συνολικό υπόδειγμα εξηγεί σαράντα έξι τοις εκατό της διακύμανσης στην επάρκεια αγγλικής γλώσσας και ως εκ τούτου διαθέτει εξαιρετική εξηγητική ισχύ.

4.3 Άποψη σχετικά με το Πώς θα Εξελιχθεί η Πολυγλωσσία των Πολιτών

Στη βάση μιας ανάλυσης της έρευνας σε είκοσι επτά χώρες της ΕΕ έχω αναλύσει την ξενόγλωσση ικανότητα των λαών. Η ανάλυση δείχνει ότι η επάρκεια των πολιτών στις ξένες γλώσσες απέχει πολύ από το να χαρακτηριστεί ως καλή. Περισσότεροι από το πενήντα τοις εκατό των πολιτών δε μιλούν καμία ξένη γλώσσα· γι'αυτό το λόγο οι ευκαιρίες τους να λάβουν μέρος στη διαδικασία του εξευρωπαϊσμού είναι πολύ περιορισμένες. Επιπλέον, οι αναλύσεις αποκαλύπτουν ότι οι ικανότητες πολυγλωσσίας ποικίλλουν σημαντικά μεταξύ και εντός των χωρών. Στην Ουγγαρία 70.5% του πληθυσμού δε μιλά καμία ξένη γλώσσα, ενώ στην Ολλανδία μόλις 8.6%.

Δεν καθιστά η κάθε γλώσσα εφικτές τις ίδιες επικοινωνιακές ευκαιρίες. Όσο περισσότεροι άνθρωποι είναι δυνατό να προσεγγιστούν μέσω μιας ξένης γλώσσας, τόσο υψηλότερο είναι το ποσοστό απόδοσης του αντίστοιχου γλωσσικού κεφαλαίου. Αυτό είναι το γιατί έχω προσδιορίσει τον αριθμό ομιλητών που είναι άπταιστοι στα αγγλικά σε όλες τις είκοσι επτά χώρες της ΕΕ, καθώς τα αγγλικά είναι η πιο συχνά ομιλούμενη γλώσσα στην Ευρώπη:

Μετά βίας οι μισοί των πολιτών της ΕΕ είναι ικανοί να επικοινωνήσουν στα αγγλικά. Ξανά, εδώ ανακύπτουν τεράστιες διαφορές εντός των χωρών και μεταξύ των χωρών. Στη Βουλγαρία 84.6% του πληθυσμού δε μιλά αγγλικά, στην Ολλανδία μόλις 12.4%.

Γιατί άνθρωποι από ορισμένες χώρες της ΕΕ διαθέτουν μια τόσο καλή προικοδότηση σε διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο και είναι ικανοί να επικοινωνήσουν στα αγγλικά και γιατί αυτό δεν ισχύει σε άλλες χώρες; Προκειμένου να απαντήσω αυτό το ερώτημα, έχω κατ'αρχήν αναπτύξει ένα γενικό υπόδειγμα για να εξηγήσω την επάρκεια στις ξένες γλώσσες. Οι ευκαιρίες για την πρόσκτηση μιας ξένης γλώσσας, τα κόστη που συνδέονται με τη μελέτη μιας ξένης γλώσσας και το κίνητρο εκμάθησης μιας ξένης γλώσσας αποτελούν τρία κεντρικά στοιχεία του κεντρικού εξηγητικού υποδείγματος. Οι κοινωνιακές συνθήκες στις οποίες οι άνθρωποι είναι ενσωματωμένοι επιδρούν σε αυτές τις τρεις διαστάσεις και καθορίζουν ποιος διαθέτει διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο, ή ποιος μιλά αγγλικά, και ποιος όχι. Οι υποθέσεις που εξήχθησαν από το εξηγητικό υπόδειγμα έχουν έπειτα ελεγχθεί εμπειρικά. Φαίνεται ότι αμφότερες η πολυγλωσσία των ανθρώπων και η ικανότητα να μιλούν αγγλικά είναι δυνατό να προβλεφθούν πολύ καλά με τη βοήθεια των διαφορετικών εξηγητικών παραγόντων.

Αυτά τα ευρήματα πρέπει να ερμηνευθούν στο συγκεκριμένο του γενικού επιπέδου της έρευνας. Η ανάλυση της πολυγλωσσίας των ανθρώπων αποτελεί το πεδίο των γλωσσολόγων, των ψυχολόγων και των θεωρητικών της εκπαίδευσης (πρβλ. την ανακεφαλαιωτική επισκόπηση στο Wei 2000· Bialystok 2001· Bhatia & Ritchie 2006· Auer & Wei 2007). Στις αναλύσεις τους εστιάζουν προπάντων στις γνωσιακές, εν μέρει νευρο-νοητικές προϋποθέσεις της πολυγλωσσίας, στις αναλύσεις του αντίκτυπου της πολυγλωσσίας επί της γνωσιακής ανάπτυξης και στην ανάλυση των οικογενειακών και των σχολικών συνθηκών και συνεπειών της πολυγλωσσίας. Μόνον οι ευρύτερες κοινωνιακές συνθήκες εντός των οποίων είναι ενσωματωμένοι οι άνθρωποι δε λαμβάνονται υπ'όψιν σε αυτές τις αναλύσεις. Αντιθέτως, τα ευρήματά μας δείχνουν ότι είναι ακριβώς αυτές οι εγκαταλελειμμένες κοινωνιακές συνθήκες οι οποίες επιδρούν ουσιαστικά στην πολυγλωσσία. Είναι ως εκ τούτου επείγον το ότι η έρευνα σχετικά με τη διγλωσσία και την πολυγλωσσία πρέπει να συμπληρωθούν από μια κοινωνιολογική προοπτική.

Κάθε εξήγηση πάντοτε υπονοεί μια πρόγνωση. Εάν οι κοινωνιακές συνθήκες αλλάξουν, αυτό θα έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα στην ανεξάρτητη μεταβλητή, σε αυτήν την περίπτωση το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο. Προς ποιες κατευθύνσεις θα αλλάξουν οι κοινωνιακές συνθήκες και πώς αυτό θα επιδράσει στο επίπεδο του διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου; Μια συζήτηση σχετικά με τις δυνατές αλλαγές των εξηγητικών παραγόντων ανακεφαλαιώνει έμμεσα ξανά τα πιο σημαντικά ευρήματα της αιτιακής ανάλυσης.

(α) Εάν η χρήση μιας ξένης γλώσσας αυξάνεται, το ίδιο συμβαίνει και στο κίνητρο εκμάθησης αυτής της γλώσσας. Από τη δεκαετία του 1970 οι κοινωνίες εθνών-κρατών έχουν αυξανόμενα ανοίξει τα σύνορά τους εξαιτίας της διαδικασίας διεθνικοποίησης. Είχαμε επίσης δει ότι η διαδικασία της διεθνικοποίησης ανακηρύσσει τον εαυτό της προ παντός ως μια διαδικασία

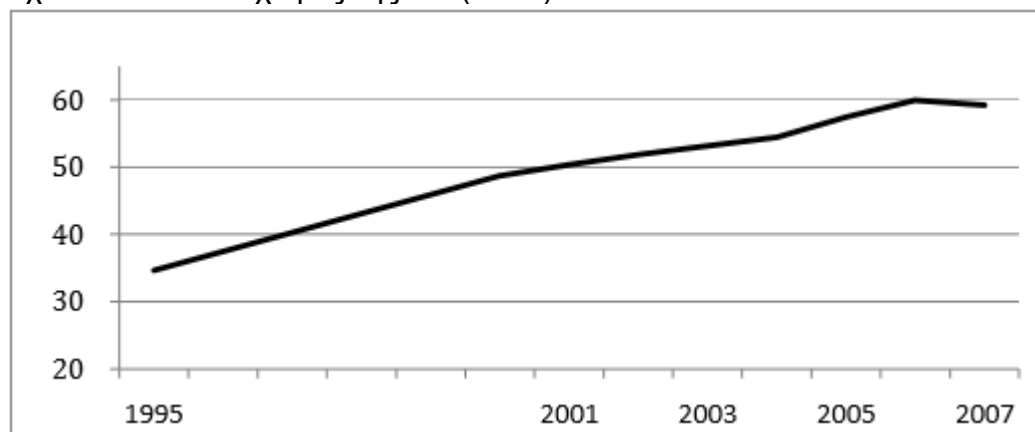
αυξανόμενου εξευρωπαϊσμού. Το επίπεδο αλληλοσυνδεσιμότητας μεταξύ των διαφορετικών κρατών-μελών της ΕΕ έχει αυξηθεί σε συνταρακτικό βαθμό συν τω χρόνω. Η αυξανόμενη αλληλοσυνδεσιμότητα των διαντιδράσεων γίνεται προφανής σε αρκετά διαφορετικές διαστάσεις, εκτεινόμενες από την αύξηση της ανταλλαγής αγαθών και υπηρεσιών μέχρι την ακαδημαϊκή ανταλλαγή και την αύξηση της πολιτικής αλληλεξάρτησης. Καθώς υπάρχουν διαφορετικές γλώσσες που μιλιούνται στα κράτη-μέλη της ΕΕ, η συμμετοχή στη διαδικασία της διεθνικοποίησης και του εξευρωπαϊσμού είναι μονάχα εφικτή με την ικανότητα ομιλίας άλλων γλωσσών. Καθώς η διαδικασία της διεθνικοποίησης εξελίσσεται, το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο θα γίνει περισσότερο σημαντικό και επίσης αυξάνει το κίνητρο των πολιτών της ΕΕ να μάθουν ξένες γλώσσες. Όλες οι ευρωπαϊκές χώρες θα γίνουν, μεταφορικά μιλώντας, μικρότερες καθώς συνδέονται ολοένα και περισσότερο με άλλα έθνη. Αυτό αυξάνει την πίεση πρόσκτησης μιας ξένης γλώσσας σε άπταιστο βαθμό. Αυτή η διαδικασία ολοκλήρωσης σε όλη την Ευρώπη και τον κόσμο σε πολλά κοινωνικά πεδία – οικονομία, πολιτισμός, επικοινωνία, και πολιτική – θα συνεχιστεί στο μέλλον καθώς οι αιτίες αυτής της διαδικασίας παραμένουν ισχυρές. Οι τεχνολογικές καινοτομίες έχοντας σε τεράστιο βαθμό διευκολύνει την παγκόσμια επικοινωνία και μεταφορά συνεχίζουν όπως επίσης και η πολιτική φιλελευθεροποίησης του εμπορίου και το παγκόσμιο εμπόριο. Αυτό θα συνοδευτεί από μια αυξανόμενη ανάγκη για επαρκή γνώση ξένων γλωσσών γενικά, και αγγλικών ιδιαίτερα.

(β) Η παγκοσμιοποίηση και ο εξευρωπαϊσμός επιδρούν θετικά στα μεταναστευτικά μοτίβα των ανθρώπων. Υποθέτουμε ότι στο μέλλον η ενδο-ευρωπαϊκή μετανάστευση και επίσης η μετανάστευση προς την Ευρώπη θα αυξηθούν παρά θα μειωθούν. Αυτό σημαίνει ότι τα παιδιά είναι πιθανότερο να μεγαλώσουν σε οικογένειες στις οποίες και οι δύο γονείς θα έχουν γεννηθεί σε άλλη χώρα. Η εμπειρική μας ανάλυση δείχνει ότι αυτό συχνά οδηγεί σε παιδιά που μεγαλώνουν δίγλωσσα.

(γ) Η διαδικασία βελτίωσης της εκπαίδευσης στην ΕΕ απέχει πολύ από το να τελειώσει και έχει βρεθεί στην εμπροσθοφυλακή της πολιτικής ατζέντας τόσο σε επίπεδο χωρών όσο και σε επίπεδο ΕΕ. Μέρος των μέτρων σε όρους εκπαιδευτικής πολιτικής είναι η Ατζέντα της Λισαβόνας της Ευρωπαϊκής Ένωσης που υιοθετήθηκε στην ειδική διάσκεψη των Ευρωπαίων Επικεφαλής Κρατών και Κυβερνήσεων το έτος 2000 στη Λισαβόνα. Ήταν ο διακηρυγμένος στόχος των διαφορετικών μέτρων να καταστήσουν την ΕΕ την πιο ανταγωνιστική και πιο δυναμική οικονομική περιφέρεια στον κόσμο εντός δέκα ετών. Η ΕΕ απέδωσε έμφαση στο ότι η γνώση και οι καινοτομίες που πηγάζουν από αυτήν αποτελούν τα πιο σημαντικά πλεονεκτήματα της ΕΕ στον παγκόσμιο ανταγωνισμό. Αντίστοιχα, η εκπαιδευτική πολιτική ως ένα μέσο προαγωγής μιας κοινωνίας βασισμένη στη γνώση έλαβε ειδική συνάφεια (Münch & Bernhard 2009). Μια αύξηση στην επένδυση στην εκπαίδευση, η βελτίωση και η επιμήκυνση της υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης και μια αύξηση στον αριθμό των ανθρώπων που αποκτούν μια πιστοποίηση ανωτάτης εκπαίδευσης αποτελούν τους κεντρικούς εκπαιδευτικούς στόχους της ΕΕ. Εξαιτίας αυτής της εστίασης, έχει συμβεί μια αξιοπρόσεκτη αλλαγή στη διάρκεια των περασμένων αρκετών ετών σε όρους επιπέδων μόρφωσης. Δεδομένα είναι διαθέσιμα για εννέα ευρωπαϊκές χώρες (Δανία, Γερμανία,

Φινλανδία, Ελλάδα, Ολλανδία, Αυστρία, Πολωνία, Σλοβακία, και Σουηδία) από το 1995 έως το 2007 όσον αφορά τον αριθμό των ανθρώπων, οι οποίοι, μετά το πέρας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσής τους, συνέχισαν επιδιώκοντας ένα πανεπιστημιακό πτυχίο.

Εικόνα 4.1: Μερίδιο προσώπων που έχουν ξεκινήσει να φοιτούν μετά το σχολείο σε εννέα χώρες της ΕΕ (σε %)

Πηγή: ΟΟΣΑ (2009)

Το ποσοστό ανθρώπων σε ιδρύματα ανωτάτης εκπαίδευσης αυξήθηκε από τριάντα πέντε σε πενήντα εννέα τοις εκατό. Επειδή η μόρφωση έχει μια θετική επίδραση στις ξένες γλώσσες (και ειδικά στα αγγλικά), αναμένουμε ότι τα επίπεδα διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου και η επάρκεια στην αγγλική γλώσσα θα έχουν αυξηθεί στη διάρκεια των τελευταίων λίγων ετών και ότι θα συνεχίσουν να αυξάνονται.

(δ) Η δομή της παγκόσμιας κοινωνίας έχει – τουλάχιστον στην Ευρώπη – αλλάξει τόσο δραματικά από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και μετά και από την ένταξη των χωρών της Ανατολικής και της Κεντρικής Ευρώπης στη μετα-ψυχροπολεμική παγκόσμια τάξη ώστε μετά βίας υπάρχει κάποια προβλέψιμη εναλλακτική στη συνεχιζόμενη φιλελευθεροποίηση και δυτικοποίηση της αγοράς. Μία νέα διπολική παγκόσμια τάξη – όπως στην εποχή του Ψυχρού Πολέμου – φαντάζει απίθανη. Μία νέα σχιζοειδής δομή θα μπορούσε ωστόσο να αναπτυχθεί, ή έχει ήδη αναπτυχθεί, σε στοιχειώδεις μορφές μεταξύ Δυτικών και Ισλαμικών χωρών, όπως επίσης και μεταξύ Δυτικών χωρών και Κίνας. Ωστόσο, δεν είναι δυνατό να προβλεφθεί ότι θα διαιρέσει την Ευρώπη. Στο βαθμό που μπορούμε να δούμε η ζήτηση για πολυγλωσσία θα αυξηθεί περαιτέρω και τα αγγλικά θα παραμείνουν η αδιαφιλονίκητη ηγεμονική γλώσσα. Η εκθετικά μεγεθυνόμενη αύξηση στην οικονομική και πολιτική σημασία της Κίνας και το γεγονός ότι τα κινέζικα είναι η ιθαγενής γλώσσα με την υψηλότερη επικράτηση θα αυξήσουν οπωσδήποτε την επικοινωνιακή αξία των κινεζικών για την επικοινωνία εκτός Ευρώπης, αλλά όχι για την επικοινωνία εντός Ευρώπης.

(ε) Επιπροσθέτως, υπάρχει μια εγγενής ορμή στην αύξηση μιας ξένης γλώσσας και προ παντός στην εξάπλωση των αγγλικών. Η κυριαρχία των αγγλικών έχει κινητοποιήσει πολλούς Ευρωπαίους να μάθουν αγγλικά, τη

γλώσσα με την υψηλότερη επικοινωνιακή αξία, ως εκ τούτου αυξάνοντας περαιτέρω τόσο τον αριθμό αγγλόφωνων ομιλητών όσο και την επικοινωνιακή της χρήση. Αυτή η διαδικασία φαίνεται απίθανο να σταματήσει στο εγγύς μέλλον.

(στ) Είναι επίσης απίθανο ότι η παρούσα ταξική δομή στις ευρωπαϊκές κοινωνίες θα εξαφανιστεί. Έτσι, οι ανισότητες σε όρους του επιπέδου του διεθνούς γλωσσικού κεφαλαίου εντός των κοινωνιών θα επιβιώσουν. Αυτό σημαίνει ότι μέλη των ανωτέρων τάξεων θα είναι περισσότερο άπταιστα σε περισσότερες ξένες γλώσσες απ'ό,τι θα είναι εκείνοι στις μεσαίες και κατώτερες τάξεις, και εντός μιας συγκεκριμένης τάξης, εκείνες οι υπο-ομάδες με υψηλότερο πολιτισμικό κεφάλαιο θα έχουν ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου.

Εάν οι προσδοκίες αποδειχθούν ορθές, μπορούμε να αναμένουμε ένα “φαινόμενο ανελκυστήρα” για το διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο, μέσω του οποίου η επάρκεια στις ξένες γλώσσες και τα αγγλικά θα βελτιωθεί κατά μήκος της Ευρώπης, αν και οι διαφορές μεταξύ τάξεων, επιπέδων μόρφωσης, ηλικιακών ομάδων, μεγέθους χωρών, και γλωσσικής επικράτησης θα παραμείνουν σταθερές.

5. Επιχείρημα υπέρ μιας νέας Γλωσσικής Πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Καθώς έχω συνοψίζει το επιχείρημα και τα εμπειρικά ευρήματα στην εισαγωγή όπως επίσης και στο τέλος του κάθε αντίστοιχου κεφαλαίου, δεν υπάρχει ανάγκη να προβώ σε άλλον έναν απολογισμό στο τέλος του βιβλίου. Αντ'αυτού, στις συμπερασματικές παρατηρήσεις θα εστιάσω στις πολιτικές συνυποδηλώσεις των αποτελεσμάτων μας ρωτώντας πώς μπορεί να μοιάζει μία υγιής και ταυτόχρονα δίκαιη γλωσσική πολιτική για την Ευρώπη.

Σύμφωνα με το “Θεωρία της Δικαιοσύνης” (A Theory of Justice, 1971) του John Rawls η δικαιοσύνη αποτελεί την πρώτη αρετή των κοινωνικών θεσμών. Μία από τις ουσιώδεις θεωρητικές υποθέσεις του Rawls είναι το αξίωμα των ίσων ευκαιριών: Ο καθένας θα όφειλε να διαθέτει τις ίδιες ευκαιρίες επίτευξης κοινωνικού θέσης (status) σε μια κοινωνία. Γι'αυτόν το σκοπό, μια κοινωνία χρειάζεται κανόνες και κανονισμούς που να διασφαλίζουν ότι άνθρωποι με τις ίδιες ικανότητες και ταλέντα μπορούν οπωσδήποτε να επιτύχουν τις ίδιες θέσεις. Αν και ο Rawls έχει διατυπώσει αυτή την αξίωση πρωτίστως για την εγκατάσταση της δικαιοσύνης στο εσωτερικό ενός έθνους-κράτους, μπορεί κανείς επίσης να εφαρμόσει τα επιχειρήματά του στην Ευρώπη και στη γλωσσική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έχει διανοίξει τα κράτη-μέλη της ΕΕ μεταξύ τους και θέτει τα θεμέλια για την ανάδυση μιας ευρωπαϊκής κοινωνίας. Οι ξενόγλωσσες δεξιότητες και ιδίως η επάρκεια στα αγγλικά αποτελούν κεντρικούς πόρους της συμμετοχής των ανθρώπων σε μια ευρωπαϊκή κοινωνία. Εκείνοι που μιλούν αρκετές γλώσσες μπορούν να επωφεληθούν από την ευρωπαϊκή οικονομική αγορά· μπορούν να βελτιώσουν τις εργασιακές τους ευκαιρίες όπως επίσης και το εισόδημά τους· είναι ευκολότερο για αυτούς να έρθουν σε επαφή με πολίτες από άλλες χώρες, να συνεργαστούν οικονομικά ή επιστημονικά, να διεξάγουν πολιτικές διαπραγματεύσεις, να οργανώσουν εκδηλώσεις διαμαρτυρίας ή να εμπλακούν σε ρομαντικές σχέσεις πέραν των εθνικών συνόρων, κλπ. Εκείνοι που μιλούν μόνο τη μητρική τους γλώσσα είναι περιορισμένοι στις χώρες τους, ανίκανοι να επωφεληθούν μιας ενωμένης Ευρώπης και ενός παγκοσμιοποιημένου κόσμου. Η κατοχή διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου είναι έτσι μια πηγή κοινωνικής ανισότητας στο συγκείμενο μιας αναπτυσσόμενης παγκοσμιοποιημένης και ευρωπαϊκής κοινωνίας.

Με τη σειρά της, η ικανότητα ομιλίας διαφορετικών χωρών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό στην κοινωνική θέση την οποία έχει επιτύχει ένα πρόσωπο και είναι, όπως έχει δείξει η εμπειρική μας ανάλυση, ιδιαίτερα άνισα κατανομημένη. Ιδίως άνθρωποι από μεγαλύτερες χώρες, από λιγότερο ανεπτυγμένες κοινωνίες και από τις κατώτερες τάξεις με λίγη μόρφωση είναι σημαντικά λιγότερο εφοδιασμένοι με διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο. Αυτό έρχεται σε αντίφαση με την ιδέα των ίσων ευκαιριών για όλους τους Ευρωπαίους πολίτες. Εάν δεν είναι επιθυμητό ότι μόνον οι ανώτερες τάξεις, οι πολίτες από εύπορες χώρες, και οι μεγάλες εταιρείες που μπορούν να μισθώνουν μεταφραστές είναι ικανές να συμμετέχουν στη διαδικασία εξευρωπαϊσμού, τότε θα πρέπει να παρασχεθεί σε ανθρώπους από

κατώτερες τάξεις και σε πρόσωπα από τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες επαρκής γλωσσική γνώση, ούτως ώστε να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες να συμμετάσχουν σε μια εξευρωπαϊσμένη και παγκοσμιοποιημένη κοινωνία.

Η έλλειψη δικαιοσύνης, εξαιτίας των διαφορετικών ξενόγλωσσων δεξιοτήτων ισχύει επίσης και για τα διαφορετικά πεδία επιστήμης και ευρυμάθειας. Κατά την άποψή μου, η έρευνα στις γερμανικές ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες είναι αρκετά συχνά ποιοτικά στο ίδιο επίπεδο με την αμερικανική έρευνα, από πολλές απόψεις. Ωστόσο, το γεγονός ότι τα ευρήματα δημοσιεύονται ως επί το πλείστον στα γερμανικά τα αποτρέπει από το να αναγνωριστούν από ολόκληρο τον κόσμο. Οι γλωσσικές διαφορές εκδηλώνονται στην έκταση της διάδοσης των ερευνητικών πορισμάτων, κάτι το οποίο έπειτα αντανακλάται στους πιο συχνά χρησιμοποιούμενους δείκτες επίδοσης και κατάταξης για την έρευνα, τους δείκτες παραπομπών. Ο τρόπος γέννησης και άρα η μητρική γλώσσα ενός επιστήμονα ή ακαδημαϊκού καθορίζει έτσι την αξιολόγηση της ποιότητας της έρευνάς της/του, αν και η γλώσσα δημοσίευσης δεν αποκαλύπτει τίποτα σχετικά με την ποιότητα μιας ιστορικής μελέτης, μιας ανάλυσης ποίησης ή μιας μεθοδολογικά επεξεργασμένης ανάλυσης ερευνητικών δεδομένων. Προκειμένου να κάνουν εφικτές τις ίδιες συνθήκες ανταγωνισμού για όλη την έρευνα και έτσι να επιτύχουν ίσες ευκαιρίες ως προϋπόθεση για μια δίκαιη κοινωνία καθ'εαυτή, οι άνθρωποι πρέπει να είναι ικανοί να επικοινωνήσουν σε μία και την ίδια γλώσσα.

Για την επίτευξη αυτού του στόχου υπάρχουν δύο διαφορετικές επιλογές, μία εκ των οποίων μπορεί να επιλέξει κανείς: η προώθηση της πολυγλωσσίας των πολιτών γενικά ή η προαγωγή μιας *lingua franca* στην Ευρώπη. Καθώς τα αγγλικά είναι η γλώσσα που είναι περισσότερο διαδεδομένη παγκοσμίως είναι η μόνη γλώσσα υπό εξέταση. Θα υποστηρίξω ότι είναι εύλογο όχι μονάχα να επιβληθεί η αποδοχή της κυριαρχίας των αγγλικών ως *lingua franca*, αλλά επίσης να προαχθεί ενεργητικά πολιτικά, ακόμα και εις βάρος άλλων γλωσσών και των μειονοτικών γλωσσών που μιλιούνται στην Ευρώπη. Κάνοντάς το αυτό θα εγκαταλείψω εν μέρει το πεδίο της εμπειρικής ανάλυσης και θα περάσω στο πεδίο της κανονιστικής διαβούλευσης. Εδώ η εμπειρική απόδειξη είναι λιγότερο σημαντική από τα καλά επιχειρήματα που πρέπει να εξαχθούν και να τεκμηριωθούν με έναν κανονιστικά εύλογο τρόπο.

(1) Όπως κατέστη φανερό στο κεφάλαιο 3.3, τα ευρωπαϊκά έθνη-κράτη, αν και σε διαφορετικό βαθμό, αποδίδουν δριμεία προσοχή στη διατήρηση της θέσης (status) της αντίστοιχης γλώσσας τους ως επίσημη γλώσσα στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι σε επιφυλακή ενώπιον κάθε δυσμενής αντιμετώπισης της γλώσσας τους και ακόμα προσπαθούν να εκθρέψουν την αυξανόμενη επιρροή αυτής της γλώσσας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποδέχεται στη γλωσσική της πολιτική είκοσι τρεις επίσημες γλώσσες και δεν επιδιώκει μια πολιτικής γλωσσικής ομογενοποίησης. Αντιθέτως, πέραν των επίσημων γλωσσών υποστηρίζει τις μειονοτικές γλώσσες στην Ευρώπη. Ταυτόχρονα η ΕΕ έχει επίγνωση του γεγονότος ότι μια ενωμένη Ευρώπη θα γίνει μονάχα μια ενωμένη Ευρώπη όλων των πολιτών της, εάν αυτοί είναι ικανοί να επικοινωνήσουν πέραν των εθνικών συνόρων. Αυτό είναι το γιατί προάγει την πολυγλωσσία των πολιτών της. Επιθυμεί ο κάθε πολίτης να είναι ικανός να

μιλά δύο ξένες γλώσσες. Ως εκ τούτου όλες οι ευρωπαϊκές γλώσσες αντιμετωπίζονται και υποστηρίζονται εξίσου. Για την προαγωγή της πολυγλωσσίας, η ΕΕ έχει λάβει μια ποικιλία μέτρων όπως έχουμε δει παραπάνω. Πρόκειται αυτή η πολιτική να συνεισφέρει στη βελτίωση της επικοινωνίας απανταχού της Ευρώπης, αυξάνοντας έτσι τις ευκαιρίες των πολιτών για τη συμμετοχή στη δική τους Ευρώπη;

Ενεργώντας σε συμφωνία με τη γλωσσική πολιτική της ΕΕ, οι άνθρωποι στις είκοσι επτά χώρες θα μελετούν ταυτόχρονα διαφορετικές ξένες γλώσσες, μέσω των οποίων οι διμερείς ευκαιρίες επικοινωνίας θα όφειλαν να βελτιωθούν σημαντικά. Όμως μια Ευρώπη χωρίς γλωσσικά όρια δεν πρόκειται να είναι εφικτή κατ'αυτόν τον τρόπο. Ένας Γερμανός που μελετά φλαμανδικά, ένας Γάλλος που μιλά ισπανικά και ένας Πολωνός ικανός να μιλήσει λετονικά έχουν ο καθένας αυξήσει το διεθνικό γλωσσικό τους κεφάλαιο, όμως αυτό δε σημαίνει ότι μπορούν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους. Όσο περισσότερες γλώσσες υπάρχουν, τόσο μεγαλύτερη η ποικιλία των δυνατών γλωσσικών συνδυασμών από τους οποίους οι άνθρωποι μπορούν να επιλέξουν, και τόσο μικρότερη είναι η πιθανότητα δύο άνθρωποι οι οποίοι συναντώνται να έχουν επιλέξει την ίδια ξένη γλώσσα. Ο Philippe Van Parijs (2004: 122 και εξής) έχει υπολογίσει δυνατούς συνδυασμούς για διαφορετικούς αριθμούς μητρικών γλωσσών και έχει δείξει ότι σε μια Ευρώπη είκοσι τριών επίσημων γλωσσών η ελεύθερη επιλογή δύο ξένων γλωσσών δεν είναι δυνατό να αυξήσει υλικά την πιθανότητα ότι οι Ευρωπαίοι μπορούν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους. Η ποικιλία γλωσσών οι οποίες μιλιούνται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο απεικονίζει αυτόν τον αστερισμό και το σύνολο των προβλημάτων που συνδέονται με αυτόν, όπως έχουμε δει στο κεφάλαιο 3.3. Ο Van Parijs (2004, 2011) συμπεραίνει ότι η πολιτική θα όφειλε περαιτέρω να εφαρμόσει και να εκθρέψει την τάση που έχει ήδη καθοριστεί εμπειρικά ούτως ή άλλως, ήτοι ότι τα αγγλικά έχουν καταστεί *lingua franca*.⁷⁰

Ποια είναι τα πλεονεκτήματα μιας κοινής ξένης γλώσσας στην Ευρώπη και ποια αντεπιχειρήματα πρέπει να ληφθούν υπ'όψιν; Προκειμένου να βρούμε μια απάντηση σε αυτό το ερώτημα, έχουμε πάρει επιχειρήματα από τον Van Parijs (2011) και έχουμε προσθέσει ορισμένα περαιτέρω σημεία.

(2) Αφότου ο αποκαλούμενος κανόνας ελευθερίας της μετακίνησης έχει τεθεί σε ισχύ οι νομικές προϋποθέσεις έχουν οριστεί για όλους τους πολίτες της ΕΕ ώστε να εγκατασταθούν με τους συζύγους και τα παιδιά τους σε οποιοδήποτε κράτος-μέλος και να εργαστούν εκεί. Αυτή η επιλογή σπανίως ασκείται. Όπως έχουμε δει στο κεφάλαιο 3.2, η ενδο-ευρωπαϊκή κινητικότητα είναι πολύ χαμηλή. Ένας από τους κύριους λόγους για αυτήν τη χαμηλή κινητικότητα είναι οι ανεπαρκείς ξενόγλωσσες δεξιότητες. Μια καλή γνώση της γλώσσας που μιλιέται από τους περισσότερους πολίτες της ΕΕ συνιστά προϋπόθεση για να είναι κανείς ικανός να κάνει χρήση των επιλογών κινητικότητας στην Ευρώπη και απ'άκρη σ'άκρη του κόσμου. Στο κεφάλαιο 2.1 έχουμε συζητήσει αρκετά πλεονεκτήματα τα οποία συνδέονται με την κατοχή διεθνικού

⁷⁰ Ο Van Parijs (2004, 2011) συζητά δύο ακόμη εναλλακτικές στα αγγλικά ως *lingua franca*: την εισαγωγή των Εσπεράντο ως κοινή γλώσσα και τη βελτίωση των μεταφράσεων με τη βοήθεια της ανάπτυξης σύγχρονου λογισμικού. Καταλήγει στο πειστικό συμπέρασμα ότι καμία από αυτές δεν μπορεί να αποτελέσει μια υλοποιήσιμη δυνατότητα.

κεφαλαίου γενικά και επάρκειας στα αγγλικά ιδιαίτερα. Η πολυγλωσσία, και ιδίως η γνώση αγγλικών, επιτρέπει τη φοίτηση σε άλλες χώρες, τη συμμετοχή σε εξετάσεις εκεί και την πρόσκτηση αντίστοιχων πιστοποιητικών εκπαίδευσης. Δεύτερον, η επάρκεια στα αγγλικά βελτιώνει τις ευκαιρίες εύρεσης μιας καλύτερης δουλειάς. Ο εξευρωπαϊσμός και η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και της πολιτικής έχουν μεταβάλει το προφίλ των απαιτήσεων για θέσεις εργασίας. Η διεθνής εμπειρία και η γνώση αγγλικών έχουν αναδειχθεί σε αξονικές πτυχές των προσόντων κάποιου. Πρόσωπα που διαθέτουν αυτήν την ικανότητα μπορούν να επωφεληθούν από τις ευκαιρίες μιας διεθνούς εργασιακής αγοράς. Τρίτον, η επάρκεια στα αγγλικά βελτιώνει την επέκταση του κοινωνικού δικτύου και του διεθνούς κοινωνικού κεφαλαίου κάποιου. Με τη σειρά του, το διεθνές κοινωνικό κεφάλαιο καθ'εαυτό αποτελεί έναν πόρο που, μεταξύ άλλων, είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί για την επέκταση των επιχειρηματικών επαφών και της άσκησης πολιτικής επιρροής. Τέλος, η καλή γνώση αγγλικών βελτιώνει επίσης τις ευκαιρίες για πολιτική συμμετοχή, για εμπλοκή στην πολιτική ζωή σε μια άλλη χώρα και σε ένα διεθνικό δημόσιο χώρο. Η διεθnikοποίηση της πολιτικής συμμετοχής είναι ιδιαίτερα σημαντική στο συγκεκριμένο της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992 οι πολίτες της ΕΕ διατηρούν όχι μονάχα την εθνική τους, αλλά επίσης την υπηκοότητα της ΕΕ. Ωστόσο, μπορούν μονάχα να αξιοποιήσουν τις σχετιζόμενες νομικές δυνατότητες, εάν είναι ικανοί να επικοινωνήσουν σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

(3) Μια βελτίωση στη γνώση αγγλικών εκ μέρους των πολιτών δε θα συνεπαγόταν μονάχα πλεονεκτήματα για άτομα στις περιγραφείσες διαστάσεις, αλλά θα είχε επίσης θετικά συλλογικά αποτελέσματα. Βάσει της δυνατότητας επικοινωνίας σε μία γλώσσα και των ως εκ τούτου μειωμένων εξόδων συναλλαγής, το εσωτερικό και το εξωτερικό ευρωπαϊκό εμπόριο θα διευκολύνονταν σημαντικά. Αυτό με τη σειρά του θα οδηγούσε σε σημαντική αύξηση της ευρωπαϊκής οικονομικής μεγέθυνσης. Με τη γεωγραφική κινητικότητα να διευκολύνεται από την επάρκεια στα αγγλικά θα ερχόταν ως αποτέλεσμα μια καλύτερη ισορροπία μεταξύ προσφοράς εργασίας και ζήτησης για εργασία εντός της ΕΕ και αυτό με τη σειρά του θα είχε μια θετική επίδραση στην οικονομική μεγέθυνση (πρβλ. Ερευνητικό Ινστιτούτο για το Μέλλον της Εργασίας, γερμ. Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit 2008).

Επιπλέον, η ανάδυση μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας θα επωφελείτο σε τεράστιο βαθμό από μια ξένη γλώσσα την οποία θα μοιράζονταν όλοι οι Ευρωπαίοι πολίτες. Όπως έχουμε δει στο κεφάλαιο 3.2, οι διαδικασίες λήψης πολιτικών αποφάσεων έχουν διαρκώς εξευρωπαϊστεί· συλλογικά δεσμευτικές αποφάσεις λαμβάνονται συχνότερα από τους θεσμούς της ΕΕ αντί των εθνικών κυβερνήσεων και κοινοβουλίων. Η ανάπτυξη μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας κωλυσιεργεί πίσω από αυτήν τη διαδικασία, καθώς η κάλυψη των μέσων μαζικής ενημέρωσης εξακολουθεί να είναι ευρέως προσκολλημένη στα έθνη-κράτη. Έτσι, για παράδειγμα, οι Πολωνοί πληροφορούνται ως επί το πλείστον στα πολωνικά σχετικά με την πολιτική της χώρας τους, οι Γάλλοι επικεντρώνουν την προσοχή τους στο τι συμβαίνει στη χώρα τους χρησιμοποιώντας τη γαλλική γλώσσα. Κατά συνέπεια, οι πολίτες της Ευρώπης δεν είναι επαρκώς ενημερωμένοι σχετικά με αποφάσεις που λαμβάνονται από τους θεσμούς της ΕΕ, αν και υπόκεινται άμεσα σε

αυτές τις αποφάσεις. Ένας από τους πιο σημαντικούς λόγους για αυτό το έλλειμμα μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας εντοπίζεται στο γλωσσικό πρόβλημα (Gerhards 1993· Kielmannsegg 1996: 55· Grimm 1994: 44· Scharpf 1999: 674· Pérez-Díaz 1998: 221· Schlesinger 1999). Συνεπώς, η ανάδυση μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας και η συμμετοχή των πολιτών στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης θα γίνονταν αξιοσημείωτα ευκολότερες, εάν οι λαοί της Ευρώπης μπορούσαν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους και εάν η κάλυψη των μέσων μαζικής ενημέρωσης όπως επίσης και οι συζητήσεις σχετικά με τη διαδικασία Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης θα μπορούσαν να λάβουν χώρα σε μια κοινή γλώσσα.⁷¹

Υπάρχει ένα επιπρόσθετο επιχείρημα το οποίο φέρνει την ιδέα μιας Ευρώπης γλωσσικά ενωμένης μέσω της αγγλικής γλώσσας ακόμα εγγύτερα στη χαμπερμασιανή ιδέα μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας (Habermas 2004a/b). Η ενοποιημένη γλωσσική κοινότητα της Ευρώπης έχει την ευκαιρία να αναπτύξει ένα “δήμο” (demos) χωρίς ταυτόχρονα να αποτελεί “εθνότητα” (ethnos, Van Parijs 2004: 118). Για τους περισσότερους πολίτες της Ευρώπης, η αγγλική γλώσσα δεν αποτελεί ένα γνώρισμα μιας ιστορικά ανεπτυγμένης κοινότητας με σαφή εδαφική αναφορά, αλλά ένα μέσο επικοινωνίας που είναι ευρέως απηλλαγμένο από το ιστορικό έρμα που συνδέεται συχνά με τις εθνικές γλώσσες. Επιπρόσθετα σε αυτό, η εφαρμογή των αγγλικών ως κυρίαρχη ξένη γλώσσα που έχει συμβεί μέχρι σήμερα δεν είναι, τουλάχιστον στην Ευρώπη, το αποτέλεσμα μιας επεκτατικής γλωσσικής πολιτικής από τους Βρετανούς ή τους Αμερικανούς που θέλουν να επιβάλουν τη μητρική τους γλώσσα σε άλλες χώρες. Είναι το αποτέλεσμα ενός αστερισμού “ήπιας ισχύος” και πολλών μικρών αποφάσεων ατόμων που αμοιβαία

⁷¹ Η θέση ότι η ύπαρξη ενός ελλείμματος μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας είναι δυνατό εν πρώτοις να αποδοθεί στο γλωσσικό πρόβλημα δεν έχει παραμείνει απρόκλητη. Παραπέμποντας στην ερμηνευτική του Gadamer η Cathleen Kantner (2004) έχει προσπαθήσει να δείξει στην ανάλυσή της ότι η επικοινωνία είναι επίσης εφικτή μεταξύ δύο ανθρώπων που δε μιλούν μια κοινή γλώσσα. Η Nicole Doerr (2008, 2009) δείχνει στις αναλύσεις της σχετικά με συζητήσεις ομάδων οι οποίες προετοίμασαν το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ και το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ, ότι παρά την πολυγλωσσία διαδικασίες λήψης αποφάσεων έχουν καταστεί δυνατές. Αναλύοντας τις συνθήκες της ανάδυσης μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας ο Thomas Risse (2010) παραπέμπει στη θέση της Cathleen Kantner και ομοίως συμπεραίνει ότι η πολυμορφία γλωσσών δεν παρακωλύει την ανάδυση μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας. Ωστόσο, τα συμπεράσματα στα οποία έχουν φτάσει οι συγγραφείς υποτιμούν τη θεμελιώδη σημασία μιας κοινής γλώσσας για κάθε μορφή επικοινωνίας. Φυσικά η επικοινωνία λειτουργεί επίσης μέσω χειρονομιών και εκφράσεων του προσώπου και σίγουρα είναι δυνατό να προσληφθούν μεταφραστές. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπ’όψιν τις είκοσι τρεις γλώσσες της ΕΕ, αυτό αποδεικνύεται αρκετά περίπλοκο. Τα έξοδα συναλλαγής της επικοινωνίας που δε διεξάγεται σε μία γλώσσα είναι εξαιρετικά υψηλά. Δεν είμαστε υποχρεωμένοι να συζητήσουμε εάν μια κοινή γλώσσα αποτελεί μια αναγκαία προϋπόθεση για μια ευρωπαϊκή δημόσια σφαίρα. Όμως εκείνο που κατά την άποψή μου είναι αναντίρρητο είναι το γεγονός ότι θα διευκόλυνε και θα επιτάχυνε σε τεράστιο βαθμό την ανάδυση μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας. Και αυτό ακριβώς είναι το αξονικό επιχείρημα: Εκκινώντας από την υπόθεση που εξήχθη από θεωρίες της δημοκρατίας ότι μια επέκταση της ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας είναι ευκατάρκτη, αυτός ο στόχος θα επιτευχθεί πολύ πιο εύκολα εάν η Ευρώπη είναι γλωσσικά ενοποιημένη σε μια κοινή ξένη γλώσσα. Κάθε πολίτης που μελετά μια *διαφορετική* ξένη γλώσσα δε θα αποδομήσει τη βαβυλωνία σύγχυση γλωσσών στην Ευρώπη. Με αυτόν τον τρόπο θα βελτιωθεί η *αμφίπλευρη* επικοινωνία, αλλά όχι η πιθανότητα μιας ομοιόμορφης επικοινωνίας στο εσωτερικό ολόκληρης της Ευρώπης. Αυτό θα είναι μονάχα εφικτό, εάν όλοι μιλούν την ίδια γλώσσα· και αυτή υπό τις δοσμένες περιστάσεις και τη δυναμική της εξέλιξης μπορεί να είναι μόνο η αγγλική γλώσσα.

αλληλοεπιβάλλονται. Αυτό επιτρέπει την υπόθεση ότι θα υπάρξει μικρή δυσαρέσκεια απέναντι στα αγγλικά ως *lingua franca*, καθώς η γλώσσα καθ'εαυτή δε σχετίζεται με αξιώσεις ως προς την εξουσία μιας χώρας, προκαλώντας έτσι φόβο ετερονομίας. Ωστόσο, μπορεί κανείς να υποθέσει ότι η θεσμοποίηση των αγγλικών ως *lingua franca* θα αναβάθμιζε συμβολικά εκείνους οι οποίοι μιλούν τα αγγλικά ως μητρική τους γλώσσα. Ο τρόπος με τον οποίο είναι δυνατό να επανορθωθεί αυτή η ανισότητα όσον αφορά την υπόληψη των γλωσσών, θα συζητηθεί παρακάτω.

(4) Όπως έχω υποστηρίξει στο κεφάλαιο 1 και όπως μπορούμε να μάθουμε από τη διαδικασία της εθνικής οικοδόμησης, μια κοινή γλώσσα δε διευκολύνει μονάχα μια δομική ολοκλήρωση της κοινωνίας, αλλά επίσης συνεισφέρει στο σχηματισμό ταυτότητας και στην οικοδόμηση ταυτότητας. Αυτό ισχύει επίσης για κάποιον που διαθέτει γνώση διαφορετικών γλωσσών. Η επάρκεια στις ξένες γλώσσες καθιστά τους ανθρώπους ικανούς να αποκτήσουν διεθνικές εμπειρίες, να αλληλεπιδράσουν με ανθρώπους από διαφορετικούς πολιτισμούς και έτσι να μπορέσουν να μάθουν διαφορετικούς τρόπους ζωής και κοινωνίες.⁷² Αυτό οδηγεί στη γνωσιακή διεύρυνση του ορίζοντα κάποιου. Έτσι, οι δεσμοί των ανθρώπων με το δικό τους εθνικό “κιβώτιο” και με τις υποεθνικές ενότητες απαλύνονται και αναπτύσσεται μια ανοιχτότητα για νέους δεσμούς πέραν του έθνους-κράτους.

Ο Robert Putnam (2007) έχει δείξει σε μια συμβουλευτική και μεθοδολογικά υγιή ανάλυση, ότι υπάρχει μια αρνητική σχέση μεταξύ του επιπέδου εθνοτικής ετερογένειας μιας κοινωνίας και του επιπέδου εμπιστοσύνης μεταξύ των πολιτών. Η συσχέτιση μεταξύ των δύο παραγόντων είναι σθεναρή και στατιστικά σημαντική, ακόμα κι όταν κάποιος ελέγχει πολλούς άλλους παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν το επίπεδο εμπιστοσύνης (πρβλ. επίσης Newton & Delhey 2005). Αντιθέτως, άνθρωποι που ζουν σε εθνοτικά ομοιογενείς κοινωνίες δείχνουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη και είναι περισσότερο ανοιχτόμυαλοι. Η εμπιστοσύνη είναι σε αυτόν το βαθμό σημαντική για τη συνοχή μιας κοινωνίας όσο αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη κοινωνικού κεφαλαίου, για την εμπλοκή των ανθρώπων στην πολιτική κοινωνία και για την αλληλεγγύη μεταξύ των ανθρώπων (πρβλ. επίσης Van Parijs 2008: 29).⁷³

Αρκετά συχνά η εθνοτική ετερογένεια πηγαίνει χέρι-χέρι με τη γλωσσική ετερογένεια. Άρα, μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι η σχέση μεταξύ εθνότητας

⁷² Η διεύρυνση του ορίζοντα μέσω του να έρχεται κανείς σε επαφή με άλλους πολιτισμούς είναι δυνατό επίσης να επηρεαστεί από τη χρήση των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Η Pippa Norris και ο Ronald Inglehart (2009: 171 και εξής) ανακάλυψαν ότι άνθρωποι που παρακολουθούν τις ειδήσεις δείχνουν υψηλότερη εμπιστοσύνη σε ανθρώπους από άλλες χώρες και άλλες θρησκείες.

⁷³ Τα αποτελέσματα της ανάλυσης του Putnam συζητούνται με αμφιλεγόμενο τρόπο στη βιβλιογραφία. Πιο πρόσφατα ο Will Kymlicka (2009) έχει συνοψίσει την αντιπαράθεση και την έχει συμπληρώσει με αποτελέσματα της δικής του έρευνας. Η αρνητική σχέση μεταξύ εθνοτικής ετερογένειας και εμπιστοσύνης υποστηρίζεται από άλλες μελέτες. Ωστόσο, δε φαίνεται να υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ εθνοτικής ετερογένειας και του επιπέδου αλληλεγγύης που μετρίεται από το μέγεθος των κοινωνικών δαπανών, ενώ η αύξηση της εθνοτικής ετερογένειας φέρει έναν αρνητικό αντίκτυπο στις κοινωνικές δαπάνες (πρβλ. Kymlicka 2009).

και εμπιστοσύνης ισχύει επίσης για τη σχέση μεταξύ γλωσσικής ετερογένειας και εμπιστοσύνης. Η ικανότητα ομιλίας των γλωσσών άλλων ανθρώπων θα αυξήσει την πιθανότητα της ανάδυσης εμπιστοσύνης, αλληλεγγύης μεταξύ των ανθρώπων και ταύτισης κάποιου με την κοινωνία του.

Η υποτιθέμενη επίδραση των ξένων γλωσσών στη διεύρυνση των οριζόντων και την ανάπτυξη εμπιστοσύνης και διεθνικής ταύτισης αποτελεί ένα σχετικό ερώτημα, ιδίως για την ΕΕ. Η έρευνα ερωτηματολογίου έχει δείξει αρκετά συχνά, ότι οι Ευρωπαίοι πολίτες ταυτίζονται πρώτα και κύρια με το έθνος-κράτος τους, με τη θρησκεία τους και την πόλη τους και ότι η ταύτιση με την Ευρώπη δεν έχει αυξηθεί με τον καιρό, αν και η διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έχει επιταχυνθεί ιλιγγιωδώς (πρβλ. Noll & Scheuer 2006· Roose 2007).

Τα δεδομένα μας μας επιτρέπουν να ελέγξουμε τουλάχιστον υποτυπωδώς εάν η κατοχή διεθνικού γλωσσικού κεφαλαίου έχει έναν αντίκτυπο στην ταύτιση των πολιτών με την Ευρώπη και στην υποστήριξη της διαδικασίας Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Στην έρευνα ερωτηματολογίου που αναλύεται από εμάς, οι πολίτες στις είκοσι επτά χώρες της ΕΕ ερωτήθηκαν εάν και σε ποιο βαθμό ένιωθαν συνδεδεμένοι με την Ευρώπη.

Πίνακας 5.1: Διεθνικό γλωσσικό κεφάλαιο και ταύτιση με την Ευρώπη (σε %)

Σύνδεση με την Ευρώπη	Επαρκής γνώση στις ξένες γλώσσες			
	καμία	μία	δύο	τρεις
Καθόλου	9.3	6.3	4.9	3.1
Όχι πολλή	26.5	23.2	20.7	19.5
Αρκετή	42.0	46.5	47.3	48.1
Ισχυρή	22.2	24.1	27.0	29.3
N	10,157	7,437	5,229	3,122

$r = 0.10^{***}$, συντελεστής συσχέτισης Spearman = 0.10^{***} , Tau-b = 0.08^{***} ($p < 0.001$)

Όπως παρουσιάζεται στον πίνακα 5.1, εκείνοι που μιλούν αρκετές γλώσσες νιώθουν επίσης συνδεδεμένοι σε υψηλότερο βαθμό με την Ευρώπη. Η ίδια συσχέτιση ισχύει για εκείνους που μιλούν αγγλικά. Αισθάνονται επίσης περισσότερο ισχυρά συνδεδεμένοι με την Ευρώπη απ'ό,τι εκείνοι οι οποίοι δε μιλούν αγγλικά ως ξένη γλώσσα. Αυτά τα ευρήματα επιμένουν σε μια πολυμεταβλητή ανάλυση επίσης. Πλάϊ στην επαρκή γνώση στις ξένες γλώσσες και τα αγγλικά περιλάβαμε μια ποικιλία άλλων μεταβλητών που επηρεάζουν την ταύτιση με την Ευρώπη (πρβλ. Fuchs et al. 2009).

Σε περαιτέρω αναλύσεις αναλογιστήκαμε τον αντίκτυπο της επάρκειας στις ξένες γλώσσες, ή μάλλον της επάρκειας στα αγγλικά, πάνω στην υποστήριξη της διαδικασίας Ευρωπαϊκής ενοποίησης και στους φόβους απώλειας μιας εθνικής ταυτότητας (δεν παρουσιάζονται εδώ οι πίνακες). Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι εκείνοι οι οποίοι είναι πολύγλωσσοι είναι υπέρ της ΕΕ ως θεσμός, και υποστηρίζουν μια περαιτέρω εμβάθυνση της ΕΕ, και είναι ταυτόχρονα πολιτισμικά ανοιχτόμυαλοι και δείχνουν χαμηλές τάσεις να αποκλείσουν τους

ξένους. Αυτά τα αποτελέσματα επιβεβαιώνονται σε μια πολυμεταβλητή ανάλυση. Επιπροσθέτως, αυτά τα ευρήματα ανταποκρίνονται σε εκείνα των Steffen Mau, Jan Mewes και Ann Zimmermann (2008a/b) οι οποίοι θα μπορούσαν να δείξουν ότι οι διεθνικές εμπειρίες είναι δυνατό να εκθρέψουν κοσμοπολίτικους προσανατολισμούς. Ως αποτέλεσμα, η πολυγλωσσία και η επάρκεια στα αγγλικά δεν κομίζουν μονάχα πλεονεκτήματα στην ενσωμάτωση των πολιτών σε μια αναδυόμενη ευρωπαϊκή κοινωνία, αλλά επίσης συμβολικά.

(5) Η πραγματική εφαρμογή των αγγλικών ως *lingua franca* και η έκκληση για πολιτική υποστήριξη αυτής της διαδικασίας οδηγεί επίσης σε ανισότητες μεταξύ των διαφορετικών γλωσσών. Οι γλώσσες είναι, σύμφωνα με τον Abram de Swaan (2001b) δημόσια αγαθά. Και όπως σε κάθε δημόσιο αγαθό, το ερώτημα παραμένει πώς να διαχειριστούμε την παραγωγή του χωρίς να έχουμε ορισμένους συμμετέχοντες να πληρώνουν όλα τα κόστη για αυτό, ενώ άλλοι, ακόμα και ακούσια, επωφελούνται από αυτό ως τζαμποατζήδες χωρίς να λαμβάνουν μερίδιο στα κόστη. Στην περίπτωση της εισαγωγής των αγγλικών ως *lingua franca* εκείνοι που μιλούν τα αγγλικά ως μητρική γλώσσα θα ήταν οι τζαμποατζήδες, καθώς δε χρειάζεται να μελετήσουν οι ίδιοι μια νέα γλώσσα. Συνεπώς, εκείνοι που πρέπει να μελετήσουν τα αγγλικά ως ξένη γλώσσα θα ήταν εκείνοι που θα έπρεπε να πληρώσουν τα κόστη παραγωγής ενός κοινού αγαθού.⁷⁴

Επιπροσθέτως, οι φυσικοί ομιλητές αγγλικών θα γίνονταν προνομιούχοι όταν τα αγγλικά καταστούν η επίσημη *lingua franca* της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θα διαθέτουν πλεονεκτήματα στην αγορά εργασίας, καθώς μιλούν τη *lingua franca* καλύτερα απ'ό,τι εκείνοι οι οποίοι την έχουν μελετήσει ως ξένη γλώσσα· μπορούν να εκφράσουν καλύτερα την τοποθέτησή τους σε πολιτικούς και δημόσιους διαλόγους και ως εκ τούτου γίνονται περισσότερο επιδραστικοί· θα οικοδομήσουν ευκολότερα διεθνή δίκτυα και θα είναι ικανοί να μεταφέρουν αυτό το κοινωνικό κεφάλαιο σε άλλες μορφές κεφαλαίου, κλπ.⁷⁵

Πώς είναι δυνατό να επανορθωθούν αυτές οι αναμενόμενες ανισότητες; Διαφορετικές λύσεις συζητούνται στη βιβλιογραφία. Ο Jonathan Pool (1991) παρουσιάστηκε με την καλύτερη γνωστή πρόταση την οποία υποδειγματοποίησε μαθηματικά. Η βασική ιδέα είναι ότι η εισαγωγή μιας

⁷⁴ Από την άλλη μεριά, οι επενδύσεις σε μια νέα ξένη γλώσσα αποτελούν επίσης πλεονέκτημα για εκείνους που έχουν κάνει αυτήν την επένδυση, καθώς διαθέτουν τώρα δύο γλώσσες στο οπλοστάσιό τους και μπορούν να κεφαλαιοποιήσουν αυτήν τη διγλωσσία.

⁷⁵ Ο Van Parijs (2004) καταδεικνύει μια άλλη ανισότητα που θα μπορούσε να συνδεθεί με την προτιμησιακή μεταχείριση των αγγλικών (βλέπε επίσης Grin 2004). Η προτιμησιακή μεταχείριση μιας γλώσσας δεν οδηγεί μόνο σε καλύτερες ευκαιρίες για τους ομιλητές αυτής της γλώσσας ώστε να μεταφέρουν τη γλωσσική τους επάρκεια σε άλλα κεφάλαια. Επιτρέπει επίσης την επαύξηση του συμβολικού τους κεφαλαίου, στο βαθμό που η αίγλη της γλώσσας τους χαίρει μεγαλύτερης αποδοχής. Ο Van Parijs προβάζει σε ορισμένες προτάσεις για το πώς να μειωθούν αυτά τα προσδοκώμενα αποτελέσματα: (α) "Απομυθοποίηση": Οφείλει να σημειωθεί ότι τα αγγλικά δεν είναι παρά η διάλεκτος ορισμένων βαρβάρων γερμανικής καταγωγής που έχουν εγκατασταθεί στην αντίπερα όχθη του καναλιού, έτσι ώστε δεν υπάρχει τίποτα το ιδιαίτερο σχετικά με την αγγλική γλώσσα. (β) "Τελετουργική επιβεβαίωση": Κατά τον τρόπο που ο Πάπας εκδίδει την πασχαλινή ευλογία σε όλες τις γλώσσες του κόσμου, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα όφειλε να φροντίσει ότι σε όλα τα δημόσια τελετουργικά η πολυγλωσσία υποστηρίζεται συμβολικά.

lingua franca συνδέεται με κόσθη και οφέλη τα οποία διασπείρονται σε διαφορετικούς βαθμούς στις διαφορετικές γλωσσικές ομάδες. Προκειμένου να επιτευχθεί μια δίκαιη λύση εκείνες οι γλωσσικές κοινότητες των οποίων η μητρική γλώσσα επιλέγεται ως *lingua franca* θα όφειλαν να επιχορηγήσουν εκείνες τις γλωσσικές κοινότητες που πρέπει να μελετήσουν τη *lingua franca*, μέχρι το βαθμό στον οποίο τα κόσθη και τα οφέλη της πρόσκτησης της ξένης γλώσσας εξισορροποούνται (Van Parijs 2007: 74, 2011). Το ακριβές ποσό που θα έπρεπε να πληρωθεί ως πληρωμή αποζημίωσης είναι δύσκολο να προσδιοριστεί καθώς για αυτόν το σκοπό πρέπει να περιληφθεί μια πολλαπλότητα παραμέτρων (με μεγαλύτερη ακρίβεια Van Parijs 2007, 2011· Grin 2004: 199).

Ωστόσο, η θεμελιώδης ιδέα είναι εξαιρετικά ελκυστική, καθώς παρουσιάζει έναν τρόπο ανασκευής του επιχειρήματος ότι η θέσπιση μιας *lingua franca* θα οδηγήσει σε ένα άνισο και άρα άδικο φορτίο για τις διαφορετικές γλωσσικές κοινότητες. Και δείχνει ότι μια αποδοτική και ταυτόχρονα δίκαιη γλωσσική πολιτική σε μια πολύγλωσση ένωση είναι κατ'αρχάς εφικτή. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως πολιτικός θεσμός διαθέτει την εξουσία και τις δυνατότητες για την εφαρμογή μιας τέτοιας πολιτικής. Σε ένα διαφορετικό βαθμό οι είκοσι επτά χώρες θα έπρεπε να λάβουν ένα μερίδιο στη χρηματοδότηση αυτής της γλωσσικής πολιτικής της ΕΕ και αντίστοιχα οι πόροι θα έπρεπε να κατανεμηθούν δυσανάλογα προς τις χώρες. Εκείνες οι χώρες στις οποίες η επαρκής γνώση αγγλικών είναι η χαμηλότερη θα έπρεπε να λάβουν τη μεγαλύτερη υποστήριξη. Αυτή η ιδέα μιας δυσανάλογης υποστήριξης είναι ως εκ τούτου απολύτως συμβατή με τη θεμελιώδη φιλοσοφία της ΕΕ περί μιας συνεκτικής Ευρώπης και άλλων πολιτικών μετρήσεων.

Η περιφερειακή πολιτική θα ήταν δυνατό να δράσει ως ένα παράδειγμα για τη γλωσσική πολιτική. Με δομικές χρηματοδοτήσεις η ΕΕ στοχεύει στην προσαρμογή των οικονομικά ασθενέστερων περιοχών προκειμένου να συνεισφέρει στη σύγκλιση περιφερειών και κρατών-μελών. Εν πρώτοις, η σύγκλιση σημαίνει την υποστήριξη της ανάπτυξης και της απασχόλησης σε περιοχές και κράτη-μέλη με τη μεγαλύτερη οπισθοδρομικότητα. Η ανάπτυξη και η απασχόληση θα όφειλαν να επιτευχθούν μέσω μιας βελτίωσης των ανθρωπίνων πόρων, της καινοτομίας και της προαγωγής της κοινωνίας που βασίζεται στη γνώση. Μια ευρωπαϊκή γλωσσική πολιτική θα μπορούσε να νομιμοποιηθεί στη βάση ακριβώς αυτών των στόχων. Πρόκειται για μια επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο ακριβώς εκείνων των πολιτών οι οποίοι δε δύνανται να συμμετάσχουν επαρκώς στη διαδικασία του εξευρωπαϊσμού εξαιτίας μιας έλλειψης επάρκειας στα αγγλικά.

Ο Van Parijs (2004: 129) προτείνει περαιτέρω μια μέτρηση που πιθανώς θα αναβάθμιζε τη γνώση αγγλικών στον πληθυσμό χωρίς καμία εισροή πόρων. Έχουμε δει στις εμπειρικές αναλύσεις, ότι άνθρωποι σε μικρότερες χώρες μιλούν καλύτερα αγγλικά απ'ό,τι άνθρωποι σε χώρες με μεγάλο πληθυσμό· αυτή η διαφορά εν μέρει εξαρτάται από το γεγονός ότι σε μικρότερες χώρες πολλές ταινίες και τηλεοπτικά προγράμματα προβάλλονται στην αυθεντική τους γλώσσα η οποία σε πολλές περιπτώσεις είναι η αγγλική, ενώ σε μεγαλύτερες χώρες σχεδόν όλες οι ταινίες είναι μεταγλωττισμένες. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα κόσθη για μια μετάφραση θα ήταν υπερβολικά

υψηλά εάν αναλογιστούμε τη σχετικά μικρή ζήτηση. Η υποδοχή των ταινιών στην αυθεντική εκδοχή υποστηρίζει την πρόσκτηση της γλώσσας στην οποία προβάλλεται η εκάστοτε ταινία. Καθώς οι περισσότερες ταινίες είναι αγγλο-αμερικανικής καταγωγής, ο υποτιτλισμός οδηγεί σε μια βελτίωση της επάρκειας στην αγγλική γλώσσα. Ωστόσο, η πρόταση του Van Parijs (2004) να απαγορευθεί η μετάφραση ταινιών δια νόμου δε θα είναι ούτε πολιτικά εφικτή, ούτε είναι και νόμιμη, καθώς μια τέτοια κατεύθυνση θα ερχόταν σε αντίφαση με τις αρχές μιας ελεύθερης αγοράς, οι οποίες προστατεύονται εκτεταμένα από τους νόμους της ΕΕ. Ωστόσο, σχεδόν όλες οι χώρες στην ΕΕ διαθέτουν είτε δημόσιες είτε κρατικές υπηρεσίες εκπομπής. Άρα, τα κράτη-μέλη της ΕΕ θα μπορούσαν να δεσμευτούν αμοιβαία ώστε να διασφαλίσουν, ότι οι δημόσιες υπηρεσίες εκπομπής τους δείχνουν ένα μέρος των προγραμμάτων τους και ιδίως των νεανικών προγραμμάτων στις αυθεντικές εκδοχές και γλώσσες. Αυτό θα ήταν ένα μέτρο υπέρ της βελτίωσης της ξενόγλωσσης και αγγλικής επάρκειας, καθώς όχι μόνο δε θα κόστιζε τίποτα, αλλά θα έσωζε και από τα έξοδα μεταγλώττισης.

(6) Τα επιχειρήματα που έχουν δοθεί μέχρι στιγμής θα όφειλαν να έχουν καταστήσει ξεκάθαρο ότι μια κοινή *lingua franca* θα επιτάχυνε οπωσδήποτε τον εξευρωπαϊσμό των κοινωνιών της Ευρώπης, ασκώντας θετική επίδραση στην οικονομική μεγέθυνση, υποκινώντας την ανάδυση μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας, βελτιώνοντας τις ίσες ευκαιρίες των ανθρώπων στη συμμετοχή στη διαδικασία του εξευρωπαϊσμού και αναβαθμίζοντας την ταύτιση των πολιτών με το ευρωπαϊκό εγχείρημα. Ταυτόχρονα είναι δυνατό να βρεθούν πολιτικές προκειμένου να εξισορροπηθούν οι ανισότητες που συνδέονται με την επιλογή μιας γλώσσας ως *lingua franca*, όπως έχει δείξει η τελευταία παράγραφος.

Το πιο βαρύνον επιχειρήμα ενάντια στην υποστήριξη των αγγλικών ως *lingua franca* μιας ενωμένης Ευρώπης εγείρεται από εκείνους οι οποίοι εκλαμβάνουν την κυριαρχία μίας γλώσσας όχι μονάχα ως κίνδυνο για τις άλλες γλώσσες, αλλά επίσης για τους πολιτισμούς τους, καθώς θεωρούν πως γλώσσες και πολιτισμού είναι ισχυρά συνυφασμένοι. Έτσι, οι κριτικοί μιας κυριαρχίας των αγγλικών ερμηνεύουν μια μετατόπιση στην πολυμορφία των γλωσσών ως μετατόπιση της κυριαρχίας στους πολιτισμούς. Σύμφωνα με αυτούς η κυριαρχία των αγγλικών θα ήταν ταυτόχρονα συνδεδεμένη με την κυριαρχία των αγγλο-αμερικανικών κοσμοθεωρήσεων και αξιών, καθώς οι γλώσσες επιβάλλουν όρια στους τρόπους με τους οποίους οι ομιλητές συλλαμβάνουν τον κόσμο. Κάθε γλώσσα οδηγεί σε μια μοναδική ερμηνεία και σύλληψη του κόσμου· άρα, διαφορετικές γλώσσες οδηγούν σε διαφορετικούς πολιτισμούς (πρβλ. για παράδειγμα Phillipson 2003). Ο Richard Munch (2004) συγκεκριμένα θεωρεί ότι τα αγγλικά ειδικής λειτουργίας που μιλιούνται από μια διεθνική ελίτ όπως αξιωματούχοι στη βιομηχανία, από γραφειοκράτες και συμβούλους διοίκησης επιχειρήσεων συνιστούν απειλή. Σύμφωνα με αυτόν αυτή η γλώσσα μεταφέρει μια συγκεκριμένη ιδεολογία της Ευρώπης ως νεοφιλελεύθερο εγχείρημα.

Αυτή η ιδέα της γλωσσικής θεμελίωσης των πολιτισμών αναπαριστά την ηγεμονική θέαση μεταξύ γλωσσολόγων και ανθρωπολόγων που έχει υιοθετηθεί από πολλούς διεθνούς οργανισμούς καθώς επίσης και από την ΕΕ

(πρβλ. για παράδειγμα Crystal 2000· Phillipson 2003· Nic Craith 2008). Αυτό δε σημαίνει αναγκαία ότι η υπόθεση είναι εύλογη.

Πρώτον, η προαγωγή των αγγλικών ως *lingua franca* για όλους τους Ευρωπαίους δε θα σήμαινε ότι η γλωσσική κυριαρχία των εθνών-κρατών στο εσωτερικό των χωρών δέχεται επίθεση. Οι μητρικές γλώσσες των χωρών θα διατηρηθούν· απλώς θα συμπληρωθούν από μια επιταχυνόμενη προώθηση μιας ξένης γλώσσας.

Δεύτερον, η τρέχουσα έρευνα μετά βίας υποστηρίζει τη θέση ότι η γλώσσα φέρει αντίκτυπο στη σκέψη και τη σύλληψη του κόσμου. Θα συζητήσω τη σχέση μεταξύ γλώσσας και κοσμοθεωρήσεων πιο εκτεταμένα στο παράρτημα (επιπρόσθετα δεξ Gerhards 2011· Nunner-Winkler 2011). Η σύγχρονη γνωστική ψυχολογία (Fodor 1975· Pinker 1994) δηλώνει ότι η σκέψη διεξάγεται σε μια ειδική νοητική γλώσσα. Εξαιτίας αυτού, ο αντίκτυπος των φυσικών γλωσσών στη σκέψη είναι χαμηλός έτσι ώστε ο,τιδήποτε εκφράζουν οι άνθρωποι σε μια συγκεκριμένη γλώσσα είναι δυνατό κατ'αρχάς να μεταφραστεί σε άλλη γλώσσα. Όμως εάν η γλώσσα και ο πολιτισμός δεν είναι στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους όπως συχνά υπονοείται στη βιβλιογραφία, αυτό έχει συνέπειες για τα τελικά πολιτικά συμπεράσματα. Έτσι, ένα επιχείρημα-κλειδί ενάντια σε μια ομοιόμορφη ξένη γλώσσα στην Ευρώπη αντικρούεται, ή τουλάχιστον υποβαθμίζεται. Ο Philippe Van Parijs ανακεφαλαιώνει συνοπτικά ως εξής: “Δεν υπάρχει τίποτα το εγγενώς ‘υπέρ του καπιταλισμού’, ή ‘εναντίον των φτωχών’, ή ‘υπέρ του ιμπεριαλισμού της αγοράς’ σχετικά με την αγγλική γλώσσα, ακριβώς όπως επειδή ο Marx έγραψε στα γερμανικά δεν υπάρχει κάτι εγγενώς ‘αντι-καπιταλιστικό’ ή ‘υπέρ του προλεταριάτου’ ή ‘κρατικο-φетиχιστικό’ σχετικά με τη γερμανική γλώσσα. Όπως όλες οι άλλες γλώσσες στον κόσμο, τα αγγλικά και τα γερμανικά διαθέτουν τα μέσα έκφρασης της άρνησης, έτσι ώστε ο,τιδήποτε έγραψε ο Marx στα γερμανικά μπορεί επίσης να το αρνηθείς στα γερμανικά και ο,τιδήποτε είπε ο Bush στα αγγλικά μπορείς επίσης να το αρνηθείς στα αγγλικά” (Van Parijs 2004: 138).

Σχεδόν όλα τα επιχειρήματα που έχουμε συζητήσει υποστηρίζουν την ιδέα όχι μονάχα της ενίσχυσης της αποδοχής της κυριαρχίας των αγγλικών ως *lingua franca* στην Ευρώπη, αλλά και της προώθησής της με έναν πολιτικά ενεργό τρόπο, ακόμα και εις βάρος της υποστήριξης άλλων γλωσσών. Η ιστορία του Πύργου της Βαβέλ από την Παλαιά Διαθήκη με την οποία ξεκινήσαμε τη μελέτη μας μας διδάσκει τι μεγάλα πλεονεκτήματα παρέχει μια κοινή γλώσσα. Οι Ευρωπαίοι θα όφειλαν να μη φοβούνται την άνωθεν κρίση όταν βάζουν μπρος για την περαιτέρω ανάπτυξη του ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Μια κοινή ξένη γλώσσα θα επιτάχυνε σε τεράστιο βαθμό την ανάπτυξη της Ευρώπης σε διαφορετικά επίπεδα και θα έφερνε τους ανθρώπους στην Ευρώπη πιο κοντά μεταξύ τους.

Παράρτημα Α: Η σχέση μεταξύ Γλώσσας και Πολιτισμού

Στο κεφάλαιο 3.3 έχουμε δει ότι η προστασία των γλωσσών έχει λάβει αξιοσημείωτα περισσότερη νομική και πολιτική προσοχή στη διάρκεια των τελευταίων τριάντα ετών. Και στο τελευταίο κεφάλαιο έχουμε δει ότι υπάρχει μια μεγάλη ομάδα ακαδημαϊκών και πολιτικών οι οποίοι επικρίνουν την κυριαρχία των αγγλικών ως *lingua franca*. Υπάρχει ένα κεντρικό επιχείρημα που προωθείται για την ενθάρρυνση και την καλλιέργεια διαφορετικών γλωσσών και εναντίον της κυριαρχίας μίας γλώσσας: Η προστασία ποικίλλων γλωσσών εξισώνεται με τη βιολογική ποικιλότητα. Διαφορετικές γλώσσες οδηγούν σε διαφορές στην πολιτισμική οικειοποίηση. Συνεπώς η προστασία των γλωσσών αποτελεί προσταγή εάν κάποιος επιθυμεί να προστατέψει όχι μονάχα τις γλώσσες αλλά επίσης και τους πολιτισμούς οι οποίοι δημιουργούνται από τις γλώσσες.

Η ιδέα είναι πολιτικά μεγάλης σημασίας. Εκείνοι οι συγγραφείς οι οποίοι θεωρούν πως ο πολιτισμός μιας κοινωνίας μεσολαβείται σε μεγάλο βαθμό από τη γλώσσα είναι επίσης εκείνοι οι οποίοι διαμαρτύρονται σχετικά με την παρακμή των επιμέρους γλωσσών, ιδίως των μικρότερων γλωσσών και αντιτίθενται στην κυριαρχία μίας ηγεμονικής γλώσσας. Για αυτούς η απώλεια μιας γλώσσας είναι επίσης η απώλεια ενός πολιτισμού και για αυτόν το λόγο ερμηνεύεται ως μια πολύ ειδική θυσία (βλέπε Crystal 2000· για μια κριτική οπτική de Swaan 2004). Όπως έχουμε δει στο κεφάλαιο 3.3 η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει υιοθετήσει αυτήν την τοποθέτηση. Αξίζει, λοιπόν, τον κόπο να αντιμετωπίσουμε λίγο ακόμα τη θέση ότι η γλώσσα διαμορφώνει την κατασκευή της πραγματικότητας αναλογιζόμενοι ταυτόχρονα την τρέχουσα έρευνα σε αυτόν τον τομέα. Ως ένα πρώτο βήμα θα συζητήσω συνοπτικά τα κεντρικά επιχειρήματα και παραδείγματα τα οποία συνηγορούν υπέρ αυτής της θέσης ακολουθούμενα από τις κριτικές ενστάσεις σε αυτήν.

(1) Το 1770, ο σημαίνων συγγραφέας και φιλόσοφος του Κλασικισμού της Βαϊμάρης, Johann Gottfried Herder, υπέβαλε μια πραγματεία “Σχετικά με την Καταγωγή της Ανθρώπινης Ομιλίας” στην “Εκλογική Κοινότητα του Βραδεμβούργου για τις Θετικές και τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες” ως απάντηση σε μια πρόσκληση από την ίδια την ακαδημία, μέσω της οποίας υποτίθετο πως θα διευθετείτο μια διαφωνία εντός της ακαδημίας. Η διαφωνία αφορούσε το εάν η γλώσσα ήταν ανθρώπινης ή θεϊκής προέλευσης. Στο δεύτερο μέρος της πραγματείας ο Herder καταπιάνεται με το ερώτημα της σχέσης μεταξύ ιστορίας, κοινωνίας και γλώσσας. Σύμφωνα με το Herder μια συγκεκριμένη γλώσσα οδηγεί σε μια συγκεκριμένη κοσμοθεώρηση. Και επειδή υπάρχουν πολλές γλώσσες στον κόσμο αυτό έχει οδηγήσει σε διαφορετικούς πολιτισμούς. “Κάθε έθνος διαθέτει το δικό του απόθεμα τέτοιων σκέψεων οι οποίες έχουν καταστεί σημεία, αυτό είναι η εθνική του γλώσσα: ένα απόθεμα το οποίο έχουν κουβαλήσει για αιώνες (...) οι σκέψεις ενός ολόκληρου λαού” (Herder 1984: 76). Ο Wilhelm von Humboldt ακολούθησε την ιδέα του Herder: “Μέσω της αμοιβαίας εξάρτησης σκέψεων και λέξεων μεταξύ τους γίνεται απολύτως φανερό ότι οι γλώσσες δεν είναι στην πραγματικότητα ένα μέσο για την ανάδειξη της αλήθειας η οποία έχει ήδη αναγνωριστεί, αλλά πολύ περισσότερο, για την ανακάλυψη εκείνης η οποία δεν έχει ακόμα

αναγνωριστεί. Η διαφορά δεν αφορά τον ήχο και τα σημεία αλλά την ποικιλομορφία κοσμοθεωρήσεων” (Humboldt 1963: 262· δεξ επίσης Trabant 2007).⁷⁶

Αυτή η ιδέα των Herder και Humboldt αναπτύσσεται αργότερα περαιτέρω από τους Edward Sapir και Benjamin Lee Whorf (πρβλ. συνοπτικά Hunt & Agnoli-Hunt 2001). Η βασική θέση δηλώνει ότι η ιθαγενής γλώσσα την οποία έχουμε μάθει μέσω της ομιλίας καθορίζει τη σκέψη μας και τη γνωσιακή αναπαράσταση του κόσμου. Αντίστοιχα, υποτίθεται ότι διαφορετικές γλώσσες οδηγούν σε διαφορετικές θεωρήσεις του κόσμου. Ο Edward Sapir (1921) εκκίνησε από αυτήν τη θέση ότι οι γλωσσικές κατηγορίες ήταν ένα αναγκαίο προαπαιτούμενο της κοσμοθεώρησης. Κάτι το οποίο δεν είναι δυνατό να παρασχεθεί από τη γλώσσα δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό.

Αυτή η ριζοσπαστική οπτική της σχέσης της γλώσσας και της γνωσιακής αναπαράστασης έχει, σύμφωνα με το Hunt (2001: 8320), παραποιηθεί από την ψυχολογική έρευνα, εφόσον υπάρχουν παραπάνω από αρκετά παραδείγματα τα οποία δείχνουν ότι οι άνθρωποι ακόμα και χωρίς τις

⁷⁶ Η ιδέα ότι η γλώσσα είναι καθοριστική για τις κοσμοθεωρήσεις που διατηρούν οι άνθρωποι φαίνεται επίσης να είναι η βασική υπόθεση στην κοινωνιολογική σκέψη. Ο Alfred Schütz, ο Peter L. Berger και ο Thomas Luckmann έχουν πάρει την ιδέα του Humboldt ότι η αντίληψη και η προσαρμογή στον κόσμο εκ μέρους των ανθρώπινων όντων μεταφέρονται από τη γλώσσα και έχουν αναπτύξει μια θεωρία περί βασισμένης στη γλώσσα κατασκευής της κοινωνίας. Ο καθένας γεννιέται σε έναν κόσμο ο οποίος υπάρχει ήδη. Αυτή/αυτός μαθαίνει σε αυτήν την κοινότητα πώς να τιθασεύει μια πολλαπλότητα καταστάσεων. Ο Schütz αποκαλεί αυτήν την αδιάσειστη γνώση ως “γνώση-συνταγή” (Schütz 1955/2003a: 122). Κατά τον ίδιο τρόπο κάθε πρόσωπο γεννιέται σε μια συγκεκριμένη γλωσσική κοινότητα. Η υπάρχουσα γλώσσα δεν αποτελεί ένα ουδέτερο μέσο επικοινωνίας. Δομεί τη γνώση σχετικά με την κοινωνία, επηρεάζοντας έτσι την κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας. “Η υπαρκτή γλώσσα είναι ένα σύστημα υπάρχουσών σχημάτων εμπειρίας που απορρέουν από την ιδεατοποίηση και την ανωνυμοποίηση της άμεσης υποκειμενικής εμπειρίας. Αυτές οι τυποποιήσεις της εμπειρίας οι οποίες αφαιρούνται από την υποκειμενικότητα είναι κοινωνικά αντικειμενικές, και έτσι γίνονται ένα κοινωνικό δοσμένο ‘a priori’” (Schütz & Luckmann 2003: 318). Αυτές οι τυποποιήσεις της εμπειρίας μεσολαβούνται σε μεγάλο βαθμό από τη γλώσσα (Schütz 1972: 63 και εξής). Έτσι, για παράδειγμα, το “Du” (Εσύ) και το “Sie” (Εσείς) στα γερμανικά σηματοδοτούν τη διαφορά μεταξύ της ιδιωτικής και της δημόσιας σφαίρας. Για παράδειγμα, η ιδιογλωσσία των επιμέρους επιστημών αναπαριστά μια γλωσσική αντικειμενικότητα η οποία υπαγορεύει στα πρόσωπα που δρουν στο πεδίο πώς θα όφειλαν να συμπεριφέρονται. Ως εκ τούτου, η γλώσσα έχει μια εξουσία η οποία περιβάλλει τη γνώση και την πραγματικότητα (Berger & Luckmann 1969/1987: 163). Είναι ακριβώς αυτή η ιδέα ότι η γνώση σχετικά με την κοινωνία είναι ουσιαδώς γνώση η οποία μεσολαβείται από τη γλώσσα και ότι οι τυποποιήσεις αποτελούν γλωσσικές κανονικοποιήσεις την οποία [ιδέα] οι συγγραφείς εκφράζουν επανειλημμένα. Ο Alfred Schütz έχει απεικονίσει τη μεγάλη αποτελεσματικότητα της τυποποίησης της εμπειρίας και την εξάρτησή της από τη γλώσσα για τους σκοπούς του να αντεπεξέρχεται κανείς στην καθημερινή ζωή με το παράδειγμα των ξένων (Schütz 1972). Για εκείνους τους ανθρώπους οι οποίοι έχουν μετακινηθεί από μια κοινωνία σε μια άλλη, οι τυποποιημένες εμπειρίες τις οποίες έχουν ήδη μάθει δε μετρούν πια. Δε διαθέτουν πλέον τη γνώση η οποία τους επιτρέπει να τυποποιήσουν καταστάσεις. Δε γνωρίζουν πλέον ούτε τον ορίζοντα του νοήματος που συνδέεται με συγκεκριμένες λέξεις και προτάσεις ούτε τις συνυποδηλώσεις λέξεων στις οποίες αποθηκεύονται παρελθούσες εμπειρίες (Schütz 1972: 64). Ακριβώς αυτή η διείσδυση της γλώσσας και της εγκόσμιας εμπειρίας το καθιστά τόσο δύσκολο για τους ξένους να κατατοπιστούν στη νέα κοινωνία, απλώς διότι η απλή εκμάθηση των νέων λέξεων και του συντακτικού μιας νέας γλώσσας δεν είναι ποτέ αρκετή. Μέχρι τις μέρες μας η θεωρία της γλωσσικής κατασκευής της πραγματικότητας είναι η κυρίαρχη ιδέα στη φαινομενολογική κοινωνιολογία.

κατάλληλες γλωσσικές κατηγορίες είναι ικανοί να κατηγοριοποιούν με ένα διαφορετικό τρόπο. Ένα δημοφιλές παράδειγμα στην έρευνα είναι η ανάλυση της χρωματικής αντίληψης (πρβλ. Berlin & Kay 1999). Ο Hunt (2001) αναφέρει μια μελέτη η οποία διεξήχθη με μια εθνοτική ομάδα στη Νέα Γουινέα, του Ντάνι. Τα μέλη αυτής της ομάδας κατέχουν μόνο δύο γλωσσικές κατηγορίες για να περιγράψουν το χρώμα, ήτοι το φως και το σκοτάδι. Παρ'όλα αυτά, οι άνθρωποι είναι ικανοί να διακρίνουν έναν αριθμό διαφορετικών χρωμάτων.

Σε σύγκριση με το δάσκαλό του το Sapir, ο Benjamin Lee Whorf (1956) ανέπτυξε μια πιο μετριοπαθή θέση σχετικά με τη σχέση μεταξύ γλώσσας και γνωσιακής αναπαράστασης, στο βαθμό που ξεκινά από την υπόθεση ότι η γλώσσα επηρεάζει αλλά δεν καθορίζει τη σκέψη. Τα παραδείγματά του αναφέρουν, μεταξύ άλλων, το παράδειγμα του Franz Boas, το οποίο το έχουν δανειστεί και το έχουν παραθέσει συχνά στη βιβλιογραφία σχετικά με τις πολλές λέξεις τις οποίες οι Εσκιμώοι χρησιμοποιούν για το χιόνι και την ανάλυση των ιδεών των Ινδιάνων Χόπι όσον αφορά το χώρο και το χρόνο.⁷⁷ Υπάρχουν τώρα πολλές εμπειρικές αποδείξεις για την υποστήριξη της ορθότητας αυτής της μετριοπαθούς θέσης. Τρία παραδείγματα θα όφειλαν να αναφερθούν πολύ συνοπτικά (πρβλ. την παρουσίαση στο Hunt & Agnoli 1991· Hunt 2001· για περαιτέρω παραδείγματα πρβλ. Werlen 2002· Boroditsky 2003, 2011· Nunner-Winkler 2011· πρβλ. επίσης τις συνεισφορές στο Gumperz & Levinson 1996):

(α) Στα ισπανικά υπάρχουν δύο διαφορετικές εκδοχές του ρήματος “είμαι”. Ενώ το ρήμα “ser” χρησιμοποιείται για την περιγραφή πραγμάτων τα οποία κάποιος έχει πάντα, το ρήμα “estar” χρησιμοποιείται για εκείνα τα πράγματα τα οποία κάποιος έχει προσωρινά. Κάποιος λέει, για παράδειγμα “Yo soy un hombre” (Είμαι ένας άνδρας), αλλά “Estoy en mi oficina” (Είμαι στο γραφείο μου). Αυτός ο τρόπος έκφρασης διαφοροποιήσεων γλωσσικά, ο οποίος δεν υπάρχει ούτε στα γερμανικά ούτε στα αγγλικά, καθιστά τα παιδιά των Ισπανών ικανά να διακρίνουν μεταξύ μόνιμων και προσωρινών ποιότητων των αντικειμένων· μια ικανότητα την οποία τα παιδιά, στων οποίων τις γλώσσες αυτός ο τρόπος γλωσσικής διαφοροποίησης δεν υπάρχει, δε διαθέτουν στον ίδιο βαθμό.

(β) Υπάρχουν γλώσσες στις οποίες οι λέξεις για τους αριθμούς κλίνονται διαδοχικά. Αυτό δεν ισχύει για τα γερμανικά και τα αγγλικά, για παράδειγμα. Οι αριθμοί “έντεκα” (eleven) και “δώδεκα” (twelve) έχουν μια ειδική θέση στο βαθμό που δεν είναι σύνθετες λέξεις του “δέκα” (ten) συν “ένα” (one) ή του “δέκα” συν “δύο” (two). Μόνο έπειτα από τους αριθμούς δεκατρία (thirteen) και δεκατέσσερα (fourteen) τα ονόματα των αριθμών είναι σύνθετες λέξεις. Τα μανδαρινικά είναι διαφορετικά. Μελέτες έχουν δείξει ότι μαθητές στων οποίων τη γλώσσα οι διαδοχικοί αριθμοί δεν ακολουθούν ο ένας τον άλλον σε έναν διαδοχικά λογικό γλωσσικό τρόπο έχουν περισσότερα προβλήματα στα μαθηματικά με την αριθμητική σειρά με τα “μη λογικά απορρέοντα” ονόματα των αριθμών απ'ό,τι μαθητές στων οποίων τη γλώσσα η αριθμητική διαδοχή

⁷⁷ Επίσημα οι Εσκιμώοι έχουν τέσσερις λέξεις για το χιόνι: aput (χιόνι στο έδαφος), qana (χιόνι που πέφτει), piqsirpoq (χιόνι που κινείται) και qimutsuaq (χιονοστιβάδα) (πρβλ. Werlen 2002: 385).

είναι εντελώς λογική. Οι Hunt και Agnoli (1991) ερμηνεύουν αυτά τα ευρήματα ως ένα παράδειγμα του γεγονότος ότι οι γλωσσικές κατηγορίες σκέψης επιδρούν εδώ σε αυτές που λειτουργούν μαθηματικά.

(γ) Σε πολλές γλώσσες υπάρχει μια διαφορά μεταξύ κράτους και έθνους. Ενώ η έννοια του κράτους υποδηλώνει την πολιτική διακυβέρνηση και την κυβέρνηση μιας χώρας, η έννοια του έθνους αναφέρεται στην πολιτισμική ενότητα μιας κοινωνίας. Στα κινέζικα δεν υπάρχει γλωσσική διαφορά μεταξύ κράτους και έθνους. Αυτή η μη-υπαρκτή διαφοροποίηση στη γλώσσα έχει οδηγήσει σε αξιοσημείωτες παρεξηγήσεις μεταξύ της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και της Ταϊβάν. Η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας αποδέχεται την ύπαρξη δύο κρατών και το γεγονός ότι υπάρχει συνεργασία μεταξύ των δύο κρατών. Η Κίνα ισχυρίζεται, ωστόσο, ότι υπάρχει μόνο ένα κινεζικό έθνος και ότι η Ταϊβάν είναι μέρος αυτού του έθνους. Το γεγονός ότι στα κινέζικα δεν υπάρχει τρόπος να διακρίνει κανείς γλωσσικά μεταξύ κράτους και έθνους έχει οδηγήσει σε διαμάχες μεταξύ των δύο χωρών. Άρα η Λαϊκή Δημοκρατία αντέδρασε επιθετικά στο αίτημα της Ταϊβάν να υπάρξει μία λύση δύο κρατών, νομίζοντας ότι πρότειναν μία λύση δύο εθνών (Hunt 2001).

(2) Ας εξετάσουμε τώρα τα αντεπιχειρήματα στην ιδέα της γλωσσικής κατασκευής της πραγματικότητας. Η υπόθεση Whorf έχει κατακριθεί από ακαδημαϊκούς από το πεδίο της γνωστικής ψυχολογίας. Αποδεχόμενος το έργο του Noam Chomsky, ο Jerry Fodor (1975), στη μονογραφία του η οποία έχει δεχθεί πληθώρα παραπομπών, εκκινεί από την προκείμενη ότι η σκέψη διεξάγεται σε μια ειδική νοητική γλώσσα (“mentalese”). Αυτή η νοητική γλώσσα είναι οικουμενική, την κατέχουν όλοι οι άνθρωποι. Κάθε λειτουργία σε αυτήν τη νοητική γλώσσα είναι δυνατό να μεταφραστεί σε μια φυσική γλώσσα. Λίγα χρόνια αργότερα ο Steven Pinker προώθησε επιχειρήματα με παρόμοια συλλογιστική (1994) στο δοκίμιό του “Το Γλωσσικό Ένστικτο” (The Language Instinct), το οποίο βασίζεται σε μια μεγάλη ποσότητα εμπειρικής έρευνας.⁷⁸ Δύο συμπεράσματα έρχονται ως αποτέλεσμα των βασικών υποθέσεων: (α) Επειδή οι σκέψεις λαμβάνουν χώρα σε μια εσωτερική γλώσσα, η επίδραση του φυσικού λόγου στη σκέψη είναι χαμηλή. (β) Οποιαδήποτε εκφράζουν οι άνθρωποι σε μια συγκεκριμένη φυσική γλώσσα είναι δυνατό στοιχειωδώς να μεταφραστεί σε μια άλλη γλώσσα. Σε αυτήν τη σύνδεση ο Hunt κάνει λόγο για μια “υπόθεση “αλληλομεταφρασιμότητας” (Hunt 2001: 8320). Αυτό δε σημαίνει ότι η μετάφραση είναι εύκολη. Συχνά, μία γλώσσα δεν κατέχει τη λέξη την οποία μια άλλη γλώσσα αποδίδει στην ίδια σκέψη. Σε αυτό το σημείο καταβάλλεται μια μεγάλη ποσότητα προσπάθειας στο γράψιμο σχετικά με την ιδέα ή την περιγραφή της. Η μεγάλη προσπάθεια την οποία περιλαμβάνει η μετάφραση δε θα έπρεπε, ωστόσο, να μας απαλλάξει της ιδέας ότι η μετάφραση είναι κατ’αρχάς εφικτή.

Εάν ερμηνεύσουμε τα τρία προαναφερθέντα παραδείγματα υπό το φως αυτής της υπόθεσης από τη γνωστική ψυχολογία τότε μπορεί κανείς να υποθέσει ότι υπάρχει στην πραγματικότητα μια γλωσσική επιρροή στη σκέψη, ωστόσο, αυτή η επιρροή είναι περιορισμένη. Η διαφορά μεταξύ “ser” και “estar” στα

⁷⁸ Ο Pinker (1994: 55-82) καταπιάνεται εκτενέστερα με τις ιδέες του Whorf. Υπό το φως πιο πρόσφατης έρευνας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η θέση του Whorf μπορεί να θεωρηθεί εσφαλμένη.

ισπανικά είναι δυνατό να εκφραστεί από άλλες γλώσσες, ακόμα κι αν είναι λίγο πιο πολύπλοκο και εμπλέκει περίφραση. Οι γλωσσικά άλογοι διαδοχικοί αριθμοί σε πολλές γλώσσες ίσως να έχουν ένα μικρό αντίκτυπο στην ικανότητα της αριθμητικής, αυτός ο αντίκτυπος, ωστόσο, δε θα είναι ιδιαίτερα σπουδαίος. Η ανυπαρξία της διαφοράς μεταξύ κράτους και έθνους στα μανδαρινικά ίσως οδηγήσει σε πολιτικές αψιμαχίες στο βαθμό που η διαφορά μεταξύ των δύο εννοιών είναι σημαντική. Ωστόσο, από τη στιγμή που η γλωσσική πηγή της αψιμαχίας έχει συνειδητοποιηθεί το πρόβλημα μπορεί εύκολα να επιλυθεί μέσω περίφρασης.

Ακόμα και ο Hunt, ο οποίος στην πραγματικότητα είναι ένας υποστηρικτής της υπόθεσης του Whorf, λέει στο τέλος της έρευνάς του σχετικά με τη βιβλιογραφία για την επίδραση της γλώσσας στις αντιλήψεις περί του κόσμου: “Τα αποτελέσματα είναι γενικά ιδιαίτερος μικρά, αλλά συμβαίνουν κάθε μέρα που ένας ομιλητής χρησιμοποιεί τη γλώσσα. Το εάν η γλώσσα ασκεί ή όχι ένα σημαντικό έλεγχο επί της σκέψης εξαρτάται από το πώς ορίζει κανείς τον όρο ‘σημαντικό’” (Hunt 2001: 8324). Εάν προσπαθήσει κανείς να συγκεκριμενοποιήσει τον όρο “σημαντικό” πιο στενά, φτάνει κανείς στο συμπέρασμα ότι η επιρροή της γλώσσας στην κατασκευή της πραγματικότητας δεν είναι πολύ μεγάλη.

(α) Ενδέχεται να είναι ορθό ότι στις διαφορετικές γλώσσες υπάρχουν διαφορετικοί όροι οι οποίοι οδηγούν σε διαφορές στη γνωσιακή αναπαράσταση. Δεν μπορεί κάποιος, ωστόσο, να συμπεράνει από παραδείγματα ότι οι κοσμοθεωρήσεις είναι θεμελιωδώς διαφορετικές σε διαφορετικές γλώσσες. Οι γλωσσικές διαφορές πρέπει να συγκρίνονται με τις γλωσσικές ομοιότητες. Εάν κάποιος το κάνει αυτό χρησιμοποιώντας ένα λεξικό θα δει ότι υπάρχουν λέξεις για τα περισσότερα πράγματα στον κόσμο στις διαφορετικές γλώσσες, η αλληλοεπικάλυψη μεταξύ της γλώσσας και του κόσμου στις διαφορετικές γλώσσες είναι ως εκ τούτου σχετικά υψηλή.

(β) Σε εκείνες τις περιπτώσεις για τις οποίες αυτό δεν ισχύει το ίδιο περιεχόμενο μπορεί συνήθως να περιγραφεί μέσω περίφρασης. Εάν σε μια γλώσσα δεν υπάρχει ειδική λέξη για τους διαφορετικούς τύπους χιονιού, τότε μπορεί κανείς να περιγράψει το χιόνι με άλλες λέξεις (“στεγνό”, “βρεγμένο”, κλπ.). Οι διαφορές στο λεξιλόγιο σημαίνουν μονάχα ότι σε μια γλώσσα υπάρχουν υψηλότερα γλωσσικά έξοδα συναλλαγής – εννοώντας ότι πρέπει κανείς να χρησιμοποιήσει περισσότερες περιφράσεις – όχι, ωστόσο, ότι αυτό είναι εντελώς αδύνατο.

(γ) Οι εφικτές διαφορές μεταξύ διακριτών γλωσσών εξαρτώνται από την οικογενειακή ομοιότητα των γλωσσών. Όσο περισσότερο παρόμοιες είναι οι γλώσσες, τόσο λιγότερο πιθανό είναι ότι θα υπάρξουν διαφορές στις κοσμοθεωρήσεις. Ο ίδιος ο Whorf έχει υποδείξει ότι οι “τυπικές μέσες ευρωπαϊκές γλώσσες” έχουν μια λιγότερο ή περισσότερο παρόμοια ιστορία και ως εκ τούτου δε θα διαφέρουν πάρα πολύ μεταξύ τους στη γνωσιακή τους αναπαράσταση του κόσμου (πρβλ. σε αυτό το συγκείμενο Werlen 2002: 384). Αυτός ήταν ένας από τους λόγους γιατί επέλεξε γλώσσες οι οποίες ανήκαν σε μια εντελώς διαφορετική γλωσσική οικογένεια, για παράδειγμα, τη γλώσσα Χόπι, προκειμένου να υποστηρίξει τη θέση του. Οι γλώσσες οι οποίες

βρίσκονται στο επίκεντρο της ανάλυσής μας όλες ανήκουν στην ίδια γλωσσική οικογένεια. Σε έναν κόσμο στον οποίο είμαστε αυξανόμενα συνυφασμένοι μεταξύ μας οι εμπειρίες των ανθρώπινων όντων θα γίνουν ακόμα πιο παρόμοιες και οι διαφορές μεταξύ διαφορετικών γλωσσικών κοινοτήτων ακόμα λιγότερες.

(δ) Τέλος, μπορεί κανείς να υποθέσει ότι οι διαφορές μεταξύ διάφορων γλωσσών εξαρτώνται από το πεδίο στο οποίο οι γλώσσες αναφέρονται. Οι μαθηματικές παράγωγοι μπορούν ενδεχομένων να μεταφραστούν σε όλες τις γλώσσες στον κόσμο, διότι η διάταξη των συμβόλων και το νόημα που σχετίζεται με αυτά είναι εντελώς ξεκάθαρα. Στην ιδιωτική ζωή ή στη λογοτεχνία (ιδιαίτερα στην ποίηση), οι οποίες δεν επιτρέπουν σε έναν ομιλητή να χρησιμοποιεί εκτεταμένες περιφράσεις προκειμένου να εκφράσει κάτι για το οποίο δεν υπάρχει λέξη σε μια από τις γλώσσες, ίσως αυτό να είναι πιο δύσκολο. Εάν δεν υπάρχει λέξη για ειδικά γεγονότα και περιστάσεις (όπως το “Heimat” ή το “Weltschmerz” στα γερμανικά) τότε αυτό δεν είναι δυνατό να ειπωθεί άμεσα, ίσως ακόμα ούτε να καταστεί αντικείμενο της αίσθησης ή της σκέψης.

Εν κατακλείδι, αυτές οι παρατηρήσεις προτίθεντο να δείξουν ότι η υπόθεση ότι η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας είναι γλωσσική και επίσης διαφορετική σύμφωνα με την κάθε γλώσσα δεν είναι βιώσιμη. Ίσως να είναι ο σωστός τρόπος περιγραφής της εξαίρεσης, αλλά όχι του κανόνα. Αυτό το σημείο είναι σημαντικό όταν πρόκειται για το κανονιστικό ερώτημα του πώς θα όφειλε να μοιάζει μια καλή γλωσσική πολιτική. Ένα από τα κεντρικά επιχειρήματα που επιστρατεύτηκαν ενάντια στη θέσπιση μιας κεντρικής γλώσσας ή μιας *lingua franca*, αποδίδει έμφαση στο σημείο ότι όχι μονάχα οι άλλες γλώσσες, αλλά επίσης ο πολιτισμός των ομιλητών αυτών των γλωσσών, θα απειλείτο. Εάν, ωστόσο, γλώσσα και πολιτισμός δεν είναι τόσο στενά δεμένα μεταξύ τους όσο υποθέτει η βιβλιογραφία, τότε αυτό φέρει συνέπειες για τα πολιτικά συμπεράσματα που αφορούν τη γλώσσα.

Παράρτημα Β: Περιγραφή Μεταβλητών

Μεταβλητή	Τιμές	Περιγραφή	Πηγή Δεδομένων
Ξενόγλωσση επάρκεια	0 = καμία 1 = μία 2 = δύο 3 = τρεις ή περισσότερες	αριθμός ξένων γλωσσών στις οποίες ένα πρόσωπο είναι ικανό να κάνει διάλογο, στη βάση αυτο-αξιολόγησης	EB 63.4
Επάρκεια στα αγγλικά	0 = όχι 1 = ναι	ικανότητα διεξαγωγής συζήτησης στα αγγλικά, αυτο-αξιολόγηση	EB 63.4
Πολύγλωσση χώρα	0 = όχι 1 = ναι	χώρα με περισσότερες από μία επίσημη γλώσσα	
Επικράτηση ιθαγενούς γλώσσας	0% έως 100%	μερίδιο του πληθυσμού της ΕΕ που μιλά τη γλώσσα ως ξένη ή μητρική γλώσσα	EB 63.4
Γλωσσική απόσταση	0 = πολύ χαμηλή 1 = χαμηλή 2 = υψηλή 3 = πολύ υψηλή	γλωσσική απόσταση μεταξύ ιθαγενούς γλώσσας και αγγλικών σύμφωνα με τη σχέση προς την ίδια οικογένεια γλωσσών	http://www.ethnologue.com
Μέγεθος χώρας	0,399 έως 82,5	πληθυσμός σε εκατομμύρια	Eurostat
Επίπεδο εκσυγχρονισμού μιας χώρας	0,805 έως 0,956 <0,87 = χαμηλό 0,87-0,939 = μεσαίο ≥ 0,94 = υψηλό	Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης 2004: ακαθάριστο εγχώριο προϊόν, προσδόκιμο ζωής, ποσοστό αλφαριθμητισμού, ποσοστό εγγαφών· χρησιμοποιούνται μετρικά και κατηγορηματικά	http://hdr.undp.org/en/statistics
Εθνική εκπαιδευτική δαπάνη	1436 έως 8093 < 3700 = χαμηλή 3700-6299 = μεσαία ≥ 6300 = υψηλή	εκπαιδευτική δαπάνη ανά έτος και φοιτητή σε ευρώ ΙΑΔ· χρησιμοποιείται μετρικά και κατηγορηματικά· για πολυμεταβλητή ανάλυση σε 1000 ευρώ ΙΑΔ	Eurostat
Πρώην σοσιαλιστική χώρα	0 = όχι, 1 = ναι	ταξινόμηση χώρας σύμφωνα με την κατάσταση του 1989	
Ηλικία	15 έως 97	ηλικία του προσώπου σε χρόνια	EB 63.4

Εθνική εκπαιδευτική δαπάνη	1436 έως 8093 < 3700 = χαμηλή 3700-6299 = μεσαία ≥ 6300 = υψηλή	εκπαιδευτική δαπάνη ανά έτος και φοιτητή σε ευρώ ΙΑΔ· χρησιμοποιείται μετρικά και κατηγορηματικά· για πολυμεταβλητή ανάλυση σε 1000 ευρώ ΙΑΔ	Eurostat
Πρώην σοσιαλιστική χώρα	0 = όχι, 1 = ναι	ταξινόμηση χώρας σύμφωνα με την κατάσταση του 1989	
Ηλικία	15 έως 97	ηλικία του προσώπου σε χρόνια	EB 63.4
Ταξικές υποδιαίρεσεις	σε κάθε περίπτωση 0 = όχι, 1 = ναι	εικονικές μεταβλητές για (α) επαγγελματίες, (β) ανώτερα και μεσαία διοικητικά στελέχη, (γ) επιχειρηματίες, αυτο-απασχολούμενοι, (δ) ειδικευμένοι εργάτες, λευκό κολάρο, (ε) ανειδίκευτοι εργάτες	EB 63.4
Θεσμοποιημένο πολιτισμικό κεφάλαιο	14-25 ≤ 15 = χαμηλό 16-20 = μεσαίο ≥ 21 = υψηλό	ηλικία κατά το τέλος της εκπαίδευσης σε χρόνια, μέγιστο 25 χρόνια· χρησιμοποιούνται μετρικά και κατηγορηματικά	EB 63.4
Ταύτιση με χώρα	1 = πολύ ισχυρή 2 = αρκετά ισχυρή 3 = όχι πολύ ισχυρή 4 = όχι ισχυρή	η ταύτιση ενός προσώπου με τη χώρα διαμονής	EB 63.4
Ταύτιση με χώρα, περιοχή και πόλη	1 έως 10 1 = όχι ισχυρή 10 = πολύ ισχυρή	αθροιστικός δείκτης - η ταύτιση του προσώπου με πόλη, περιοχή και χώρα διαμονής· χρησιμοποιούνται μετρικά και κατηγορηματικά	EB 63.4
Χώρα γέννησης	0 = στη χώρα όπου ο αποκρινόμενος ζει τώρα 1 = διαφορετική χώρα	η χώρα γέννησης των προσώπων	EB 63.4
Χώρα γέννησης γονέων	0 = αμφότεροι στη χώρα όπου ο αποκρινόμενος ζει τώρα 1 = τουλάχιστον ένας γονέας σε άλλη χώρα	η χώρα γεννήσεως των γονέων	EB 63.4

Παραπομπές

- Ager, Dennis (1996): *Language Policy in Britain and France*. New York/London: Cassell.
- Ager, Dennis (1997): *Language, Community and the State: Linguistic Developments in European Nation States*. Exeter: Intellect Books.
- Altvater, Elmar & Birgit Mahnkopf (1999): *Grenzen der Globalisierung. Ökonomie, Ökologie und Politik in der Weltgesellschaft*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Ambrosius, Gerold (1996): *Wirtschaftsraum Europa. Vom Ende der National-ökonomien*. Frankfurt a. M.: Fischer.
- Ammon, Ulrich (2006): Language Conflicts in the European Union. On Finding a Politically Acceptable and Practicable Solution for EU Institutions that Satisfies Diverging Interests. *International Journal of Applied Linguistics* 16: 319-338.
- Anderson, Benedict (1991): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Arzoz, Xabier (2008a): Introduction: Respecting Linguistic Diversity in the European Union. In Xabier Arzoz (Ed.): *Respecting Linguistic Diversity in the European Union*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B.V., 1-16.
- Arzoz, Xabier (2008b): The Protection of Linguistic Diversity through Article 22 of the Charter of Fundamental Rights. In Xabier Arzoz (Ed.): *Respecting Linguistic Diversity in the European Union*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 123-144.
- Auer, Peter & Li Wei (2007): *Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication*. Berlin: de Gruyter.
- Bach, Maurizio (2008): *Europa ohne Gesellschaft. Politische Soziologie der europäischen Integration*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Bach, Maurizio (Ed.) (2000): *Die Europäisierung nationaler Gesellschaften. Sonderheft 40 der Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Banting, Keith, Richard Johnston, Will Kymlicka & Stuart Soroka (2006): Do Multiculturalism Policies Erode the Welfare State? An Empirical Analysis. In Keith Banting & Will Kymlicka (Eds.): *Multiculturalism and the Welfare State: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies*. Oxford: Oxford University Press, 49-91.
- Bartolini, Stefano (2005): *Restructuring Europe. Centre Formation, System Building and Political Structuring between Nation-state and the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- BBC (2006): *Chirac upset by English address* (24.03.06), URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4840160.stm> (Accessed on August 10th 2012).
- Beck, Daniel & Bertil Schwotzer (2006): Fernsehnachrichten in einem mehrsprachigen Land. Eine Langzeitanalyse von Tagesschau, Téléjournal und Telegiornale. *Medienwissenschaft Schweiz* 1&2: 25-33.

- Beck, Ulrich & Edgar Grande (2004): *Das kosmopolitische Europa*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Beck, Ulrich (1997): *Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Becker, Benjamin (2008): *Trends in der Sprachpolitik und Sprachenpolitik der Europäischen Union*. Unpublished Masterthesis. Institut für Soziologie. Freie Universität Berlin.
- Becker, Gary S. (1993): *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Beckfield, Jason (2006): European Integration and Income Inequality. *American Sociological Review* 71: 964-985.
- Bell, Daniel (1973): *The Coming of Post-industrial Society: A Venture of Social Forecasting*. New York: Basic Books.
- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann (1969/1987): *Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit. Eine Theorie der Wissenssoziologie*. Frankfurt a. M.: Fischer Verlag.
- Berlin, Brent & Paul Kay (1969): *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley: University of California Press.
- Bernecker, Walther L., Thorsten Eßler & Peter A. Kraus (2007): *Eine kleine Geschichte Kataloniens*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Bernstein, Basil (1960): Language and Social Class: A Research Note. *British Journal of Sociology* 11(3): 271-76.
- Bernstein, Basil (1973): *Class, Codes and Control (Vol. 1 & 2)*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bhatia, Tej K. & William C. Ritchie (2006): *Handbook of Bilingualism*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Bialystok, Ellen (2001): *Bilingualism in Development: Language, Literacy and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, Michael & Henri Tajfel (1973): Social Categorization and Similarity in Intergroup Behaviour. *European Journal of Social Psychology* 3: 27-52.
- Boroditsky, Lera (2003): Linguistic Relativity. In Lynn Nadel (Ed.): *Encyclopedia of Cognitive Science*. London: MacMillan Press, 917-921.
- Boroditsky, Lera (2011): How Language Shapes Thought. *Scientific American* February 2011: 63-65.
- Borovsky, Anna & Falk Hartig (2008): Irisch für Parlamentarier. Über die Wiederbelebung der irischen Kultur durch die EU-Sprachpolitik und die Abstimmung zum EU-Reformvertrag. Ein Gespräch mit Jim Higgins. *Kulturaustausch. Zeitschrift für internationale Perspektiven* 111: 71.
- Börzel, Tanja A. & Thomas Risse (2002): Europäisierung und die Transformation der Nationalstaaten. In Volker H. Schneider (Ed.): *Entgrenzte Märkte – grenzenlose Bürokratie? Europäisierung in Wirtschaft, Recht und Politik*. Frankfurt a. M.: Campus, 86-110.
- Bourdieu, Pierre & Jean-Claude Passeron (1977): *Reproduction in Education, Society, and Culture*. London: Sage.

- Bourdieu, Pierre (1983): Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. In Reinhard Kreckel (Ed.): *Soziale Ungleichheit. Sonderband 2 der Sozialen Welt*. Göttingen: Otto Schwarz & Co., 183-198.
- Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre (1992): *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Braun, Michael (2010): Foreign Language Proficiency of Intra-European Migrants: A Multilevel Analysis. *European Sociological Review* 26 (5): 603-617.
- Büchner, Charlotte (2004): Investition in Humankapital: Auslandsaufenthalte von Schülern. *DIW Wochenbericht* 45: 709-712.
- Carliner, Geoffrey (2000): The Language Ability of U.S. Immigrants: Assimilation and Cohort Effects. *International Migration Review* 34: 158-182.
- Castiglione, Dario & Chris Longman (2007): *The Language Question in Europe and Diverse Societies: Political, Legal and Social Perspectives*. Oxford: Hart Publishing.
- Chen, Ping (1999): *Modern Chinese. History and Sociolinguistics*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Chiswick, Barry R. & Paul W. Miller (1995): The Endogeneity between Language and Earnings: International Analyses. *Journal of Labour Economics* 13: 246-88.
- Chiswick, Barry R. & Paul W. Miller (2001): A Model of Destination-Language Acquisition: Application to Male Immigrants in Canada. *Demography* 38: 391-409.
- Chiswick, Barry R. & Paul W. Miller (2004): Linguistic Distance: A Quantitative Measure of the Distance Between English and Other Languages. *Discussion Paper No. 1246*. Bonn: Institute for the Study of Labour.
- Chiswick, Barry R. (2007): *The Economics of Language: An Introduction and Overview. Julian Simon Lecture (IV)*. Bonn: IZA – Institute for the Study of Labour.
- Council of the European Economic Community (2007): *Regulation No 1 determining the languages to be used by the European Economic Community*. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1958R0001:20070101:EN:PDF> (Access on August 10th 2012).
- Crouch, Colin (1999): *Social Change in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Crystal, David (2000): *Language Death*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Crystal, David (2003): *English as a Global Language*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- De Saussure, Ferdinand (1967): *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*. Berlin: De Gruyter.

- De Swaan, Abram (1993): The Evolving European Language System: A Theory of Communication Potential and Language Competition. *International Political Science Review* 14(3): 241-256.
- De Swaan, Abram (2001a): The Language Constellation of the European Union. In Martin Kohli & Mojca Novak (Eds.): *Will Europe Work? Integration, Employment and the Social Order*. London, New York: Routledge, 170-181.
- De Swaan, Abram (2001b): *Words of the World - The Global Language System*. Cambridge et al.: Polity Press.
- De Swaan, Abram (2004): Endangered Languages, Sociolinguistics, and Linguistic Sentimentalism. *European Review* 12(4): 567-580.
- Delhey, Jan (2005): Das Abenteuer der Europäisierung. Überlegungen zu einem soziologischen Begriff europäischer Integration und zur Stellung der Soziologie zu den Integration Studies. *Soziologie* 34: 7-27.
- Díez-Medrano, Juan (2003): *Framing Europe. Attitudes to European Integration in Germany, Spain and the United Kingdom*. Princeton: Princeton University Press.
- Díez-Medrano, Juan (2008): Europeanisation and the Emergence of a European Society. *IBEI Working Paper No. 12*. URL. <http://ssrn.com/abstract=1086084> (Accessed on August 10th 2011).
- Díez-Medrano, Juan (2011): The Present and Future of Social Classes. In Adrian Favell & Virginie Guiraudon (Eds.): *The Sociology of the European Union*. Basingstoke: Palgrave, 28-50.
- Dixon, Robert M. W. (1997): *The Rise and Fall of Languages*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Doerr, Nicole (2008): Deliberative Discussion, Language, and Efficiency in the World Social Forum Process. *Mobilization: An International Quarterly* 13: 395-410.
- Doerr, Nicole (2009): Language and Democracy 'in movement': Multilingualism and the Case of the European Social Forum Process. *Social Movement Studies* 8: 149-165.
- Dreher, Axel (2006): Does Globalisation Affect Growth? Evidence from a New Index of Globalisation. *Applied Economics* 38(10): 1091-1110.
- Dustmann, Christian & Arthur van Soest (2001): Language Fluency and Earnings: Estimation with Misclassified Language Indicators. *Review of Economics and Statistics* 83(4): 663-74.
- Eldredge, Niles & Stephen J. Gould (1972): Punctuated Equilibria: An Alternative to Phyletic Gradualism. In Thomas J. M. Schopf (Ed.): *Models in Paleobiology*. San Francisco: Freeman, Cooper and Company, 82-115.
- Erikson, Robert & John H. Goldthorpe (1992): *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon.
- Espenshade, Thomas J. & Haishan Fu (1997): An Analysis of English-Language Proficiency among U.S. Immigrants. *American Sociological Review* 62(2): 288-305.

- Esser, Hartmut (2000): *Soziologie. Spezielle Grundlagen. Band 3: Soziales Handeln*. Frankfurt a. M.: Campus.
- Esser, Hartmut (2006): *Sprache und Integration. Die sozialen Bedingungen und Folgen des Spracherwerbs von Migranten*. Frankfurt a. M.: Campus.
- ETHZ (2009): *KOF Index of Globalisation*. URL: <http://globalization.kof.ethz.ch> (Accessed on August 10th 2012).
- Europäischer Gerichtshof (2008): *C – Rechtsprechungsstatistiken des Gerichtshof*. URL: http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-06/ra2011_statistiques_cour_de.pdf (Accessed on August 10th 2012), 23-24.
- European Commission (2008): *Timeseries Erasmus Student Mobility* (number of outgoing students): 1987/88 – 2006/07. URL: http://ec.europa.eu/education/programmes/llp/erasmus/stat_en.html (Accessed on August 10th 2012).
- European Commission (2009): *Annex 1: Outgoing Erasmus Students from 1987/1988 to 2007/2008*. URL: http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc920_en.htm (Accessed on August 10th 2012).
- European Community (2000): *Charter of Fundamental Rights of the European Union*. C 364/1. URL: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (Accessed on August 10th 2012).
- Eurostat (2002): *Außen und Intrahandel der Europäischen Union – Statistisches Jahrbuch – Daten 1958-2001*. Luxemburg: Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europäischen Gemeinschaften. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-CV-02-001 (Accessed on August 10th 2012).
- Eurostat (2006): *External and intra-European trade – Statistical Yearbook – Data 1958-2005*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-CV-06-002 (Accessed on August 10th 2012).
- Eurostat (2009a): *External and intra-European trade – Statistical Yearbook – Data 1958-2007*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-GI-08-001 (Accessed on August 10th 2012).
- Eurostat (2009b): *Bevölkerung (Jahresdurchschnitt) nach Geschlecht und Alter*. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/database> (Accessed on August 10th 2012).
- Eurostat (2009c): *Anzahl der Studierenden nach ISCED Stufe, Alter und Geschlecht*. URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_enr11t&lang=de (Accessed on August 10th 2012).
- Favell, Adrian & Guiraudon, Virginie (Eds.) (2010): *Sociology of Europe*. Basingstoke: Palgrave.
- Favell, Adrian (2008): *Eurostars and Eurocities: Free Movement and Mobility in an Integrating Europe*. Oxford: Blackwell.
- Felbermayr, Gabriel J. & Farid Toubal (2010): Cultural Proximity and Trade. *European Economic Review* 54: 279-293.

- Fischer, Julia (2008a): *Die Evolution der Sprache*. Reihe: Bertha Benz-Vorlesung, Nr. 25, Gottlieb Daimler- und Karl Benz-Stiftung Ladenburg.
- Fischer, Julia (2008b): *Zur Evolution der menschlichen Sprache – ein Vergleich der Kommunikation von Mensch und Tier*. Manuskript zu einem Vortrag vor der Gesellschaft Deutscher Naturforscher (20.-22.09.08).
- Fligstein, Neil & Frederic Merand (2002): Globalisation or Europeanisation? Changes in the European Economy, 1980- 2000. *Acta Sociologica* 45: 7-22.
- Fligstein, Neil & Alec Stone Sweet (2002): Constructing Politics and Markets: An Institutional Account of European Integration. *American Journal of Sociology* 107: 1206-1243.
- Fligstein, Neil (2008): *Euroclash. The EU, European Identity, and the Future of Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Fodor, Ferenc & Sandrine Peluau (2003): Language Geostrategy in Eastern and Central Europe: Assessment and Perspectives. In Jaques Maurais & Michael A. Morris (Eds.): *Languages in a Globalising World*. Cambridge: Cambridge University Press, 85-98.
- Fodor, Jerry (1975): *The Language of Thought*. Cambridge: Thomas Crowell.
- Forsberg, Tuomas (2000): A Friend in Need or a Friend Indeed? Finnish Perceptions of Germany's Role in the EU and Europe. Working Paper. *The Finnish Institute of International Affairs* Nr. 24.
- Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit (2008): *Geographische Mobilität in der Europäischen Union. Mobilisierung ihrer sozialen und ökonomischen Vorteile. Bericht für die Europäische Kommission – GD Beschäftigung, soziale Angelegenheiten und Chancengleichheit*. URL: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=de&catId=89&newsId=385> (Accessed on August 10th 2012).
- Friederici, Angela D. (2002): Wie wir Sprache verstehen – Neuronale Präzision in Raum und Zeit. In Max-Planck-Gesellschaft (Ed.): *Jahrbuch der Max-Planck-Gesellschaft*. Leipzig: Max-Planck-Institut für neuropsychologische Forschung, 43-53.
- Fuchs, Dieter, Isabelle Guinaudeau & Sophia Schubert (2009): National Identity, European Identity and Euroscepticism. In Dieter Fuchs, Raul Magni-Berton & Antoine Roger (Eds.): *Euroscepticism. Images of Europe among Mass Publics and Political Elites*. Opladen/Farmington Hills: Budrich, 91-114.
- Gerhards, Jürgen & Holger Lengfeld (2008): The Growing Remit of the EU in Climate Change Policy and Citizens' Support Across the Union. *Journal of European Social Policy* 18: 337-341.
- Gerhards, Jürgen & Jörg Rössel (1999): Zur Transnationalisierung der Gesellschaft der Bundesrepublik. Entwicklungen, Ursachen und mögliche Folgen für die europäische Integration. *Zeitschrift für Soziologie* 28(5): 325-344.
- Gerhards, Jürgen (1993): Westeuropäische Integration und die Schwierigkeiten der Entstehung einer europäischen Öffentlichkeit. *Zeitschrift für Soziologie* 22: 96-110.

- Gerhards, Jürgen (2000): Europäisierung von Ökonomie und Politik und die Trägheit der Entstehung einer europäischen Öffentlichkeit. In Maurizio Bach (Ed.): *Die Europäisierung nationaler Gesellschaften. Sonderheft 40 der Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. Opladen, 277-305.
- Gerhards, Jürgen (2007): *Cultural Overstretch? The Enlargement of the European Union and the Cultural Differences between Old and New Member States and Turkey*. London/New York: Routledge.
- Gerhards, Jürgen (2010): Transnationales linguistisches Kapital der Bürger und der Prozess der europäischen Integration. In Monika Eig Müller & Steffen Mau (Eds.): *Gesellschaftstheorie und Europapolitik. Sozialwissenschaftliche Ansätze zur Europaforschung*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 213-244.
- Gerhards, Jürgen (2011): Der Kult der Minderheitensprachen. *Leviathan* 39: 165-189.
- Gerhards, Jürgen, Mike S. Schäfer & Sylvia Kämpfer (2009): Gender Equality in the European Union: The EU Script and its Support in the Member States. *Sociology* 43(3): 515-534.
- Geser, Hans (1992): Kleinstaaten im internationalen System. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 44: 627-654.
- Giles, Howard & Andrew C. Billings (2004): Assessing Language Attitudes: Speaker Evaluation Studies. In Alan Davies & Catherine Elder (Eds.): *The Handbook of Applied Linguistics*. Oxford: Blackwell, 187-209.
- Giles, Howard & Patricia Johnson (1987): Ethnolinguistic Identity Theory: A Social Psychological Approach to Language Maintenance. *International Journal of the Sociology of Language* 68: 69-99.
- Grillo, Ralph D. (1989): *Dominant Languages. Language and Hierarchy in Britain and France*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Grin, Francois & Tom Moring (2002): *Support for Minority Languages in Europe* (Final Report). URL: http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc639_en.pdf (Accessed on August 10th 2012).
- Grin, Francois (1994): The Economics of Language: Match or Mismatch. *International Political Science Review* 15: 25-42.
- Grin, Francois (2004): On the Costs of Cultural Diversity. In Philippe van Parijs (Ed.): *Cultural Diversity versus Economic Solidarity*. Brussels: De Boeck Université, 189-202. URL: <http://www.uclouvain.be/cps/ucl/doc/etes/documents/FrancquiBook1.pdf> (Accessed on August 10th 2012).
- Gumperz, John & Stephen Levison (Eds.) (1996): *Rethinking Linguistic Relativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gutmann, Amy (2001): Multiculturalism and Identity Politics. Cultural Concerns. In Neil J. Smelser & Paul B. Baltes (Eds.): *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, 10175-10179.
- Haarmann, Harald (2006): *Weltgeschichte der Sprachen. Von der Frühzeit des Menschen bis zur Gegenwart*. München: C. H. Beck.

- Habermas, Jürgen (2004a): Ist die Herausbildung einer europäischen Identität nötig und ist sie möglich? In *ibid.* *Der gesplaltene Westen. Kleine politische Schriften X*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 68-82.
- Habermas, Jürgen (2004b): Der 15. Februar – oder: Was Europas verbindet. In *ibid.* *Der gesplaltene Westen. Kleine politische Schriften X*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 43-51.
- Hale, Ken (1998): On Endangered Languages and the Importance of Linguistic Diversity. In Leonora A. Grenoble & Lindsay J. Whaley (Eds.): *Endangered Languages: Language Loss and Community Response*. Cambridge: Cambridge University Press, 192-216.
- Haller, Max (2008): *European Integration as an Elite Process: The Failure of a Dream?* London: Routledge.
- Hamel, Rainer Enrique (2003): Regional Blocs as a Barrier Against English Hegemony? The Language Policy of Mercosur in South America. In Jaques Maurais & Michael A. Morris (Eds.): *Languages in a Globalising World*. Cambridge: Cambridge University Press, 111-142.
- Hans, Silke (2010): *Assimilation oder Segregation? Anpassungsprozesse von Einwanderern in Deutschland*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Hartmann, Michael (2007): *Eliten und Macht in Europa. Ein internationaler Vergleich*. Frankfurt a. M.: Campus.
- Hartmann, Michael (2009): Die transnationale Klasse – Mythos oder Realität? *Soziale Welt* 60(3): 285-304.
- Hasebrink, Uwe & Anja Herzog (2009): Mediennutzung im internationalen Vergleich. In Hans-Bredow-Institut (Ed.): *Internationales Handbuch Medien*. Baden-Baden, 131-154.
- Heidbreder, Eva Gabriele (2004): Minderheitenschutz in der neuen EU: Beitrittskriterien nachdem Beitritt. *Osteuropa* 54: 473-83.
- Heidenreich, Martin (Ed.) (2006): *Die Europäisierung sozialer Ungleichheit. Zur transnationalen Klassen- und Sozialstrukturanalyse*. Frankfurt a. M./New York: Campus.
- Held, David (1995): *Democracy and the Global Order. From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Stanford: University Press.
- Held, David, Anthony McGrew, David Goldblatt & Jonathan Perraton (1999): *Global Transformations. Politics, Economics and Culture*. Stanford: Stanford University Press.
- Herder, Johann Gottfried (1984): Über die neuere deutsche Literatur. Fragmente. In Wolfgang Pross (Ed.): *Herder und der Sturm und Drang, 1764-1774*. München: Carl Hanser Verlag.
- Hettlage, Robert & Hans-Peter Müller (Eds.) (2006): *Die europäische Gesellschaft*. Konstanz: UVK.
- Hirst, Paul & Grahame Thompson (1998): Globalisierung? Internationale Wirtschaftsbeziehungen, Nationalökonomien und die Formierung von Handelsblöcken. In Ulrich Beck (Ed.): *Politik der Globalisierung*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 85-133.
- Hobsbawm, Eric J. (1990): *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: University Press.

- Hobsbawm, Eric J. (1996): Are all Tongues Equal? Language, Culture and National Identity. In Paul Barker (Ed.): *Living as Equals*. Oxford/New York: Oxford University Press, 85-98.
- Hoffmann, Stanley (1966): Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe. *Daedalus* 95(3): 862-915.
- Hroch, Miroslav (2005): Das Europa der Nationen. Die moderne Nationsbildung im europäischen Vergleich. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Humboldt, Wilhelm von (1963): Ueber die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts [1830-1835]. In Wilhelm von Humboldt (Ed.): *Werke in fünf Bänden, III, Schriften zur Sprachphilosophie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 368-756.
- Hunt, Earl & Franca Agnoli (1991): The Whorfian Hypothesis: A Cognitive Psychology Perspective. *Psychological Review* 98(3): 377-389.
- Hunt, Earl (2001): Language and Thought: The Modern Whorfian Hypothesis. In Neil J. Smelser & Paul B. Baltes (Eds.): *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, 8320-8325.
- Huntington, Samuel P. (2004): *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*. New York et al.: Simon & Schuster.
- Isserstedt, Wolfgang & Judith Link (2008): *Internationalisierung des Studiums. Deutsche im Ausland, ausländische Studierende in Deutschland. Ergebnisse der 18. Sozialerhebung des Deutschen Studentenwerks durchgeführt durch HIS Hochschul-Informationssystem*. Herausgegeben vom Bundesministerium für Bildung und Forschung. Bonn und Berlin. URL: http://www.studentenwerke.de/pdf/Sonderbericht_Internationalisierung.pdf (Accessed on August 10th 2012).
- Jellinek, Georg (1905): *Allgemeine Staatslehre (2. Auflage)*. Berlin: Haering.
- Joppke Christian & Steven Lukes (Eds.) (1999): *Multicultural Questions*. Oxford University Press: Oxford.
- Kaelble, Hartmut (2005): Eine europäische Gesellschaft? In Gunnar Folke Schuppert, Ingolf Pernice & Ulrich Haltern (Eds.): *Europawissenschaft*. Baden Baden: Nomos, 299-330.
- Kaelble, Hartmut (2007): *Sozialgeschichte Europas. 1945 bis zur Gegenwart*. München: Beck.
- Kamusella, Tomasz (2009): *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kantner, Cathleen (2004): *Kein modernes Babel. Kommunikative Voraussetzungen europäischer Öffentlichkeit*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Katz Michael L. & Carl Shapiro (1985): Network Externalities, Competition, and Compatibility. *American Economic Review* 75 (3): 424-440.
- Katzenstein, Peter J. (1985): *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kern, Rudolf (1997): Sprachen und Völker Belgiens. In Gerd Hentschel (Ed.): *Über Muttersprachen und Vaterländer. Zur Entwicklung von Standardsprachen und Nationen in Europa*. Frankfurt a. M.: Peter Lang, 63-101.

- Kibbee, Douglas A. (2003): Language Policy and Linguistic Theory. In Jaques Maurais & Michael A. Morris (Eds.): *Languages in a Globalising World*. Cambridge: Cambridge University Press, 47-57.
- Kibbee, Douglas A. (2008): Minority Language Rights: Historical and Comparative Perspectives. *Intercultural Human Rights Law Review* 3: 79-136.
- Kielmannsegg, Peter Graf (1996): Integration und Demokratie. In Markus Jachtenfuchs & Beate Kohler-Koch (Eds.): *Europäische Integration*. Opladen, 47-71.
- Kilborn, Richard (1993): 'Speak my Language'. Current Attitudes to Television Subtitling and Dubbing. *Media, Culture and Society* 15: 641-660.
- Kinzler, Katherine D., Emmanuel Dupoux, & Elisabeth S. Spelke (2007): The Native Language of Social Cognition. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States* 104(30): 12577-12580.
- Kinzler, Katherine D., Kristin Shutts, Jasmine DeJesus & Elisabeth S. Spelke (2009): Accent Trumps Race in Guiding Children's Social Preferences. *Social Cognition* 27(4): 623-634.
- Kohler-Koch, Beate, Thomas Conzelmann & Michéle Knodt (2004): *Europäische Integration – Europäisches Regieren*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kraus, Peter A. (2004): *Europäische Öffentlichkeit und Sprachpolitik – Integration durch Anerkennung*. Frankfurt a. M./New York: Campus.
- Krauss, Michael E. (1992): The World's Languages in Crisis. *Language* 68(1): 4-10.
- Kymlicka, Will (2007): *Multicultural Odysseys. Navigating the New Institutional Politics of Diversity*. Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, Will (2009): The Multicultural Welfare State. In Peter A. Hall & Michele Lamont (Eds.): *Successful Societies: How Institutions and Culture Affect Health*. Cambridge: Cambridge University Press, 226-253.
- Labov, William (1966): *The Social Stratification of English in New York City*. Washington D. C.: Center for Applied Linguistics.
- Ladefoged, Peter (1992): Another View of Endangered Languages. *Languages* 68: 809-811.
- Laponce, Jean (2003): Babel and the Market: Geostrategy for Minority Languages. In Jaques Maurais & Michael A. Morris (Eds.): *Languages in a Globalising World*. Cambridge: Cambridge University Press, 58-63.
- Laut, Jens Peter (2000): *Das Türkische als Ursprache? Sprachwissenschaftliche Theorien in der Zeit des erwachenden türkischen Nationalismus*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Le Galès, Patrick (2002): *European Cities, Social Conflicts and Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Leibfried, Stephan & Michael Zürn (2006): Von der nationalen zur post-nationalen Konstellation. In Stephan Leibfried & Michael Zürn (Eds.): *Transformationen des Staates?* Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 19-65.

- Lepsius, M. Rainer (1990): Der europäische Nationalstaat: Erbe oder Zukunft. In M. Rainer Lepsius (Ed.): *Interessen, Ideen, Institutionen*. Opladen. Westdeutscher Verlag, 256-268.
- Lepsius, M. Rainer (1991): Nationalstaat oder Nationalitätenstaat als Modell für die Weiterentwicklung der Europäischen Gemeinschaft. In Rudolf Wildenmann (Ed.): *Staatswerdung Europas? Optionen für eine Europäische Union*. Baden-Baden: Nomos, 19-40.
- Lewis, M. Paul (Ed.) (2009): *Ethnologue: Languages of the World*. Dallas, Tex.: SIL International. URL. <http://www.ethnologue.com> (Accessed on August 10th 2012).
- Liebertson, Stanley (1970): *Language and Ethnic Relations in Canada*. New York: John Wiley & Sons.
- Liebertson, Stanley (1981): Language and Ethnic Relations: A Neglected Problem. In *ibid.* *Language Diversity and Language Contact*. Essays by Stanley Liebertson (selected and introduced by Anwar S. Dil). Stanford: Stanford University Press.
- Lindenberg, Siegwart (1989): Choice and Culture: The Behavioural Basis of Cultural Impact on Transactions. In Hans Haferkamp (Ed.): *Social Structure and Culture*. Berlin: de Gruyter, 175-200.
- Linsenmann, Ingo (2006): Die Bildungspolitik der Europäischen Union. In Werner Weidenfeld (Ed.): *Europa-Handbuch*. Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 332-341.
- Loos, Eugène (2000): Language Choice, Linguistic Capital and Symbolic Denomination in the European Union. *Language Problems & Language Planning* 24(1): 37-53.
- Lutjeharms, Madeleine (2007): Mehrsprachigkeit und Spracherwerb aus Brüsseler Sicht. *Muttersprache* 117(2): 110-123.
- Mamadouh, Virginie (2002): Dealing with Multilingualism in the European Union: Cultural Theory Rationalities and Language Policies. *Journal of Comparative Policy Analysis* 4: 327-345.
- Mann, Michael (2001): Globalisation and September 11. *New Left Review* 112: 51-72.
- Mau, Steffen & Roland Verwiebe (2010): *European Societies. Mapping Structure and Change*. Bristol: Policy Press.
- Mau, Steffen (2009): Who are the Globalizers? The Role of Education and Educational Elites. In Hellmuth Lange & Lars Meier (Eds.): *Globalizing Lifestyles, Consumerism and Environmental Concern – the Case of the New Middle Classes*. Berlin/New York: Springer
- Mau, Steffen (2010): *Social Transnationalism. Lifeworlds beyond the Nation State*. London/New York: Routledge
- Mau, Steffen, Jan Mewes & Ann Zimmermann (2008a): Diesseits und jenseits nationaler Grenzen. Intergruppenkontakte und xenophile Einstellungen. *Schweizerische Zeitschrift für Soziologie* 34(4): 507-531.
- Mau, Steffen, Jan Mewes & Ann Zimmermann (2008b): Cosmopolitan Attitudes through Transnational Practices? *Global Networks: A Journal of Transnational Affairs* 8(1): 1-24.
- McCoshan, Andrew, Neil McDonald, Ruth Santos & Nicola Hall (2008): *Joint Report on the Final Evaluation of Socrates II, Leonardo da Vinci II and*

- eLearning – A Final Report to the Directorate General for Education and Culture of the European Commission*. URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/evalreports/training/2007/joint/joint_en.pdf (Accessed on August 10th 2012).
- Melitz, Jacques (2008): Language and Foreign Trade. *European Economic Review* 52: 667-699.
- Meyer, John W., John Boli, Georg M. Thomas & Francisco O. Ramirez (1997): World Society and the Nation-State. *American Journal of Sociology* 103: 144-181.
- Meyer, John.W. (2001): The European Union and the Globalization of the Culture. In S.S. Andersen (Eds.): *Institutional Approaches to the European Union. Proceedings from an ARENA Workshop*. Oslo: University of Oslo, Centre for European Studies, 227-245.
- Mickel, Wolfgang & Jan Bergmann (2005): *Handlexikon der Europäischen Union*. Baden Baden: Nomos.
- Mitterer, Holger & James M. McQueen (2009): Foreign Subtitles Help but Native-Language Subtitles Harm Foreign Speech Perception. *Public Library of Science ONE* 4(11): e7785. URL: <http://www.plosone.org/article/info:doi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0007785> (Accessed on August 10th 2012).
- Moravcsik, Andrew (1993): Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach. *Journal of Commons Market Studies* 31(4): 473-524.
- Moravcsik, Andrew (1998): Theorizing European Integration. In Andrew Moravcsik (Ed.): *The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca/NY: Cornell University Press, 18-85.
- Mufwene, Salikoko S. (2001): *The Ecology of Language Evolution*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Münch, Richard & Stefan Bernhard (2009): *Die Lissabon-Strategie der EU als hegemoniales Liberalisierungsprojekt* (unpublished Manuscript).
- Münch, Richard & Sebastian Büttner (2006): Die europäische Teilung der Arbeit. Was können wir von Emile Durkheim lernen? In Martin Heidenreich (Ed.): *Die Europäisierung sozialer Ungleichheit. Zur transnationalen Klassen- und Sozialstrukturanalyse*. Frankfurt a. M./New York: Campus, 65-107.
- Münch, Richard (2001): *Offene Räume. Soziale Integration diesseits und jenseits des Nationalstaats*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Münch, Richard (2004): Von der Familie europäischer Nationen zur europäischen Gesellschaft? Die Reproduktion kultureller Vielfalt in der europäischen Mehrebenengesellschaft. In Konrad Ehlich (Ed.): *Germanistik in und für Europa. Texte des Münchner Germanistentages 2004*. Bielefeld: Aesthesis Verlag, 117-135.
- Münch, Richard (2008): *Die Konstruktion der Europäischen Gesellschaft. Zur Dialektik von transnationaler Integration und nationaler Desintegration*. Frankfurt a. M./New York: Campus.

- Newton, Ken & Delhey, Jan (2005): Predicting Cross-national Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism? *European Sociological Review* 21: 311-27.
- Nic Craith, Máiréad (2008): *Europe and the Politics of Language. Citizens, Migrants and Outsiders*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Noll, Heinz-Herbert & Angelika Scheuer (2006): Kein Herz für Europa? Komparative Indikatoren und Analysen zur europäischen Identität der Bürger. *Informationsdienst Soziale Indikatoren* 35: 1-5.
- Norris, Pippa & Ronald Inglehart (2009): *Cosmopolitan Communications. Cultural Diversity in a Globalised World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, Pippa (2002): *Democratic Phoenix*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nunner-Winkler, Gertrud (2011): Kult der Minderheitensprachen oder Erziehung zur Mehrsprachigkeit. *Leviathan* 39: 187-193.
- Nye, Joseph S. (2004): *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Oakes, Leigh (2001): *Language and National Identity. Comparing France and Sweden*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- OECD (2009): *Education at a Glance*. URL: http://www.oecd.org/document/24/0,3343,en_2649_39263238_43586328_1_1_1_1,00.html#4 (Accessed on August 10th 2012).
- OECD.Stat (2009): *International Migration Database*. URL: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=MIG> (Accessed on August 10th 2012).
- Orban, Leonard (2007): *Languages in the EU*. URL: http://ec.europa.eu/commission_barroso/orban/policies/policies_en.htm (access: May 17, 2010).
- Ozvalda, Margit (2005): Sprach- und Sprachpolitik der EU: Planung, Praxis und Prognosen. *EU Working Papers* 2: 61-80.
- Pérez-Díaz, Victor (1998): The Public Sphere and a European Civil Society. In Jeffrey C. Alexander (Ed.): *Real Civil Societies. Dilemmas of Institutionalization*. London: Sage, 211-238.
- Peterson, John & Michael Shackleton (Eds.) (2006): *The Institutions of the European Union (2. Auflage)*. Oxford: Oxford University Press.
- Phillipson, Robert (2003): *English-only Europe? Challenging Language Policy*. London/New York: Routledge.
- Pinker, Steven (1994): *The Language Instinct: The New Science of Language and Mind*. London: Penguin.
- Pool, Jonathan (1991): The Official Language Problem. *The American Political Science Review* 85(2): 495-514.
- Puschmann, Claudia (1996): Zur historischen Dimension der Sprachunterdrückung in Europa vom 18. bis 20. Jahrhundert. In Karin Bott-Bodenhausen (Ed.): *Unterdrückte Sprachen: Sprachverbote und das Recht auf Gebrauch der Minderheitensprachen*. Frankfurt a. M.: Peter Lang, 15-31.
- Putnam, Robert (2007): E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. *Scandinavian Political Studies* 30(2): 137-174.

- Rawls, John (1971): *A Theory of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Risse, Thomas & Ursula Lehmkuhl (2007): Governance in Räumen begrenzter Staatlichkeit: Anmerkungen zu konzeptionellen Problemen der gegenwärtigen Governance-Diskussion. In Marianne Beisheim & Gunnar Folke Schuppert (Eds.): *Staatszerfall und Governance* (Schriften zur Governance-Forschung, Band 7), Baden-Baden: Nomos, 144-159.
- Risse, Thomas (2010): *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*. Ithaca NY: Cornell University Press.
- Rokkan, Stein & Derek W. Urwin (1983): The Survival of Distinctiveness: Sources of Peripheral Identity. In Stein Rokkan & Derek W. Urwin (Eds.): *Economy, Territory, Identity. Politics of European Peripheries*. London: Sage, 66-117.
- Rokkan, Stein (1999): *State Formation, Nation Building, and Mass Politics in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Rokkan, Stein (2000): *Staat, Nation und Demokratie in Europa* (Die Theorie Stein Rokkans aus seinen gesammelten Werken rekonstruiert und eingeleitet von Peter Flora). Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Roose, Jochen (2007): Europäische Identifikation: Ein Mechanismus für die Akzeptanz von Zumutungen der europäischen Integration. In Werner Weidenfeld & Julian Nida-Rümelin (Eds.): *Europäische Identität: Voraussetzungen und Strategien*. Baden-Baden: Nomos, 123-149.
- Roose, Jochen (2010): *Vergesellschaftung an Europas Binnengrenzen. Eine vergleichende Untersuchung zu den kulturellen Voraussetzungen der europäischen Integration*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Sapir, Edward (1921): *Language, an Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt Brace.
- Scharpf, Fritz W. (1999): Demokratieprobleme in der europäischen Mehrebenenpolitik. In Wolfgang Merkel & Andreas Busch (Eds.): *Demokratie in Ost und West*. Für Klaus von Beyme. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 672-694.
- Schlesinger, Philip (1999): Changing Spaces of Political Communication: The Case of the European Union. *Political Communication* 16: 263-279.
- Schloßmacher, Michael (1994): Die Arbeitssprachen in den Organen der Europäischen Gemeinschaft. Methoden und Ergebnisse einer empirischen Untersuchung. *Sociolinguistica* 8: 101-122.
- Schumann-Hitzler, Gerhard & Marina Ostarek (2005): *Europahandbuch 2005/06. Institutionen, Organisationen, Ansprechpartner* (9. Auflage). Köln: Heymann.
- Schütz, Alfred & Thomas Luckmann (2003): *Strukturen der Lebenswelt*. Konstanz: UVK.
- Schütz, Alfred (1955/2003a): Symbol, Wirklichkeit und Gesellschaft. In Hubert Knoblauch, Ronald Kurt & Hans-Georg Soeffner (Eds.): *Alfred Schütz Werkausgabe Band V.2*. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz, 117-219.
- Schütz, Alfred (1972): Der Fremde. In *ibid. Gesammelte Aufsätze Bd. 2. Studien zur soziologischen Theorie*. Den Haag: Martinus Nijhof, 71-84.

- Schütz, Alfred (1974): *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Searle, John (1969): *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: University Press.
- Selten, Reinhard & Jonathan Pool (1991): The Distribution of Foreign Language Skills as a Game Equilibrium. In Reinhard Selten (Ed.): *Game Equilibrium Models*. Berlin: Springer, 64-84.
- Shuibhne, Niamh Nic (2007): Minority Languages, Law and Politics. Tracing EC Action. In Dario Castiglione & Chris Longman (Eds.): *The Language Question in Europe and Diverse Societies: Political, Legal and Social Perspectives*. Oxford: Hart Publishing, 123-147.
- Shuibhne, Niamh Nic (2008): EC Law and Minority Language Policy: Some Recent Developments. In Xabier Arzoz (Ed.): *Respecting Linguistic Diversity in the European Union*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 123-144.
- Skutnabb-Kangas, Tove & Robert Phillipson (Eds.) (1995): *Linguistic Human Rights. Over-coming Linguistic Discrimination. Contributions to the Sociology of Language 67*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Smith, Adam (1864): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Edinburgh: University Press.
- Soriano, Mónica García The Directorate-General for Translation at the European Commission. URL: http://ec.europa.eu/dgs/translation/work/withus/candidatecountries/documents/dg_translation_structure_strategy_en.pdf (Accessed on August 24th 2012).
- Srubar, Ilja (2005): Sprache und kulturelle Kopplung. Das Problem der Sprache in Luhmanns Theorie. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 57(4): 599-623.
- Statistisches Bundesamt [Federal Statistic Office] (2008): *Datenreport 2008*. URL: https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Datenreport/Downloads/Datenreport2008.pdf?__blob=publicationFile (Accessed on August 10th 2012).
- Stone, Alec Sweet & Wayne Sandholtz (1998): Integration, Supranational Governance, and the Institutionalization of the European Polity. In Wayne Sandholtz & Alec Sweet Stone (Eds.): *European Integration and Supranational Governance*. Oxford: Oxford University Press, 1-26.
- Strubell, Miquel (2007): The Political Discourse on Multilingualism in the European Union. In Dario Castiglione & Chris Longman (Eds.): *The Language Question in Europe and Diverse Societies: Political, Legal and Social Perspectives*. Oxford: Hart Publishing, 149-183.
- Tajfel, Henri & John C. Turner (1986): The Social Identity Theory of Intergroup Behaviour. In Stephen Worchel & William G. Austin (Eds.): *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall, 7-24.
- Tajfel, Henri (1981): *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: University Press.
- Taylor, Peter J. (1994): The State As Container. Territoriality in the Modern World-System. *Progress in Human Geography* 18(2): 151-162.

- The Bible (2012): *Online Parallel Bible*, URL: <http://www.bible.cc> (Accessed July 8, 2012).
- Tilly, Charles (1994): States and Nationalism in Europe, 1492-1992. *Theory and Society* 23(1): 131-46.
- Tomasello, Michael (2008): *Origins of Human Communication*. Cambridge: MIT Press.
- Trabant, Jürgen (2007): Über die Aktualität des Sprachdenkens Wilhelm von Humboldts. In Brunhilde Wehinger (Ed.): *Plurale Lektüren. Studien zu Sprache, Literatur und Kunst*. Festschrift für Winfried Engler. Berlin: edition tranvía, 13-27.
- Trabant, Jürgen (2008): *Was ist Sprache?* München: Beck.
- Truchot, Claude (2003): Languages and Supranationality in Europe: The Linguistic Influence of the European Union. In Jaques Maurais & Michael A. Morris (Eds.): *Languages in a Globalising World*. Cambridge: Cambridge University Press, 99-110.
- Unesco Institute for Statistics (2005): *International Flows of Selected Cultural Goods and Services*. 1994-2003. Annex I, Tabelle II-4, S. 66. URL: http://www.uis.unesco.org/template/pdf/cscl/IntFlows_EN.pdf (Accessed on August 10th 2012).
- Van Parijs, Philippe (2004): Europe's Linguistic Challenge. *Archives Européennes de Sociologie* 45(1): 111-152.
- Van Parijs, Philippe (2007): Tackling the Anglophone's Free Ride. Fair Linguistic Cooperation with a Global *lingua franca*. In Ulrich Ammond & Augusto Carli (Eds.): *Towards More Linguistic Equality in Scientific Communication. Special Issue of AILA Review*. Amsterdam/Philadelphia: AILA, 72-86.
- Van Parijs, Philippe (2008): Linguistic Diversity as Curse and as By-product. In Xabier Arzoz (Ed.): *Respecting Linguistic Diversity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 17-46.
- Van Parijs, Philippe (2011): *Linguistic Justice for Europe and the World*. Oxford: Oxford University Press.
- Van Tubergen, Frank & Matthijs Kalmijn (2005): Destination-Language Proficiency in Cross-National Perspective. *American Journal of Sociology* 110(5): 1412-1457.
- Verwiebe, Roland (2004): *Transnationale Mobilität innerhalb Europas. Eine Studie zu den sozialstrukturellen Effekten der Europäisierung*. Berlin: edition sigma.
- Verwiebe, Roland (2008): Intra-European Migration. Is a New Transnational European Middle Class Emerging? *Migration Letters* 6: 1-19.
- Vizi, Balázs (2003): Die Europäische Union und die Minderheitensprachen. *Begegnungen - Schriftenreihe des Europa Instituts Budapest* (21): 49-69.
- Vobruba, Georg (2005): *Die Dynamik Europas*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Vobruba, Georg (2008): Die Entwicklung der Europasozioologie aus der Differenz national/europäisch. *Berliner Journal für Soziologie* 18(1): 32-51.
- Weber, Eugen (1976): *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France, 1870-1914*. Stanford: University Press.

- Weber, Max (1985): *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: J.C.B Mohr.
- Wei, Li (2000): *The Bilingualism Reader*. London: Routledge.
- Weidenfeld, Werner (Ed.) (2006): *Europa von A bis Z (9. Auflage)*. Baden-Baden: Nomos.
- Weingärtner, Daniela (1999): Capito? Verstanden? Compris? *Die Zeit* (17.06.1999). URL: http://www.zeit.de/1999/25/199925.reden_europa_xml (Accessed on August 10th 2012).
- Werlen, Iwar (2002): Das Wort in der Welt. In D. Alan Cruse et. al. (Ed.): *Lexikologie. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen*. Berlin/New York: de Gruyter, 380-391.
- Werlen, Iwar (2008): *Schlussbericht Sprachkompetenzen der erwachsenen Bevölkerung in der Schweiz. Sprachenvielfalt und Sprachkompetenz in der Schweiz*. Nationales Forschungsprogramm NFP 56. Bern. URL: http://www.nfp56.ch/d_projekt.cfm?Projects.Command=details&get=13&kati=2 (Accessed on August 10th 2012).
- Wessels, Wolfgang (2008): *Das politische System der Europäischen Union*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Whorf, Benjamin Lee (1956): *Language, Thought, and Reality*. Cambridge: MIT Press.
- Woolard, Kathrine A. & Tae-Joong Gahng (1990): Changing Language Policies and Attitudes in Autonomous Catalonia. *Language in Society* 19: 311-330.
- Wright, Sue (2000): *Community and Communication: the role of language in nation building and Europeanisation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Wright, Sue (2007): English in the European Parliament: MEPs and their Language Repertoires. *Sociolinguistica* 21: 151-165.
- Zürn, Michael (1998): *Regieren jenseits des Nationalstaates. Globalisierung und Denationalisierung als Chance*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.